

סמי סמוחה

לא שוברים את הכלים

מדד יחסי ערבים-יהודים בישראל 2012

לא שוברים את הכלים

מדד יחסי ערבים-יהודים בישראל 2012

סמי סמוחה

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

אוניברסיטת חיפה
University of Haifa
جامعة حيفا

Still Playing by the Rules:
Index of Arab-Jewish Relations in Israel 2012
Sammy Smoooha

עריכת הטקסט: תמר שקד
עבודת השדה: סקר ערבים – ד"ר נוהאד עלי, המכללה האקדמית גליל מערבי; סקר יהודים –
ד"ר מינה צמח, מכון דהף למחקר
עיצוב הספר וסדר: אירית נחום
עיצוב העטיפה: יוסי ארזה
על העטיפה: *Tree and Bird Illustration*, Mike301, dreamstime.com
הדפסה: גרפוס פרינט, ירושלים

מסת"ב 978-965-519-128-8 ISBN

אין לשכפל, להעתיק, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או
אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי
מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

להזמנת ספרים ומחקרי מדיניות בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה:
טלפון: 02-5300800, 1-800-20-2222 ; פקס: 02-5300867
דוא"ל: orders@idi.org.il
אתר האינטרנט: www.idi.org.il
המכון הישראלי לדמוקרטיה, ת"ד 4702, ירושלים 9104602

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה (ע"ר) ולאוניברסיטת חיפה, תשע"ג
Copyright © 2013 by The Israel Democracy Institute (R. A.) and University of Haifa
Printed in Israel

כל פרסומי המכון ניתנים להורדה חנם, במלואם או בחלקם, מאתר האינטרנט.

הדברים המתפרסמים בספר זה אינם משקפים בהכרח את עמדת המכון הישראלי לדמוקרטיה
או את עמדת אוניברסיטת חיפה.

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא מוסד עצמאי, לא מפלגתי, הממוקם בתפר שבין האקדמיה לפוליטיקה. המכון עוסק בתכנון מדיניות ובעיצוב רפורמות בממשל, במינהל הציבורי ובמוסדות הדמוקרטיה.

בתכניותיו ובמפעליו המכון חותר לחזק את מוסדות הדמוקרטיה המתהווה בישראל ולגבש את ערכיה. בהמשך לעבודת מחקר מעמיקה הוא מגיש המלצות מעשיות לשיפור התפקוד של המשטר במדינת ישראל ולטיפוח חזון ארוך טווח של משטר דמוקרטי יציב, המותאם למבנה, לערכים ולגורמות של החברה הישראלית. המכון שואף לקדם בישראל שיח ציבורי בנושאים שעל סדר היום הלאומי, ליזום רפורמות מבניות, פוליטיות וכלכליות, לשמש גוף מייצג למקבלי ההחלטות ולקהל הרחב, לספק מידע ולהציג מחקר משווה.

מרכז גוטמן לסקרים הוקם במתכונתו הנוכחית בשנת 1988, כאשר מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי עבר למכון הישראלי לדמוקרטיה. המכון המקורי הוקם בשנת 1949 בידי פרופ' אליהו (לואי) גוטמן כמרכז חלוצי למחקרי דעת קהל וקידום מתודולוגיה במדעי החברה. יעדו של מרכז גוטמן הוא להעשיר את הדיון הציבורי בסוגיות מדיניות ציבורית באמצעות מידע השאוב מבסיסי הנתונים של המרכז ומסקרי דעת הקהל שהוא עורך.

אוניברסיטת חיפה מחויבת למצוינות אקדמית ואחריות חברתית. מיקומה מספק רקע ייחודי לתכניות בין-תחומיות חדשניות, שיתופי פעולה עם מוסדות אקדמיים מסביב לעולם ואוכלוסיית תלמידים מגוונת, שנועדים לתת מענה לאתגרים אזוריים ולסוגיות חברתיות אוניברסליות. יהודים, ערבים ועולים חדשים חוברים יחד ללמוד, לחקור, לשתף ידע ולהתערות בחברה באווירה של דו-קיום, סובלנות וכבוד הדדי.

ההוראה מתקיימת בשש פקולטות: מדעי הרוח, מדעי החברה, משפטים, מדעי הטבע, רוחה ובריאות, וחינוך, וכן בית הספר לניהול. השליחות הכפולה של האוניברסיטה לחינוך גבוה מהמעלה הראשונה ולשירות לקהילה הרחבה מתבטאת בהזדמנויות חינוכיות שוות הפתוחות לכל מגזרי החברה ובמגוון רב של תכניות לצמצום פערים בין קבוצות אוכלוסייה.

פיתוח מדרד יחסי ערבים-יהודים בישראל נעשה באוניברסיטת חיפה בידי פרופ' סמי סמוחה מהחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה. מאז שהוחל בו ב-2003 המדרד בודק את עמדות האזרחים הערבים והיהודים אלה כלפי אלה וכלפי המדינה ומתבסס על סקרים ארציים מקיפים הנערכים מדי שנה. הוא יוצר מאגר מידע מדעי המאפשר לעקוב אחר מגמות שינוי לאורך זמן בעמדות של המיעוט הערבי והרוב היהודי. ב-2012 הפך המדרד למיזם משותף של אוניברסיטת חיפה והמכון הישראלי לדמוקרטיה.

תוכן העניינים

11	תודות
13	ממצאים עיקריים
19	פרק 1 יחסי ערבים-יהודים בישראל והמדד
30	פרק 2 הפרדה, דימוי האחר, ניכור
45	פרק 3 אי-אמון, קיפוח, איומים, זיכרון קיבוצי
67	פרק 4 לגיטימציה של דו-קיום, סכסוכים אזוריים, השתלבות באזור, זהות
103	פרק 5 הנהגת המיעוט, אוטונומיה, אמצעי מאבק, אפשרויות שינוי, הערכת מצב היחסים
141	פרק 6 מגמות שינוי
156	פרק 7 מסקנות
164	סקר ערבים 2012
194	סקר יהודים 2012
221	النتائج والاستنتاجات
iii	Findings and Conclusions

לוחות

31	שילוב חברתי קולקטיבי, ערבים ויהודים, 2003, 2012	2.1 לוח
33	שילוב חברתי אישי, ערבים ויהודים, 2003, 2012	2.2 לוח
34	שילוב תרבותי, ערבים ויהודים, 2003, 2012	2.3 לוח
37	דימוי היהודי, ערבים, 2003, 2012	2.4 לוח
38	דימוי הערבי, יהודים, 2003, 2012	2.5 לוח
40	הרגשת אי־נוחות במקומות שבהם ערבים ויהודים מוזדמנים יחד, ערבים ויהודים, 2011	2.6 לוח
41	דחיית הצד האחר, ערבים ויהודים, 2003, 2012	2.7 לוח
42	ניכור מהמדינה, ערבים, 2003, 2012	2.8 לוח
43	גאווה במדינה, יהודים, 2003, 2012	2.9 לוח
46	אי־אמון אישי, ערבים ויהודים, 2003, 2012	3.1 לוח
47	אי־אמון במוסדות, ערבים ויהודים, 2003, 2011	3.2 לוח
48	אי־אמון במוסדות, ערבים ויהודים, 2008, 2012	3.3 לוח
50	התנסויות שליליות של המשפחה, ערבים ויהודים, 2003, 2012	3.4 לוח
51	התנסויות אישיות שליליות, ערבים ויהודים, 2003, 2012	3.5 לוח
52	התנסויות אישיות חיוביות, ערבים ויהודים, 2008, 2012	3.6 לוח
53	דברים טובים/רעים שעשתה המדינה לערבים בישראל, ערבים ויהודים, 2010-2012	3.7 לוח
55	איומים, ערבים, 2003, 2012	3.8 לוח
57	איומים, יהודים, 2003, 2012	3.9 לוח
59	זכויות היסטוריות ולאומיות על הארץ, ערבים, 2007, 2012	3.10 לוח
60	זכויות היסטוריות ולאומיות על הארץ, יהודים, 2011, 2012	3.11 לוח
64	נרטיב השואה, ערבים, 2006-2012	3.12 לוח
68	קבלה של דו־קיום, ערבים ויהודים, 2008, 2012	4.1 לוח

69	לוח 4.2	זכות הקיום של ישראל כמדינה עצמאית, ערבים, 2012, 2003
70	לוח 4.3	קבלה של זכויות לאומיות, ערבים ויהודים, 2012, 2003
71	לוח 4.4	קבלת זכות הקיום של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, ערבים, 2012, 2003
72	לוח 4.5	השלמה עם ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, ערבים, 2012, 2011
73	לוח 4.6	זכות הקיום של ישראל כמדינה ציונית, ערבים, 2012, 2003
75	לוח 4.7	זכות הקיום של ערבים להיות בישראל כמיעוט בעל זכויות פרט מלאות, יהודים, 2012, 2003
76	לוח 4.8	זכויות קיבוציות אתניות של הערבים בישראל, יהודים, 2012-2010
77	לוח 4.9	זכות הקיום של ישראל כמדינה ציונית, יהודים, 2012
78	לוח 4.10	הגבלות על זכויות האזרח של הערבים, יהודים, 2012, 2003
79	לוח 4.11	עדיפות הזכויות הלאומיות של היהודים, יהודים, 2012, 2003
84	לוח 4.12	פתרונות לשאלה הפלסטינית, ערבים ויהודים, 2012, 2003
87	לוח 4.13	תמיכה בהסכם שלום בין ישראל לפלסטינים שיתעלם מבעיות הערבים בישראל, ערבים, 2012
88	לוח 4.14	כוח התנגדות לישראל באזור, ערבים, 2012
92	לוח 4.15	השתלבות באזור, ערבים ויהודים, 2012, 2003
96	לוח 4.16	ציונות כרכיב של זהות אישית, ערבים ויהודים, 2012, 2003
97	לוח 4.17	אזרחות, דת ולאום כרכיבים של זהות אישית, ערבים ויהודים, 2012, 2003
98	לוח 4.18	זהות לאומית אישית, ערבים, 2012, 2003
99	לוח 4.19	זהות אישית כערבי פלסטיני לעומת זהות אישית כישראלי, ערבים, 2012

	לוח 4.20	ההתאמה של זהות פלסטינית לערבים בישראל, ערבים ויהודים, 2012, 2003
100		
	לוח 4.21	זיקת הערבים בישראל לפלסטינים, ערבים ויהודים, 2012, 2003
100		
	לוח 4.22	רגשות הערבים בישראל כלפי הפלסטינים בגדה המערבית ורצועת עזה, ערבים, 2012, 2003
101		
	לוח 5.1	אמון במוסדות ההנהגה הערבית בישראל, ערבים ויהודים, 2012, 2003
105		
	לוח 5.2	אי-אמון במנהיגים הערבים בישראל, ערבים ויהודים, 2012, 2011
107		
	לוח 5.3	אוטונומיה לערבים בישראל, ערבים, 2012, 2003
111		
	לוח 5.4	אוטונומיה לערבים בישראל, יהודים, 2012, 2008, 2003
112		
	לוח 5.5	אמצעי מאבק פרלמנטריים, ערבים ויהודים, 2012, 2003
114		
	לוח 5.6	אמצעי מאבק חוץ-פרלמנטריים, ערבים ויהודים, 2012, 2003
115		
	לוח 5.7	השתתפות בפעולות מחאה ובאירועי זיכרון, ערבים, 2012, 2003
115		
	לוח 5.8	אמצעי מאבק לא חוקיים, ערבים, 2012, 2003
116		
	לוח 5.9	אסטרטגיה ליישוב הסכסוך בין ערבים ויהודים בישראל, 2012
121		
	לוח 5.10	אפשרויות שינוי משטר, ערבים, 2012, 2003
123		
	לוח 5.11	אפשרויות שינוי משטר, יהודים, 2012, 2003
123		
	לוח 5.12	הצעדים שהערבים מוכנים לעשות כדי שהמדינה והיהודים יתייחסו לערבים בשוויון, בכבוד ובאמון, ערבים, 2012-2009
128		
	לוח 5.13	הצעדים שהיהודים מוכנים לעשות כדי שהאזרחים הערבים ירגישו שישראל היא מדינתם והם אזרחים שווים זכויות בה או לשם שיפור היחסים בין ערבים ויהודים, יהודים, 2012-2009
131		
	לוח 5.14	שירות אזרחי של צעירים ערבים, ערבים ויהודים, 2012
137		

139	5.15	הערכת מצב היחסים בין ערבים ליהודים, ערבים ויהודים, 2012, 2003
143	6.1	לוח מגמות שינוי בהתנהגות ערבים, ערבים, 2012, 2003
144	6.2	לוח מגמות שינוי בעמדות ערבים, ערבים, 2012, 2003
146	6.3	לוח תוצאות הבחירות לכנסת לפי זרם פוליטי, 2013-1999
147	6.4	לוח הגדרה עצמית לפי זרם פוליטי, יהודים, 2012-2003
149	6.5	לוח מגמות שינוי בעמדות יהודים, יהודים, 2012, 2003
151	6.6	לוח עמדות לוחמניות נבחרות של ערבים, ערבים, 2012-1976
152	6.7	לוח עמדות סרבניות נבחרות של ערבים, ערבים, 2012-1976
154	6.8	לוח עמדות סרבניות נבחרות של יהודים, יהודים, 2012-1980

תרשימים

35	1	תרשים ערבים יגורו בשכונות יהודיות, 2012-2003
	2	תרשים רוב היהודים/הערבים נוטים להתנהגות אלימה, 2012-2003
39		
44	3	תרשים לא מוכנים שיהיה להם שכן יהודי/ערבי, 2012-2003
	4	תרשים אי־אפשר לתת אמון ברוב היהודים/האזרחים הערבים, 2012-2003
48		
	5	תרשים נפגעו אישית מאיומים, השפלות או מכות מהצד האחר, 2012-2003
54		
58	6	תרשים אזרחים ערבים החוששים מטרנספר, 2012-2003
	7	תרשים יהודים החוששים ממרד עממי של האזרחים הערבים, 2012-2003
58		
	8	תרשים אזרחים ערבים שאינם מאמינים שקרתה שואה שבה נרצחו מיליוני יהודים בידי הנאצים, 2012-2006
65		
66	9	תרשים יהודים שאינם מאמינים שקרתה נכבה, 2012-2010
81	10	תרשים זכות הקיום של ישראל בעיני הערבים, 2012-2003
82	11	תרשים זכויות הערבים בעיני היהודים, 2012-2003

90	תרשים 12	תמיכה בפתרון של שתי מדינות לשני עמים, 2003-2012
	תרשים 13	ישראל צריכה להשתלב במערב ולקיים עם מדינות ערב
94		קשרים הכרחיים בלבד, 2009-2012
	תרשים 14	השייכות החשובה ביותר היא אזרחות ישראלית,
102		2003-2012
106	תרשים 15	איי-אמון במנהיגים הערבים בישראל, 2012
	תרשים 16	המדינה צריכה לתת לאזרחים הערבים סמכויות לניהול עצמי של מוסדות הדת, החינוך והתרבות שלהם,
113		2003-2012
	תרשים 17	השתתפות ערבים בפעולות מחאה ובאירועי זיכרון,
117		2003-2012
118	תרשים 18	ישראל היא דמוקרטיה גם לערבים, 2003-2012
119	תרשים 19	תמיכה במחאה בחו"ל של האזרחים הערבים, 2003-2012
	תרשים 20	הצעדים שהערבים מוכנים לעשות כדי שהמדינה והיהודים יתייחסו לערבים בשוויון, בכבוד ובאמון, 2009-2012
130		
	תרשים 21	הצעדים שהיהודים מוכנים לעשות כדי שהאזרחים הערבים ירגישו שישראל היא מדינתם והם אזרחים שווי זכויות בה,
135		2009-2012
	תרשים 22	הערכת היחסים בין האזרחים הערבים והיהודים כיחסים לא טובים, 2003-2012
140		
153	תרשים 23	עמדות לוחמניות וסרבניות של ערבים, 1976-2012
155	תרשים 24	עמדות סרבניות של יהודים, 1980-2012

תודות

מדד יחסי ערבים-יהודים בישראל הוא פרויקט שנחנך בשנת 2003 בחסות אוניברסיטת חיפה. בשנת 2012 הוא הפך למיזם משותף לאוניברסיטה ולמכון הישראלי לדמוקרטיה. פרופ' אהרן בן-זאב, נשיא אוניברסיטת חיפה דאז, וד"ר אריק כרמון, נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה, נתנו את ברכתם לשיתוף הפעולה בין המוסדות במטרה לתרום לחקר היחסים בין האזרחים הערבים ליהודים, לדו-קיום ביניהם ולחוסנה הדמוקרטי של ישראל.

המדד מתבצע בחסות אוניברסיטת חיפה ומרכז גוטמן לסקרים בראשות פרופ' תמר הרמן במכון הישראלי לדמוקרטיה.

ד"ר נוהאד עלי מהמכללה האקדמית גליל מערבי היה האחראי על ביצוע הסקר במגזר הערבי וד"ר מינה צמח, ראש מכון דחף למחקר, על ביצוע הסקר במגזר היהודי. שניהם סייעו גם בניסוח חלק מהשאלות. אני מודה להם על תרומתם למחקר. תודה מקרב לב גם למחלקת ההוצאה לאור של המכון הישראלי לדמוקרטיה על עבודתה המצוינת בהפקת הספר.

מדד 2012 נתמך על ידי קרן צ'רלס ואנדריאה ברונפמן (Bronfman Foundation), קרן נעמי ונחמיה כהן (Cohen Foundation), קרן אלאן ב. סליפקא (Slifka Foundation), קרן פוס (Fohs Foundation), קרן צ'ארלס ה. רבסון (Revson Foundation) ועל ידי חן ואורני פטרושקה. בספר זה מופיעים גם ממצאים נבחרים ממדד 2003 וממדדים אחרים. המדדים הללו נתמכו על ידי מענקים מנשיא אוניברסיטת חיפה, מענקים מקרן אלאן ב. סליפקא, מענקים מקרן פוס, מענק מקרן פורד באמצעות האגודה לקרנות מחקר וחינוך, מענקים מ-Israel Endowment Funds ומענקים מקרן ברכה. אני מודה לכולם על תמיכתם. הרוח איננו משקף את דעת הקרנות הממנות ואת דעת המוסדות שבחסותם נערך המחקר, ואני נושא באחריות מלאה ובלעדית לכל הכתוב בו.

סמי סמוחה

יוני 2013

ממצאים עיקריים

ישראל היא חברה שסועה לעומק בשל שני קווי השסע העמוקים המפלגים בין ערבים ליהודים ובין דתיים לחילונים. הבדלי התרבות בין האזרחים הערבים פלסטינים לבין היהודים וההפרדה במוסדות ובקהילות הם קבועים וניכרים. מחלוקת קשה שוררת בין שתי קבוצות הלאום הללו על נושאים עקרוניים הנוגעים לאופי המדינה, לסכסוך עם העולם הערבי ולהשתלבות במרחב.

ואולם מאז רצח רבין ב-1995 יחסי הערבים-יהודים התערערו עוד יותר בשל התבדות התקוות הגדולות שממשלת רבין נטעה בערבים, כישלון הסכם אוסלו, מהומות אוקטובר 2000, דיכוי האינתיפאדה השנייה, הפעולות המלחמתיות במרוצת שנות האלפיים, צעדי חקיקה והגבלה לבלוימת המאבק הלאומי של הציבור הערבי והנהגתו ואי-יזום תכנית ממלכתית להשגת שוויון חברתי-כלכלי. למרות השסע העמוק וההידרדרות ביחסים בין ערבים ליהודים שמרה ישראל על השקט והיציבות, אך החששות מפני התמוטטות הדו-קיום ומפני התפרצויות אלימות גוברים.

מדד יחסי ערבים-יהודים בודק את העמדות של ערבים ויהודים אלה כלפי אלה וכלפי המדינה למן שנת 2003 ומשמש כלי לאיתור מגמות של שינוי בעמדות אלה לאורך זמן. המדד בודק 16 סוגיות מפתח ביחסי מיעוט-רוב. הוא מבוסס על סקר ארצי מייצג של 700 אזרחים ערבים (כולל דרוזים וברווים) בני 18 ומעלה, שרואיניו בראיונות פנים אל פנים בערבית על בסיס שאלון סטנדרטי. בד בבד נערך סקר ארצי מייצג של 700 יהודים (בכללם עולים, חרדים, מתנחלים ותושבי קיבוצים ומושבים) בני 18 ומעלה שרואיניו בראיונות טלפוניים בעברית וברוסית לפי שאלון סטנדרטי. טעות הדגימה ככל סקר היא 3.7%. הנתונים נאספו מדי שנה בסתיו.

למרות ההרעה ביחסי ערבים-יהודים מאז רצח רבין, שהתבטאה בחידוד העמדות של הערבים ובהתפשטות מחאתם, הציבור הערבי מציג גישה

מציאותית באשר למעמדו כמיעוט בישראל. בסקר מדד 2012 נמצא כי 55.9% מהאזרחים הערבים משלימים עם ישראל כמדינה בעלת רוב יהודי, 60.6% כמדינה שהשפה השלטת בה היא העברית, 53.2% כמדינה שתרבותה ישראלית עברית, ו-60.2% כמדינה שיום השבת הוא יום המנוחה שלה. כמו כן 54.7% מהערבים מעדיפים לחיות בישראל מבכל מדינה אחרת בעולם. השלמה עם האופי היהודי של המדינה אין פירושה העדפה, שכן הערבים מעדיפים מדינה דו-לאומית על פני מדינה יהודית ודמוקרטית; פירושה גם אינו הצדקה של המצב כפי שהוא, משום ש-69.6% מהערבים סבורים שאין לישראל זכות קיום כמדינה השומרת על רוב יהודי. נוסף על כך הערבים מגלים מחויבות גדולה וברורה להמשך הדו-קיום המבוסס על קבלת ישראל שבתחום הקו הירוק, ניהול יחסים על פי נהלים דמוקרטיים וקיום יחסים מתוך בחירה ומעבר להכרחי. כך, 80.5% מהערבים הסכימו, למשל, ש"בין האזרחים הערבים ליהודים צריכים להתקיים גם קשרים שאנשים בוחרים בהם מרצונם, כמו חברות אישית ופעילות בארגונים משותפים".

פוטנציאל השילוב בין יהודים לערבים, שממדי ההפרדה ביניהם הם מהגדולים ביותר בעולם, עדיין רחוק מאוד ממיצוי. 37.1% מהערבים רוצים שילדיהם ילמדו בבתי ספר תיכוניים יהודיים, 42.4% רוצים לגור בשכונות יהודיות, בעוד 72.8% רוצים שמפלגות ערביות יצטרפו לקואליציות ממשלתיות. יתרה מזו, התמיכה הרחבה בשילוב היא אפילו גדולה יותר – 45.1% מסכימים שילדים ערבים ילמדו בבתי ספר תיכוניים יהודיים ו-55.3% נותנים אישור למגורי ערבים בשכונות יהודיות. בעיני הערבים השילוב יגביר את נגישותם למשאבים ולאורח חיים פחות מסורתי בלי שיצטרפו להתבולל ביהודים.

הגישה הפרגמטית של האזרחים הערבים ניכרת גם בעניין כינון חוקה חדשה לישראל. 48.2% אמרו שיצביעו במשאל עם בעד חוקה "שמגדירה את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ומבטיחה זכויות אזרח מלאות לערבים". אולם ב-2006 שיעור תמיכה זה עמד על 70.9% ומאז צנח.

הציבור הערבי מפגין עמדה דו-ערכית כלפי המנהיגות הערבית. מצד אחד, לדעת רובו מוסדות ההנהגה הערביים הארציים מייצגים בנאמנות את האזרחים הערבים: המפלגות הערביות (61.9%), ועדת המעקב העליונה (62.7%) וועד ראשי הרשויות המקומיות הערביות (55.0%); מצד אחר, ל-58.2% מהערבים

אין אמון במנהיגים הערבים בישראל: 63.2% חושבים שהם אינם משרתים את האוכלוסייה הערבית בקידום פתרונות מעשיים לבעיותיה, 61.1% סבורים שהם אינם משרתים את האוכלוסייה הערבית כאשר הם מוחים נגד המדינה ומדיניותה, ו-76.0% בדעה שהם צריכים לעסוק יותר בפתרון בעיות היום-יום של הערבים ופחות בסכסוך עם הפלסטינים. יתרה מזו, 62.4% תומכים (לעומת רק 25.5% מתנגדים) באפשרות שהערבים ייאבקו יותר למען שוויון אזרחי וחברתי-כלכלי ופחות למען שלום ושינוי אופייה של המדינה.

אך הביקורת של הציבור הערבי על הממשלה והמדינה קשה יותר מביקורתו על המנהיגים הערבים. 70.5% אומרים שהממשלה היום נוהגת באזרחים הערבים כאזרחים מדרגה שנייה או כאזרחים עוינים שאינם ראויים לשוויון. כן תגובתם של רוב הערבים קשה למתן סמכויות לדחית מועמדים לוועדות קבלה ביישובים קהילתיים, לחוקים להטלת קנסות על ציון הנכבה ולהענשת תומכי חרם על התנחלויות או להצעות חוק אחרות מסוג זה. ב-2011 הרגישו 76.2% מהערבים שחוקים אלה החלישו את אמונתם בחיים משותפים עם היהודים, ו-75.6% חשו שהם פגעו באמונתם בזכות הקיום של מדינת ישראל.

הערבים מרגישים מנוכרים ומאוימים בישראל. ב-2012 אמרו 55.5% מהם שבתור אזרחים ישראלים הם מרגישים זרים ודחויים בישראל (54.3% ב-2003), 62.4% הרגישו שאי-אפשר לתת אמון ברוב היהודים (55.6% ב-2003), 77.8% חששו מפגיעה חמורה בזכויות היסוד שלהם (71.1% ב-2003), ו-68.0% פחדו מטרנספר (55.4% ב-2003).

בשנים 2009-2012 דחו הנשאלים הערבים את כל 16 הצעדים שהאזרחים הערבים עשויים לנקוט כדי שהמדינה והיהודים יתייחסו אליהם בשוויון, בכבוד ובאמון. ב-2012 רק 34.4% הסכימו, למשל, שלשם כך על האזרחים הערבים למלא חובת שירות כלשהו למדינה (43.0% ב-2009), 35.3% הסכימו שהאזרחים הערבים יקבלו את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית (40.3% ב-2009), ו-33.6% הסכימו שהמנהיגים הערבים יימנעו מהתבטאויות חריפות נגד המדינה (44.4% ב-2009).

ישנם הבדלים בין קבוצות באוכלוסייה הערבית בעמדות הללו. עמדות ביקורתיות ורדיקליות יותר מביעים ערבים לא דרוזים, דתיים, בעלי זהות

ערבית פלסטינית מובהקת ללא רכיב ישראלי, חסרי קשרים עם יהודים ומי שהם או משפחתם נפגעו מיהודים או ממוסדות המדינה (נתקלו באיומים, השפלות, מכות, אפליה, הטרדה על ידי השלטונות, הפקעת אדמות, עקירה מיישובם). לא נמצאה השפעה של גיל, מגדר או השכלה.

מבחינה של המצב ושל השינוי בעמדות עולה שהשנים 2003-2012 היו עשור אבוד בכל הנוגע ליחסי ערבים ויהודים. שורה של התפתחויות פנים וחוץ הביאה להעמקת הניכור ולהחרפת העמדות בציבור הערבי. שיעור הערבים השוללים את זכות הקיום של מדינת ישראל כמדינה עמד ב־1976 על 20.5%, ב־1995 על 6.8% (בזמן כהונת ממשלת רבין השנייה, שנחשבת תור הזהב ביחסי ערבים-יהודים), ב־2003 על 11.2% וב־2012 על 24.5%. ב־2012 82.2% האשימו את היהודים בנכבה (עלייה מ־65.3% ב־2003), ו־47.9% השתתפו אי פעם באירועים לציונה (עלייה מ־12.9% ב־2003). מאז 1996, ובאופן מיוחד מאז 2006, ניכרת החרפה רבה בעמדות הערבים בכל סוגיות המפתח. החלק של בעלי העמדות הפשרניות והסתגלניות באוכלוסייה הערבית הלך וקטן והפך למיעוט.

העמקת המצוקה של האזרחים הערבים, תסכולם מהמשך מדיניות הממשלה כלפיהם, זעמם על המשך הכיבוש והחרפת עמדותיהם כלפי היהודים והמדינה מתבטאים באופן שאינו משתמע לשתי פנים בהסכמה של 58.6% מהם ש"מוצדק שהפלסטינים בגדה וברצועה יפתחו באינתיפאדה שלישית אם יימשך הקיפאון המדיני"; ובהסכמה של 58.2% מהם ש"מוצדק שהאזרחים הערבים בישראל יפתחו באינתיפאדה משלהם אם מצבם לא ישתפר באופן ניכר".

בניגוד להחרפה הבולטת בעמדות הערבים, לא נמצאה במרוצת השנים החרפה דומה בעמדות היהודים, אלא יציבות או התמתנות מסוימת. היהודים נשארו ציונים ונחושים לשמור על אופייה היהודי-ציוני של המדינה. רוב של 92.6% מהם הסכימו ב־2011 שמוצדק שישראל תשמור על רוב יהודי (95.3% ב־2006), ו־87.8% חשבו שליהודים צריכה להיות זכות שליטה במדינה (92.8% ב־2006), ובכך לא חל שינוי במרוצת השנים. ב־2012 תמכו 91.8% מהיהודים ביעד הציוני הגורס שלישראל יש זכות קיום כמדינה המשרתת את צורכי היהודים בארץ ובעולם.

רוב היהודים מקבלים את זכותם של הערבים לחיות בארץ כמיעוט למרות חששותיהם מפני הסכנות הכרוכות בכך. 75.0% מהיהודים ב-2012 הסכימו שלערבים יש זכות לחיות במדינה כמיעוט בעל זכויות אזרח מלאות (72.6% ב-2003). רובם מכירים בזכויות הקולקטיביות של הערבים לחינוך, לתרבות ולדת נפרדים. כמו כן רוב של 58.3% מסכימים שהמדינה צריכה לתת לאזרחים הערבים סמכויות לניהול עצמי של מוסדות הדת, החינוך והתרבות שלהם (61.7% ב-2003). חלק ניכר מהיהודים גם מוכנים לקבל את האזרחים הערבים כשכנים (45.7% ב-2012 לעומת 34.5% ב-2003), כתלמידים בבתי ספר עבריים (54.8% ב-2012 ו-51.5% ב-2003) וכמפלגות ערביות בקואליציות ממשלתיות (52.8% ב-2012 ו-47.4% ב-2003). רובם מעדיפים שישראל תשתלב במערב ולא במזרח התיכון (65.0% ב-2012 ו-66.4% ב-2003).

ליהודים יש פחדים מפני האזרחים הערבים והם חשים כלפיהם אי-אמון, אך תחושות אלה פחתו במשך הזמן. 57.6% מהיהודים ב-2012 נמנעים מלהיכנס ליישובים ערביים בארץ בשל פחד או דחייה (73.1% ב-2003), 51.5% מפחדים מהילודה הגבוהה של הערבים בארץ (70.1% ב-2003), 64.9% מביעים חשש שהאזרחים הערבים מסכנים את המדינה בגלל מאבקם לשינוי אופייה היהודי (71.8% ב-2003), 27.9% תומכים בשלילת זכות הערבים להצביע לכנסת (35.9% ב-2003), 78.2% תומכים באמירה שלהחלטות על אופי המדינה וגבולותיה צריך להיות רוב יהודי (81.9% ב-2003), 69.4% מאמינים שאזרח ערבי שמגדיר את עצמו "ערבי פלסטיני בישראל" לא יוכל להיות נאמן למדינה ולחוקיה (75.6% ב-2003), 64.5% יבחרו באופייה היהודי של המדינה במקרה של סתירה בינו לבין אופייה הדמוקרטי (69.7% ב-2003), ו-39.4% (ב-2011) תומכים בסיפוח של חלק מיישובי המשולש למדינת פלסטין (45.3% ב-2003). עמדות אלו התמתנו, כאמור, בעשור של תקופת המרד.

היהודים מקבלים צעדים שיאפשרו לערבים להרגיש שישראל היא מדינתם ושהם אזרחים שווים זכויות בה, בתנאי שצעדים אלה לא יפגעו בכיטחון המדינה, לא יטשטשו את צביונה היהודי ולא ידרשו העדפה מתקנת לערבים. כך, 51.9% מהיהודים הסכימו ב-2012 שהמדינה תכיר ביישובים

הערביים הלא מוכרים (65.1% ב-2009), 54.9% הסכימו שהמדינה תקבע בחוק שהאזרחים הערבים יקבלו ייצוג מתאים בכל מוסדות המדינה ובגופים ציבוריים אחרים (66.3% ב-2009), ו-55.9% הסכימו שהמדינה תקבע בחוק שהאזרחים הערבים יקבלו את חלקם היחסי בתקציב המדינה (69.0% ב-2009). לעומת זאת רק 26.9% הסכימו שהבדיקות הביטחוניות במעברי הגבול יהיו זהות ליהודים ולערבים (33.2% ב-2009), ורק 24.5% הסכימו לתת ביטוי בסמלי המדינה לערבים כדי שיוכלו להזדהות אִתָּה (36.3% ב-2009). שיעורי הסכמה אלה אינם מבוטלים כלל ועיקר, והירידה בהם קרתה בין 2009 ל-2010, כך שבשנים 2010-2012 יש יציבות בנכונות היהודים לנקוט צעדים משמעותיים כדי להגדיל את השילוב והשוויון ולהקנות תחושה של שייכות ומקובלות לאזרחים הערבים.

הבדלים ניכרים התגלו בין קבוצות אוכלוסייה יהודיות באשר לעמדות כלפי המיעוט הערבי. בעלי העמדות הביקורתיות והשליליות כוללים חרדים ודתיים, בני 18-24, חסרי השכלה אקדמית מלאה, מי ששייכותם החשובה ביותר היא הדת היהודית או העם היהודי (ולא האזרחות הישראלית), המשתייכים לימין המתון ולימין, מי שאין להם קשרי חברות או שאינם מבלים זמן עם ערבים ומי שנתקלו באיומים, השפלות או מכות מצד אזרחים ערבים. לא נמצאו בשנות המחקר של המדד, וגם במרוצת השנים מאז 1980, עדויות להחרפה של עמדות היהודים כלפי האזרחים הערבים. ברוב המכריע של המקרים נמצאה יציבות או התמתנות ולא הקשחה של עמדות אלה. ממצאים אלו עומדים בניגוד לדעה הרווחת שבחברה היהודית ישנו סחף בלתי פוסק לכיוון הדת או הימין, ועל כן הולכת וגוברת אי-הסובלנות שלה למיעוט הערבי. ממצאי המחקר תומכים בפרשנות חלופית הגורסת שבצד הגידול בכוח, בבולטות ובבוטות של הימין הרדיקלי, המגמה העיקרית בציבור היהודי ובפוליטיקה היהודית היא היווצרות מרכז פוליטי גדול ובר קיימא והתכנסות של הציבור אליו מכל כיווני הקשת הפוליטית. שינוי זה גורם בסך הכול ליציבות ולמיתון עמדות (בעיקר התמתנות של תומכי ימין העוברים למרכז הפוליטי).

יחסי ערבים-יהודים בישראל והמדד

מטרת מחקר זה היא לבדוק את דעת הקהל בישראל על היחסים בין האזרחים הערבים ליהודים ואת השינויים שחלו בה בעשורים האחרונים, ובעיקר מאז 2003 – השנה שבה נחנך מדד היחסים.

השאלות שהמחקר מבקש להאיר הן מה היא תמונת המצב העדכנית (בסתיו 2012) של עמדות הערבים והיהודים אלה כלפי אלה וכלפי המדינה? האם ההרעה המתמשכת במצב היחסים ביניהם מאז אמצע שנות התשעים של המאה שעברה מקבלת ביטוי בעמדות אלו? האם יש מגמת החרפה בעמדות במרוצת השנים? ואם כן, האם אחד או יותר משלושת הצדדים – המיעוט הערבי, הרוב היהודי והמדינה – שבר את הכלים או עומד על סף ניפוץ תשתית הדו־קיום?

המיעוט הערבי פלסטיני במדינה היהודית

מעמד המיעוט הערבי בישראל עוצב ב־1948 בנסיבות טרגיות של מלחמה, חורבן, פינוי וכפייה. הערבים הפכו, שלא מרצונם, לחלק מהאויב, והיו נתונים לממשל צבאי ולהפקעת אדמות נרחבת. הם נמנו עם העם הפלסטיני שראה את עצמו התושב המקורי של הארץ, טען לזכויות בלעדיות עליה ונלחם נגד עצם הקמתה וקיומה של מדינת ישראל. אלו הם מקצת התנאים הקשים שיצרו שסע עמוק בין המיעוט הערבי לרוב היהודי והנציחו אותו.¹

1 לסקירות מקיפות על יחסי ערבים-יהודים ראו סמי סמוחה, "יחסי ערבים-יהודים בישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית", בתוך: אפרים יער וזאב שביט (עורכים), *מגמות בחברה הישראלית*, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 2001, עמ' 231-364; אלי רכס

ב-2012, מכלל 8 מיליון תושבי הקבע של ישראל 1.4 מיליון אזרחים היו ערבים פלסטינים, שהם כ-18% מאזרחי המדינה וכ-14% מציבור בעלי זכות הבחירה לכנסת.² הערבים הם קהילה של מעמד עובדים ועניים בחברה של מעמד בינוני. כ-90% מהם גרים בכפרים ובערים על טהרת האוכלוסייה הערבית, וכמעט כל 10% הנתרים מתגוררים בשכונות ערביות בערים יהודיות. אין הם שותפים בשלטון, הם אינם מקבלים את החלק המגיע להם בתקציב המדינה ובמינויים ואינם נהנים מנגישות שווה לעבודה ולדיוור במגזר הפרטי. יתרה מזו, הערבים אינם שותפים לקונצנזוס הלאומי היהודי בשלוש סוגיות אידאולוגיות מרכזיות: הם דוחים את האופי היהודי של המדינה ואת הציונות; הם מאשימים את היהודים בסכסוך עם הפלסטינים; והם שוללים את כל "הלאווים היהודיים" בעניין פתרון שתי המדינות לשני עמים – לא לנסיגה מלאה של ישראל לגבולות שמלפני 1967, לא לפירוק כל ההתנחלויות היהודיות, לא לחלוקה מחדש של ירושלים, לא להכרה בזכות השיבה של הפליטים הערבים לישראל ולא להקמת מדינה פלסטינית ריבונית מפורזת ומוגבלת מבחינות אחרות. הם גם מתנגדים למרוץ של ישראל למערב ומייחלים לאיזון בין השתלבותה במערב לבין יחסי שלום ושיתוף עם המדינות הערביות והמוסלמיות במזרח התיכון.

הערבים ככלל הם מיעוט אתני, דתי, לשוני, תרבותי ולאומי נפרד, שאינו נטמע ברוב היהודי, מקיים קהילות ומוסדות נפרדים, מתנגד למשטר, חשוד באי-נאמנות, מופלה לרעה, ולעומת זאת – עובר העצמה, לוחמני ומנהל מאבק נמרץ לשינוי מעמדו.

רכיבים חמורים אלה, שהולידו את מערכת היחסים העכשווית בין יהודים לערבים, משמשים בסיס מוצק ל"תזת ההקצנה הערבית" השלטת בהלכי החשיבה בקרב הציבור היהודי, קובעי מדיניות, מובילי תקשורת ההמונים

ואריק רודניצקי (עורכים), אוגדן המידע: החברה הערבית בישראל, מהדורה שנייה, נווה אילן: יוזמות קרן אברהם, 2013, www.abrahamfund.org/5544 (כל אתרי האינטרנט בספר זה אוחזרו לאחרונה באפריל 2013).

2 מאוכלוסיית הערבים בישראל הוצאו ערביי מזרח ירושלים (257,000) והדרוזים בגולן (21,000). אמנם רשמית הם נמנים עם אוכלוסיית הקבע של ישראל, אך רק למיעוט זעיר מהם יש אזרחות ישראלית.

ורוב החוקרים באקדמיה.³ על פי תזה זו, הערבים עוברים תהליך היסטורי של ניכור והיפרדות מהיהודים ומהמדינה. לפיכך העימות האלים בוא יבוא, והשאלה היחידה היא מועד התפרצותו. כך, אירועי אוקטובר 2000 נתפסים כמבשרים את התקרבותו של המפץ הגדול. עוד נטען כי האזרחים הערבים כפופים לכוחות היסטוריים רבי-עוצמה הדוחפים אותם להקצנת עמדות ולמאבק לאומי. הם עוברים תהליך פלסטיניזציה של הזהות, התרבות והקשרים שלהם, ורבים מהם נמשכים לתנועה האסלאמית הפונדמנטליסטית החזקה המנכרת אותם מן היהודים. בתור חלק מרוב אזורי של 340 מיליון ערבים ומ-1.6 מיליארד מוסלמים בעולם, הם חשים את הייסורים של פיתוח פסיכולוגיה של מיעוט ומסרבים לקבל בהכנעה את הסטטוס שלהם כמיעוט ערבי במדינה יהודית. כמוסלמים הם אינם מוכנים לקבל הגמוניה יהודית על ארץ שנכבשה וקודשה על ידי המוסלמים כאדמת וקף. כמו כן הם זועמים על המשך הכיבוש של הגדה המערבית, על המצור על רצועת עזה ועל הדיכוי וההרג של אחיהם הפלסטינים על ידי כוחות הביטחון הישראליים. הם גם מתוסכלים מהמודרניזציה החלקית שחוו, שהעלתה לגובה רב את ציפיותיהם בלי לספק להם כלים נאותים וסיכויים למימושן. התסכול מן הפער בין השאיפות הגבוהות לבין ההישגים הנמוכים מוגבר על ידי אימוץ החברה היהודית כקבוצת השוואה. פצצת הזמן הערבית מתקתקת בישראל.

על פי תזה זו, האזרחים הערבים מקצינים גם בשל השינוי בעמדות היהודים ובהתנהגותם. מאז מלחמת ששת הימים נמשך הסחף של היהודים לימין ולימין הרדיקלי, שעמדתם כלפי הערבים קשוחה יותר ופרגמטית פחות

3 אלי רכס הוא המוביל את תזת ההקצנה. מתוך מאמריו ראו Elie Rekhess, "The Evolution of an Arab-Palestinian National Minority in Israel", *Israel Studies* 12 (3), (Fall 2007): 1-28. תזה זו נותחה בפירוט בספר של דן שיפטן, פלסטינים בישראל: מאבקן של המיעוט הערבי במדינה היהודית, אור יהודה: זמורה ביתן, 2011. היא קיבלה פן ביטחוני מובהק בספר Hillel Frisch, *Israel's Security and Its Arab Citizens*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011; והיא מופיעה גם אצל חוקרים שמציגים את יחסי הערבים-יהודים מנקודת המבט של המיעוט הערבי As'ad Ghanem and Nadim Rouhana, "Citizenship and Parliamentary Politics of Minorities in Ethnic States: The Palestinian Citizens in Israel," *Nationalism and Ethnic Politics* (Winter 2001): 66-86

מעמדת המרכז והשמאל. המצב רק הורע, משום שהחרדים, הדתיים-לאומיים, המזרחים, העולים מחבר המדינות העצמאיות והיהודים מהפריפריה – הידועים בהשקפותיהם הפחות סובלניות כלפי ערבים – החלו לצבור כוח והשפעה מאז אמצע שנות ה-1970.

כמו כן תזת ההקצנה הערבית מדגישה כי ישראל אינה ממלאת את הייעוד המצופה מכל מדינה דמוקרטית – לשכך סכסוכים בין הרוב לבין המיעוט. במקום לשמור על ניטרליות ולסייע למיעוט, המדינה היהודית עומדת לצד היהודים, זונחת את הערבים ומפלה נגדם וגם אינה מחנכת את שני הצדדים ברוח הערכים של שוויון, סובלנות, כבוד ודו-קיום.

ההיגיון והעדויות התומכים בתזת ההקצנה הערבית הם כה משכנעים, שרק מעטים מעזים לבקרה ולצאת נגדה. עם זאת אין היא מתיישבת עם המציאות. היא אינה מסבירה את עצם העובדה שמאז 1948 נשארו האזרחים הערבים נאמנים למדינה, לא לקחו חלק במלחמות ישראל ובשתי האינתיפאדות הפלסטיניות, לא פתחו בהתקוממויות עממיות ולא חתרו בשום צורה תחת החוק, הסדר והיציבות הפוליטית. מהומות אוקטובר 2000 החריגות היו תגובה לברוטליות של המשטרה. כמו כן הערבים דוחים כל רעיון של העברת חלק מכפריהם ועריהם למדינה פלסטינית שתקום בעתיד וקושרים בקשרים אמיצים את גורלם ואת עתידם במדינת ישראל.

הרעיונות הללו נגד תזת ההקצנה הערבית מועלים על ידי הדוגלים ב"תזת הפוליטיזציה הערבית"⁴. במקום להתעלם מהכוחות המרחיקים את הערבים מהיהודים, תזה זו מניחה כי בצדם פועלים כוחות ממתנים ומסיקה כי התוצאה אינה בהכרח משבר, סכסוך ואלימות, כפי שמשמע תזת ההקצנה. תהליך הפוליטיזציה שהם חווים מעצים את האזרחים הערבים ומגביר את אי-השלמתם עם אפליה והדרה ואת מלחמתם לשוויון ולשלום.

הפוליטיזציה הערבית מונעת מכוחות הפועלים על הערבים, על היהודים ועל המדינה. הערבים חוו ישראליות (ללא טמיעה) הקושרת אותם בקשר הדוק למדינה וליהודים בתחומי חיים רבים. הם נעשו דו-לשוניים ודו-תרבותיים,

4 לראשונה הופיעה תזה זו בספרי Sammy Smooha, *The Orientation and Politicization of the Arab Minority in Israel*, Haifa: The Jewish-Arab Center, University of Haifa, 1984, ומאז הצגתי אותה בכמה פרסומים.

הם עברו מודרניזציה חלקית באורח חייהם ובדרך חשיבתם, הם מורגלים לסטנדרטים הישראליים, והחברה היהודית היא בשבילם קבוצת התייחסות. הם מעריכים את יתרונות החיים בישראל – נגישות למודרנה, שירותי מדינת הרווחה והענקת הקצבאות, שלטון החוק והמוסדות הדמוקרטיים והגנה מפני השתלטות אסלאמית או פונדמנטליסטית יהודית. כמו כן הם מבינים היטב כי החיים כמיעוט בישראל הם הרע במיעוטו, כי אינם יכולים לכפות את רצונם על הרוב היהודי וכי יהיו פגיעים אם ישתמשו באמצעים לא דמוקרטיים.

הפוליטיזציה וההשלמה עם המעמד של מיעוט מוזנות גם על ידי תהליכי שינוי בישראל בכלל. ישראל שבתחום הקו הירוק הפכה לדמוקרטית יותר עם השנים. הממשל הצבאי על המיעוט הערבי הוסר ב־1966 והפיקוח עליו הוגמש. הערבים קיבלו פטור מכל חובת שירות למדינה (שירות צבאי, שירות מילואים ושירות אזרחי), והמדיניות הציבורית נעשתה פחות מפלה כלפיהם. השלטונות מרשים לערבים להתארגן באופן עצמאי, למחות ולנהל מאבק חריף לשוויון ולשלום בלי להסתכן בדיכוי ובאלימות. באופן פרדוקסלי, אפילו היבטים מסוימים של הסכסוך בין ישראל לעולם הערבי השפיעו לטובה על היחסים בין ערבים ליהודים. כך, הסכמי השלום עם מצרים וירדן נותנים לגיטימציה לקיומה של מדינת ישראל ולפיוס עמה; גם הסכם אוסלו, חרף המשבר שבא בעקבותיו, הביא לפריצת דרך היסטורית של הכרה הדדית בזכויות הלאומיות של העמים היהודי והפלסטיני ולקבלת הפתרון של שתי מדינות לשני עמים הן ברמת האליטות והן ברמת הציבור הרחב בשני הצדדים. הממסד הישראלי והממסד הפלסטיני מבחינים הבחנה חדה בין הפלסטינים משני עברי הקו הירוק. כל ממשלות ישראל מתייחסות באופן שונה לאזרחים הפלסטינים שבתחום הקו הירוק ולפלסטינים הלא אזרחים שתחת הכיבוש. גם התנועה הלאומית הפלסטינית מגייסת את ההמונים תחת הכיבוש ובפזורה למאבק לשחרור לאומי ולעצמאות, אך אינה רואה באזרחי ישראל הערבים חלק מתנועת ההתנגדות הפלסטינית אלא מייעדת להם את התפקיד הצר של שדולה פוליטית למען העם הפלסטיני בתוך ישראל. כל אלה מחזקים את ההערכה של הערבים לאזרחותם ואת זיקתם למדינה.

השינוי בקרב הציבור היהודי תרם אף הוא להשלמת הערבים עם המדינה ועם מעמדם כמיעוט בתוכה. בעקבות מדיניות ממשלות ישראל, המבחינות

כאמור בין פלסטינים משני עברי הקו הירוק, למדו היהודים עם השנים להבחין בין האזרחים הערבים לבין אחיהם הפלסטינים הלא אזרחים. הם מודעים יותר לאפליה שממנה סובלים הערבים ומוכנים יותר להעניק להם שוויון אזרחי. ככל שהאינדיווידואליזם, שיח הזכויות והנורמות של זכויות פרט ושוויון התפשטו בחברה הישראלית, כך היהודים והמדינה היהודית מחויבים יותר לאמץ בהדרגה מדיניות של שוויון ושילוב כלפי האזרחים הערבים.

ישראל של העשור השני של שנות האלפיים מתאפיינת במשולש כוחות – רוב יהודי, מיעוט ערבי ומדינה יהודית ודמוקרטית. מאזן הכוחות הוא לטובת היהודים, כרוב גדול ששולט במדינה, והמיעוט הערבי המועצם משתמש ב"פוליטיקה של מאבק דמוקרטי" (democratic contentious politics) כדי לשפר את מעמדו.⁵ השאלה המרכזית שנשאלת היא אם פוליטיקה זו עלולה להידרדר למרי אזרחי ולאלימות.

למרות ההרעה במצב היחסים בין המיעוט הערבי לבין הרוב היהודי והמדינה מאז סוף עידן רבין ב-1996, אף צד לא שבר את הכלים. תשתית הדו-קיום נותרה על כנה וכמעט אין כל אלימות בין ערבים ליהודים כקבוצות. הוואיל וכך חוזרות ועולות שאלות המחקר: האם חלה הרעה גם בדעת הקהל הערבית ובדעת הקהל היהודית? האם יש סימנים להתמוטטות קרובה של תשתית הדו-קיום?

פרויקט מדד יחסי-ערבים-יהודים בישראל

בשנות האלפיים פותחו כמה מדדים כלליים שתרמו למילוי החסר בחקר השסע הלאומי בישראל. המדד הוותיק ביותר הוא "מדד השלום", שנחנך לראשונה ב-1994 באוניברסיטת תל אביב, אך מאז 2010 מתנהל כפרויקט משותף של התכנית לחקר סכסוכים וישובם ע"ש אוונס ומרכז גוטמן לסקרים של המכון הישראלי לדמוקרטיה. בשנת 2000 הוא התרחב גם לאוכלוסייה הערבית, ובכך הוא מודד את הפער בין יהודים לערבים בעמדות כלפי הסכסוך בין ישראל

5 לדיון בתזה זו ראו As'ad Ghanem, *The Palestinian-Arab Minority in Israel, 1948-2000: A Political Study*, Albany, NY: SUNY Press, 2001; Amal Jamal, *Arab Minority Nationalism in Israel: The Politics of Indigeneity*, London: Routledge, 2011

לבין הפלסטינים והעולם הערבי. "מדד הדמוקרטיה" של המכון הישראלי לדמוקרטיה, שנחנך ב־2003, בודק את עמדות הציבור היהודי והציבור הערבי בשאלות הנוגעות למשטר הדמוקרטי ונושאים קרובים. גם "מדד החוסן הלאומי" של המרכז לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה, שממצאיו מתפרסמים משנת 2000 בכנס הרצליה, מבוסס על סקר עמדות של יהודים וערבים וחוקר את ההבדלים בעמדותיהם לאורך זמן. בנוסף, עמותת סיכוי פרסמה בשנים 2006-2009 את "מדד השוויון" השנתי בין ערבים ליהודים בתחומי חינוך, בריאות, תעסוקה, רווחה ודיוור.

"מדד יחסי ערבים-יהודים בישראל" משתלב בסדרת המדדים הללו, אך זהו פרויקט ייחודי. מדד השלום, מדד הדמוקרטיה ומדד החוסן הלאומי עוסקים רק במידה מסוימת בפער בעמדות של ערבים ויהודים, והם מתבססים על מדגמים קטנים למדי של הציבור הערבי; מדד השוויון מצטמצם לכמה אינדיקטורים כלכליים-חברתיים אובייקטיביים בלבד והופעתו איננה סדירה. לעומת זאת מדד יחסי ערבים-יהודים, כשמו כן הוא, מוקדש כולו לבדיקת הסוגיות השנויות במחלוקת בין ערבים ליהודים. סקרי המדד מתבססים על שאלות רבות ועל מדגמים גדולים מקרב שתי האוכלוסיות, והם מאפשרים בחינה של ההבדלים בין ערבים ליהודים, בין קבוצות אוכלוסייה ערביות ובין קבוצות אוכלוסייה יהודיות ולאורך זמן. פרויקט המדד החל ב־2003, אך הוא נשען על סדרת סקרים של עמדות שני הצדדים שנערכו מאז 1976, כך שאפשר גם לערוך השוואות היסטוריות לאורך עשורים אחדים. מאפיינים אלה של המדד עושים אותו למדד אחד ויחיד המודד דרך קבע את דעת הקהל על יחסי ערבים-יהודים בישראל.

המטרה העיקרית של מדד יחסי ערבים-יהודים היא עריכת סקר מדעי העוקב באופן שוטף אחר העמדות של הציבור הערבי והציבור היהודי זה כלפי זה וכלפי המדינה. הבדיקה החוזרת מדי שנה בשנה יוצרת מסד נתונים שמאפשר בחינה רצופה של פן חשוב בשסע הלאומי. נתוני המדד נותנים תמונת מצב על ישראל כחברה שסועה בשסע עמוק, על ההסתגלות ההדדית של ערבים ויהודים אלה לאלה, על הבעייתיות באופייה היהודי והדמוקרטי של המדינה ועל הסדרת מעמדו של המיעוט הערבי כתנאי ליישוב מלא של הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

כמו כן המדד עשוי לקדם יעדים ביחסי ערבים ויהודים בישראל, בכללם בנייה של תשתית מידע הדרושה לשינויי מדיניות כלפי המיעוט הערבי; התרעה על הידרדרות היחסים; העשרת השיח הציבורי על דו־קיום בין האזרחים הערבים ליהודים; הפגת משפטים קדומים וסטראוטיפים; ביצור הדמוקרטיה; הספקת חומר לימודי וסיוע לארגונים למען זכויות אדם ודו־קיום.

כאמור, מדד יחסי ערבים-יהודים בישראל הוא יחיד במינו ככלי מדעי המתמקד במדידת יחסי ערבים-יהודים. אך הוא ייחודי גם בהתאמתו לשסע האתני-לאומי בישראל. אין מדובר בתרגום של מדד שנערך במדינה אחרת, אלא במדד שהותאם מראש לישראל כחברה שסועה לעומק. לשם יצירתו מופו 16 סוגיות שנתונות במחלוקת בין הציבור הערבי לציבור היהודי ונוסחו שאלות מיוחדות בכל סוגיה וסוגיה. הסוגיות שאליהן מתייחס המדד הן: הפרדה (חברתית ותרבותית), דימוי האחר (סטראוטיפים), ניכור, אי-אמון, קיפוח, זיכרון קיבוצי, איומים, לגיטימציה של דו־קיום, סכסוכים אזוריים (הסכסוך עם הפלסטינים ומדינות אחרות במזרח התיכון), שילוב אזורי (השתלבות ישראל במרחב לעומת השתלבות במערב), זהות, מנהיגות המיעוט, אוטונומיה, אמצעי מאבק, אפשרויות שינוי (של משטר ומדיניות) והערכת מצב היחסים (בהווה וציפייה לשינוי בעתיד).

השאלון הערבי במדד 2012 כלל 190 פריטים, והשאלון היהודי – 150 פריטים. כל השאלות היו שאלות סגורות. הנוסח בעברית של השאלון בערבית עם התפלגויות באחוזים של התשובות מופיע בסקר ערבים 2012 (בסוף הספר); הנוסח בעברית של השאלון ליהודים עם התפלגויות באחוזים של התשובות מופיע בסקר יהודים 2012 (בסוף הספר).

אוכלוסיית המדד הורכבה מאזרחי ישראל הבוגרים החיים בארץ. האוכלוסייה הערבית כוללת את האזרחים הערבים הגרים בתחום הקו הירוק שבהם נכללים גם דרוזים ובדווים (גם מי שמתגוררים בכפרים הלא מוכרים בנגב), אך לא את ערביי מזרח ירושלים והדרוזים בגולן, שרוכס ככולם אינם אזרחי המדינה.

דגימת הנשאלים הערבים נעשתה בשני שלבים. בשלב הראשון הוצא מדגם של 28 יישובים המהווים חתך מייצג של היישובים הערביים מבחינת גודל, מעמד מוניציפלי, אזור, אשכול (רמת פיתוח) והרכב דתי עדתי. לכל

יישוב נקבעה מכסת מרואיינים לפי גודלו. בשלב השני הוצא מדגם אקראי שמי של נשאלים בכל היישובים שנכללו במדגם מתוך מרשם התושבים של משרד הפנים. בסתיו 2012 (בחודשים אוקטובר, נובמבר ודצמבר) ערכו מראיינים ערבים 700 ראיונות פנים אל פנים בשפה הערבית בבתי המרואיינים. שיעור הלא משיבים היה כ-25% – רובו מסיבות טכניות ורק חלקו הקטן בגלל סירובים. הניהול והריכוז של עריכת הסקר בוצעו במערך מיוחד שהוקם לצורך כך בחסות אוניברסיטת חיפה.

הדגימה של הנשאלים היהודים נעשתה מתוך ספר הטלפונים הקוויים הכולל את כל אזורי החיגו. כמו כן נקבעה מכסה מיוחדת לעולים (16.6%), לחרדים (8.5%), למתנחלים (3.8%), לחברי מושבים (4.5%) ולחברי קיבוצים (2.4%). בנובמבר ודצמבר 2012 נערכו 700 ראיונות טלפוניים עם יהודים, 88% מהם בשפה העברית ו-12% בשפה הרוסית. הראיונות נערכו על ידי מכון דחף למחקר. טעות הדגימה בכל סקר היא פלוס או מינוס 3.7%.

היות שאחת המטרות המרכזיות של המדד היא מעקב אחר שינוי עמדות בציבור, שקלול הנתונים בוצע לפי הצבעה לכנסת בבחירות שנערכו ב-2009. הסיבה לכך היא שהאוריינטציה הפוליטית היא גורם כבד משקל בעיצוב עמדות בעניין יחסי ערבים-יהודים. כל המספרים המדווחים משוקללים.

המהימנות של תשובות הנשאלים בסקרי עמדות מושפעת מעיתוי הריאיון. על כן ראוי לציין כי סקרי מדד 2012 בוצעו באוקטובר-דצמבר 2012, והבחירות לכנסת נערכו ב-28 לינואר 2013. קשה לאמוד את השפעת מסע הבחירות על התשובות שהתקבלו, אך במרכז מערכת בחירות זו לא עמדו יחסי ערבים-יהודים ולא השאלה הפלסטינית, גורמים שהייתה עשויה להיות להם השפעה משמעותית. כמו כן ב-2012 עלתה סוגיית השוויון בנטל, ולראשונה היא לבשה צורה של הטלת חובת שירות צבאי או אזרחי על כולם, בכללם הערבים. מאחר שמדד 2012 ברק כסוגיה נוספת את עמדת הערבים כלפי שירות אזרחי, קרוב לוודאי שלעיתוי הסקר הייתה השפעה, ונראה שהוא הטה לשלילה את יחסם לשירות כזה.

לעתים קרובות מועלים ספקות באשר לדיוק התשובות של הערבים בסקרים. האם הערבים דוברים אמת? האם דעותיהם יציבות? האם הם אינם מפחדים? האם הם עונים לפי מה שמצופה מהם ואינם מגלים את מה שהם

חושבים באמת? פקפוקים אלה מועלים לרוב בנוגע לערכים בלבד, כאילו אין בעייתיות דומה בנוגע ליהודים. לסטנדרטים כפולים אלה אין הצדקה. אפשר לציין עובדות אחדות המחזקות את תקפות הממצאים בסקרים הערביים של המדרד. הראיונות נערכים בבית הנשאלים באווירה נינוחה ומעוררת אמון; לנשאל מובטחת סודיות מלאה; כדי למנוע זיופים נערך אימות מדגמי של הראיונות לכל אחד מהמראיינים; המספר הגדול של שאלות בשאלון מאפשר בדיקה של העקביות הפנימית של התשובות, והבדיקה שנעשתה מצביעה על עקביות גבוהה. כמו כן העמדות של הדרושים ותומכי המפלגות היהודיות נמצאו, כצפוי, הרבה יותר מתונות מהעמדות של המוסלמים, הנוצרים ותומכי המפלגות הערביות. אשר לגורם המרסן של הפחד, שאין ספק שהוא נוכח אך קשה לאמוד את השפעתו, חשוב לציין שהוא לא מנע מ-48.5% מהערבים במדד 2012 לתמוך בהקמת מדינה פלסטינית בכל פלסטין במקום ישראל (שאלה 80), ולא מנע מ-58.2% מלהביע את הסכמתם ש"מוצדק שהאזרחים הערבים בישראל יפתחו באינתיפאדה משלהם אם מצבם לא ישתפר באופן ניכר" (שאלה 119).

לנוכח האמור לעיל, המהימנות והתקפות של נתוני הסקרים הערביים, שהתבססו על מדגמים אקראיים שמיים הלקוחים ממרשם האוכלוסין ועל ראיונות פנים אל פנים, אינן בשום אופן פחותות מאלה של נתוני הסקרים היהודיים, שהתבססו על ראיונות בטלפון. מסקנה זו מקבלת חיזוק מהערכת המראיינים באשר למהימנות הכללית של המידע שמסרו המראיינים. רק 5.2% מהראיונות עם הערבים (שאלה 191), לעומת רק 1.4% מהראיונות עם היהודים (שאלה 146), הוערכו כלא מניחים את הדעת. ככלל, הראיונות של שני הצדדים הוערכו כמהימנים.⁶

בניתוח הנתונים נבדקה ההשפעה של "גורמי העיצוב" של עמדות הנשאלים. גורמים אלה מוינו לארבע קטגוריות: סוציו-דמוגרפיה, זהות, התנסויות חיוביות עם האחר והתנסויות שליליות עם האחר. מתוך הגורמים הסוציו-דמוגרפיים, קבוצות אוכלוסייה שצפויות להחזיק בעמדות רדיקליות

6 לדיון מפורט יותר בשאלת המהימנות והתקפות של הסקרים הערביים ראו בספרי Sammy Smooha, "Appendix A: Methodology of the Surveys," in: *Arabs and Jews in Israel*, Vol. 2, Boulder, CO.: Westview Press, 1992, pp. 279-288

יותר אצל הערבים הן דתיים ובדווים כנגב; ואצל היהודים – דתיים וחרדים, צעירים, חסרי השכלה אקדמית מלאה ונשאלים שרואינינו ברוסית. בקטגוריית הזהות הגורמים המשפיעים ביותר אצל הערבים הם זהות ערבית פלסטינית ללא רכיב ישראלי, שייכות לעם הפלסטיני בתור השייכות החשובה ביותר והרגשת קרבה לפלג הצפוני של התנועה האסלאמית; ואצל היהודים – הדת היהודית והעם היהודי לעומת האזרחות הישראלית כשייכות החשובה ביותר והגדרה עצמית על הרצף ימין-שמאל. בקטגוריית ההתנסויות החיוביות, גורמי העיצוב המשפיעים הן אצל ערבים והן אצל יהודים הם היעדר חברים, אי-בילוי זמן ואי-קבלת עזרה מהצד האחר. בקטגוריית הגורמים של התנסויות שליליות, הגורם המשותף לשני הצדדים הוא היתקלות אישית באימים, השפלות או מכות מהצד האחר. התנסויות שליליות נוספות אצל ערבים כוללות פגיעה אישית בעקבות אפליה מצד יהודים או מצד מוסדות המדינה, הפקעת אדמות או עקירה (מי שנעשו פליטים פנימיים בעקבות הרס יישוב המגורים על ידי ישראל ב־1948).

לסיכום – פרסום זה מוקדש לדיווח על ממצאי מדד 2012 מתוך השוואה למדד הראשון מ־2003. הממצאים בכל סוגיה מוצגים לערבים וליהודים בנפרד. כדי לפשט את הלוחות מופיע רק שיעור ההסכמה (המורכב משיעור הנוטים להסכים והמסכימים) בצד ציון מספר השאלה. אפשר למצוא בנספחי השאלונים את ההתפלגות המלאה באחוזים של כל התשובות. מספרי השאלות מצוינים רק בנוגע ל־2012, מאחר שנספחי השאלונים מתייחסים לשנה זו בלבד. הצגת התשובות למדד 2003 בצד התשובות למדד 2012 מאפשרת לעמוד על מגמת שינוי לאורך זמן. כמו כן בניתוח כל סוגיה מוצגים הברלי העמדות לא רק בין ערבים ליהודים אלא גם בין קבוצות אוכלוסייה בקרבם, על בסיס גורמי עיצוב רלוונטיים. נתונים אלה עשויים ללמד על הרציונל של העמדה, למנוע תפיסה סטראוטיפית של כל אחד מהצדדים ולמתן את עומק השסע שביניהם.⁷

7 נוסף על המאמרים שבהם נעשה שימוש בממצאים נבחרים של המדד, יצאו לאור שני פרסומים מקיפים בענייננו: סמי סמוחה, מדד יחסי יהודים-ערבים בישראל 2004, חיפה תל אביב וירושלים: המרכז היהודי ערבי, קרן פרידריך אברט, הפורום להסכמה אזרחית, 2005 (פרסום זה יצא לאור גם באנגלית); Sammy Smoocha, *Index of Arab-Jewish Relations in Israel 2003-2009*, Haifa: The Jewish-Arab Center, University of Haifa, 2010

פרק 2

הפרדה, דימוי האחר, ניכור

הפרדה

בישראל יש הסכמה בין ערבים ליהודים בנוגע לשמירה על הפרדה בשפה, בתרבות, בדת, בזהות, במוסדות ובמשפחות והתנגדות לטמיעה. ישראל איננה חברה רבת-תרבותית שבה ניתנת לפרט זכות לגיטימית לבחור בין הפרדה לבין התבוללות, אם כי אפשרות זו מותרת בחוק. התשתית החוקית להפרדה מתייחסת לעדות דתיות (לפי שיטת המיל'ט – חלוקת האוכלוסייה לפי דתות המנהלות את המעמד האישי של האזרח), בסיסה התרבותי הוא הברדלי תרבות אותנטיים וקבועים, ובסיסה החברתי הוא ההפרדה העצומה בפועל בקהילות, בשכונות המגורים, בכתי הספר, בצבא, בחברה האזרחית, במפלגות, במרכזי הקניות, במקומות בילוי הפנאי ובמידה לא מבוטלת גם במקומות העבודה. להפרדה זו, החריגה בממדיה, יש בסיס אידאולוגי והיסטורי, אך יש בה גם יסודות של הדרה מצד הרוב היהודי וחשש מדחייה של המיעוט הערבי. ההדרה משיגה את יעדה בשמירה על ההפרדה בין שתי קבוצות הלאום, אך הערבים משלמים עליה מחיר כבד בדלדול המשאבים והשירותים שהם מקבלים.

בסקר הוצגו שאלות על עמדות הנשאלים כלפי שילוב בתחומים מסוימים. לוח 2.1 מראה שרוב הערבים מעוניינים בשילוב בהתארגנויות רצוניות, בפארקים, במקומות בילוי, בכתי ספר, בשכונות מגורים ובקואליציות ממשלתיות. בהסכמתם לשילוב מביעים הערבים רצון לבטל את ההדרה הנהוגה כלפיהם ובעקבות כך ליהנות מהמשאבים והשירותים שנמצאים במידה ובאיכות גבוהות יותר במגזר היהודי.

לוח 2.1. שילוב חברתי קולקטיבי, ערבים ויהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2003	2012	2003	
**69.2	77.9	**79.6	89.4	יהיו יחסי חברות בין יהודים לערבים
45.7	34.5	55.3	66.4	ערבים יחיו בשכונות יהודיות (ע' 3, י' 3***)
54.9	51.5	45.1	70.5	ערבים ילמדו בבתי ספר תיכוניים יהודיים (ע' 2, י' 2)
*	75.6	*	86.2	יהיו מפגשים בין נוער ערבי ליהודי
*	57.4	*	78.1	ערבים יבלו בפארקים ובכרכות שחייה במגזר היהודי
69.4	70.5	68.8	87.2	יהיו התארגנויות משותפות של ערבים ויהודים (ע' 1, י' 1)
52.8	47.4	72.8	80.7	תהיה שותפות של מפלגות ערביות בקואליציות ממשלתיות (ע' 4, י' 4)

* השאלה לא הוצגה ** ב־2010 ע' 3 – שאלה 3 לערבים שנוסחה מופיע בסקר ערבים 2012;
 י' 3 – שאלה 3 ליהודים שנוסחה מופיע בסקר יהודים 2012

אולם ערבי שמצדד בשילוב בין שתי הקהילות הלאומיות אינו מתכוון בהכרח לממש אפשרות זו באופן אישי. במדרי 2011 ו־2012, נוסף לתמיכה של ערבים ויהודים בשילוב ברמה הקהילתית, נבדקו לראשונה גם רצון הערבים להשתלב ונכונות היהודים לשלבם. כצפוי, שיעור הערבים התומכים בשילוב גדול יותר משיעור הרוצים בשילוב. ב־2012 תמכו 55.3% מהערבים במגורי ערבים בשכונות יהודיות (לוח 2.1), אך 42.4% מהם היו רוצים לעשות זאת באופן אישי (לוח 2.2). הרצון של חלק לא מבוטל מהערבים בשילוב במגורים אינו ניתן למימוש בתנאים הקיימים בגלל היעדר שירותים קהילתיים לערבים, כמו בתי ספר ומוסדות תרבות ודת ביישובים היהודיים ויוקר הדיור והמחיה הגבוה יותר בהם. בנוסף, כשני שלישים (66.7%) מהערבים רוצים באופן אישי לבלות במקומות בילוי (בפארקים, בחופי רחצה, במסעדות ועוד) של יהודים, ויותר משליש מעוניינים להצטרף לארגונים יהודיים (34.0%) והיו רוצים שילדיהם ילמדו בבתי ספר תיכוניים יהודיים (37.1%). יתרה מזו, 73.5% מהערבים היו

רוצים שמפלגות ערביות ייכנסו לקואליציות ממשלתיות, עמדה שהמפלגות הערביות שוללות בעליל. מדובר בשיעורים גבוהים של רצון לשילוב בחברה שבה ההפרדה היא מהגדולות בעולם. הם מעידים על המצוקה הקשה שחווים הערבים ועל כמיהתם הרבה לעלייה ברמת החיים ובאיכותם.

רצון הערבים בשילוב חזק יותר אצל קבוצות אוכלוסייה מסוימות מקרבם. בדקנו את מאפייני המצדדים בשילוב במגורים, שכן מדובר באינדיקטור חשוב ורגיש. השיעור הכללי של הערבים הרוצים לגור בשכונה יהודית הוא כאמור 42.4%, אך הוא גבוה יותר במידה משמעותית בקרב מי שמסכימים שערכים יגורו בשכונות יהודיות (68.0%), ושיהיו התארגנויות משותפות להם וליהודים (52.5%), ומי שרוצים שילדיהם ילמדו בבתי ספר תיכוניים יהודיים (77.4%). משתמעת מכך עמדה כללית המצדדת בשילוב בין ערבים ליהודים במגוון תחומי חיים. בגישה זו מחזיקים יותר דרוזים (62.7%), נוצרים (60.0%), לא דתיים (60.5%), ערבים שמרגישים הכי קרובים למפלגות היהודיות (64.9%), מי שזהותם העיקרית או הבלעדית היא ערבית ישראלית (לא פלסטינית) (61.5%), מי שיש להם חברים יהודים שבבתיהם הם מבקרים (60.4%), שבילו זמן עם יהודים (50.4%), שקיבלו עזרה מיהודים (52.9%), ומי שמשפחתם לא סבלה מהפקעת אדמות (47.1%). לכל קבוצות האוכלוסייה הללו יש יחסי קרבה ליהודים, והן נפגעו פחות ממדיניות הממשלה ומיחס היהודים בחיי היום-יום. מן הראוי להדגיש שבניגוד לדעה הרווחת לא נמצא במחקר שגברים צעירים, משכילים ועירוניים הם בעלי עמדות רדיקליות וברלניות.

בהתחשב בהפרדה ובהדרה הרווחת בחברה הישראלית ראוי לציון מיוחד הנכונות של יותר ממחצית מהיהודים לאפשר לערבים להצטרף לארגוניהם, לבלות במקומות הבילוי שלהם, ללמוד בבתי הספר שלהם ואפילו לגור בשכונותיהם. מפליא במיוחד הממצא ש-59.0% מהיהודים, ב־2011, היו מוכנים שערכים יגורו בשכונות יהודיות.

מקרב היהודים 45.7% הביעו הסכמה למגורי ערבים בשכונות יהודיות (לוח 2.1). נכונות זו גבוהה במיוחד בקרב יהודים שמוכנים באופן אישי שיהיה להם שכן ערבי (80.9%), שהם בעד הקמת שכונות חדשות משותפות לערבים ויהודים (81.4%), ומי שמוכנים לאפשר לערבי לקנות אדמה בכל מקום שירצה (83.8%). היא מצויה יותר אצל יהודים חילונים ומסורתיים

(60.4%), בני 36 ומעלה (50.6%), בעלי השכלה אקדמית מלאה (56.4%), המשייכים את עצמם למרכז-שמאל (74.5%), ומי שעבורם אזרחות ישראלית (ולא הדת היהודית או העם היהודי) היא השייכות החשובה ביותר (65.4%). פתיחות גדולה יותר לשילוב רווחת גם בקרב יהודים שיש להם חברים ערבים שהם ביקרו בבתיהם (66.7%), כילו זמן אתם (55.8%), קיבלו עזרה מהם (58.9%) ולא נתקלו באיומים, השפלות או מכות מצדם (49.2%). למגדר ולמוצא עדתי אין השפעה מיוחדת על הסכמה לשילוב ערבים.

למרות ההפרדה בקהילות ובמוסדות בין ערבים ליהודים ישנו מרחב ציבורי משותף שבו מתקיימים ביניהם מגעים. למעלה משלוש חמישיות מקרב בני שני הלאומים נפגשים מדי יום או לעתים קרובות (לוח 2.2). רוב המפגשים הללו הם טכניים, כפי שאפשר ללמוד מהממצא שרק ל-18.8% מהערבים ול-15.4% מהיהודים יש חברים מהצד האחר שהם מבקרים בבתיהם.

לוח 2.2. שילוב חברתי אישי, ערבים ויהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2003	2012	2003	
63.5	53.8	61.6	69.4	פוגשים ערבים/יהודים מדי יום או לעתים קרובות (ע' 156, י' 122)
				חברים יהודים/ערבים (ע' 157, י' 125):
66.5	65.0	49.0	36.8	אין
17.9	18.7	30.8	25.5	יש אך ללא ביקורים בבית
15.4	16.3	18.8	37.4	יש ועם ביקורים בבית
0.1	0.0	1.4	0.3	אין תשובה

התמיכה של הערבים בשילוב חברתי והרצון לממשו מקבלים משנה תוקף בהסכמה של 52.3% מהם לאמירה שהערבים בארץ צריכים לאמץ "הרבה ערכים ומנהגים טובים וחשובים" של היהודים, ושל 63.9% מהם שהערבים והיהודים ייצרו יחד ערכים ומנהגים משותפים (לוח 2.3). בכך הם מתכוונים להשיג העשרה תרבותית ללא ויתור על תרבותם. רוב עצום (80.4%) מקרב הערבים יודעים עברית ברמה מספקת לתפקוד סביר בחברה הישראלית בלי

לאבד את הערבית כשפתם העיקרית. למרות החשיפה הגדולה לתקשורת האלקטרונית של העולם הערבי (36.7% צופים, למשל, באופן סדיר בערוץ הטלוויזיה אל-ג'זירה [שאלה 170]), רוב האזרחים הערבים צורכים גם תקשורת עברית.

הפתיחות של היהודים לתרבות הערבית נמוכה הרבה יותר מזו של הערבים לתרבות העברית. היהודים מעוניינים באימוץ תרבות המערב, דוחים את התרבות הערבית ורואים בה נחותה. אף שהשפה הערבית היא שפה רשמית, ואף שמוצאו של מיעוט גדול מהאוכלוסייה היהודית מארצות ערב, רק 18.6% מהיהודים (35.0% מהמזרחים, 16.7% ממוצא מעורב ו-7.8% מהאשכנזים) יודעים מספיק ערבית בסיסית (בעיקר דיבור והבנה, אך לא קריאה וכתיבה) כדי לתקשר בערבית פשוטה עם הערבים בישראל. התרבות הערבית-יהודית של היהודים המזרחים נכחדה בתהליך הישראליזציה הרב־דורי שעברו מאז שנות החמישים, ורק שרידים ממנה נשארו כחלק מתרבות משנה מזרחית.

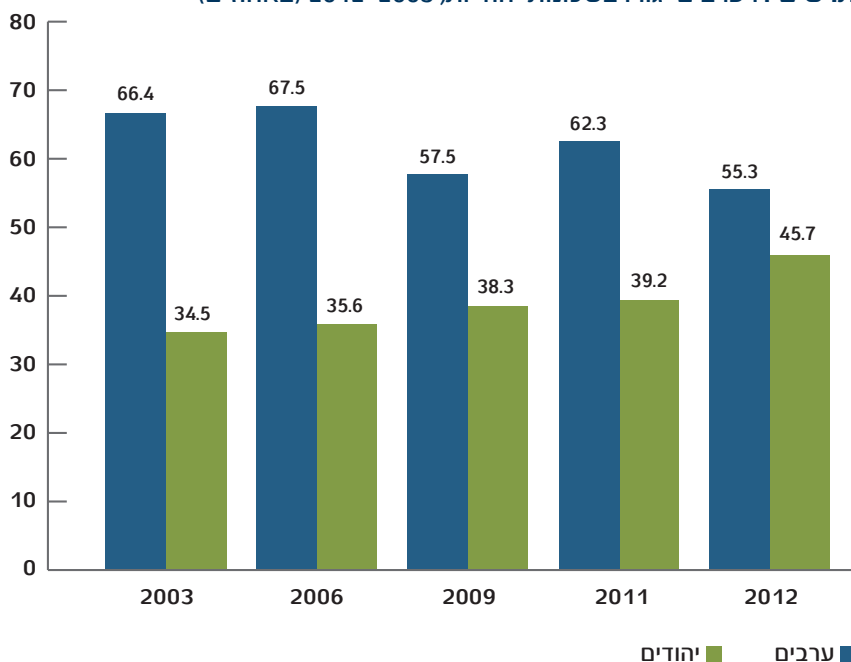
לוח 2.3. שילוב תרבותי, ערבים ויהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2003	2012	2003	
41.8	*43.2	52.3	65.8	ליהודים/לערבים יש הרבה ערכים ומנהגים טובים וחשובים שהערבים/שהיהודים צריכים לאמץ (ע' 15, 11')
54.0	57.6	63.9	60.4	האזרחים הערבים והיהודים צריכים ליצור ביחד ערכים ומנהגים משותפים נוסף על הערכים והמנהגים שלהם (ע' 16, 12')

* ב' 2004

בחינת השינוי בעמדות לאורך זמן חושפת מגמת ירידה בתמיכה בשילוב בקרב הערבים ויציבות עם עלייה מסוימת בתמיכה בשילוב בקרב היהודים. שיעור הערבים המסכימים, למשל, שערבים יחיו בשכונות יהודיות ירד מ-66.4% ב-2003 ל-55.3% ב-2012, ואילו שיעור היהודים המסכימים לכך עלה מ-34.5% ל-45.7%, בהתאמה (תרשים 1, לוח 2.1). מגמת ההחרפה בעמדות הערבים תואמת את הציפיות, אך מגמת היציבות או ההתמתנות בעמדות היהודים מנוגדת לחשיבה המקובלת.

תרשים 1. ערבים יגורו בשכונות יהודיות, 2003-2012 (באחוזים)

דימוי האחר

דימויים סטראוטיפיים של הצד האחר הם מאפיין של חברות שסועות, והם נוטים מאוד להיות שליליים בחברות שסועות לעומק כמו ישראל. המחקר המקיף ביותר על דימויים הדדיים של ערבים ויהודים בישראל נערך

ב-1993-1994.⁸ הוא התייחס ל-31 דימויים של ערבים על עצמם, של ערבים על יהודים, של יהודים על עצמם ושל יהודים על ערבים. נמצאה הסכמה בין ערבים ליהודים שהיהודים הם שאפתנים, הישגיים, מוכשרים ומעריכים חיי אדם, ואילו הערבים הם מכניסי אורחים, משפחתיים וחרוצים. הערבים מייחסים ליהודים את הדימויים השליליים בעיניהם של מתירנות (בהתנהגות נשים) ורדיפת בצע, ויותר ממחצית מהיהודים מסכימים לכך. יש הסכמה בין מיעוט גדול משני הצדדים שהערבים והיהודים הם חנפנים ושקרנים. כמו כן נמצא שכבוד הוא ערך עליון בעיני הערבים והיהודים, אך הערבים רגישים במיוחד לכבוד המשפחה.

מדד יחסי ערבים-יהודים מתמקד בדימויים שליליים שעלולים לשבש את הדו־קיום, אך במדד 2012 הוצגו שאלות אחדות גם על דימויים חיוביים. אשר לסטראוטיפים פוגעניים, נמצא ש-50.7% מהערבים תופסים את רוב היהודים בישראל כאלמים, 56.1% כרמאים ו-69.5% כגזענים (לוח 2.4). דימויים שליליים אלה רווחים הרבה יותר בקרב ערבים מסוימים. הדימוי של יהודי רמאי נפוץ יותר בקרב מי שחושבים שרוב היהודים נוטים להתנהגות אלימה (82.7%) או לגזענות (74.9%), הברווים בנגב (74.2%), הדתיים (67.0%), מי ששייכותם החשובה ביותר היא העם הפלסטיני (72.2%), מי שמרגישים קרובים יותר לפלג הצפוני של התנועה האסלאמית (89.0%), שאין להם חברים יהודים (70.5%), שמעולם לא בילו זמן עם יהודים (71.3%), ומי שהיו להם התנסויות שליליות עם יהודים או המדינה – נפגעו מהפקעת אדמות (66.8%), איומים, השפלות או מכות (70.7%) ואפליה (64.5%).

הדימויים השליליים הללו שבהם מחזיקים האזרחים הערבים מתאזנים במידה מסוימת על ידי דימויים חיוביים. רוב היהודים נתפסים על ידי 40%-60% מהערבים בתור אינטליגנטים, חרוצים ומעשיים.

הדימויים השליליים והחיוביים מלמדים שהערבים תופסים את היהודים כקבוצת רוב חזקה שעלולה לאיים עליהם או להזיק להם. בעיני הערבים היהודי הוא אשכנזי או מערבי, והם מתעלמים מההרכב ההטרוגני של

8 חנה לוינסון, אליהוא כץ ומאג'ד אל־חאג', יהודים וערבים בישראל: ערכים משותפים ודימויים הדדיים, ירושלים: מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי, 1995.

האוכלוסייה היהודית ובעיקר מהמזרחים. ייחוס אלימות ליהודי הישראלי מתקשר כנראה לנכבה ולכיבוש ולנרטיב שהיהודי הוא מתנחל זר שעושה ערבים. ייחוס גזענות ליהודים נובע מההשקפה שהציונות היא תנועה גזענית ומראיית אופייה היהודי והציוני של המדינה כגזעני.

לוח 2.4. דימוי היהודי, ערבים, 2003, 2012 (באחוזים)

ערבים		
2012	2003	
50.7	42.4	רוב היהודים נוטים להתנהגות אלימה (ע' 39)
69.5	55.7	רוב היהודים בישראל הם גזענים (ע' 41)
56.1	**52.5	רוב היהודים בישראל הם רמאים (ע' 37)
41.2	*	רוב היהודים בישראל הם אינטליגנטים (ע' 40)
53.3	*	רוב היהודים בישראל הם חרוצים (ע' 38)
61.0	*	רוב היהודים בישראל הם מעשיים (ע' 42)

* השאלה לא הוצגה ** ב-2009

מן העבר האחר, כשליש מהיהודים תופסים את האזרחים הערבים כאלימים, כמי שאינם שומרי חוק וכנחשלים שלא יגיעו לעולם לרמה התרבותית שלהם (לוח 2.5). הדימוי של הערבי כנחות תרבותית (%31.3 מכלל הנשאלים היהודים) נפוץ יותר בקרב יהודים התופסים את הערבים כאלימים (%66.1), אצל דתיים וחרדים (%57.8), חסרי השכלה אקדמית מלאה (%37.9), בני 18-24 (%40.4), מי שרואיניו ברוסית (%53.3), אנשי ימין מתון וימין (%47.1), מי שהשייכות החשובה ביותר שלהם היא הדת היהודית (%53.8), מי שאין להם חברים ערבים (%42.2), שמעולם לא בילו זמן עם ערבים (%38.1), ומי שנפגעו מאיומים, השפלות או מכות מצד אזרחים ערבים (%41.8).

יש תמימות דעים בקרב היהודים שהערבים רגישים במיוחד בכל הנוגע לכבוד (%81.5). השקפה זו משרדת הן חיוב (כבוד האדם, כבוד עצמי,

אצילות, כיבוד ערכים) והן שלילה (כבוד המשפחה הנקשר לרצח נשים, חנופה, צביעות).

לוח 2.5. דימוי הערבי, יהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

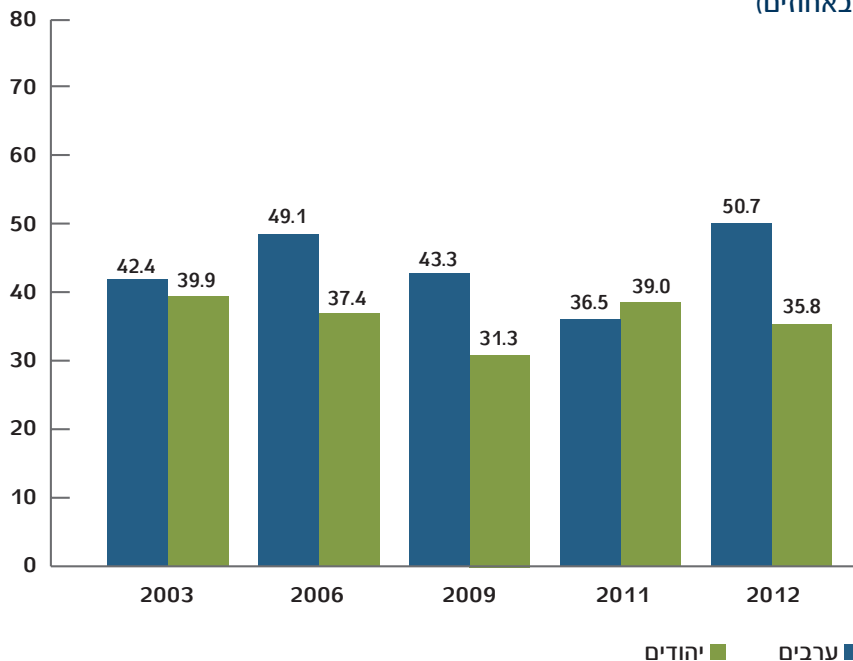
יהודים		
2012	2003	
35.8	39.9	רוב האזרחים הערבים נוטים להתנהגות אלימה (י' 32)
31.8	33.5	רוב האזרחים הערבים אינם שומרי חוק (י' 35)
*	28.5	רוב האזרחים הערבים לא אינטליגנטיים
31.3	33.0	רוב האזרחים הערבים לעולם לא יגיעו לרמה התרבותית של היהודים (י' 34)
81.5	*	רוב האזרחים הערבים רגישים במיוחד בכל הנוגע לכבוד (י' 33)

* השאלה לא הוצגה

הדימויים השליליים שכיחים יותר אצל ערבים מאצל יהודים. בהתאם לכך הדימוי "נוטה להתנהגות אלימה", למשל, מודבק ליהודים על ידי 50.7% מהערבים, לעומת 35.8% מהיהודים שמייחסים אותו לערבים. נתון זה מאשר את הממצא שעלה ממחקר הדימויים ההדדיים שנזכר לעיל, שלפיו היהודי נוטה לתפוס את הערבי כשונה ממנו, ואילו הערבי נוטה לתפוס את היהודי כ"אחר" בעל מאפיינים מנוגדים לו (למשל, בעיני 92% מהערבים היהודים הם מתירנים (בהתנהגות נשים), אולם רק 5% מהם חושבים כך על עצמם). הבדל זה ראוי לציון, משום שהספרות על יחסי מיעוט ורוב מתמקדת במשפטים קדומים אצל קבוצות רוב דומיננטיות והרבה פחות אצל קבוצות מיעוט לא דומיננטיות. אולם אין לכך הצדקה היות שמשפטים קדומים פוגעניים נפוצים בקרב מיעוטים לא פחות מאשר בקרב קבוצות רוב.

תרשים 2. רוב היהודים/הערבים נוטים להתנהגות אלימה, 2003-2012

(באחוזים)

השוואת השינויים שהתחוללו בדימויים השליליים במרוצת השנים מראה על החרפה בקרב הערבים ויציבות והתמתנות מסוימת בקרב היהודים. ייחוס אלימות ליהודים, למשל, עלה מ-42.4% ב-2003 ל-50.7% ב-2012 (לוח 2.4), ואילו ייחוס אלימות לערבים ירד מ-39.9% ל-35.8%, בהתאמה (תרשים 2, לוח 2.5). יש יסוד סביר להניח שבשל האפקט המצנן של תקינות פוליטית, במציאות הדימויים השליליים של האחר הערבי והאחר היהודי נפוצים ומושרשים יותר משנחשף בסקרי דעת הקהל.

ניכור

הניכור בין ערבים ליהודים משתקף בתחומים רבים. רבע מהערבים וחמישית עד שליש מהיהודים חשים לא בנוח במפגשים מזדמנים מעורבים בקניונים,

בתחבורה ציבורית, במוסדות רפואיים, במשרדי ממשלה, בפארקים ובמקומות עבודה (לוח 2.6). 25.9% מהערבים ו-36.3% מהיהודים, למשל, אינם מרגישים בנוח כאשר הם נוסעים יחד ברכב ציבורי (אוטובוס, מונית, רכבת). גם במקרה זה יש להניח שהדיווח על אי-נוחות לוקה בחסר בגלל תקינות פוליטית. לכן אף על פי שרק מיעוט מהערבים ומהיהודים מדווחים על אי-נוחות ממפגש לא מחייב במרחב הציבורי המשותף, מספרים אלה מעידים על ניכור הדדי גדול בין שתי האוכלוסיות.

לוח 2.6. הרגשת אי-נוחות במקומות שבהם ערבים ויהודים מזדמנים יחד, ערבים ויהודים, 2011 (באחוזים)

יהודים	ערבים	
2011	2011	
33.1	25.2	לא מרגישים בנוח כאשר יוצא להם להיות בקניון שיש בו גם יהודים/ערבים
36.3	25.9	לא מרגישים בנוח כאשר נוסעים ברכב ציבורי (אוטובוס, מונית, רכבת) שנוסעים בו גם יהודים/ערבים
23.6	20.1	לא מרגישים בנוח כאשר נמצאים במוסד רפואי (מרפאה, בית חולים) שנמצאים בו גם יהודים/ערבים
20.6	24.5	לא מרגישים בנוח כאשר מקבלים שירות במשרד ממשלתי שגם יהודים/ערבים מקבלים בו שירות
29.4	24.0	לא מרגישים בנוח כאשר מכלים בפארק ציבורי שנמצאים בו גם יהודים/ערבים

דחייה היא תחושה חמורה יותר מאי-נוחות. על הרגשת ריחוק מהצד האחר מדווחים 50.8% מהערבים ו-62.2% מהיהודים (לוח 2.7). מבצע עמוד ענן בעזה הגדיל את הריחוק של 35.4% מהיהודים מהאזרחים הערבים. שיעור הדחייה בקרב היהודים גדול יותר מזה שבקרב הערבים: 46.9% מהיהודים, לעומת 37.6% מהערבים, אינם מוכנים שיהיה להם שכן מהצד שכנגד. יתרה מזו, 38.0% מהיהודים אינם מקבלים ערכי כממונה עליהם בעבודה, ו-57.6%

הודו שהם נמנעים מכניסה ליישובים ערביים. שיעורי אי-קבלת ערבי כממונה בעבודה הם הרבה יותר גדולים בקרב יהודים שמתנגדים למגורי ערבים בשכונות יהודיות (63.5%), שנמנעים מלהיכנס ליישובים ערביים (54.9%), בני 18-35 (46.9%), חסרי השכלה אקדמית מלאה (44.6%), מי ששייכותם החשובה ביותר היא הדת היהודית (57.3%), דתיים וחרדים (66.5%), אנשי ימין מתון וימין (58.6%), מרואיינים ברוסית (63.6%), חסרי חברים ערבים (49.4%), ומי שנתקלו באימים, השפלות או מכות מצד יהודים (50.4%).

לוח 2.7. דחיית הצד האחר, ערבים ויהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2003	2012	2003	
62.2	69.5	50.8	50.0	מרגישים רחוקים מיהודים/מאזרחים ערבים בישראל (ע' 23, '36)
35.4				מרגישים רחוקים יותר מהאזרחים הערבים בעקבות מבצע עמוד ענן בעזה (י' 101)
*	31.3	27.8	15.7	לא מוכנים שיהיה להם חבר יהודי/ערבי (ע' 13)
46.9	47.4	37.6	27.2	לא מוכנים שיהיה להם שכן יהודי/ערבי (ע' 14, '9)
38.0	40.3			לא מוכנים שיהיה להם ממונה בעבודה ערבי (י' 10)
57.6	73.1			נמנעים מכניסה ליישובים ערביים (י' 37)

* השאלה לא הוצגה

אלה הם ממצאים חמורים ביותר. סירוב לקבל ערבי כממונה בעבודה מנוגד לנורמות בסיסיות של שוויון, כבוד האדם וזכויות הפרט באתוסים של דמוקרטיה, ליברליזם ושוק חופשי, ואין לו מאומה עם מדינה יהודית-ציונית. אי-כניסתם של למעלה ממחצית מהיהודים ליישובים הערביים בתחום הקו הירוק בשל תחושת זרות ופחד מסבה נזק רב ביותר לרו-קיום הערבי-יהודי. שיעור הנמנעים היה גבוה יותר בשלוש השנים שאחרי מהומות אוקטובר

2000 (73.1% ב־2003 לעומת 57.6% ב־2012), והוא כלל אז גם יסוד של החרמה.

הניכור שחשים הערבים כלפי היהודים מלווה ביחס דו־ערכי כלפי המדינה. מחד גיסא, בתור אזרחי המדינה 55.5% מהם חשים זרים ורחויים ו־56.5% לא מרוצים (לוח 2.8). תחושות הדחייה והזרות חזקות במיוחד בקרב קבוצות אוכלוסייה מסוימות, כמו ערבים שאינם פוגשים יהודים בחיי היום־יום (73.2%), שאינם מוכנים שיהיה להם שכן יהודי (71.5%), בדווים בנגב (65.8%), דתיים מאוד או דתיים (65.4%), מרגישים הכי קרובים לפלג הצפוני של התנועה האסלאמית (86.8%), מגדירים את זהותם כערבים פלסטינים או כפלסטינים (ללא רכיב ישראלי) (80.0%), מי שנתקלו באימים, השפלות או מכות (76.1%), או באפליה (71.2%) מצד יהודים, ומי שסבלו מהפקעת אדמות (69.0%), ומי שהם ממשפחה של פליטים פנימיים (76.3%).

לוח 2.8. ניכור מהמדינה, ערבים, 2003, 2012 (באחוזים)

ערבים		
2012	2003	
55.5	54.3	בתור אזרח ישראל, אני מרגיש זר ורחוי בישראל (ע' 24)
56.5	34.8	אינם שבעי רצון מחייהם כאזרחים ישראלים (ע' 150)
43.4	65.7	כאשר ישראל זוכה באיזה הישג גדול בתחומים כמו ספורט, מדע וכלכלה, אני מרגיש גאווה במדינה (ע' 11)
54.7	**70.9	אני מעדיף לחיות במדינת ישראל מאשר בכל מדינה אחרת בעולם (ע' 10)
58.5	**74.5	ישראל היא מקום טוב לחיות בו (ע' 9)
46.8	*62.0	ישראל היא ביתי־מולדתי (ע' 12)

* ב־2006 ** ב־2007

מאיך גיסא, 43.4%-58.5% מהערבים חשים גאווה בהישגים גדולים של המדינה, מעדיפים לחיות בישראל מבכל ארץ אחרת בעולם, סבורים שישראל היא מקום טוב לחיות בו ורואים בה את ביתם ומולדתם. מדובר בזיקה חזקה מאוד למקום המרככת את הניכור, ולא משנה אם מקורה בקשר אמיץ לאדמת ישראל-פלסטין כמולדת, בחרדה מפני הלא נודע בארץ אחרת או בשיקולי תועלת. עם זאת הקשר הרגשי החיובי למדינה שעליו מצהירים כמחצית האזרחים הערבים מרשים פחות בהשוואה לגאווה במדינה ובהעדפתה מכל מקום אחר שחשים כמעט כל היהודים בארץ (לוח 2.9).

לוח 2.9. גאווה במדינה, יהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

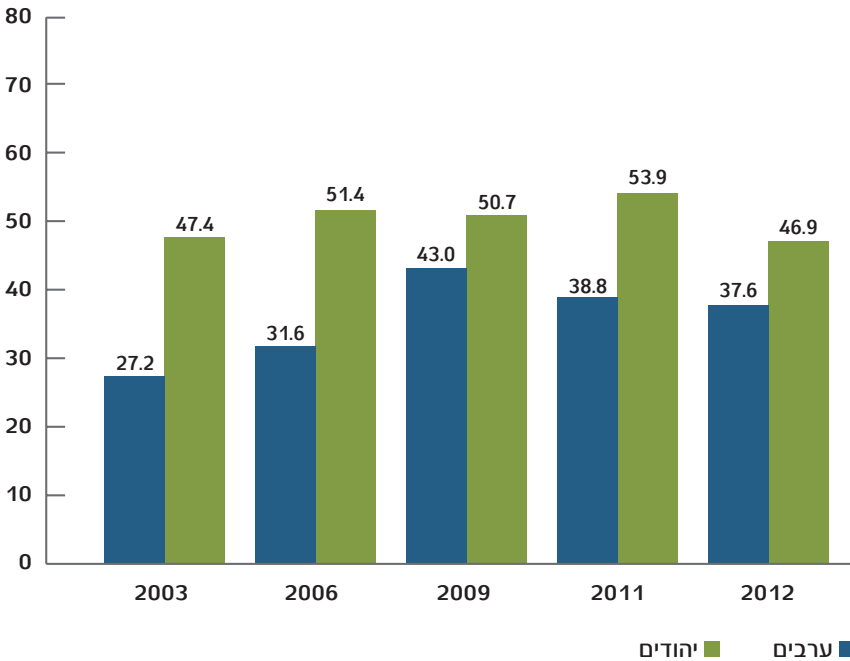
יהודים		
2012	2003	
*	21.1	אינם שבעי רצון מחייהם כאזרחים ישראלים
92.0	*	כאשר ישראל זוכה באיזה הישג גדול בתחומים כמו ספורט, מדע וכלכלה, אני מרגיש גאווה במדינה (י' 7)
90.2	**85.0	אני מעדיף לחיות במדינת ישראל מאשר בכל מדינה אחרת בעולם (י' 6)
***87.8	**85.9	ישראל היא מקום טוב לחיות בו

* השאלה לא הוצגה ב-2007 *** ב-2008

כמו באשר לסוגיות הקודמות, גם בסוגיית הניכור אנו מוצאים החרפה בעמדה הערבית לעומת יציבות או התמתנות בעמדה היהודית. שיעור הערבים שאינם מוכנים שיהיה להם שכן יהודי עלה מ-27.2% ב-2003 ל-37.6% ב-2012, ואילו שיעור היהודים שאינם מוכנים שיהיה להם שכן ערבי נשאר ללא שינוי – 47.4% ו-46.9%, בהתאמה (תרשים 3, לוח 2.7). שיעור הערבים שאינם מוכנים שיהיה להם חבר יהודי הוכפל מ-15.7% ב-2003 ל-27.8% ב-2012, ושיעור מי שאינם שבעי רצון מחייהם כאזרחי המדינה עלה מ-34.8% ל-56.5%, בהתאמה. כמו כן שיעור הערבים המעדיפים את ישראל מכל

מדינה אחרת צנח מ-74.5% ב-2007 ל-54.7% ב-2012 (לוח 2.8). לעומת זאת שיעור היהודים שהרגישו רחוקים מהאזרחים הערבים ירד מ-69.5% ב-2003 ל-62.2% ב-2012, ושיעור המסרבים שערבי יהיה ממונה עליהם בעבודה התייצב על 40.3% ו-38.0%, בהתאמה (לוח 2.7).

תרשים 3. לא מוכנים שיהיה להם שכן יהודי/ערבי, 2003-2012 (באחוזים)

אי־אמון, קיפוח, איומים, זיכרון קיבוצי

אי־אמון

בחברות שסועות לעומק יש אי־אמון בסיסי בין קבוצת המיעוט לבין קבוצת הרוב וכן בין קבוצת המיעוט למדינה הנשלטת על ידי קבוצת הרוב. לקבוצת המיעוט אין אמון בכוונות ובפעולות של קבוצת הרוב ובמוסדות המדינה, והיא חוששת מפגיעותיהם, ואילו קבוצת הרוב והמדינה מטילים ספק בנאמנות המיעוט למדינה ובנכוונותו לשמור על החוק והסדר הציבורי.

במישור האישי, ב־2012 הסכימו 62.4% מהערבים שאי־אפשר לתת אמון ברוב היהודים, ו־48.3% מהיהודים הסכימו שאי־אפשר לתת אמון ברוב האזרחים הערבים (לוח 3.1). שיעורים אלה גבוהים עוד יותר בקבוצות אוכלוסייה מסוימות. בקרב הערבים שאינם נותנים אמון ביהודים כולטים במיוחד מי שאין להם מגע יום־יומי עם יהודים (74.7%), מי שאינם מוכנים שיהיה להם שכן יהודי (76.7%), דתיים (72.6%), מי שחשים הכי קרובים לפלג הצפוני של התנועה האסלאמית (92.2%), בעלי זהות פלסטינית לא ישראלית (76.8%), מי שאין להם חברים יהודים (73.9%), מי שנתקלו באיומים, השפלות או מכות מצד יהודים (73.4%), נפגעו מאפליה מצד יהודים או מצד מוסדות המדינה (72.6%), והם ממשפחה של עקורים (82.2%). חסרי האמון בקרב היהודים נוטים לבוא יותר משורות המתנגדים לשכן ערבי (76.3%) או ממונה בעבודה ערבי (83.2%), הנמנעים להיכנס ליישובים ערביים (64.3%), דתיים וחרדים (75.3%), מרואיינים ברוסית (72.5%), מזרחים (63.1%), אנשי ימין (69.9%), מי שאין להם חברים ערבים (56.1%), מי ששייכותם החשובה ביותר היא הדת היהודית (70.1%), ומי שנתקלו באיומים, השפלות או מכות מצד אזרחים ערבים (65.9%).

אי-האמון בין המיעוט לרוב בישראל, כמו בכל חברה שסועה לעומק, הוא מבני. בישראל הוא ניזון מאופייה היהודי-ציוני של המדינה ומהסכסוך עם הפלסטינים, שני נושאים מכריעים השנויים במחלוקת עמוקה בין ערבים ליהודים והיוצרים חשדנות הדדית. מנקודת מבטה, המדינה פוטר את הערבים מגיוס לצבא ומפעילה עליהם פיקוח כדי למנוע פגיעה בביטחון הלאומי ובסדר הציבורי, אך בכך היא ממסדת אי-אמון בסיסי בין שני הצדדים.

לוח 3.1. אי-אמון אישי, ערבים ויהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2003	2012	2003	
48.3	52.1	62.4	55.6	אי-אפשר לתת אמון ברוב היהודים/האזרחים הערבים (ע' 36, א' 31)

שיעורי אי-האמון של הערבים והיהודים במוסדות ציבוריים וממלכתיים דומים. שני הצדדים נותנים אמון רב יותר במוסדות ציבור מקצועיים, כמו שירותי בריאות ובתי משפט, מבמוסדות פוליטיים כמו הכנסת והממשלה. ב-2011 עמד, למשל, אי-האמון של הערבים במוסדות הבריאות על 15.0%, לעומת 62.8% בכנסת, ואי-אמון היהודים היה 12.0% ו-64.4%, בהתאמה (לוח 3.2).

ב-2011 היה אי-האמון של הערבים בממשלה (70.4%) גדול יותר מאי-האמון של היהודים (50.4%), מאחר שממשלת הימין ייצגה יותר את היהודים. אי-האמון של הערבים היה דומה לאי-האמון של היהודים המגדירים את עצמם יהודים השייכים לשמאל המתון (63.7%) ולשמאל (79.1%), לעומת

9 אי-אמון הערבים במוסדות הרפואה הוא נמוך משום שהם מקבלים שירותים רפואיים טובים וייצוגם במקצועות הרפואיים והפרה-רפואיים, כולל רפואה וסיעוד, הוא טוב יותר מבתחומים אחרים. בעניין זה ובשאלת האפליה הנובעת מגיל המינימום שנקבע לקבלה ללימודים במקצועות אלו במוסדות להשכלה גבוהה ראו דפנה בירנבוים-כרמלי, "לא בבית ספרנו", מטעם 23 (אוגוסט 2010): 39-47.

יהודים השייכים לימין המתון – 42.8%, ולימין – 37.8%. היהודים שבמרכז תופסים מקום בין שמאל לימין – 57.7%.

לוח 3.2. אי־אמון במוסדות, ערבים ויהודים, 2003, 2011 (באחוזים)

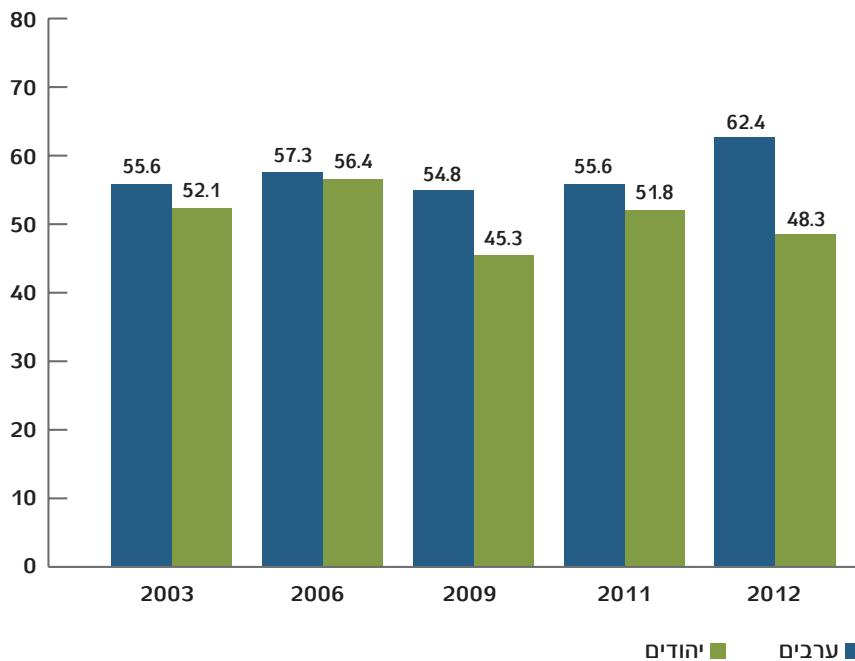
יהודים		ערבים		
2011	2003	2011	2003	
12.0	15.6	15.0	6.7	אין להם אמון במוסדות הבריאות
35.3	29.9	41.6	27.5	אין להם אמון בבתי המשפט
64.4	64.2	64.6	58.3	אין להם אמון בכנסת
50.4	57.2	70.4	71.5	אין להם אמון בממשלה

במדדי 2008 ו־2012 נבדק האמון במוסדות אחרים (לוח 3.3). גם כשמדובר במוסדות אלה, שיעור הערבים שאינם נותנים בהם אמון גדול יותר משיעור היהודים, והפער מגיע לכמעט פי שניים במוסדות להשכלה גבוהה, במשטרה ובשלטון המקומי. הן אצל הערבים והן אצל היהודים אי־האמון במוסדות שלטוניים כמו משטרה (64.7% מהערבים ו־36.0% מהיהודים) גדול יותר מאי־האמון במוסדות מקצועיים כמו המוסדות להשכלה גבוהה (25.8% ו־12.1%, בהתאמה). הרוב של 63.2% מהערבים (לעומת 29.8% מהיהודים) שאין להם אמון בשלטון המקומי ראוי לציון מיוחד. במקרה זה אי־אמון של הערבים הוא במנהיגים שלהם ולא במוסדות שבשליטה יהודית. השלטון המקומי הערבי עני במשאבים, אינו מספק שירותים בסטנדרטים מספקים וסובל משחיתות ומנפוטיזם חמולתי ולכן אינו זוכה באמון של רוב הציבור הערבי.

לוח 3.3. אי-אמון במוסדות, ערבים ויהודים, 2008, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2008	2012	2008	
29.8	41.9	63.2	57.4	אין להם אמון בשלטון המקומי (ע' 68, י' 53)
41.1	37.4	46.1	42.5	אין להם אמון במוסד לביטוח לאומי (ע' 69, י' 54)
12.1	17.9	25.8	33.9	אין להם אמון במוסדות להשכלה גבוהה (ע' 70, י' 55)
36.0	49.8	64.7	59.2	אין להם אמון במשטרה (ע' 71, י' 56)

תרשים 4. אי-אפשר לתת אמון ברוב היהודים/האזרחים הערבים, 2003-2012 (באחוזים)

אי-האמון נמצא במגמת עלייה אצל הערבים, אך לא אצל היהודים: בשנים 2003-2012 עלה אי-האמון של הערבים ביהודים מ-55.6% ל-62.4%, אך אי-האמון של היהודים בערבים ירד מ-52.1% ל-48.1% (תרשים 4, לוח 3.1). כמו כן בשנים 2003-2012 עלה אי-האמון של הערבים בבתי המשפט מ-27.5% ל-41.6%, ובשנים 2008-2012 עלה אי-האמון שלהם במשטרה מ-59.2% ל-64.7% (לוח 3.2). אצל היהודים נמצאו עליות ומורדות באי-אמון במוסדות שלטוניים – עלייה מ-29.9% ל-35.3% באי-אמון בבתי המשפט, וירידה מ-49.8% ל-36.0% באי-אמון במשטרה.

קיפוח

הערבים בישראל הם מיעוט המופלה לרעה בהקצאת משאבים, בייצוג בשלטון, בשירותים העירוניים, בשוק העבודה, ביחס מצד הרוב היהודי ובתחומים רבים אחרים. לפי דוח העוני של המוסד לביטוח לאומי, למשל, שיעור המשפחות העניות בישראל עלה מ-18.0% ב-1999 ל-19.9% ב-2011, ואילו שיעור המשפחות הערביות העניות עלה במידה רבה יותר – מ-42.3% ל-53.5%, בהתאמה.¹⁰ תחולת העוני בקרב הערבים גדולה פי שלושה מזו שבאוכלוסייה הרחבה, והיא גם החמירה במרוצת השנים. לפי הסיווג הרשמי של היישובים בישראל לסולמות חברתיים-כלכליים שהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עורכת בכל כמה שנים, היישובים הערביים נמנים רובם ככולם עם האשכולות (עשירונים של רמת פיתוח אנושי) הנמוכים.¹¹

ממחקר המדר עולה שכחמישית מהאוכלוסייה הערבית מורכבת ממשפחות של עקורים (פליטים פנימיים); כמחצית מהמשפחות הערביות סבלו מהפקעת אדמות (שהן כשני שלישים מהמשפחות שבבעלותן היו אדמות); ולחמישית בערך יש קרוב מהמשפחה המורחבת שנעשה פליט במלחמת 1948 (לוח 3.4). אלה הן התנסויות משפחתיות שליליות, שעל פי המחקר יש להן השפעה שלילית על עמדות הערבים כלפי היהודים והמדינה.

10 מירי אנדבלד, נתנאלה ברקלי, דניאל גוטליב ואלכסנדר פרומן, ממדי העוני והפערים החברתיים: דוח שנתי 2011, המוסד לביטוח לאומי, נובמבר 2012.

11 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אפיון יחידות גיאוגרפיות וסיווגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה בשנת 2008, אפריל 2013.

ואולם גם היהודים חשים פגועים מהעם הפלסטיני ומהאומה הערבית, שהאזרחים הערבים הם חלק אינטגרלי מהם. 29.8% מקרב היהודים דיווחו שהם אישית או שאדם קרוב אליהם נפגעו במלחמה או בפעולות טרור בעשר השנים האחרונות. מדובר בחוויה מכוננת, אך ממחקר המדד מתברר שאין לה השפעה ברורה על עמדות היהודים כלפי האזרחים הערבים.

לוח 3.4. התנסויות שליליות של המשפחה, ערבים ויהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים	ערבים		
2012	2012	2003	
	44.6	45.9	הופקעו אדמות ממשפחתו (ע' 178)
	18.8	20.3	ממשפחת עקורים (ע' 179)
	22.1	*	קרובים ממשפחתו המורחבת נעשו פליטים במלחמת 1948 (ע' 181)
29.8			הוא או אדם קרוב אליו נפגעו באופן אישי במלחמה או בפעולות טרור בעשר השנים האחרונות (י' 142)

* השאלה לא הוצגה

אך באיזו מידה האזרח הערבי כפרט חש ביחס רע מצד היהודים והמדינה? בשנת 2012 דיווחו 26.4% מהערבים שנפגעו אי פעם אישית מאוימים, השפלות או מכות מצד יהודים, ו-52.5% נתקלו אי פעם אישית באפליה מצד יהודים או מוסדות המדינה (לוח 3.5). תחושת הפגיעה בעקבות אימים, השפלות או מכות רווחת הרבה יותר אצל ערבים שהוטרדו על ידי השלטונות בשל השתתפות בפעולות מחאה (42.6%), מי שהשתתפו במחאות כמו הפגנות לא חוקיות ותהלוכות אלימות (47.6%), בדווים כנגב (53.7%), דתיים (32.2%), הקרובים לפלג הצפוני של התנועה האסלאמית על שני פלגיה (40.4%), המגדירים את זהותם כערבים פלסטינים או כפלסטינים (ללא רכיב ישראלי) (49.0%), וערבים ממשפחה שסבלה מהפקעת אדמות (37.3%) או מפליטות (38.5%).

לוח 3.5. התנסויות אישיות שליליות, ערבים ויהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2003	2012	2003	
18.8	14.9	26.4	19.4	נפגעו אישית מאימים, השפלות או מכות מצד יהודים/אזרחים ערבים (ע' 164, י' 126)
		52.5	44.9	נתקלו באופן אישי באפליה מצד יהודים או מוסדות מדינה (ע' 165)
		8.5	3.7	בשלוש השנים האחרונות הטרדו על ידי השלטונות בשל השתתפות בפעולות מחאה (ע' 166)
		6.1	3.5	בשלוש השנים האחרונות נפגעה פרנסתם בשל השתתפות בפעולות מחאה (ע' 167)

מקרב כלל הערבים 8.5% מדווחים גם על הטרדה על ידי השלטונות בשל השתתפות בפעולות מחאה. שיעור החשים מוטרדים גבוה יותר בקרב ערבים שהשתתפו במחאות למיניהן: 12.1% מהערבים שהשתתפו בעצרות יום האדמה הוטרדו על ידי השלטונות, 13.6% מהמשתתפים בהפגנות ובתהלוכות חוקיות, 14.7% מהמשתתפים ביום הזיכרון לנכבה, ו-22.4% מהמשתתפים בהפגנות ובתהלוכות לא חוקיות. שיעורים משתנים אלה מעידים על הבחנה בפיקוח השלטונות בין פעילים ערבים ועל מודעות הערבים אליה. לעומת 26.4% מהערבים שנפגעו מיהודים, 18.8% מהיהודים מדווחים שנפגעו אישית מאימים, השפלות או מכות מצד אזרחים ערבים (לוח 3.5). שיעורי פגיעה גבוהים קצת יותר מדווחים על ידי יהודים שאינם משלימים עם קיומו של מיעוט ערבי במדינת ישראל (30.9%), שאין להם אמון בערבים (24.8%), שאינם מוכנים שיהיה להם שכן ערבי (24.0%), חרדים ודתיים (28.1%), אנשי ימין (25.1%), ובאופן מיוחד, וכפי שהיה אפשר לצפות – גברים (25.8%) וצעירים בני 18–24 (43.2%), מאחר שאלה מזדמנים יותר יחד עם צעירים ערבים במרכזי בילוי (כמו מועדונים וחופי רחצה). היות שעל כל ערבי בוגר יש 5 יהודים בוגרים, המספר המוחלט של יהודים שנפגעים על

ידי אזרחים ערבים הוא פי כמה גדול יותר ממספר הערבים שנפגעים על ידי יהודים. שיעורים אלה מלמדים על אופיו הלא כנוע והלוחמני של המיעוט הערבי בישראל. אף שהיהודים הם רוב שליט חזק, הם נפגעים מערבים וחשים אי-נוחות ואי-ביטחון במפגשים מסוימים אִתָּם. תחושה זו גם יכולה לסייע להסביר מדוע 57.6% מהם דווחו על הימנעות מכניסה ליישובים ערביים בתחום הקו הירוק.

ההתנסויות השליליות הללו של ערבים ויהודים מתאזנות במידה רבה עם התנסויות חיוביות. 48.5% מהערבים ו-20.1% מהיהודים קיבלו עזרה אלה מאלה ו-68.7% ו-29.7% (בהתאמה) בילו זמן אלה עם אלה (לוח 3.6). מדובר בשיעורים גבוהים ביותר של מגעים בין-קבוצתיים בחברה שסועה לעומק כמו ישראל, והם מעידים על קיומם של יחסי גומלין טובים ועל סולידריות לא מבוטלת למרות הניכור ההדדי והמחלוקות הקשות.

לוח 3.6. התנסויות אישיות חיוביות, ערבים ויהודים, 2008, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2008	2012	2008	
20.1	16.4	48.5	46.2	קיבלו עזרה מיהודים/מערבים (ע' 162, י' 123)
29.7	22.2	68.7	44.2	בילו זמן עם יהודים/ערבים (ע' 163, י' 124)

סוגיה נוספת שיכולה לאזן את תחושת הקיפוח היא חשבון העלות-תועלת של חיי המיעוט הערבי בישראל. בצד הפגיעות בהם, ישראל גם מעניקה לערבים חבילה של הטבות – נגישות לסגנונות חיים מודרניים, דמוקרטיה, שירותי רווחה, ניעות חברתית, שלטון חוק ויציבות. כצפוי, ארבע חמישיות מהיהודים מעריכים שמאז הקמתה עשתה המדינה לאזרחים הערבים יותר דברים טובים מדברים רעים (לוח 3.7). ואולם הערבים מתקשים לערוך את המאזן הזה. למעלה ממחציתם סירבו לענות על השאלה, ויש להניח שרוב הלא משיבים לא רצו להודות שלערבים היה ניסיון טוב בכל הקשור לחיים בישראל. בכל מקרה, רק 22.8% מהערבים ציינו שהמדינה והיהודים עשו

בעיקר דברים רעים לאזרחים הערבים. העובדה שהערבים דנים את ישראל בסך הכול לכף זכות משתקפת גם בהסכמה של 42.2% מהם שישראל עשתה לערבים דברים טובים יותר מדברים רעים לעומת 38.5% שהביעו אי־הסכמה עם אמירה זו.

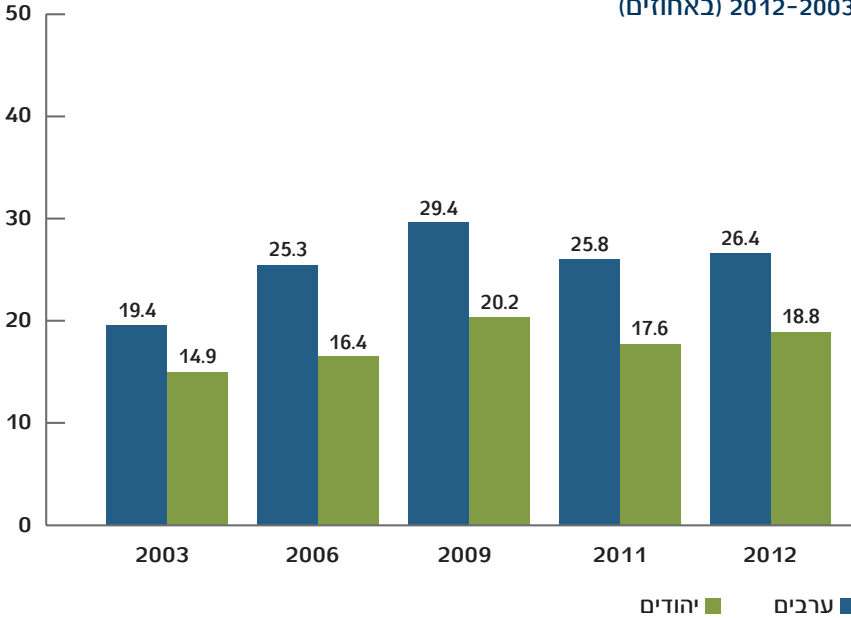
לוח 3.7. דברים טובים/רעים שעשתה המדינה לערבים בישראל, ערבים ויהודים, 2010-2012 (באחוזים)

יהודים			ערבים			
2012	2011	2010	2012	2011	2010	
*	*		*	*		מאז קום המדינה עשו המדינה והיהודים לערבים בישראל:
		45.4			4.8	בעיקר דברים טובים
		8.6			22.8	בעיקר דברים רעים
		38.3			21.4	דברים טובים ודברים רעים במידה שווה
		7.6			51.1	אין תשובה
80.8	78.5	*	42.2	38.5	*	מאז הקמתה, עשתה ישראל לאזרחים הערבים יותר דברים טובים מאשר דברים רעים (ע' 50, ' 47)

* השאלה לא הוצגה

הערבים מדווחים על הרעה במצבם לאורך זמן. שיעור המדווחים על היפגעות אישית מאימים, השפלות או מכות מאנשים מהצד האחר עלה בקרב הערבים מ-19.4% ב-2003 ל-26.4% ב-2012; בקרב היהודים הדיווחים על פגיעות כאלה עלו מ-14.9% ל-18.8%, בהתאמה (תרשים 5, לוח 3.5). שיעור הערבים שהוטרוו על ידי השלטונות בשל פעולות מחאה עלה מ-3.7% ב-2003 ל-8.5% ב-2012, ושיעור מי שנתקלו באפליה מצד יהודים או מוסדות המדינה עלה מ-44.4% ל-52.5%, בהתאמה. אך גם האיזון עם חוויות חיוביות גדל. באותו פרק זמן עלה באופן מרשים שיעור הערבים שבילו זמן עם יהודים מ-44.2% ל-68.7%, וגם שיעור היהודים שבילו זמן עם ערבים עלה מ-22.2% ל-29.7% (לוח 3.6).

תרשים 5. נפגעו אישית מאיומים, השפלות או מכות מהצד האחר, (באחוזים) 2012-2003

איומים

מאפיין מרכזי של חברות שסועות לעומק הוא תחושת איום קשה של הקבוצות משני צדי קו השסע. ואכן הערבים והיהודים מרגישים מאוימים באופן חמור, והזיכרון הקיבוצי של הנכבה, על משמעותה הכפולה – כישלון מחפיר של ההתקפה הערבית לחיסול הישות היהודית והאסון הכבד שפקד את הפלסטינים בעקבות התבוסה – והמשך הסכסוך האלים בין ישראל לעולם הערבי מזינים את האיומים ההדדיים.

רוב הערבים חוששים מפגיעה חמורה בזכויות היסוד שלהם (77.8%), מאלימות מצד המדינה (75.9%), מאלימות הימין הרדיקלי (80.0% ב-2011), מהפקעת אדמות המונית (79.5%), מטרנספר (68.0%) ומסיפוח חלק מיישובי המשולש לפלסטין כאשר תקום (66.5%) (לוח 3.8). איומים אלו אמנם מעוגנים בזיכרון הקיבוצי, בניסיון העבר ובדיבורים שמשמיעים אנשי ציבור, אך ככלל אין להם אחיזה במציאות של התחלת העשור השני של שנות האלפיים.

לעומת זאת, ברמה האישית, מיעוט לא מבוטל של ערבים חושש מהטרדת השלטונות (21.9%) ומפגיעה בפרנסתו (22.0%) אם ישתתף בפעולות מחאה. זהו חשש סביר שהיתכנותו גוברת ככל שהמחאה שבה מעורבים האזרחים הערבים נעשית יותר אלימה ובלתי חוקית.

החששות הכבדים של הערבים הם אפילו עוד יותר ניכרים בקרב קבוצות אוכלוסייה מסוימות. החשש מפני אלימות של המדינה נגד המיעוט הערבי, העומד על שיעור ממוצע גבוה של 75.9%, גדול עוד יותר בקרב ערבים המודאגים מהפקעת אדמות (90.0%) וטרנספר (94.9%), השוללים את זכות קיום המדינה (87.4%), הסבורים שישאל איננה דמוקרטיה לערבים (89.5%) ומי שאין להם אמון ביהודים (89.2%). כמו כן שיעורי החשש גבוהים ביותר בקרב ערבים דתיים (82.6%), בעלי זהות פלסטינית לא ישראלית (88.3%), מי שאין להם חברים יהודים (83.7%), ומי שסבלו מהפקעת אדמות (88.7%) או שייכים למשפחה של פליטים פנימיים (86.7%).

לוח 3.8. אימים, ערבים, 2003, 2012 (באחוזים)

ערבים		
2012	2003	
77.8	71.1	חוששים מפגיעה חמורה בזכויות האזרחים הערבים (ע' 43)
79.5	79.2	חוששים מהפקעות רבות מאוד של אדמות הערבים (ע' 44)
66.5	50.6	חוששים מסיפוח המשולש למדינת פלסטין (ע' 46)
68.0	55.4	חוששים מטרנספר (ע' 47)
75.9	71.1	חוששים מאלימות נגד ערבים מצד המדינה (ע' 45)
**80.0	*	חוששים מפני אלימות נגד ערבים מצד הימין הקיצוני היהודי
21.9	18.8	חוששים שיוטרדו על ידי השלטונות בשל השתתפות בפעולות מחאה (ע' 168)
22.0	20.4	חוששים שפרנסתם תיפגע בשל השתתפות בפעולות מחאה (ע' 169)

* השאלה לא הוצגה ** ב־2011

בדומה לערבים, רוב היהודים חוששים שהאזרחים הערבים מסכנים את המדינה בשל שיעור הילודה הגבוה בקרבם (51.1%), מאבקם נגד אופייה היהודי של המדינה (64.9%), האפשרות שיפתחו במרד עממי (63.8%) ותמיכתם בפלסטינים, שבעיני היהודים נחשבים אויבים (76.0%) (לוח 3.9). כמו באשר לאיומים שחשים הערבים, גם איומים אלה תלושים מהמציאות אך מוזנים על ידי דיבורים ומעשים מזדמנים. ישראל היא מדינה חזקה והיהודים הם רוב נחוש, כך שיש בידיהם די כוח לבלום סכנות כאלה אם יתפתחו.

חששות היהודים רווחים עוד יותר בקרב מי שנוטים לנקוט עמדה לא אוהדת כלפי האזרחים הערבים. שלושה רבעים מהיהודים חוששים שתמיכת הערבים במאבק של העם הפלסטיני מסכנת את המדינה, אך פחד זה מקנן בלבם של כ-90% מהיהודים החוששים מילודה גבוהה של ערבים וממאבקם נגד אופייה היהודי של המדינה, השוללים את הזכויות ההיסטוריות של הערבים על הארץ, מי שאינם משלימים עם זכות קיומו של מיעוט ערבי בישראל, ומי שתומכים בשימור ההפרדה. חוששים יותר גם דתיים וחרדים, תומכי ימין מתון וימין, מי שזהותם העיקרית היא דתית או לאומית, חסרי חברים ערבים, מי שמעולם לא בילו זמן עם ערבים, ומי שנתקלו באיומים, השפלות או מכות מצד אזרחים ערבים.

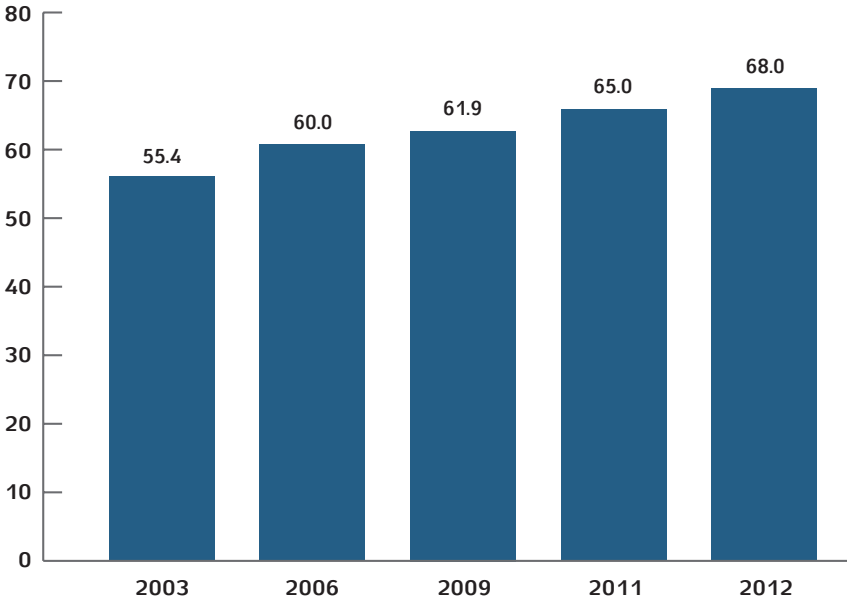
תחושות האיום הניכרות האלה המקננות בלב ראשי המדינה והציבור היהודי מקטינות את הנכונות לערוך שינוי יסודי במעמדו של המיעוט הערבי. הן מחזקות את האידאולוגיה שישראל היא דמוקרטיה מתגוננת בכל הקשור הן לכיטחונה והן לצביונה הלאומי, ועל כן יש הצדקה לנקוט צעדי מנע כבדי משקל כדי לסכל את הסכנות הנשקפות לה.

לוח 3.9. אימים, יהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

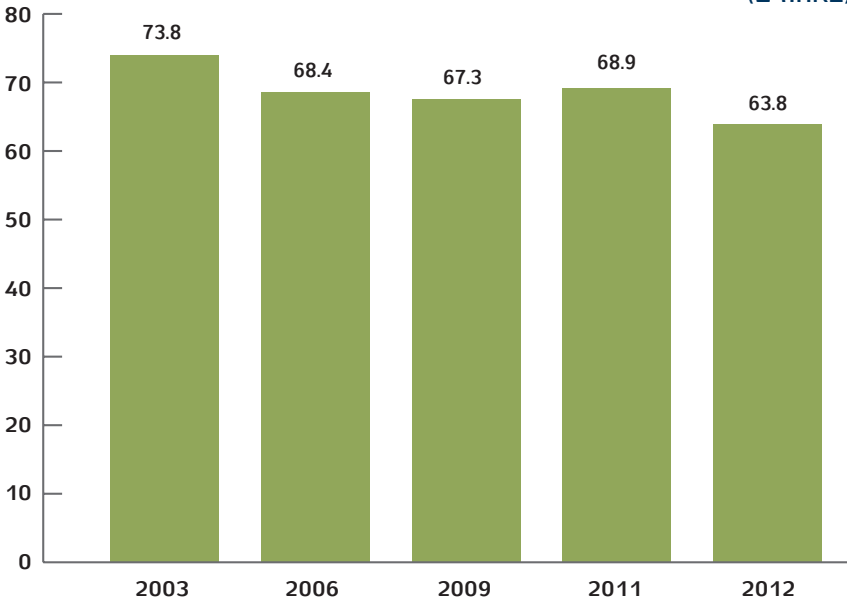
יהודים		
2012	2003	
51.5	70.1	האזרחים הערבים מסכנים את המדינה בגלל הילודה הגבוהה שלהם (ע' 38)
64.9	71.8	האזרחים הערבים מסכנים את המדינה בגלל מאבקם לשינוי אופייה היהודי של המדינה (ע' 39)
63.8	73.8	האזרחים הערבים מסכנים את המדינה בגלל שהם עלולים לפתוח במרד עממי (ע' 41)
76.0	83.1	האזרחים הערבים מסכנים את המדינה בגלל תמיכתם במאבק של העם הפלסטיני (ע' 40)

במרוצת השנים גברו חלק מהחששות של הערבים ובחלק אחר לא היה שינוי, ואילו החששות של היהודים פחתו. חשש הערבים מפגיעה חמורה בזכויותיהם עלה מ-71.1% ב-2003 ל-77.8% ב-2012, החשש מפני טרנספר עלה מ-55.4% ל-68.0%, והחשש מפני סיפוח המשולש למדינה פלסטינית כשתקום עלה מ-55.4% ל-68.0%, בהתאמה (תרשים 6, לוח 3.8). אצל היהודים ירד החשש באותן שנים מפני מאבק הערבים נגד האופי היהודי של המדינה מ-71.8% ל-64.9%, והחשש מפני מרד עממי של האזרחים הערבים פחת מ-73.8% ל-63.8% (תרשים 7, לוח 3.9).

תרשים 6. אזרחים ערבים החוששים מטרנספר, 2003-2012 (באחוזים)

תרשים 7. יהודים החוששים ממרד עממי של האזרחים הערבים, 2003-2012 (באחוזים)

זיכרון קיבוצי

השטע בזיכרון הקיבוצי הוא קרוב לוודאי העניין המפלג ביותר בין ערבים לבין יהודים. הוא מתבטא, למשל, בתפיסה למי שייכת הארץ, במוסריות ההתנהגות של כל צד ובצדקת המלחמות שעמן כל צד מזדהה. בליבת הזיכרון הקיבוצי ניצבים שני אירועים מעצבים: הנכבה הפלסטינית והשוואה היהודית. האזרחים הערבים מקבלים את הנרטיב הפלסטיני של הסכסוך הישראלי-ערבי. רוב הערבים רואים בציונות תנועה קולוניאלית גזענית וביהודים מתנחלים זרים שגזלו את הארץ מהערבים (לוח 3.10). יתרה מזו, 57.0% מהערבים תופסים את היהודים כצלבנים שהשתלטו על הארץ אך בעתיד יסתלקו ממנה, ובעקבות כך תחזור פלסטין לבעליה הערבים. הנרטיב הצלבני הוא עוצמתי עוד יותר בקרב ערבים ששוללים את זכות הקיום של המדינה (84.8%), רואים בה לא דמוקרטית לערבים (70.7%), תומכים בהקמת מדינה פלסטינית בכל שטחי פלסטין במקום ישראל (82.1%), בדווים בנגב (86.6%), מרגישים קרובים לפלג הצפוני של התנועה האסלאמית (89.0%), בעלי זהות פלסטינית לא ישראלית (80.1%), מי שאין להם חברים יהודים (72.6%) ומי שהיו להם התנסויות שליליות עם יהודים או המדינה, כמו מי שנתקלו באימים, השפלות או מכות (67.9%) או סבלו מהפקעת אדמות (67.9%). השכלה וגיל אינם גורמים שמעצבים את הנרטיב הערבי.

לוח 3.10. זכויות היסטוריות ולאומיות על הארץ, ערבים, 2007, 2012 (באחוזים)

ערבים		
2012	2007	
85.3	*	הציונות היא תנועה קולוניאלית וגזענית (ע' 116)
***75.7	77.5	היהודים הם מתנחלים זרים שגזלו את אדמות הארץ מהערבים
57.0	**62.5	היהודים בישראל הם מתיישבים זרים שאינם משתלבים באזור, סופם לעזוב, והארץ תחזור לפלסטינים (ע' 117)

* השאלה לא הוצגה ב־2011 *** ב־2010

לעומתם, היהודים מקבלים את הנרטיב הציוני. שני שלישים מהיהודים מאמינים שהפלסטינים הם ערבים שהתיישבו בארץ ישראל השייכת לעם היהודי, ושלוש חמישיות אף סבורים שלפלסטינים אין זכויות לאומיות על הארץ, מאחר שאינם תושביה המקוריים (לוח 3.11). כפי שרוב האזרחים הערבים שוללים את הזכויות הלאומיות של היהודים ורואים בעצמם את אוכלוסייתה המקורית של הארץ, כך גם היהודים שוללים את הזכויות הלאומיות של הערבים ורואים בעצמם את אוכלוסייתה המקורית של הארץ. שיעור היהודים התובעים לעצמם זכויות לאומיות בלעדיות על הארץ גבוה במיוחד בקרב מי שאינם מכבדים את זכות הערבים לחיות בישראל כמיעוט בעל זכויות מלאות (86.5%), הסבורים שעל האזרחים הערבים לעזוב את הארץ ולקבל פיצוי מתאים (84.8%), חרדים ודתיים (87.0%), צעירים בני 18-35 (72.1%), שרואיניו ברוסית (72.9%), שזהותם החשובה ביותר היא הדת היהודית (83.2%), המשתייכים לימין המתון ולימין (86.0%), שאין להם קשרי חברות עם ערבים (70.2%), ומי שנתקלו באימים, השפלות או מכות מצד אזרחים ערבים (75.2%).

לוח 3.11. זכויות היסטוריות ולאומיות על הארץ, יהודים, 2011, 2012 (באחוזים)

יהודים		
2012	2011	
64.2	65.5	הפלסטינים הם ערבים שהתיישבו בארץ ישראל השייכת לעם היהודי (י' 61)
60.5	61.7	לפלסטינים אין זכויות לאומיות על הארץ כי אינם התושבים המקוריים שלה (י' 62)

הנרטיב של בלעדיות הבעלות על הארץ מוביל כל צד להאשים את הצד האחר באחריות לסכסוך ההיסטורי שבין היהודים לפלסטינים. רוב של 77.2% מהערבים מאשימים את היהודים בסכסוך, ורוב של 68.6% מהיהודים מאשימים בכך את הפלסטינים. עם זאת רוב עצום מהערבים (83.2% ב־2011)

ומהיהודים (74.2% ב־2012) מסכימים שיש ללמד את תולדות הסכסוך מנקודת המבט של שני הצדדים. לא ברור עד כמה גישה זו מראה על פתיחות וסובלנות, משום שכל צד יכול לצאת ידי חובה בהצגה לא נאותה של העמדה האחרת בספרי הלימוד שלו.¹²

לערכים וליהודים יש מחלוקת קשה בנוגע למלחמת 1948. האזרחים הערבים מאשימים את היהודים בנכבה, מתוך התמקדות בתוצאותיה והתעלמות מסיבותיה. מנקודת מבטם, הפלסטינים דחו את החלטת החלוקה של האומות המאוחדות מסיבה מוצדקת – התנגדות לגזלת הארץ מהערבים (בין השאר מאחר שב־1880 הם היו 95% מתושבי הארץ, וב־1947 – 67%, אך לפי תכנית החלוקה היו אמורים לקבל רק 45% משטח פלסטין); והמתקפה הערבית הייתה מוצדקת היות שנועדה להשיב את הגזלה לבעליה ולשים קץ לעוול שבעצם הקמת ישראל. בניגוד לכך רוב היהודים מדגישים יותר את הסיבות לנכבה (דחיית החלטת החלוקה של האומות המאוחדות ופתיחה בהתקפה לחיסול המדינה היהודית שזה עתה קמה) ופחות את תוצאותיה. למעלה ממחצית

12 סימטרייה היא כמעט בלתי אפשרית. מחקר על האופן שבו הפלסטינים מוצגים בספרי לימוד ישראליים והאופן שבו ישראלים מוצגים בספרי לימוד פלסטיניים חשף את ההטיות של כל צד (ערכו את המחקר ברוס וקסלר מאוניברסיטת ייל, סמי אדוואן מאניברסיטת בית לחם ודניאל בר־טל מאוניברסיטת תל אביב. הוא פורסם באנגלית ובעברית. הנוסח העברי: "קורבנות של הנרטיבים של עצמנו?: תיאור 'האחר' בספרי לימוד ישראליים ופלסטיניים", 4.2.2013: http://d7hj1xx5r7f3h.cloudfront.net/Israeli-Palestinian_School_Book_Study_Report-Hebrew.pdf). הוא עורר התנגדות חריפה של הממסד הישראלי לא רק בגלל מסקנותיו אלא גם בגלל עצם ההשוואה שנעשתה בין מעשי שני הצדדים (למשל, בעיני ישראל פעולות התנגדות פלסטיניות נחשבות טרור, ואילו הפעולות הישראליות הן הגנה עצמית). ראו אור קשתי וברק רביד, "ספרי הלימוד שנסחפים אחרי הסכסוך", הארץ, 2.2.2013. בהקשר זה יש לציין את החלטת שר החינוך ללמד בשנת הלימודים תשע"ג את מורשת בן־גוריון ובגין בבתי ספר ערביים. בתגובה הצהיר דובר ועדת החינוך של ועדת המעקב העליונה של הערבים בישראל: "מנקודת המבט של הציבור הערבי, שהינו חלק מהעם הפלסטיני, דוד בן גוריון ומנחם בגין אינם רק ראשי ממשלה. הראשון מזוהה מבחינתנו עם הנכבה, ועם הדיכוי והפקעות האדמות בזמן הממשל הצבאי, ואילו השני מזוהה עם פעולות האצ"ל, עם מלחמת לבנון והטבח בסברה ושתילה, ועם השימוש בתקנות החירום לדיכוי הציבור הערבי". ראו ג'קי חורי וטלילה נשר, "מנהלי בתי ספר ערביים נגד הנחיה ללמד על בן גוריון ובגין", הארץ, 8.6.2012.

(52.5%) מהיהודים אפילו אינם מאמינים שקרתה נכבה לפלסטינים בשל ההפסד במלחמה עם היהודים, הפיכתם לפליטים, הרס יישוביהם ואי-הקמת מדינה משלהם. אין לפרש אי-אמונה זו כבורות (דווקא בעלי השכלה אקדמית מלאה מאמינים פחות בהתרחשות הנכבה) או כהכחשת הנכבה, אלא כרצון של היהודים להתנער מכל אשמה לה. קבלת אחריות לגרימת הנכבה תחזק את הדרישות להכיר בזכות השיבה של הפליטים הערבים לישראל ולשקם את יישוביהם ההרוסים, ובעקבות כך לטשטוש אופייה היהודי של המדינה. התנערות זו גדולה במיוחד בקרב יהודים השוללים את הזכויות ההיסטוריות של הערבים על הארץ (61.5%) ואת זכותם לחיות כמיעוט בעל זכויות מלאות בישראל (64.2%), דתיים וחרדים (58.9%), צעירים בני 18-35 (59.9%), מי שרואיניו ברוסית (74.6%), בעלי השכלה אקדמית מלאה (57.9%), תומכי ימין (64.2%), ומי שנפגעו אישית מאיומים, השפלות או מכות מצד יהודים (61.2%) או שמעולם לא קיבלו עזרה מערבים (57.1%).

המחלוקת בעניין הנכבה מתבטאת גם בפער שבין 81.5% מהערבים (ב-2011) לבין רק 27.2% מהיהודים (ב-2010) המצדיקים את ציון הנכבה באירועים ציבוריים על ידי האזרחים הערבים. הציבור היהודי תומך אפוא ב"חוק הנכבה" שנחקק במרץ 2011 (תיקון מס' 40 לחוק יסודות התקציב, התשע"א-2011). חוק זה מייפה את כוחו של שר האוצר להטיל קנס כספי גדול על גופים ציבוריים שמקבלים מימון ממלכתי, כמו רשויות מקומיות ערביות או מוסדות מתוקצבים להשכלה גבוהה, במקרה של מתן תמיכה כספית לציון אירועי הנכבה. ליהודים חורה שהאזרחים הערבים קבעו את יום העצמאות, שהוא יום חג להקמת המדינה, כמועד לציון הנכבה ולתהלוכות השיבה לכפרי העקורים ולכפרים ערביים אחרים שנהרסו על ידי צה"ל ב-1948. להשקפתם, בכך מצהירים האזרחים הערבים שהכרזת מדינת ישראל היא אסון בעיניהם ומביעים תקווה להכחרתה (הפלסטינים הלא ישראליים מציינים את יום הנכבה ב-15 במאי).

העולם הערבי חש הסתייגות ואף התנגדות לשואה, משום שבשיח הציבורי העולמי היא משמשת הצדקה להקמתה של המדינה היהודית ולהמשך קיומה. במדינות ערב השואה אינה נלמדת, אין אירועים לציונה, וחוגים רבים אף

מכחישים את עצם קיומה.¹³ לעומת זאת רוב הערבים בישראל נחשפים לשואה בבתי הספר, בתקשורת, ביום הזיכרון הממלכתי, במפגשים מזדמנים עם ניצולים ובנסיבות אחרות, והם גם מודעים לרגישות היתרה של היהודים לשואה ולסלידה ממכחישיה. המנהיגות הערבית בישראל, שאינה מהססת לשלול את זכות קיומה של ישראל כמדינה יהודית ולהתנגד בפומבי למלחמותיה, מכירה בשואה, אינה משתמשת בה לצורכי מחאה ומביעה בגלוי את הזדהותה עם הקורבנות והניצולים. בישיבה מיוחדת על יום השואה הבינלאומי נשא, למשל, ח"כ אחמד טיבי, מראשי רע"ם-תע"ל, נאום שהוכתר על ידי יושב ראש הכנסת הנאום הטוב ביותר שנישא בכנסת על השואה,¹⁴ וח"כ מוחמד ברכה, ראש מפלגת חד"ש, יצא לביקור באושוויץ.

בסקרי המדרד בשנים 2006-2012 הוצגו לערבים שאלות על השואה, ונמצא שרוב של 74.8%-58.9% מאמינים שקרתה שואה שבה נרצחו מיליוני יהודים בידי הנאצים (לוח 3.12). זהו כנראה הרוב הגדול ביותר מקרב כל קבוצות האוכלוסייה בעולם הערבי, ובוודאי גם מתוך הפלסטינים, שמכיר בשואה (אם כי אין על כך נתונים). לעומת זאת שיעור האזרחים הערבים שאינם מאמינים בהתרחשות השואה עומד על בין 23.8% ב-2011 ל-40.5% ב-2008. אִי־אָמוֹנָה בהתרחשות השואה נפוצה יותר בקרב אזרחים ערבים שרואים ביהודים מתנחלים זרים (40.8%), שאינם מכירים בזכות היהודים למדינה משלהם (54.1%), שאינם מכירים בזכות קיומה של ישראל (49.7%), שסבורים כי המשטר בישראל איננו דמוקרטיה גם לערבים (42.8%), דתיים (41.3%), בעלי זהות פלסטינית לא ישראלית (38.1%), חשים קרובים לפלג הצפוני של התנועה האסלאמית (54.9%), שאין להם חברים יהודים (38.0%), ומי שנתקלו באיומים, השפלות או מכות מצד יהודים (43.5%).

13 לסקירה על השואה והעולם הערבי ראו מאיר ליטבק ואסתר ובמן, **ייצוג השואה בעולם הערבי: גורם מסייע או מכשול בתהליך השלום**, תל אביב: מרכז תמי שטיינמץ למחקרי שלום, אוניברסיטת תל אביב, 2006; Gilbert Achcar, *The Arabs and the Holocaust*; 2006; *The Arab-Israeli War of Narratives*, New York: Metropolitan Books, 2010

14 יהונתן ליס, "האם נאומו של אחמד טיבי הוא הטוב ביותר שנשמע במליאת הכנסת?", **הארץ**, 8.1.2010.

לוח 3.12. נרטיב השואה, ערבים, 2006-2012 (באחוזים)

ערבים							
2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	
							אני מאמין שקרתה שואה שבה נרצחו מיליוני יהודים בידי הנאצים (ע' 63):
31.0	23.8	37.8	29.6	40.5	25.9	28.0	לא מסכים, נוטה לא להסכים
67.4	74.8	60.9	69.1	58.9	72.9	71.1	נוטה להסכים, מסכים
1.6	1.4	1.3	1.3	0.6	1.2	0.9	אין תשובה
60.9	68.6	57.6	60.9	57.8	74.1	72.0	מוצדק שישאל מציינת את יום השואה כיום זיכרון לרצח מיליוני יהודים בידי הנאצים (ע' 64)
36.0	45.9	47.0	47.0	33.6	*	*	ישראל צריכה ללמד על השואה גם בבתי ספר ערביים (ע' 65)

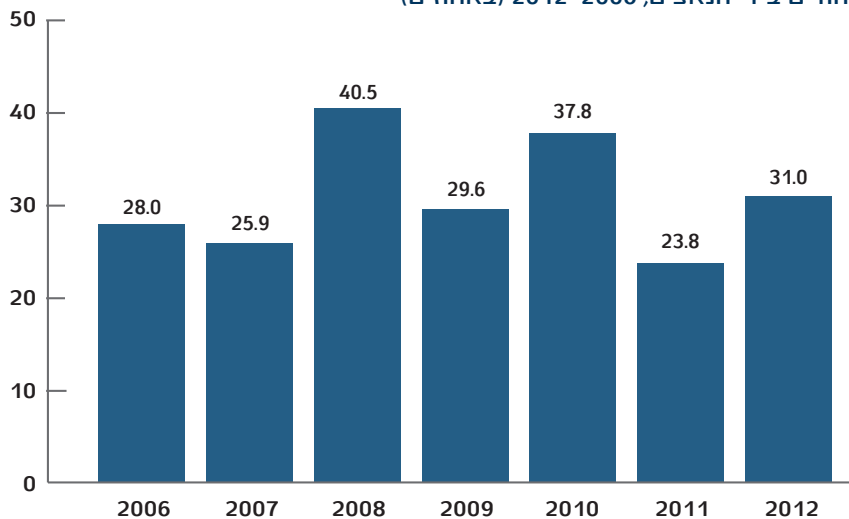
* השאלה לא הוצגה

עם זאת אין לפרש אי-אמונה זו כהכחשת שואה ברוח גילויים כאלה במערב או ליחסה לבורות (לא נמצאו הבדלים לפי רמת השכלה וגיל מבחינה זו), אלא לראות בה התרסה נגד השימוש שעושים יהודים ואחרים בשואה לשם הצדקת קיומה של ישראל כמדינה יהודית, אי-הכרה של ישראל ושל היהודים באחריותם לנכבה והאפליה וההדרה שמהן סובלים הערבים בחברה הישראלית. המנהיגים הערבים הביעו צער על ממצא המחקר שיותר מרבע מהאזרחים הערבים אינם מאמינים שהשואה קרתה וקראו להגברה של הוראת השואה בבתי הספר הערביים.¹⁵

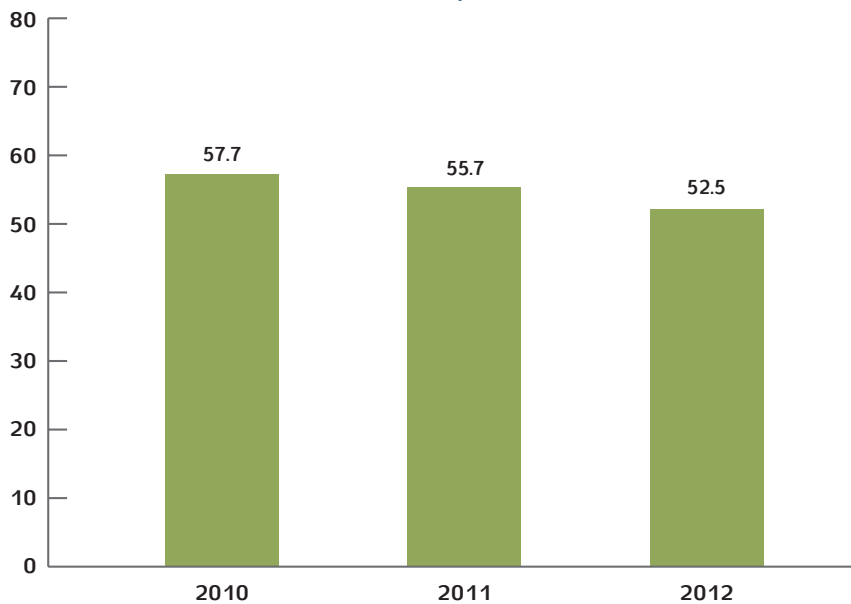
15 פרסום ממצאי מדד 2008 על אי-הכרה בשואה של חלק מהציבור הערבי חולל סערה בארץ. העלייה בהכרת התרחשות השואה בסקרי המדרד לאחר 2008 הושפעה כנראה מהשיח הציבורי ומהעמדה החד-משמעית שהביעה המנהיגות הערבית בנושא זה.

הנרטיבים המנוגדים של ערבים ויהודים בישראל נותנים לכל צד תחושה שהוא הקורבן והצד שכנגד הוא התוקפן. הקורבן אינו נושא באחריות לגורלו ולמצבו, אינו מוכן להביא לשינוי בתוכו ובקהילתו ומצפה מהתוקפן לעשות ויתורים חד־צדדיים לתיקון המעוות ולשיפור היחסים עם הצד האחר. הממצאים שלפיהם ניכרת מגמת החרפה בעמדה הערבית והיעדר שינוי או אפילו התמתנות מסוימת בעמדה היהודית מקבלים אישור גם מממצאי המחקר בנוגע לזיכרון הקולקטיבי. שיעור הערבים המאשימים את היהודים בסכסוך עם הפלסטינים עלה מ־61.1% ב־2003 ל־77.2% ב־2012, ושיעור המאשימים אותם בנכבה עלה מ־65.3% ל־82.2%, בהתאמה; לעומת זאת אי־האמונה הערבית בהתרחשות השואה עברה בשנים 2006–2012 עליות וירידות בעקבות החשיפה הציבורית של העמדה הערבית (תרשים 8, לוח 3.12). שיעור היהודים המאשימים את הפלסטינים בסכסוך אמנם עלה מ־64.8% ב־2003 ל־68.6% ב־2012, אך שיעור האשמתם בנכבה ירד מ־65.0% ב־2003 ל־61.6% ב־2008. גם אי־האמונה היהודית בהתרחשות הנכבה ירדה מ־57.7% ב־2010 ל־52.7% ב־2012 (תרשים 9).

תרשים 8. אזרחים ערבים שאינם מאמינים שקרתה שואה שבה נרצחו מיליוני יהודים בידי הנאצים, 2006–2012 (באחוזים)

תרשים 9. יהודים שאינם מאמינים שקרתה נכבה, 2010-2012 (באחוזים)

פרק 4

לגיטימציה של דו־קיום, סכסוכים אזוריים, השתלבות באזור, זהות

לגיטימציה של דו־קיום

דו־קיום פירושו שהקהילות הנתונות בסכסוך מסכימות על הגבולות והמשטר של המדינה, מחויבות לנאמנות אליה, מעריכות את החיים יחד כנכס ומקיימות יחסים רצוניים ביניהן מעבר לנחוז. בהתאם להגדרת מינימום זו, דו־קיום ערבי-יהודי משמעותו שהערבים והיהודים מקבלים את מדינת ישראל שבתחום הקו הירוק כמדינתם ואת הדמוקרטיה כשיטה לניהול היחסים ביניהם ולשינוים, מחויבים לשוויון זכויות ולנאמנות למדינה ומכירים בחשיבות הקיום של יחסים מרצון מעבר להכרחי. במצב של דו־קיום נותנים הערבים לגיטימציה לקיומה של ישראל כמדינה, ואילו היהודים מסכימים לעיקרון של שתי מדינות לשני עמים. ואולם דו־קיום איננו דורש מהערבים לקבל את ישראל כמדינה יהודית-ציונית או להיות פטריוטים, ואינו מחייב את היהודים להכיר בזכויות קולקטיביות לאומיות של הערבים ולהסכים לדו־לאומיות במסגרת של מדינה אחת או שתיים.

לוח 4.1 מראה בבירור שהערבים והיהודים מקבלים את כל הרכיבים של מסגרת היסוד של הדו־קיום. בשנת 2012, טווח ההסכמה בקרב הערבים על יסודות הדו־קיום עמד על בין 58.3% ל-80.5%, ובקרב היהודים – בין 57.2% ל-91.8%. שיעורים גבוהים מאוד אלה חושפים מחויבות רבה של הערבים והיהודים לדו־קיום ברמה העקרונית. הסכמה זו ממתנת את הפערים העמוקים ואת המחלוקות הקשות שמפלגות אותם בסוגיות מפתח ספציפיות וקונקרטיות. מאז נשאלו שאלות אלו על דו־קיום לראשונה ב-2008 שורת יציבות בקבלת הדו־קיום על ידי שני הצדדים.

לוח 4.1. קבלה של דו־קיום, ערבים ויהודים, 2008, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2008	2012	2008	
		60.0	63.3	לישראל כמדינה יש זכות קיום (ע' 26)
66.7	70.6			שתי מדינות לשני עמים (י' 89)
57.2	*	62.7	63.3	טוב שהאזרחים הערבים והיהודים יחיו תמיד יחד בישראל (ע' 27, י' 22)
81.1	57.2	59.0	62.8	לאזרחים הערבים והיהודים בישראל צריכות להיות גם זכויות שוות וגם שוויון בחובת נאמנות למדינה (ע' 28, י' 23)
91.8	83.7	58.3	63.0	מותר לאזרחים הערבים והיהודים לפעול לשינוי היחסים ביניהם בדרכים חוקיות ודמוקרטיות בלבד (ע' 29, י' 24)
82.8	93.7	80.5	78.7	בין האזרחים הערבים ליהודים צריכים להתקיים גם קשרים שאנשים בחרים בהם מרצונם, כמו חברות אישית ופעילות בארגונים משותפים (ע' 30, י' 25)
69.0	86.6	73.9	81.7	[לא מסכים] אמנע ככל יכולתי ממגע אישי עם אזרחים יהודים/ערבים (ע' 31, י' 26)

* השאלה לא הוצגה

מלבד קבלת מסגרת היחסים, דו־קיום תקין דורש הסכמה על רכיבים ספציפיים יותר. כשמדובר בערבים אפשר למיין את הרכיבים הללו לשלוש קטגוריות של לגיטימציה למדינה, בסדר עולה: קבלת זכות הקיום של ישראל כמדינה, קבלת זכות הקיום של ישראל כמדינה יהודית וקבלת זכות הקיום של ישראל כמדינה ציונית. כל עלייה בקטגוריה גוררת שינוי באופי המדינה, במעמד המיעוט הערבי בתוכה ובדרגת הנכונות של האזרחים הערבים להכיר בלגיטימיות של משטרה.

רוב של 58.0% מהערבים מסכימים ש"לישראל יש זכות קיום כמדינה עצמאית שבה חיים יחד יהודים וערבים". דהיינו, מקבלים את זכות הקיום של ישראל כמדינה ריבונית נפרדת ללא קשר לאופייה היהודי והציוני (לוח 4.2). יש להניח ששיעור הערבים הנותנים לגיטימציה לעצם קיומה של ישראל היה גדול יותר אילו נוסח השאלה היה "לישראל יש זכות קיום כמדינה עצמאית דמוקרטית שבה חיים יחד ערבים ויהודים".

לוח 4.2. זכות הקיום של ישראל כמדינה עצמאית, ערבים, 2003, 2012 (באחוזים)

ערבים		
2012	2003	
58.0	81.1	לישראל יש זכות קיום כמדינה עצמאית שבה חיים יחד יהודים וערבים (ע' 53)
61.0	87.4	לישראל יש זכות קיום (כן וכן בהסתייגות) (ע' 141)

עם זאת 41.3% מהערבים שוללים את הזכות של ישראל להתקיים כמדינה. דה-לגיטימציה זו של עצם קיום המדינה גדולה עוד יותר בקרב מי שרואים את היהודים כמתנחלים זרים (60.4%), התומכים בהקמת מדינת פלסטין במקום ישראל (63.3%), מי שבעיניהם ישראל היא מדינה לא דמוקרטית לערבים (58.3%), מי שאינם נותנים אמון ביהודים (54.0%), זהותם פלסטינית ולא ישראלית (59.4%), מרגישים הכי קרובים לפלג הצפוני של התנועה האסלאמית (73.6%), דתיים (47.2%), אין להם חברים יהודים (55.4%) וסבלו מאפליה של יהודים או מוסדות המדינה (46.8%), מהפקעת אדמות (51.4%) ומפליטות (57.5%).

המעבר לדרגה השנייה – קבלת ישראל כמדינה יהודית – מותנה בהכרה של הערבים ביהודים כעם ובזכויותיהם על הארץ. ואכן 58.6% מהערבים מכירים ביהודים כעם ובזכותם למדינה (לוח 4.3). בכך יש הד לשיח הפוליטי הערבי בישראל שלפיו היהודים הם לא רק דת אלא גם עם חדש שהציונות הצליחה להמציאו באמצעות ההתיישבות היהודית הקולוניאלית

במאה העשרים. אפילו בל"ד, המפלגה הלאומית ביותר של הערבים בישראל בהנהגתו לשעבר של עזמי בשארה, מקבלת תפיסה זו. ואולם פחות ממחצית (46.2%) מהערבים מכירים בזכויות היסטוריות ולאומיות של היהודים על הארץ.

לוח 4.3. קבלה של זכויות לאומיות, ערבים ויהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2003	2012	2003	
		58.6	75.5	היהודים הם עם שיש לו זכות למדינה (ע' 52)
41.9	*68.5	46.2	*56.3	ליהודים/לערבים, בדומה לערבים/ליהודים, יש זכויות היסטוריות ולאומיות על הארץ (ע' 51, 48)
33.6	43.9	48.5	67.1	הארץ בין הירדן לים היא מולדת משותפת לערבים וליהודים (ע' 8, 5)

* ב-2006.

ההכרה בזכות היהודים למדינה על ידי 58.6% מהערבים אין פירושה הכרה בזכותם למדינה יהודית דווקא. כאשר נשאלו באופן ישיר על כך, רק 47.4% מהערבים הסכימו ש"לישראל יש זכות קיום כמדינה יהודית ודמוקרטית שבה חיים יחד ערבים ויהודים" (לוח 4.4). כמחצית מהערבים תמכו בהשלמה של הערבים עם מעמדם כמיעוט במדינה יהודית ודמוקרטית וטענו גם שהם אישית יצביעו בעד חוקה שתגדיר את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ותבטיח להם זכויות מלאות. אולם יש הבדלים מובהקים בקבלת הלגיטימיות של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית בין קבוצות באוכלוסייה הערבית. עם הקבוצות המקבלות יותר את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית נמנים מי שמכירים ביהודים כעם שיש לו זכות למדינה (63.3%), שאינם רואים ביהודים מתנחלים זרים (69.9%), סבורים שישראל היא דמוקרטיה גם לערבים (61.8%), דרוזים (81.1%), מי שחשים קרבה למפלגות יהודיות (71.3%), מי שאזרחות ישראלית היא השייכות החשובה ביותר שלהם (67.4%), בעלי זהות ישראלית ערבית לא פלסטינית (63.5%), שיש להם חברים יהודים וביקרו

בבתייהם בשנתיים האחרונות (63.9%), ומי שלא נפגעו מהפקעת אדמות (58.2%), ואינם ממשפחה של עקורים (52.4%).

לוח 4.4. קבלת זכות הקיום של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, ערבים, 2003, 2012 (באחוזים)

ערבים		
2012	2003	
47.4	65.6	לישראל יש זכות קיום כמדינה יהודית ודמוקרטית שבה חיים יחד ערבים ויהודים (ע' 54)
51.2	60.9	לאזרחים הערבים יהיה מעמד של מיעוט בעל זכויות אזרח מלאות במדינה יהודית ודמוקרטית, והם ישלימו אתו (ע' 78)
48.2	*70.9	אם יתקיים משאל עם על חוקה שמגדירה את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ומבטיחה זכויות אזרח מלאות לערבים, אתמוך בה (ע' 55)

* ב'2006

בשנים 2011-2012 נשאלו הערבים לראשונה במחקר המדד אם הם משלימים עם ישראל כמדינה בעלת מאפיינים יהודיים. בשנת 2012 נמצא רוב של יותר ממחצית מהערבים המשלימים עם ישראל כמדינה בעלת רוב יהודי (55.9%), כמדינה שהשפה השלטת בה היא השפה העברית (60.6%), כמדינה שתרבותה היא התרבות העברית (53.2%) וכמדינה שיום השבת הוא יום המנוחה שלה (60.2%) (לוח 4.5). נוסף על כך 67.2% מהערבים מוכנים שסמלי המדינה יהיו סמלים יהודיים, בתנאי שלמדינה יהיו גם סמלים ערביים שערכים יוכלו להזדהות אתם. ההשלמה הערבית הזאת עם מדינה יהודית ניתנת בהנחה שישראל היא בה בעת מדינה דמוקרטית שבה הערבים חיים כמיעוט בעל זכויות שוות. חשוב להדגיש כי השלמה איננה הצדקה, מאחר שברור שהערבים אינם מצדיקים את אופייה היהודי של המדינה; והשלמה גם איננה העדפה, מאחר שברור שהערבים מעדיפים מדינה דו־לאומית על פני מדינה יהודית. ההשלמה מעידה על ריאליזם, על הסתגלות לבלתי נמנע, על בשלות המפרידה בין חזון לבין אילוצים שבחיי היום-יום ועל שיקולים ענייניים

מפוכחים. מול הציבור הערבי, שרובו משלים עם ישראל כמדינה יהודית, ניצבת המנהיגות הערבית הקוראת תיגר על אופייה היהודי של המדינה.

לוח 4.5. השלמה עם ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, ערבים, 2011, 2012 (באחוזים)

ערבים		
2012	2011	
55.9	57.7	אני משלים עם ישראל היום כמדינה בעלת רוב יהודי (ע' 59)
60.6	56.6	אני משלים עם ישראל היום כמדינה שהשפה השלטת בה היא השפה העברית (ע' 60)
53.2	51.1	אני משלים עם ישראל היום עם התרבות השלטת בה (ע' 61)
60.2	57.9	אני משלים עם ישראל היום כמדינה שיום השבת הוא יום המנוחה (ע' 62)
67.2	75.4	מוצדק שסמלי המדינה יהיו סמלים יהודיים, אך צריך שלמדינה יהיו גם סמלים ערביים יוכלו להזדהות אתם (ע' 66)

לעומת זאת רק מיעוט של פחות מ-30% מהערבים מקבל את זכות הקיום של ישראל כמדינה ציונית שחוקיה ומדיניותה מבטיחים את המשך אופייה היהודי גם בעתיד. ב-2012 אמרו 55.9% מהערבים (לוח 4.5) שהם משלימים עם "ישראל היום כמדינה בעלת רוב יהודי", לעומת רק 29.6% מהם שאמרו ש"לישראל שבתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה השומרת על רוב יהודי" (לוח 4.6). בדומה לכך רק 29.3% מסכימים שלישראל יש זכות קיום כמדינה בשליטה יהודית, ורק 26.4% מקבלים את זכותה להיות מדינה המשרתת את צורכי היהודים בארץ ובעולם. כמו כן ב-2009 הסכימו רק 9.0% מהערבים שלייהודים צריכה להיות שליטה באדמות, וב-2008 הסכימו רק 15.7% שתהיה ליהודים שליטה גם בהגירה למדינה. כשני שלישים (67.2%) מהערבים תופסים את ישראל הציונית כמדינה גזענית.

לוח 4.6. זכות הקיום של ישראל כמדינה ציונית, ערבים, 2003, 2012 (באחוזים)

ערבים		
2012	2003	
29.6	*	לישראל שבתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה השומרת על רוב יהודי (ע' 56)
26.4	*	לישראל שבתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה המשרתת את צורכי היהודים בארץ ובעולם (ע' 57)
29.3	*	לישראל שבתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה בשליטה של יהודים (ע' 58)
36.4	26.1	לישראל בתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה יהודית-ציונית (כן וכן בהסתייגות) (ע' 142)
67.2	66.8	ישראל כמדינה ציונית, שבה חיים יחד יהודים וערבים, היא גזענית (ע' 67)

* השאלה לא הוצגה

נתונים אלה מתמצתים את ההבדל בין מדינה יהודית לבין מדינה ציונית. מדינה יהודית שייכת לכלל אזרחיה ותושביה ויש לה מאפיינים יהודיים, כמו רוב יהודי ותרבות יהודית, ואילו מדינה ציונית שייכת לכל היהודים בעולם, שֶׁ־60% מהם אינם אזרחיה ותושביה. כמו כן במדינה ציונית הרוב היהודי נשמר בחקיקה ובמדיניות ונהנה מהעדפות למיניהן, וננקטות בה פעולות מכוונות להשלטת השפה והתרבות העברית ולהבטחת השליטה היהודית במערכת הביטחון, ביחסי החוץ, בכניסה למדינה, בהגירה אליה ובקרקעות שבתוכה. רוב הערבים שוללים את אופייה הציוני הזה של המדינה וסבורים שהוא גזעני מבחינתם, אך רובם משלימים עם אופייה היהודי.¹⁶

16 לדיון מפורט בהבחנה בין מדינה יהודית למדינה ציונית ראו במאמרי Sammy Smooha, "A Zionist State, a Binational State and an In-Between Jewish and Democratic State," in: Anita Shapira, Alexander Yakobson and Yedidia Stern (eds.), *Nationalism and Binationalism: The Perils of Perfect Structures*, Brighton: Sussex Academic Press, 2013, pp. 206-224

חוץ מקומץ אינטלקטואלים פוסט-ציונים, או אנטי-ציונים, היהודים בנו את ישראל כמדינה דמוקרטית, יהודית וציונית ורוצים להנציחה ככזאת. הם גם אינם מוכנים להבחין בין אופייה היהודי לבין אופייה הציוני. המושג "מדינה יהודית ודמוקרטית" עבור היהודים משמעותו בפועל "מדינה ציונית ודמוקרטית"; כשם שמשמעות המושג "מדינת כל אזרחיה" עבור הערבים הוא "מדינת כל לאומיה" או "מדינה דו-לאומית" ולא מדינה שיש לה לאום אזרחי ומשטר של דמוקרטיה ליברלית אינדיווידואלית, כמו ברוב המכריע של ארצות המערב.

מבחינת היהודים, שאלת הלגיטימציה של הדו-קיום כוללת היבטים אחדים שאפשר למינם לשלוש קטגוריות, בסדר עולה: הענקה לערבים זכויות פרט מלאות, הענקה לערבים זכויות קיבוציות אתניות והענקה לערבים זכויות קיבוציות לאומיות. רוב גדול של היהודים מקבלים את ישראל כמדינה דמוקרטית המעניקה לאזרחיה הערבים זכויות פרט מלאות. כך, רוב של 75.0% מהיהודים הסכימו ש"לערבים יש זכות לחיות במדינה כמיעוט בעל זכויות אזרח מלאות", 67.9% הסכימו ש"בין האזרחים הערבים והיהודים צריך להתקיים שוויון בזכויות הפרט, בתקציבי הממשלה ובהזדמנויות להשכלה ולתעסוקה", ו-67.0% אף הביעו נכונות לקבל "את האזרחים הערבים כחברים מלאים בחברה הישראלית" (לוח 4.7).

שיעורי הלגיטימציה שנותנים היהודים לקיומו של מיעוט ערבי בעל זכויות אזרח מלאות הם מרשימים ביותר ועולים על שיעורי הלגיטימציה שהערבים נותנים לזכות קיומה של ישראל כמדינה עצמאית וכמדינה יהודית ודמוקרטית. אולם בקרב היהודים יש גם מיעוט של 21.4% השוללים את הזכות של הערבים לחיות בישראל כמיעוט בעל זכויות אזרח מלאות. ליהודים (בזכויות, בתקציבים ובהזדמנויות) (58.1%), היו רוצים אפילו לשלול מהם את זכות ההצבעה לכנסת (59.7%), וחושבים שעליהם לעזוב את הארץ ולקבל פיצוי מתאים (38.7%). בולטים בקרבם דתיים וחרדים (33.1%), חסרי השכלה אקדמית מלאה (29.1%), צעירים בני 18-35 (34.1%), מי ששייכותם החשובה ביותר היא הדת היהודית (34.6%), תומכי ימין מתון וימין (65.4%), ומי שנתקלו באיומים, השפלוח או מכות מצד אזרחים ערבים (35.9%).

לוח 4.7. זכות הקיום של ערבים לחיות בישראל כמיעוט בעל זכויות פרט מלאות, יהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		
2012	2003	
75.0	72.6	(לערבים יש זכות לחיות במדינה כמיעוט בעל זכויות אזרח מלאות (י' 43))
76.3	79.5	יש זכות קיום בתוך ישראל למיעוט לאומי ערבי בעל זכויות אזרח מלאות (כן וכן בהסתייגות) (י' 114)
83.2	82.1	אני משלים היום עם קיומו של מיעוט ערבי במדינת ישראל (כן וכן בהסתייגות) (י' 115)
70.9	76.9	לאזרחים הערבים יהיה מעמד של מיעוט בעל זכויות אזרח מלאות במדינה יהודית ודמוקרטית, והם ישלימו אתו (י' 59)
67.9	68.8	בין האזרחים הערבים והיהודים צריך להתקיים שוויון בזכויות הפרט, בתקציבי הממשלה ובהזדמנויות להשכלה ולתעסוקה (י' 42)
67.0	63.1	אני מקבל את האזרחים הערבים כחברים מלאים בחברה הישראלית (י' 8)

היהודים גם מקבלים את הסטטוס קוו שלפיו ישראל מעניקה למיעוט הערבי זכויות קיבוציות אתניות נרחבות. כך, המדינה מכירה בזכות הערבים לשפה, לתרבות, לדת, לדין דתי, לחינוך ולתקשורת המונים משלהם ולשימור מוסדות אלו והעברתם לדור הבא, שאף נעשים במימון מלא של המדינה. זכויות אתניות-תרבותיות כמו הזכויות שניתנות באופן גורף למיעוט הערבי בישראל אינן ניתנות בדמוקרטיה ליברליות מערביות, מלבד מדינות אחדות שנהוגה בהן דמוקרטיה הסדרית (בלגיה, שוויץ, קנדה וניו זילנד) ובמידה קטנה יותר בדמוקרטיה החדשות של מרכז-מזרח אירופה (כמו אסטוניה, לטביה, סלובקיה, מקדוניה, רומניה ובלגריה). ב-2012 רוב של 67.4% מהיהודים הסכימו ש"מוצדק שהמדינה נותנת חינוך נפרד לאזרחים הערבים" (לוח 4.8). עבור הערבים בישראל והנהגתם קבלת הזכויות הקולקטיביות האתניות הללו היא דבר מובן מאליו, עד כדי כך שאפשרות הפקעתן איננה מופיעה במכלול חששותיהם. לכן יש להבין את ההאשמה הנפוצה, המופיעה

גם במסמכי החזון העתידי לערבים הפלסטינים בישראל,¹⁷ שישראל שוללת מהם זכויות קולקטיביות כהאשמה שמשמעותה שלא ניתנות להם זכויות לאומיות, שהן הדרגה הגבוהה יותר של זכויות קולקטיביות.

לוח 4.8. זכויות קיבוציות אתניות של הערבים בישראל, יהודים, 2010-2012 (באחוזים)

יהודים			
2012	2011	2010	
67.4	67.2	66.7	מוצדק שהמדינה נותנת חינוך נפרד לאזרחים הערבים ('16)
74.7	69.3	73.0	מוצדק שהמדינה תומכת במוסדות תרבות ובאמנים וסופרים ערבים ('17)
57.1	54.9	58.4	מוצדק שהמדינה מממנת שירותי דת לאזרחים הערבים ('15)

היהודים מאוחדים בתפיסתם את ישראל כמדינה ציונית ובנחישותם לשמור עליה בתור שכזאת, ובכך הם שוללים מהמיעוט הערבי זכויות לאומיות. באופן רשמי ישראל היא מדינה דו־לשונית, אך בפועל היא מתנהלת בשפה העברית. בישראל מוכרים הדתות ובתי הדין של היהדות, האסלאם והנצרות, אך בפועל ניתן יתרון מסוים ליהדות ולמוסדותיה. כ-90% מהיהודים מצרדים בשמירה על חוק השבות ועל רוב יהודי על ידי המדינה, תומכים בכך שיהודים ישלטו במדינה, בהגירה ובאדמות, בעד מדיניות של עידוד עלייה ומתן סיוע בקליטת העלייה, קיום יחסים הדוקים עם יהודי התפוצות ושימוש בישראל ככוח המגן עליהם, ויותר ממחצית אפילו סבורים שכיהודים מגיעה להם העדפה מטעם המדינה (לוח 4.9).

17 הוועד הארצי לראשי הרשויות המקומיות הערביות בישראל, החזון העתידי לערבים הפלסטינים בישראל, נצרת, 2006.

לוח 4.9. זכות הקיום של ישראל כמדינה ציונית, יהודים, 2012 (באחוזים)

יהודים	
2012	
90.2	לישראל שבתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה השומרת על רוב יהודי ('49)
91.8	לישראל שבתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה המשרתת את צורכי היהודים בארץ ובעולם ('50)
92.2	לישראל שבתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה בשליטה של יהודים ('51)
52.7	המדינה צריכה לתת העדפה מסוימת ליהודים על פני האזרחים הערבים ('20)

תפיסה חד־לאומית זו של ישראל מובילה את היהודים לשלילת זכויות לאומיות מהערבים – הזכות להכרה רשמית בהם כמיעוט לאומי, הזכות לאוטונומיה תרבותית, הזכות לשיתוף מלא בשלטון וזכות הווטו על החלטות חשובות הנוגעות למעמדם. ישראל היא מדינה יהודית וציונית ואיננה מדינה דו־לאומית או דמוקרטיה הסדרית.

אופייה החד־לאומי של מדינת ישראל מעורר בעיות גם בכל הקשור להענקת זכויות פרט מלאות לערבים. כך, בישראל נשללת הזכות להיבחר לכנסת, כמו גם לבחור בה, ממפלגה שאיננה מקבלת את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית; מלא יהודי נשללת הזכות לחכור אדמה ששייכת לקרן הקיימת לישראל; והזכות לבחור את מקום המגורים מוגבלת גם על ידי ועדות קבלה ביישובים קהילתיים. כמו כן במקומות לא מעטים נשללת מערבי הזכות לעבודה בגלל אי־מילוי חובת שירות צבאי או אזרחי או הצורך בקבלת אישור ביטחוני. הציבור היהודי תומך בהגבלות הללו על זכויות הפרט של הערבים ורואה בישראל "דמוקרטיה מתגוננת" לא רק מבחינת הצורך לשמור על המשטר הדמוקרטי, כפי שמקובל במערב (כמו בגרמניה), אלא גם מבחינת הצורך לשמור על ביטחון המדינה ועל אופייה היהודי־ציוני. מיעוט לא מבוטל של 27.9% מהיהודים מתנגדים לזכות הערבים להצביע לכנסת, 44.6% תומכים בהוצאת חד"ש מחוץ לחוק על אף היותה מפלגה ערבית-יהודית ותיקה, 41.0% מבקשים למנוע מערבים לקנות אדמה בכל

מקום שירצו, ו-36.1% (ב־2011) מצדדים בהפקעת אדמות ערביות לצורכי פיתוח יהודי (לוח 4.10).

לוח 4.10. הגבלות על זכויות האזרח של הערבים, יהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		
2012	2003	
27.9	33.7	מתנגדים לאפשר לאזרחים הערבים להצביע לכנסת (י' 18)
41.0	67.6	מתנגדים לאפשר לאזרחים הערבים לקנות אדמות בכל מקום שירצו (י' 19)
*36.1	32.3	המדינה צריכה להפקיע אדמות ערביות לשם פיתוח לטובת היהודים
44.6	52.0	תומכים בהוצאת חד"ש מחוץ לחוק (י' 21)

* ב־2011

אופייה הציוני החד־לאומי של ישראל מוביל את רוב היהודים להטיל ספק בנאמנות של האזרח הערבי למדינה. רוב גדול של היהודים חושבים שערבי שמגדיר את עצמו פלסטיני, רואה ביהודים מתנחלים זרים או שולל את ישראל כמדינה יהודית איננו יכול ליהנות מאזרחות ישראלית מלאה ואיננו יכול להיות נאמן למדינה ולחוקיה (לוח 4.11). כמו כן רוב של 64.5% מהיהודים יבחרו באופייה היהודי של המדינה אם יתנגש באופייה הדמוקרטי, ושיעור זה ממריא לממדים עוד יותר גדולים בקרב יהודים שאינם דוגלים במיוחד במתן זכויות לערבים או ברעיון של השתלבותם בחברה הישראלית (למשל, 89.0% מהיהודים שאינם משלימים עם קיומו של מיעוט ערבי בישראל יעדיפו את אופייה היהודי אם יעמוד בסתירה עם משטרה הדמוקרטית), דתיים וחרדים (96.4%), אנשי ימין (86.8%), מי שזהותם החשובה ביותר היא השתייכות לדת היהודית (88.0%), צעירים בני 18-35 (87.1%), חסרי השכלה אקדמית מלאה (77.5%) ומי שנתקלו באיומים, השפלות או במכות מצד אזרחים ערבים (78.5%).

לוח 4.11. עדיפות הזכויות הלאומיות של היהודים, יהודים, 2003, 2012
(באחוזים)

יהודים		
2012	2003	
25.6	27.6	לאזרחים הערבים יש זכות לחיות במדינה כמיעוט בעל זכויות אזרח מלאות, בין שהם מקבלים או לא מקבלים את זכות ישראל להיות מדינה יהודית ('44)
69.2	81.9	בהחלטות על אופי המדינה וגבולותיה צריך להיות רוב מקרב היהודים ולא מספיק רוב מכלל האזרחים ('52)
69.4	75.6	ערבי שמגדיר את עצמו "ערבי פלסטיני בישראל" לא יוכל להיות נאמן למדינה ולחוקיה ('45)
**75.5	*74.1	אזרח ערבי שרואה ביהודים מתנחלים זרים שגזלו את אדמות הארץ מהערבים לא יכול לכבד את היהודים ואת זכויותיהם
64.5	69.7	במקרה של סתירה בין אופייה היהודי לאופייה הדמוקרטי של המדינה, אבחר באופייה היהודי ('60)

* ב'2008 ** ב'2010

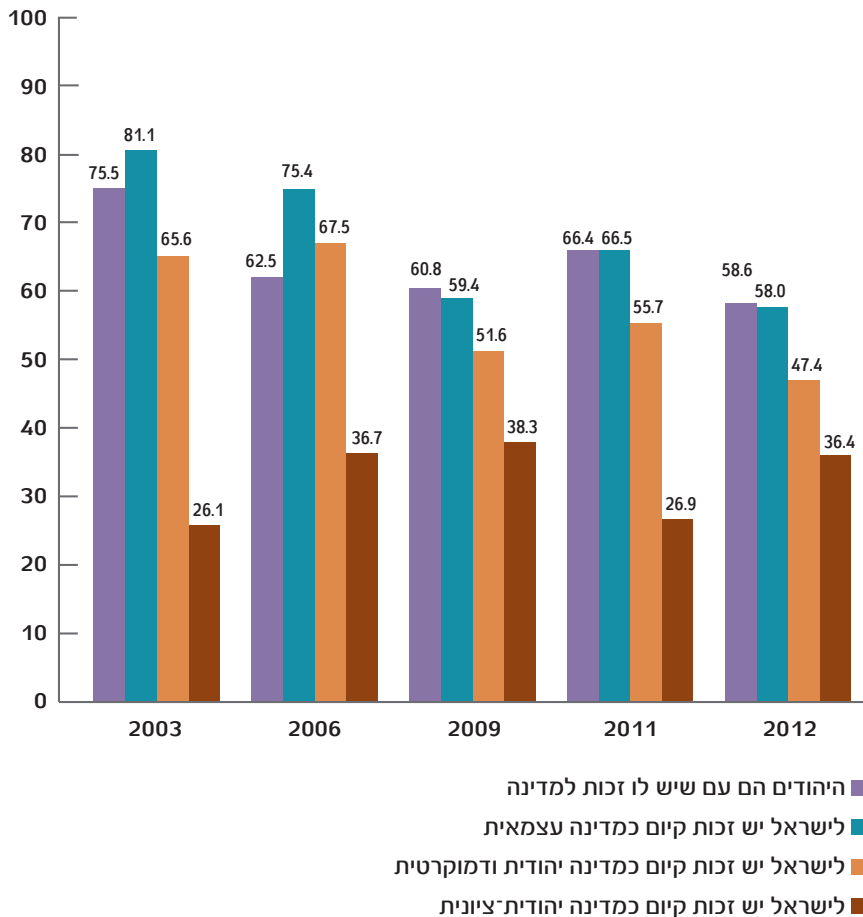
כמה הבהרות נוספות דרושות לחידוד ההבחנה בין אופייה היהודי לאופייה הציוני של המדינה. הבחנה זו איננה מקובלת. האליטות הערביות מתנגדות לה, משום שהיא מבליטה את ההשלמה של הציבור הערבי עם אופייה היהודי של המדינה; ואילו האליטות היהודיות דוחות אותה משום שהיא מבליטה את אופייה הציוני ומציגה סתירה מהותית בין אופייה היהודי-ציוני לאופייה הדמוקרטי. עם זאת יש מחלוקת בין השמאל לימין הציוניים בעניין האיזון בחוק בין האופי הדמוקרטי לאופי היהודי של המדינה. הימין גורס שהאופי היהודי של המדינה איננו מעוגן מספיק בחוק הישראלי, ולכן הוא היה חשוף להתקפה ולכרסום על ידי המהפכה החוקתית של בית המשפט העליון. לשם כך הוצעה הצעת חוק (חוק הלאום, המכונה "חוק דיכטר", שמאחוריו עמד המכון לאסטרטגיה ציונית) שנועדה לקבוע שאופייה היהודי והציוני של המדינה גובר על אופייה הדמוקרטי במקרים של ריק משפטי, עמימות, אי-

הכרעה או ניגוד ביניהם. הצעה זו עוררה התנגדות של אנשי ציבור יהודים ליברליים מכל קצווי הקשת הפוליטית והוסרה מסדר היום של הכנסת ה-18, אך הוכללה בקווי היסוד של הממשלה החדשה שהוקמה בסוף מרץ 2013. השמאל הציוני שולל אותה ורואה בה תוספת מיותרת ומזיקה ופרובוקציה, ואנשי ציבור ערבים רואים בה הצעת חוק גזענית ודורסנית ומוקיעים אותה. מחקר המדד מראה באופן חד-משמעי שיש הבדלים מובהקים בסוגיה זו בין יהודים תומכי ימין, מרכז ושמאל. ככלל, רוב הציבור היהודי מעדיף את האופי היהודי על האופי הדמוקרטי של המדינה, ודעת הקהל היהודית מצדדת בחוק המוצע.¹⁸

במרוצת השנים ניכרת ירידה באינדיקטורים העיקריים של לגיטימציה שמעניקים האזרחים הערבים לישראל (תרשים 10). בשנים 2003–2012 ירד מ-75.5% ל-58.6% שיעור הערבים המקבלים את היהודים כעם שיש לו זכות למדינה (לוח 4.3), שיעור הערבים המכירים בזכות הקיום של ישראל כמדינה עצמאית ירד מ-81.1% ב-2003 ל-58.0% ב-2012 (לוח 4.2), ושיעור הערבים המכירים בזכות הקיום של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ירד מ-65.6% ל-47.4% (לוח 4.4). עם זאת שיעור הערבים המקבלים את ישראל כמדינה יהודית-ציונית גדל מ-26.1% ל-36.4% (לוח 4.6), ולא חל כרסום במחויבות של הערבים לדו-קיום (לוח 4.1).

18 ראו, בין השאר, מאמר מערכת, "חוק דיכטר' מסוכן לדמוקרטיה" הארץ, 7.11.2011; יהונתן ליס, "בלחץ לבני, דיכטר גנז את הצעת 'חוק הלאום'", הארץ, 14.11.2011; הנ"ל, "הליכוד והבית היהודי יקדמו את 'חוק הלאום' הגנוז", הארץ, 15.3.2011; ג'קי חורי, "ביקורת על חוק המדינה היהודית: דגל שחור מתנוסס מעליו", הארץ, 18.3.2013; מאמר מערכת, "מאבק על זהות", הארץ, 18.3.2013; יואל גולובנסקי, "חוק שזמנו הגיע", הארץ, דעות, 6.4.2013; אלכסנדר יעקובסון, "הצילו את האיכר מהרוב", הארץ, דעות, 6.4.2013.

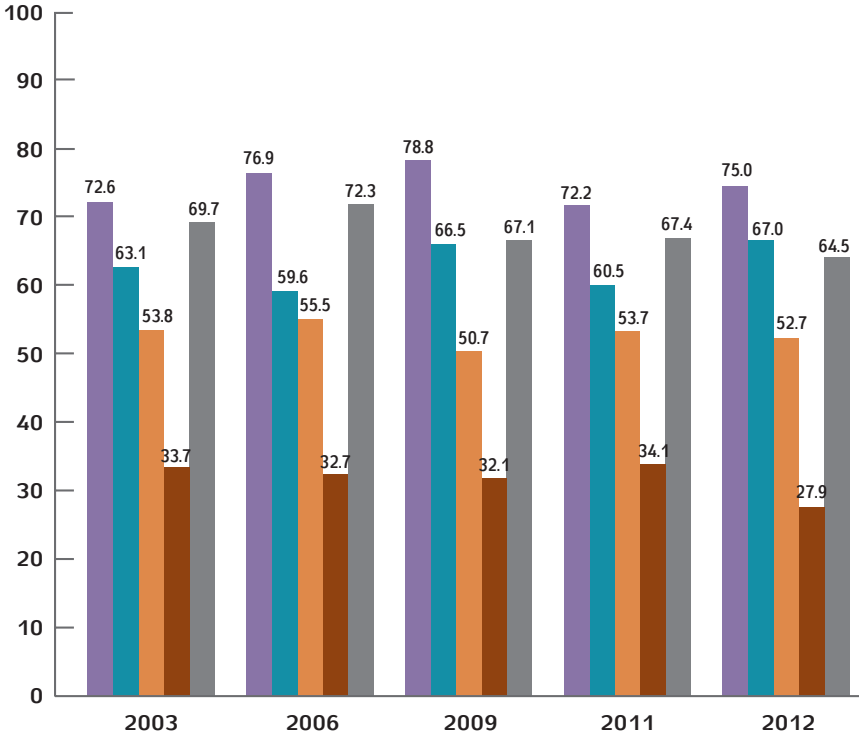
תרשים 10. זכות הקיום של ישראל בעיני הערבים, 2003-2012 (באחוזים)

יציבות והתמתנות מסוימת חלו בתקופת המחקר (2003-2012) בעמדות של היהודים כלפי האזרחים הערבים בסוגיה זו (תרשים 11). בשנים הללו עלה מ-63.1% ל-67.0% שיעור היהודים המקבלים את הערבים כחברים מלאים בחברה הישראלית, שיעור המקבלים את זכות הערבים לחיות בישראל כמיעוט בעל זכויות אזרח מלאות נשאר ללא שינוי – 72.6% ו-75.0%, בהתאמה – (לוח 4.7), וגם שיעור התומכים בהעדפה של יהודים על ידי

המדינה לא השתנה – 53.8% ו-52.7% (לוח 4.9). לעומת זאת ירד מ-33.7% ל-27.9% שיעור המצדדים בשלילת זכות הערבים להצביע לכנסת (לוח 4.9), וירד מ-69.7% ל-64.5% שיעור המעדיפים את האופי היהודי על פני האופי הדמוקרטי של המדינה כשמתגלעת סתירה ביניהם (לוח 4.11).

תרשים 11. זכויות הערבים בעיני היהודים, 2003-2012 (באחוזים)

- מכירים בזכות הערבים לחיות במדינה כמיעוט בעל זכויות אזרח מלאות
- מקבלים את הערבים כחברים מלאים בחברה הישראלית
- סבורים שהמדינה צריכה לתת העדפה מסוימת ליהודים על פני הערבים
- מתנגדים לאפשר לאזרחים הערבים להצביע לכנסת
- יבחרו באופי היהודי של המדינה אם יתנגש באופייה הדמוקרטי

סכסוכים אזוריים

ישראל היא מדינה המתקיימת בסביבה עוינת ומתמודדת עם מעגלי סכסוך מרובים. מעגל ליבת הסכסוך בין היהודים לפלסטינים נולד לפני למעלה ממאה שנה, ואליו התווסף ב־1938, בוועידת לונדון, מעגל הסכסוך עם מדינות ערב, ובהמשך – עם העולם המוסלמי. המיעוט הלאומי הערבי שנוצר בעקבות מעגלי סכסוך אלה הוא חלק מהעם הפלסטיני והאומה הערבית, שלהם אין יחסי שלום עם ישראל. כל עוד יימשך הסכסוך ייחשבו האזרחים הערבים על ידי המדינה והיהודים חלק מאויב פעיל וייחשדו באי־נאמנות פוטנציאלית למדינה.

הסכמי אוסלו העלו את הפתרון של שתי מדינות לשני עמים, וסביבו התגבשה בשנות האלפיים הסכמה גלובלית ותמיכה של רוב היהודים בישראל, רוב הערבים בישראל ורוב הפלסטינים בגדה המערבית וברצועת עזה. אולם על אף ההסכמה על העיקרון של חלוקת הארץ, יש מחלוקת עמוקה באשר ליישומה. כך, נמצאה במחקר המדד הסכמה בין שני שלישים מהערבים (68.7%) והיהודים (66.7%) על חלוקת הארץ לשתי מדינות לשני עמים (לוח 4.12). לעומת זאת בעיני היהודים הפתרון אינו אמור לכלול נסיגה לגבולות 1967, פירוק כל ההתנחלויות, חלוקת ירושלים, זכות שיבה לפליטים הערבים לתוך ישראל, הקמת מדינה פלסטינית ריבונית חמושה וגבולות פתוחים בינה לבין ישראל. לכל הלאומים הללו מתנגדים הפלסטינים, כולל הפלסטינים אזרחי ישראל. אם בכל זאת ייושבו המחלוקות הללו, רוב של 58.6% מקרב האזרחים הערבים יראו בכך סיום התביעות והסכסוך, לעומת מיעוט של 44.4% בלבד מקרב היהודים. לפיכך ברור שהסדר בין ישראל לפלסטינים יותיר לא מעט שאלות לא פתורות וקבוצות סרבניות. המחלוקות העמוקות בעניין הפתרונות לסכסוך מנציחות את אי־האמון בין ערבים ליהודים ומקבעות את מעמד הערבים כמיעוט עוין בעיני היהודים והמדינה.

לוח 4.12. פתרונות לשאלה הפלסטינית, ערבים ויהודים, 2003, 2012
(באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2003	2012	2003	
66.7	71.3	68.7	88.8	תומכים בפתרון של שתי מדינות לשני עמים (ע' 105, י' 89)
43.2	44.2	62.7	82.0	גבולות 1967 יהיו הגבולות בין שתי המדינות עם אפשרות לחילופי שטחים (ע' 106, י' 90)
21.4	**23.3	48.8	**61.0	ירושלים תחולק לשתי ערים נפרדות, יהודית וערבית (ע' 107, י' 91)
47.1	62.6	46.8	72.2	הפליטים הפלסטינים יקבלו פיצוי מתאים ויורשו לחזור למדינת פלסטין בלבד (ע' 108, י' 92)
***39.4	45.3	22.8	16.7	חלק מהיישובים הערביים במשולש (ואדי עארה) יסופחו למדינה פלסטינית (ע' 110)
*	30.6	***73.1	76.2	הגבולות בין ישראל למדינה הפלסטינית יהיו גבולות פתוחים
44.4	64.8	58.6	82.0	עם הביצוע המלא של העקרונות הללו יגמרו כל התביעות של שני הצדדים, והסכסוך ביניהם יסתיים (ע' 109, י' 93)

* השאלה לא הוצגה ** ב'2004 *** ב'2011

כאשר בוחנים את ההבדלים הפנימיים בתוך כל צד, מוצאים קרבה גדולה ונכונות לפשרה בין ערבים בעלי אוריינטציה ישראלית לבין יהודים בעלי נטייה יונית. העמדה בעניין הסכסוך נאמדה על סמך מידת ההסכמה של המרוויין עם האמירה שגבולות 1967 יהיו הגבולות בין שתי המדינות עם אפשרות לחילופי שטחים. בעמדת פשרה זו באשר לסכסוך מחזיקות יותר קבוצות אוכלוסייה ערביות שתומכות גם בפשרות אחרות, כמו 83.6% מקרב הערבים שמסכימים להגבלת חזרת הפליטים הערבים לפלסטין בלבד, מי שמכירים בזכות הקיום של ישראל (80.0%), ומי שנותרים אמון ביהודים

(78.4%). פשרה זו מקובלת יותר גם על דרוזים (84.6%), ערבים שאזרחותם הישראלית היא שייכותם החשובה ביותר (73.9%), מי שמרגישים קרובים למפלגות יהודיות (81.0%), יש להם קשרי חברות (75.4%) ועזרה (73.5%) עם יהודים, ולא סבלו מהפקעת אדמות (67.8%). ערבים עם פרופיל כזה הם מיעוט בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל, ורבים מתוכם מחזיקים גם בעמדות שאינן מקובלות על הציבור היהודי. כך, למשל, 85.4% מהערבים התומכים בגבולות 1967 עם חילופי שטחים תומכים גם בחלוקת ירושלים לשתי ערים נפרדות – ערבית ויהודית.

היהודים השותפים לערבים בעמדות פשרה בעניין הסכסוך בין ישראל לפלסטינים נוטים להיות חילונים (58.7%), בעלי השכלה אקדמית מלאה (52.0%), ממוקמים במרכז ובשמאל (74.6%), מי שאזרחות ישראלית היא רכיב מרכזי בזהותם (55.8%), שיש להם קשרי חברות עם ערבים (69.0%), ומי שלא נתקלו באיומים, השפלות או מכות מצד אזרחים ערבים (49.8%). ואולם יהודים אלה הם מיעוט באוכלוסייה היהודית, ורבים מהם גם דבקים בלאווים היהודיים בכל הנוגע לפתרונות ספציפיים לסכסוך. כך, למשל, 55.0% מהיהודים המצדדים בקביעת גבולות 1967 עם חילופי שטחים מתנגדים לחלוקת ירושלים.

המדד אף נותן ביטוי לחילוקי דעות בין ערבים ליהודים בנוגע לסוגיות מדיניות הקשורות לשאלה הפלסטינית ועמדו על הפרק בשנות האלפיים: 46.3% מהערבים תומכים בהתבססות שלטון החמאס ברצועת עזה, 31.0% (ב־2011) מהערבים הצדיקו את המשך ההפצצות על יישובים יהודיים בנגב, ורוב של 58.6% מהערבים סבורים שמוצדק שהפלסטינים בגדה וברצועה יפתחו באינתיפאדה שלישית אם יימשך הקיפאון המדיני. כמו כן ב־2011 תמך רוב מכריע של 85.7% מהערבים, לעומת מיעוט של 26.9% מהיהודים, בצעדים של האומות המאוחדות לכינון מדינה פלסטינית.

הנחת היסוד הסמויה בכל הנוגע ליישוב הסכסוך בין ישראל לפלסטינים היא שהערבים בישראל לא יהיו חלק מהסדר הקבע, משום שהם אזרחי המדינה ועליהם להסדיר את ענייניהם עם ממשלת ישראל. למעשה, למי שינהלו את המשא ומתן על הסדר הקבע יהיה עניין להתעלם מהמיעוט הערבי, כדי שלא להכביד על השגת פתרון. לעומת זאת הערבים בישראל היו רוצים שהסכם

שלום יסייע להם במאבקם מול המדינה. כנפגעי הנכבה הם היו מצפים שישראל תכיר בזכות הפליטים הפנימיים לשקם את כפריהם ההרוסים, תשלם להם פיצויים ריאליים על הפקעת אדמות, תשיב את רכוש הווקף ותעביר את השליטה עליו למוסלמים, תתיר את שיקום המסגדים ואת בתי הקברות שנחרבו ועוד. כמו כן הם היו רוצים שהסדר הקבע יכלול אוטונומיה מוסדית, שריון חלק מידתי מתקציב המדינה, ייצוג בשלטון, מכסת הגירה פרופורציונית ושינויי משטר נוספים שיעמעמו את אופייה היהודי של המדינה ויובילו בעתיד למדינה דו-לאומית. גם הצד היהודי יכול לנצל את ההסדר להשגת מטרות כמו דילול האוכלוסייה הערבית וקבלת הכרה פלסטינית ופן-ערבית בישראל כמדינתו של העם היהודי. עד כמה שידוע עד כה, השאלות הנוגעות למיעוט הערבי לא נידונו במשא ומתן על הסדר הקבע, אך אפשרות סיפוח חלק מיישובי המשולש למדינה פלסטינית הועלתה על סדר היום הציבורי על ידי הימין הרדיקלי היהודי ונתקלה בתגובה קשה מצד ההנהגה הערבית הישראלית.¹⁹

במדד 2012 נשאלו הערבים על עמדתם כלפי הסכם שלום שיפסח עליהם. הסכם שיכלול הכרה בישראל כמדינה יהודית אך יבטיח שוויון אזרחי מלא לערבים יקבל את תמיכתם של 52.6% בלבד מהאזרחים הערבים; והסכם שלא יכלול פתרון לבעיית האדמות שהופקעו יקבל אישור של רק 34.8% מהם (לוח 4.13). זוהי תמיכה נמוכה יחסית של הציבור הערבי, המעידה על הפער באינטרסים בין החלק הישראלי לחלק הלא ישראלי בעם הפלסטיני ועל האפשרות שהערבים בישראל ייהפכו ל"מחבלים בשלום" (spoilers peace). חבלה כזאת יכולה להתבצע על ידי הצבעה נגד ההסדר במשאל עם (ועל ידי כך להכריע את הכף נגדו, אם הציבור היהודי יהיה חצוי) או על ידי פתיחה במרד עממי שעלול להחריף את תחושת האיום של היהודים ולהקשיח את עמדתם בעניין ההסדר. אמנם בהיותם נפגעי הסכסוך עם הפלסטינים, לערבים בישראל אין אינטרס מובהק לחבל בשלום גם אם לא יתייחס אליהם. עם זאת אין גם לקבל כמוכנת מאליה את תמיכתם הגורפת בהסדר שלום, משום שהם עלולים להיות חצויים בענייניו עקב ניגוד האינטרסים שיחוו.

19 שאול אריאלי ודובי שורץ, עוון ואיוולת: על ההצעות להעביר יישובים ערביים מישראל לפלסטין, פרסום 3/48, ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, 2006.

לוח 4.13. תמיכה בהסכם שלום בין ישראל לפלסטינים שיתעלם מבעיות הערבים בישראל, ערבים, 2012 (באחוזים)

ערבים	
2012	
52.6	אתמוך בהסכם שלום בין ישראל לפלסטינים גם אם יכלול הכרה בישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית אך יבטיח שוויון אזרחי מלא לערבים (ע' 112)
34.8	אתמוך בהסכם שלום בין ישראל לפלסטינים גם אם לא יכלול פתרון לבעיית האדמות שהופקעו מאזרחי ישראל הערבים ולבעיית העקורים הפנימיים (ע' 111)

אולם חוץ מהסכסוך בין ישראל לפלסטינים יש סכסוכים אחרים באזור שהאזרחים הערבים והיהודים חלוקים בעניינם. בכל מלחמות ישראל עם העולם הערבי גילו האזרחים הערבים דפוס קבוע ועקבי. מחד גיסא הם תמכו תודעתית ורגשית בצד הערבי והמוסלמי של הסכסוך עם ישראל, ומאידך גיסא הם שמרו בהתנהגותם על החוק והסדר ונמנעו מלפעול נגד המדינה (מלבד מעורבות של כשנתיים בטרור הפלסטיני שלאחר מלחמת ששת הימים ובשתי האינתיפאדות). לערבים חשוב שיהיה באזור גורם ערבי או אסלאמי שיעמוד מול ישראל התוקפנית והחזקה, בין שמדובר באש"ף, חמאס, חיזבאללה, סוריה או איראן. אין להתפלא אפוא שבניגוד גמור לעמדה היהודית, 52.7% מהערבים תומכים ב"כוח חזק, ערבי או מוסלמי, שיעמוד בפני ישראל ויפגע בה קשות אם יהיה צורך בכך", ו-45.1% מהם אפילו תומכים בהתחזקות כוחו של החיזבאללה נגד ישראל (לוח 4.14). רק מיעוט (26.0% ב-2011) מהערבים לעומת רוב (57.5% ב-2011 ו-60.6% ב-2012) מהיהודים סבורים שישאר צריכה להשתמש בכוח כדי למנוע מאיראן לפתח נשק גרעיני, אם מדינות אחרות לא יעשו זאת. עמדה זו של הערבים בישראל אינה נובעת מהשקפת עולם יונית, אלא מתפיסה כוחנית שצריך שיהיה באזור כוח שיעמוד מול ישראל התוקפנית והשתלטנית ויבלום ויחליש אותה. זהו כנראה הרציונל המסביר מדוע 62.7% מהערבים תומכים בפיתוח נשק גרעיני על ידי איראן, אף שמדינות ערב מתנגדות לכך, והם בעצמם עלולים להיפגע ממנו.

לוח 4.14. כוח התנגדות לישראל באזור, ערבים, 2012 (באחוזים)

ערבים	
2012	
52.7	כל עוד לא שורר שלום בין ישראל לעולם הערבי, צריך שיהיה כוח חזק, ערבי או מוסלמי, שיעמוד בפני ישראל ויפגע בה קשות אם יהיה צורך בכך (ע' 113)
45.1	תומכים בהתחזקות כוח החיזבאללה נגד ישראל (ע' 126)
62.7	תומכים בפיתוח נשק גרעיני על ידי איראן (ע' 128)

ערבים ויהודים אינם רואים עין בעין את מה שמכונה "האביב הערבי". מנקודת המבט של ממשלת ישראל, מדובר ב"חורף ערבי" המערער את היציבות במדינות ערב, מעלה לשלטון כוחות אסלאמיים וקורא תיגר על יחסי השלום שבין מצרים וירדן לישראל. היחס להתפתחויות אלה בעולם המערבי חיובי יותר מהיחס בישראל, משום שהן מעוררות תקווה לדמוקרטיזציה ולהשתחררות של האדם הערבי מהפסיביות ומהקורבנות. ואכן גם רוב הערבים בישראל מתייחסים בחיוב לגל המחאות בעולם הערבי ורואים בו פריצת דרך היסטורית. היהודים, הפחות נלהבים, רואים בדמוקרטיזציה בעולם הערבי אליה קוץ בה לנוכח העלייה לשלטון של תנועות אסלאמיות בבחירות חופשיות בעזה, בלוב, בתוניסיה ובמצרים. רוב של 62.7% מהערבים לעומת רק 8% מהיהודים רואים בחיוב את העלייה לשלטון של תנועות אסלאמיות בעקבות ההתעוררות הערבית, ורוב של 58.9% לעומת רק 18.2%, בהתאמה (ב-2011), בירכו על נפילת משטר מובארק במצרים ששיתף פעולה עם ישראל.

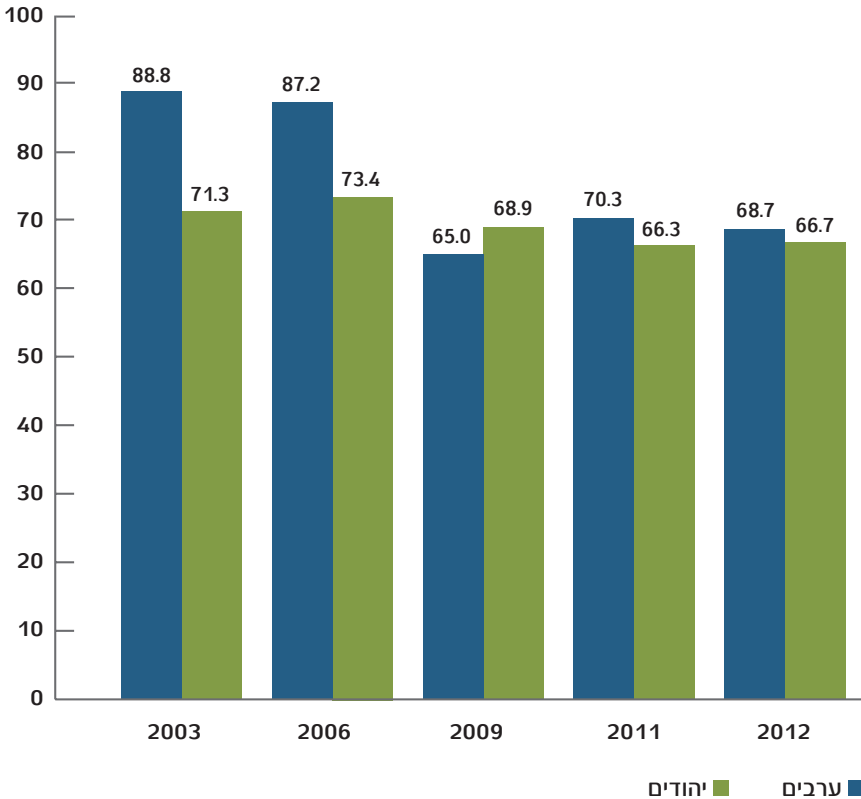
היהודים בישראל תופסים את המשטר הסורי כשותף מרכזי בציר הרשע של איראן וחיזבאללה ומצדדים בנפילתו, וב-2011 הצדיקו 64.5% מהציבור הערבי בסקר המדרד את המאבק העממי בסוריה נגד משטר אסד. אין לפרש הצדקה זו כתמיכה בנפילת המשטר הסורי אלא כתמיכה ברפורמה במשטר בלבד. זוהי העמדה של חר"ש והתנועה האסלאמית הדרומית ושל לא מעט ערבים בישראל. אין האזרחים הערבים ומנהיגיהם תומכים ברודנות של הנשיא

בשאר אסד ובטבח בכני עמו אלא רואים בשלטונו ליבה בציר ההתנגדות לישראל שהם רוצים לשמר ולבצר. על כן המנהיגות הערבית בישראל ממלאת פיה מים, ורק הפגנות ערביות ספורות נערכות בישראל במחאה נגד הדיכוי האכזרי של האופוזיציה בסוריה.²⁰

אשר למגמות לאורך זמן, כמו בסוגיות אחרות כך גם בעניין הפלסטיני חלה החרפה בעמדת הערבים בישראל. בשנים 2003-2012 ירדה תמיכת הערבים בפתרון שתי מדינות לשני עמים מ-88.8% ל-68.7% (תרשים 12). כך גם ירדה הסכמתם שהפליטים הערבים יחזרו לפלסטין בלבד מ-72.2% ל-46.8%, והסכמתם לסיום התביעות והסכסוך אם תקום מדינה פלסטינית וייושבו המחלוקות על הגבולות, הפליטים וירושלים ירדה מ-82.0% ל-58.6% (לוח 4.14). לעומת זאת בשונה מהמגמה של יציבות או התמתנות שהסתמנה בעמדות היהודים במגוון סוגיות, בכל השאלות הללו ניכרת אצלם מגמה של הקשחה. כמו אצל הערבים, כך גם אצל היהודים ירדה באותה תקופה התמיכה בפתרון שתי המדינות מ-71.3% ל-66.7%, התמיכה בזכות השיבה של הפליטים הערבים לפלסטין בלבד ירדה מ-62.6% ל-47.1%, והתמיכה בסיום הסכסוך ירדה מ-64.8% ל-44.4%. נראה שהקיפאון המדיני גורם לשני הצדדים לאבד את אמונתם באפשרות להגיע להסדר קבע.

20 אסעד גאנם, "למה הציבור הערבי שותק", הארץ, 13.2.2012.

תרשים 12. תמיכה בפתרון של שתי מדינות לשני עמים, 2003-2012
(באחוזים)

השתלבות באזור

הערבים והיהודים חלוקים בדעתם בשאלה אם ישראל צריכה להשתלב באזור או במערב. כל קבוצות האוכלוסייה היהודית, בכללן מזרחים, דתיים וחרדים, מעוניינות בהשתלבות במערב. לדידן, ישראל מערבית תשמור על יתרון איכותי, שהוא תנאי הכרחי להמשך קיומה במרחב עוין. כמו כן המערב משמש בית לרוב המכריע של יהודי התפוצות, הוא נתפס כעתיר משאבים, בעל רמה גבוהה של פיתוח אנושי, דמוקרטי ותומך בישראל. יתרה מזו, לישראל אין אפשרות ריאלית להשתלב במזרח התיכון, משום שהיא נחשבת נטע זר ושנוא

בתוכו. לעומת זאת היהודים חוששים שהשתלבות במערב עלולה לשחוק את התרבות הלאומית ואת הייחוד הישראלי.

כמו היהודים, הערבים בישראל נמשכים מאוד למערב ומבינים את יתרונות ההשתלבות בו. לעומת זאת הם גם שותפים לכוחות ההתנגדות של העולם הערבי, הרואים במערב גורם אנטי־ערבי, אימפריאליסטי וקולוניאליסטי שמגבה את הסרבנות ואת התוקפנות הישראלית, עוין את הציוויליזציה האסלאמית ומפיץ ערכים חילוניים, מתירניים ומשחיתים. הדו־ערכיות הזאת של הפלסטינים בישראל כלפי המערב גדולה בהרבה מהדו־ערכיות שחשים היהודים. האזרחים הערבים נמשכים יותר לאזור מהיהודים, משום שהם עשויים להפיק תועלת רבה יותר מהשתלבות בו, הודות לשותפות בשפה, בתרבות ובדת והקרבה המשפחתית שבינם לבין עמי האזור. יחסי שלום והשתלבות במרחב עשויים גם להעניק למיעוט הערבי יתרון ייחודי כגורם מתווך בין ישראל לאזור. עם זאת, אף שמדובר באזור ערבי או מוסלמי שיכול להציע יתרונות לערבים הישראלים, המשיכה אליו פוחתת בשל הרודנות, העוני, הקיטוב המעמדי, הקנאות הדתית, דיכוי הנשים, השמרנות – וגם אי־היציבות עקב ההתעוררות הערבית מאז 2011 – הרווחים בו. המודעות הזאת של הערבים בישראל לתת־פיתוח של העולם הערבי והתקדמות תהליך הישראליזציה שלהם, המקרב אותם לסטנדרטים הישראליים וליהודים, מצננות את התלהבותם מהסתפחות לאזור.

הפער בעמדות בין הציבור הערבי לציבור היהודי בעניין ההשתלבות באזור קיבל ביטוי בממצאי המדד. כך, ב־2012 אמרו 63.4% מהיהודים, לעומת 46.8% מהערבים, ש"ישראל צריכה להשתלב במערב ולקיים עם מדינות ערב קשרים הכרחיים בלבד" (לוח 4.15). בשאלה זו, כמו בשאלות אחרות על השתלבות באזור, נמצא שהמיעוט הערבי חצוי, ואילו רוב היהודים הם בעד השתלבות במערב. קבוצות האוכלוסייה הערביות התומכות בהשתלבות במערב כוללות יותר את מי שמאמינים כי באורח החיים ובהתנהגות האזרחים הערבים דומים יותר ליהודים בישראל ופחות לפלסטינים בגדה וברצועה (53.5%), התומכים בפתרון של שתי מדינות לשני עמים (53.0%), דרוזים (69.2%), מי שזהותם היא ערבית ישראלית (58.4%), מי שמרגישים קרבה למפלגות יהודיות (75.7%), ומי שלא סבלו מאפליה (55.2%) ואדמות

משפחתם לא הופקעו (56.5%). על האמביוולנטיות והקרע הפנימי בנוגע להשתלבות באזור אפשר ללמוד גם מכך שלא נמצאה קבוצת אוכלוסייה ערבית התומכת באופן חד-משמעי בהשתלבות או בהתבדלות מהאזור. אפילו ערבים החשים קרובים יותר לפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, הקבוצה הרדיקלית ביותר במחקר, חצויים בסוגיה זו כמו הציבור הערבי הרחב (47.6% מהם בעד השתלבות במערב).

אין לפרש את התמיכה של כמחצית מהציבור הערבי בהשתלבות ישראל במערב כזלזול בעולם הערבי וכרצון לפרוש מהאזור, כפי שרוב היהודים היו רוצים. המנהיגות הערבית בישראל תומכת באופן שאינו משתמע לשתי פנים בהשתלבות ישראל באזור ולא במערב ונוקטת בכך עמדה אידאולוגית מובהקת השונה מהעמדה האמביוולנטית והריאליסטית שמביע הציבור הערבי.

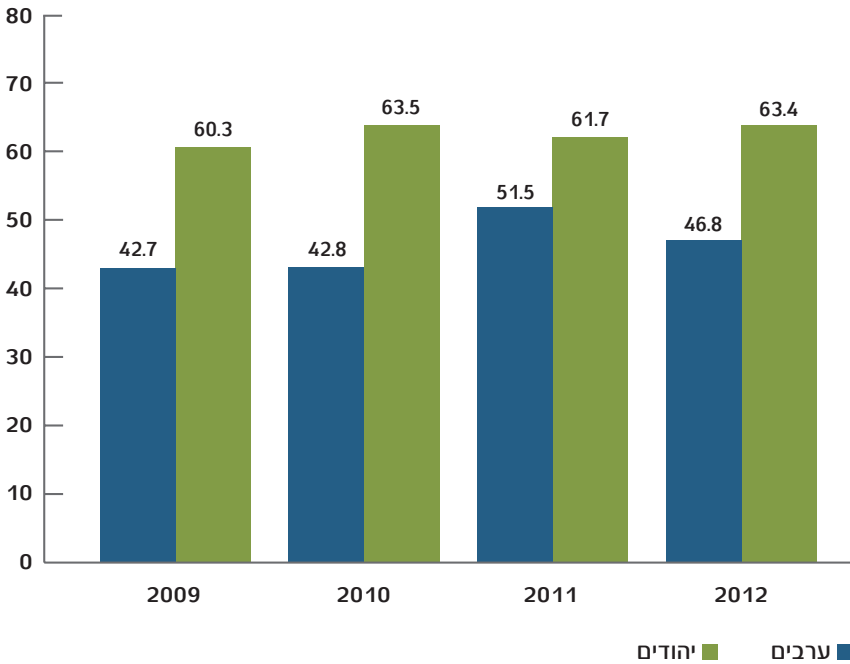
לוח 4.15. השתלבות באזור, ערבים ויהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2003	2012	2003	
63.4	*	46.8	*	ישראל צריכה להשתלב במערב ולקיים עם מדינות ערב קשרים הכרחיים בלבד (ע' 122, '97)
*	76.3	49.7	47.0	ישראל צריכה להשתלב בעולם המערבי יותר מאשר במדינות הערביות והמוסלמיות שבאזור (ע' 121)
65.0	66.4	55.1	53.1	בתחום התרבות, על ישראל להשתלב יותר באירופה- אמריקה מאשר במזרח התיכון (ע' 120, '96)
55.1	*	48.4	*	לישראל יש הרבה מה ללמוד מהמערב ורק מעט ממדינות ערב (ע' 123, '98)

* השאלה לא הוצגה

יהודים התומכים יותר בהשתלבות במערב נמנים עם קבוצות האוכלוסייה הממוקמות בימין הפוליטי. קבוצות אלה כוללות את מי שמאמינים כי האזרחים הערבים קרובים יותר בתרבותם לפלסטינים מאשר ליהודים (70.4%), מי שאינם מסכימים שהאזרחים הערבים והיהודים צריכים ליצור יחד ערכים ומנהגים משותפים נוסף על המנהגים והערכים שלהם (72.9%), מי שאינם תומכים בפתרון של שתי מדינות לשני עמים (74.8%), חרדים ודתיים (77.0%), צעירים בני 18-24 (87.1%), חסרי השכלה אקדמית מלאה (73.5%), ממוצא מזרחי/ספרדי (68.0%), מי שרואינו ברוסית (85.3%), מי שהשייכות החשובה ביותר שלהם היא עם ישראל או הדת היהודית (70.8%), מי שמשייכים את עצמם לימין המתון או לימין (76.1%), אין להם חברים ערבים (68.9%) ומעולם לא בילו (69.7%) ולא קיבלו עזרה (68.3%) מערבים. אף שקבוצות האוכלוסייה הללו, למעט קבוצת דוברי הרוסית, קרובות יותר יחסית לערבים מבחינת מעמדם החברתי, אורח חייהן, תרבותן, שמירה על המסורת הדתית והמורשת ההיסטורית (מאות שנים של חיים בארצות האסלאם), הן מעוניינות יותר בהתבדלות מהמרחב ובהשתלבות במערב, מאחר שהן חשדניות כלפי מוסלמים וערבים. עם זאת הן גם חוששות מפני אמריקניזציה, המאיימת על הייחוד התרבותי הישראלי והיהודי שאליה יש להן מחויבות עמוקה, ועל כן רצונן להשתלב במערב אינו חד־משמעי. בתקופת המחקר (2003-2012) לא השתנתה העמדה הערבית והיהודית כאשר להשתלבות במרחב. דהיינו הערבים נותרו חצויים, ואילו רוב היהודים תמכו בהשתלבות במערב (תרשים 13, לוח 4.15).

תרשים 13. ישראל צריכה להשתלב במערב ולקיים עם מדינות ערב קשרים הכרחיים בלבד, 2009-2012 (באחוזים)

זהות

זהות היא תכונה מרכזית בחיי האדם: היא מציינת מיהו, מהו ומה מבדיל אותו מבני קבוצות אחרות. אם זהות קבוצת המיעוט נחשבת לגיטימית בחברה ויש בה רכיב חשוב שנכלל גם בזהות של קבוצת הרוב, יש בכך כדי לתרום רבות לדו־קיום; ולהפך, היעדר רכיב כזה יגרום לפירוד ולמדנים בין הצדדים. הרכיב המשותף הזה במדינות דמוקרטיות הוא האזרחות. זו מספקת שייכות ונאמנות למדינה על בסיס שווה ומתוך התעלמות משייכויות ונאמנויות אחרות, כמו דת וקבוצה אתנית. בדמוקרטיות מערביות האזרחות יוצרת לאום אזרחי המשותף לכלל אזרחי המדינה, ולאום זה הוא משמעותי ומחייב יותר מהלאום האתני או הדתי. כך, להיות אזרח אמריקני, למשל, פירושו להשתייך לעם (האזרחי) האמריקני, ללא קשר לדת, לקבוצה האתנית או לגזע.

בישראל הנסיבות שונות. הערבים והיהודים הם בני דת ולאום נבדלים, היות שהציונות, האידאולוגיה המכוננת של ישראל, קיבלה ללא עוררין את אי-ההפרדה שהייתה נהוגה אצל היהודים מאות בשנים בין לאום לדת, דגלה באי-טמיעה של היהודים באומות ובדתות אחרות ופעלה להקמת מדינה של יהודים ולמען יהודים. בהתאם לכך הונהגה בישראל שיטת המילט, נמנעה יצירת עם אזרחי ישראלי אחד וצומצם תפקיד האזרחות כבסיס לזהות, לשיתוף ולשוויון בין ערבים ליהודים. גם האזרחים הערבים מקבלים ללא ערעור את המצב הקיים – את שיטת המילט (שיטה אסלאמית הנהוגה בכל מדינות ערב), את זיקתם לעם הפלסטיני ולאומה הערבית ואת ההפרדה מהיהודים. לכן אין הם נאבקים למען דמוקרטיה ליברלית אינדוידואלית, להפרדת הדת מהמדינה וליצירת עם ישראלי משותף, אלא חותרים לכינון מדינה דוֹ-לאומית שוויונית שבה האזרחות המשותפת תוסיף להיות משנית ללאום ולדת. בישראל התגלע אפוא קונפליקט זהויות, מאחר שהאזרחות הישראלית איננה תשתית רחבה ואיתנה כדי לשמש זהות שוויונית משותפת. מאחר שהציונות היא האידאולוגיה הלאומית השלטת בחברה ובמדינה, היא משמשת רכיב סמוי, ולעתים אף גלוי, בזהותם של ערבים ויהודים. בסקרי המדד התבקשו הנשאלים להגדיר את עצמם בהתייחס לציונות כפי שהם מבינים אותה. בקרב היהודים 82.1% הגדירו את עצמם ציונים מאוד או ציונים (לוח 4.16). המיעוט הקטן של 14.3% הרואה את עצמו כלא ציוני או אנטי-ציוני מורכב בעיקר מחרדים אשכנזים ועולים רוסים, שרובם תומכים בכל זאת בפרקטיקות ציוניות מובהקות, כמו הזכות של ישראל לשמור על רוב יהודי ולהיות מדינה בשליטה יהודית. הציונות היא, אם כן, רכיב בגרעין הזהות של היהודי הישראלי.

אשר לערבים, עמדתם השלילית כלפי הציונות ידועה. כאמור, 85.3% מהם אומרים שהציונות היא תנועה קולוניאלית וגזענית (לוח 3.10 לעיל), 67.2% סבורים שישראל כמדינה ציונית היא גזענית (לוח 4.6), ו-69.5% הסכימו שרוב היהודים בישראל הם גזענים (לוח 2.4 לעיל). מכאן אפשר להקיש שהערבים רואים ברכיב הציוני בזהות היהודית יסוד לא לגיטימי וגזעני, ובכך יש משום פסילה של הזהות היהודית בישראל. עם זאת כמענה על השאלה כיצד הם מגדירים את עצמם באופן אישי בכל הקשור לציונות,

בחרו רק 48.2% מהערבים ב"לא ציוני" ו-43.6% ב"אנטי-ציוני". בניגוד לצפוי לא נמצא רוב גדול של "אנטי-ציונים" אצל הערבים. הסיבה לכך כנראה היא מודעותם לרגישות היהודים לזהותם הציונית. עמדה מרוככת זו של האזרחים הערבים שונה לא רק מהעמדה האנטי-ציונית המושמעת בפומבי בארצות ערב וברוב ארצות האסלאם, אלא גם מהעמדה המוצהרת שלהם ומעמדת מנהיגיהם (למשל, מסמכי החזון העתידי לערבים הפלסטינים בישראל מוקיעים את הציונות בחריפות).

לוח 4.16. ציונות כרכיב של זהות אישית, ערבים ויהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2003	2012	2003	
הגדרה עצמית על ציונות (ע' 154, י' 120):				
38.8	33.4	2.7	0.4	ציוני מאוד
43.3	46.4	4.0	0.6	ציוני
12.2	16.6	48.2	76.9	לא ציוני
2.1	1.7	43.6	19.6	אנטי-ציוני
3.6	1.9	1.4	2.5	אין תשובה

לפני הנשאלים הוצגה השאלה מהי השייכות החשובה ביותר שלהם: דת, לאום פלסטיני/יהודי או אזרחות ישראלית. רק 12.2% מהערבים בחרו באזרחות ישראלית, ושאר המשיבים התחלקו כמעט שווה בשווה בין דת (45.2%) ללאום (41.3%) (לוח 4.17). בחירה זו היא עדות חותכת לחולשת הרכיב הישראלי בזהות הערבית. לעומת זאת, 42.2% מהיהודים בחרו באזרחות ישראלית כשייכותם החשובה ביותר, 40.6% – בלאום, ורק 15.0% – בדת. היות שישראל היא מדינה יהודית שיש בה רוב יהודי קבוע, האזרחות הישראלית מקפלת בתוכה גם יהודיות, ולכן הבחירה בה איננה מציינת ליברליזם טהור, אם כי יש בה יותר יסוד אזרחי מבחירה בדת ובלאום היהודיים. מהבחירה של כעשירית מהערבים באזרחות כרכיב ראשון בשייכותם משתמע שרק לקבוצה קטנטנה זו יכולה להיות זהות משותפת עם היהודים שבחירתם זהה.

לוח 4.17. אזרחות, דת ולאום כרכיבים של זהות אישית, ערבים ויהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים	
2012	2003	2012	2003
השייכות החשובה ביותר (ע' 151, ' 119):			
42.2	29.6	12.2	29.6
אזרחות ישראלית			
15.0	18.9	45.2	48.2
דת			
40.6	43.6	41.3	18.8
לאום (פלסטיני/יהודי)			
2.1	7.9	1.3	3.4
אין תשובה			

נבדק הקשר בין השייכות החשובה ביותר לבין קרבה למפלגה/תנועה, דתיות וקהילה. מתברר שקבוצות אוכלוסייה שבחירתן באזרחות ישראלית גבוהה מהמוצע (12.2%) באות מקרב ערבים המרגישים קרבה למפלגות יהודיות (33.9%), לא דתיים (17.4%) ודרוזים (31.4%), אך אין קבוצת אוכלוסייה ערבית ששליש או יותר ממנה בחרו באזרחות ישראלית. מעניין שאין כמעט הבדל בזיקה לאזרחות ישראלית בין ערבים תומכי מפלגות ערביות שונות. אצל היהודים הקבוצות שבחירתן באזרחות ישראלית גבוהה מהמוצע (42.2%) נמנות עם אנשי מרכז (54.7%), שמאל מתון (69.9%) ושמאל (74.5%), חילונים (61.0%) ואשכנזים (52.0%).

הערבים נשאלו בעניין זהותם הספציפית. הוצגו לפנייהם תשע זהויות שהורכבו מהמילים "ישראלי", "ערבי" ו"פלסטיני" ומהצירופים ביניהן. ארבע זהויות חצו את סף עשירית הנשאלים: 34.1% בחרו בערבי פלסטיני בישראל, 18.0% בערבי פלסטיני, 11.9% בערבי ישראלי, ו-9.8% בערבי בישראל (לוח 4.18). כולן הן זהויות מורכבות ושלוש מהן כוללות רכיב ישראלי. אפשר למיין את תשע הזהויות הערביות לשלוש קטגוריות: זהויות ערביות ישראליות ללא רכיב פלסטיני, זהויות פלסטיניות עם רכיב ישראלי וזהויות פלסטיניות ללא רכיב ישראלי. החלוקה של הערבים לשלוש הקטגוריות האלה הייתה 32.5%, 45.0% ו-21.5%, בהתאמה. היא מראה ש-77.5% מהאזרחים הערבים משלבים רכיב ישראלי בזהותם, לעומת 21.5% שמתכחשים לישראליותם. לעומת זאת, רוב של 66.5% מהערבים משלבים רכיב פלסטיני בזהותם לעומת 32.5% שנמנעים מכך.

לוח 4.18. זהות לאומית אישית, ערבים, 2003, 2012 (באחוזים)

ערבים		
2012	2003	
		מגדירים את זהותם הלאומית האישית בתור (ע' 152):
8.5	9.1	ערבי
11.9	29.7	ערבי ישראלי
9.8	9.4	ערבי בישראל
2.4	4.8	ישראלי
18.0	3.6	ערבי פלסטיני
3.2	2.7	פלסטיני ישראלי
7.4	3.7	פלסטיני בישראל
34.4	34.8	ערבי פלסטיני בישראל
3.5	2.0	פלסטיני
1.0	1.2	אין תשובה
100.0	100.0	סך הכול

במדד 2012 הוצגה שאלה חדשה שביקשה מהערבים לקבוע את החלק היחסי של הרכיב הערבי פלסטיני לעומת החלק הישראלי בזהותם. תשובות הנשאלים חושפות בעליל את רפיסות הרכיב הישראלי בהשוואה לרכיב הפלסטיני: 67.8% הגדירו את עצמם רק או בעיקר ערבים פלסטינים, לעומת 11.3% בלבד שראו את עצמם רק או בעיקר ישראלים, ו-19.6% האחרים בחרו בזהות המאוזנת "ערבי פלסטיני וישראלי באותה מידה" (לוח 4.19). בדקנו מי הם הערבים (30.2% מהאוכלוסייה) שבחרו בזהות "רק ערבי פלסטיני ובכלל לא ישראלי", המתעלמת במפורש מהרכיב הישראלי. בולטים בהם מי שחשים קרובים יותר לפלסטינים בגדה וברצועה מאשר ליהודים (41.4%), מוכנים יותר לעבור לגור במדינה פלסטינית (47.6%), שוללים יותר את זכות קיומה של מדינת ישראל (51.5%), תופסים את היהודים כמתנחלים זרים שסופם לעזוב את הארץ (37.0%), דתיים (36.1%), כדווים בנגב (70.1%), מקורבים לפלג הצפוני של התנועה האסלאמית (66.3%), אין להם חברים יהודים (41.7%), מי שנפגעו יותר מאיומים, השפלות או מכות מצד יהודים (43.1%), מהפקעת אדמות (43.2%), או מעקירה (53.3%). למגדר, לגיל, להשכלה ולתמיכה במפלגות ערביות אין השפעה.

לוח 4.19. זהות אישית כערבי פלסטיני לעומת זהות אישית כישראל, ערבים, 2012 (באחוזים)

ערבים	
2012	
	רואה את עצמו (ע' 153):
30.2	רק כערבי פלסטיני ובכלל לא כישראלי
37.6	בעיקר כערבי פלסטיני וגם כישראלי במידה מסוימת
19.6	כערבי פלסטיני וכישראלי באותה מידה
8.7	בעיקר כישראלי וגם כערבי פלסטיני במידה מסוימת
2.6	רק כישראלי ובכלל לא כערבי פלסטיני
1.3	אין תשובה

יש הסכמה בין ערבים ליהודים בנוגע לזהות של הערבים בישראל, אך יש מחלוקת חריפה ביניהם בנוגע לגיטימיות שלה. כשני שלישים משני הצדדים מסכימים שהזהות "ערבים פלסטינים בישראל" מתאימה לרוב הערבים בישראל (לוח 4.20). אך 69.4% מהיהודים (ב־2012), לעומת רק 27.1% מהערבים (ב־2011), חושבים שערבי המגדיר את עצמו פלסטיני אינו יכול להיות נאמן לישראל ולחוקיה. היהודים מקשרים בין זהות פלסטינית לאויב. בעיניהם זוהי זהות עוינת העומדת בסתירה לזהות הישראלית ולנאמנות למדינה. לעומת זאת, הערבים לא מקבלים תפיסה זו וסבורים כי אפשר לאזן, לנווט ולשלב בין ישראליות לפלסטיניות, וכי אפשר להיות פטריוט פלסטיני ונאמן למדינת ישראל בעת ובעונה אחת. ביסוד תפיסה זו של הערבים בישראל שזורים רכיבים נוספים. כך, אף על פי ש־54.4% מהם מעריכים שבאורח החיים ובהתנהגות הם דומים יותר ליהודים מלפלסטינים בגדה וברצועה, 50.2% מסכימים שרוב האזרחים הערבים יהיו נאמנים יותר למדינה פלסטינית מלישראל, ו־39.5% מהם (ב־2011) בדעה ש"לאזרחים הערבים יש זכות לתמוך במאבק מזוין של הפלסטינים נגד ישראל גם בתוך הקו הירוק" (לוח 4.21). כאמור, 58.6% הצדיקו פתיחה של הפלסטינים באינתיפאדה שלישית אם ימשך הקיפאון המדיני. בעיני האזרחים הערבים, אינתיפאדה היא זכות לגיטימית להתקוממות של עם נגד כיבוש, אפילו אם היא אלימה.

בעיני היהודים מדובר בעמדות חמורות, אף ש-58.0% מהם הסכימו (ב־2008) שלערבים בישראל יש זכות להיאבק למען העם הפלסטיני, שהם חלק ממנו, כל עוד הם אינם עוברים על החוק.

לוח 4.20. ההתאמה של זהות פלסטינית לערבים בישראל, ערבים ויהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2003	2012	2003	
*	64.3	63.8	62.2	הזהות "ערבים פלסטינים בישראל" מתאימה לרוב הערבים בישראל (ע' 20)
69.4	75.7	**27.1	19.7	בעיניי אזרח ערבי המגדיר את עצמו "ערבי פלסטיני בישראל" לא יכול להיות נאמן למדינה ולחוקיה (י' 45)

* השאלה לא הוצגה ** ב־2011

לוח 4.21. זיקת הערבים בישראל לפלסטינים, ערבים ויהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2003	2012	2003	
48.5	41.7	54.4	71.5	באורח החיים ובהתנהגות, האזרחים הערבים דומים ליהודים בישראל יותר מאשר לפלסטינים בגדה וברצועה (ע' 17, י' 13)
64.6	68.6	50.2	39.2	רוב האזרחים הערבים יהיו נאמנים למדינה פלסטינית שהם לא תושביה יותר מאשר למדינת ישראל (ע' 19, י' 14)
		*39.5	17.8	לאזרחים הערבים יש זכות לתמוך במאבק מזוין של הפלסטינים נגד ישראל גם בתוך הקו הירוק

* ב־2011

הזיקה שחשים הערבים בישראל לאחיהם הפלסטינים, המתבטאת באופן שבו הם תופסים את הציבור שלהם עצמם, מקבלת חיזוק מהרגשות האישיים שלהם כלפי הפלסטינים: 55.7% חשים קרבה רבה יותר לפלסטינים מליהודים, 62.5% לא מרגישים זרים ורחוקים על ידי הפלסטינים, ו-24.1% מוכנים לעבור למדינה פלסטינית (לוח 4.22). יש לפרש את ההצהרה של כרבע מהאזרחים הערבים על נכונות לעבור למדינה פלסטינית כאשר תקום כסוג של התרסה נגד ישראל וכהבעת סולידריות עם העם הפלסטיני הנמצא תחת כיבוש ולא כהצהרת כוונות אמיתית להגר למדינת לאום פלסטינית.

לוח 4.22. רגשות הערבים בישראל כלפי הפלסטינים בגדה המערבית ורצועת עזה, ערבים, 2003, 2012 (באחוזים)

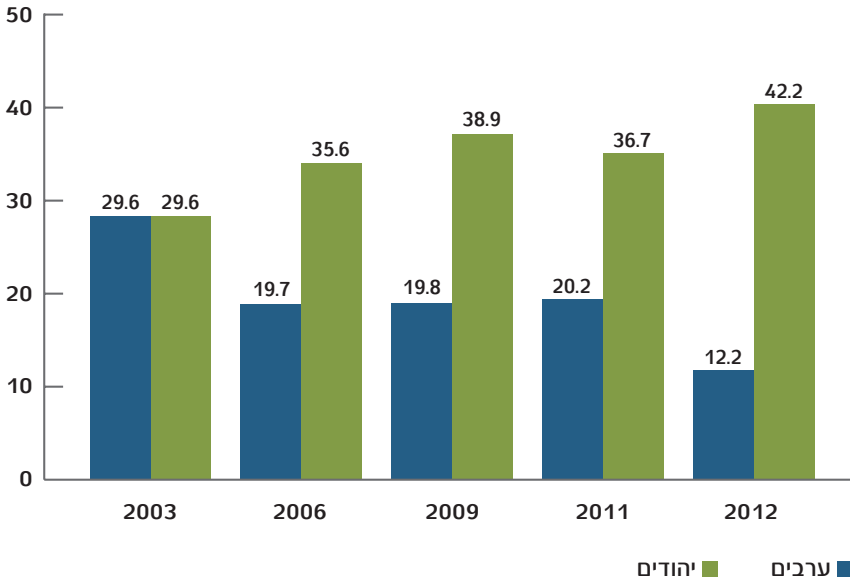
ערבים		
2012	2003	
55.7	51.1	אני מרגיש קרוב יותר לפלסטינים בגדה וברצועה מאשר ליהודים (בישראל 'ע' 21)
62.5	*	בתור אזרח ערבי בישראל, אני לא מרגיש זר ורחוק על ידי הפלסטינים בגדה וברצועה (ע' 25)
24.1	13.8	אני מוכן לעבור למדינה פלסטינית (ע' 22)

* השאלה לא הוצגה

אישור נוסף להבדלים בין ערבים ליהודים במגמות השינוי לאורך זמן ניתן מהממצאים בעניין הזהות. ההחרפה בעמדת הערבים בשנים 2003-2012 ניכרת בעלייה מ-19.6% ל-43.6% בשיעור המגדירים את עצמם אנטי־ציונים (לוח 4.16), בירידה מ-29.6% ל-12.2% בשיעור הרואים באזרחות ישראלית את שייכותם החשובה ביותר (תרשים 14, לוח 4.17), בעלייה מ-5.5% ל-21.5% בשיעור בעלי זהות ערבית פלסטינית ללא רכיב ישראלי כלשהו (לוח 4.18), בעלייה מ-39.2% ל-51.3% בשיעור המסכימים שרוב הערבים בישראל יהיו נאמנים יותר למדינה פלסטינית מלישראל (לוח 4.21),

ובעלייה מ-13.8% ל-24.1% בשיעור המוכנים לעבור למדינה פלסטינית (לוח 4.22). לעומת זאת, מגמת היציבות או ההתמתנות בעמדת היהודים משתקפת בעלייה מ-29.6% ל-42.2% בשיעור המחשיבים את האזרחות הישראלית כשייכותם החשובה ביותר (לוח 4.17), ובירידה מ-75.5% ל-69.4% בשיעור הסבורים שערבי המגדיר את עצמו "ערבי פלסטיני בישראל" לא יכול להיות נאמן למדינה ולחוקיה (לוח 4.20).

תרשים 14. השייכות החשובה ביותר היא אזרחות ישראלית, 2003-2012 (באחוזים)

הנהגת המיעוט, אוטונומיה, אמצעי מאבק, אפשרויות שינוי, הערכת מצב היחסים

הנהגת המיעוט

הנהגת מיעוט יעילה חיונית לדו־קיום. במדינות דמוקרטיות תפקידה להציג לפני קבוצת הרוב את הטרזוניות ואת הדרישות של קבוצת המיעוט ולנהל משא ומתן או מאבק לשיפור המצב. כדי להיות יעילה עליה להיחשב יציגה על ידי המיעוט, המדינה וקבוצת הרוב. כלומר, היא צריכה להתקבל כמנהיגות אותנטית המייצגת נאמנה את האינטרסים של המיעוט. אמון במנהיגות זו חשוב להצלחת המאבק של המיעוט, מאחר שהוא דרוש הן לגיוס המיעוט והן להתייחסות רצינית מצד המדינה וקבוצת הרוב.

הנהגת המיעוט הערבי התחלפה במרוצת השנים. בשלב הראשון (1948-1967) היא הורכבה בעיקר ממנהיגים מטעם – ראשי חמולות ועדות דתיות שפעלו בשליטת הממסד היהודי. גורם נוסף שדיבר בשם המיעוט הערבי היה מק"י, שאף היא נשלטה על ידי יהודים, אך השלטונות בלמו את השפעתה. בשלב השני (1967-1995) נחלשו שני פלגי הנהגה אלו ואת מקומם תפסה רק"ח, שבשליטה ערבית, שניהלה מאבק לשוויון ולשלום. אולם מאז אמצע שנות התשעים, עם המעבר לשלב השלישי (1996-2012) ביחסים בין ערבים ליהודים, השתנתה ההנהגה הערבית שינוי ניכר ונעשתה פלורליסטית. המנהיגים הפוליטיים הערבים פועלים במסגרת שלוש מפלגות ערביות – חד"ש, בל"ד ורע"ם-תע"ל, הכוללת גם את הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית. לאלה מתווספים ועד ראשי הרשויות המקומיות הערביות וועדת המעקב העליונה על ועדותיה השונות, המייצגים את כלל האוכלוסייה הערבית;

מנהיגי הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, המחרימה את הבחירות לכנסת וחותרת להקמת חברה ערבית מוסלמית נפרדת. אלה מספקים לציבור הערבי הנהגה רדיקלית ונהנים מתמיכה רחבה; ראשי החברה האזרחית הערבית על מאות ארגונים, המייצגים תחומי חיים ספציפיים, לרוב בתיאום עם המפלגות הערביות או בהנחייתן. הבולטים בהם הם מנהיגי סטודנטים ומרצים ערבים באוניברסיטאות. יש גם מנהיגים ערבים הפועלים בתוך הממסד היהודי (מפלגות ציוניות, הסתדרות העובדים החדשה והחברה האזרחית היהודית), אך מספרם קטן והשפעתם דלה. כמו כן יש השפעה קטנה מאוד גם לפלגי תנועת בני הכפר הדוגלת במדינה ערבית פלסטינית אחת בכל פלסטין המנדטורית. לערבים בישראל יש אפוא קשת רחבה של מנהיגים בלתי תלויים המייצגים את כלל האוכלוסייה הערבית או חלק מסוים בתוכה. המדינה אינה מכירה רשמית בשום גוף או מנהיג ערבי כמייצג את המיעוט הערבי, אך היא מנהלת מגעים עם אנשי ציבור ערבים לפי הצורך. המנהיגות הערבית אינה שותפה לשלטון, והמפלגות הערביות אינן מוזמנות להצטרף לקואליציות ממשלתיות. ראשי השלטון המקומי הערבי, פעילי התנועה האסלאמית וחלק ממנהלי העמותות הערביות מספקים שירותים כמו רווחה, דת ותרבות לאוכלוסייה הערבית. ואילו המנהיגים הלאומיים הערבים פועלים למען העם הפלסטיני, עוסקים במחאה נגד אפליה והדרה, תובעים שינוי מדיניות ומנהלים מאבק לשינוי המשטר. רבים מהם אף הרחיבו את פעילותם אל מחוץ לגבולות המדינה. הסגנון החרیف והלוחמני של רבים מהמנהיגים הערבים הוא לצנינים בעיני המנהיגות והציבור היהודיים, ואנשי ימין מאשימים אותם בהסתה ופועלים לריסונם.

הערבים והיהודים חלוקים בסוגיית היציגות של מוסדות ההנהגה הערבית. רוב של 55% ומעלה מהערבים העריכו שמוסדות ההנהגה הארציים הערביים הם גופים המייצגים בנאמנות את הציבור הערבי: ועדת המעקב העליונה (62.7%), התנועה האסלאמית (61.8%), המפלגות הערביות (61.9%) וועד ראשי הרשויות המקומיות הערביות (55.0%) (לוח 5.1). לעומת זאת, רוב הציבור היהודי, שהיכרותו עם גופי ההנהגה הערביים מוגבלת אך הוא נחשף אליהם דרך התקשורת, אינו נותן בהם אמון. רק כשליש מהיהודים חשבו שהמפלגות הערביות (35.4%) וועד ראשי הרשויות המקומיות הערביות (36.0%) מייצגים נאמנה את האוכלוסייה הערבית.

לוח 5.1. אמון במוסדות ההנהגה הערבית בישראל, ערבים ויהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

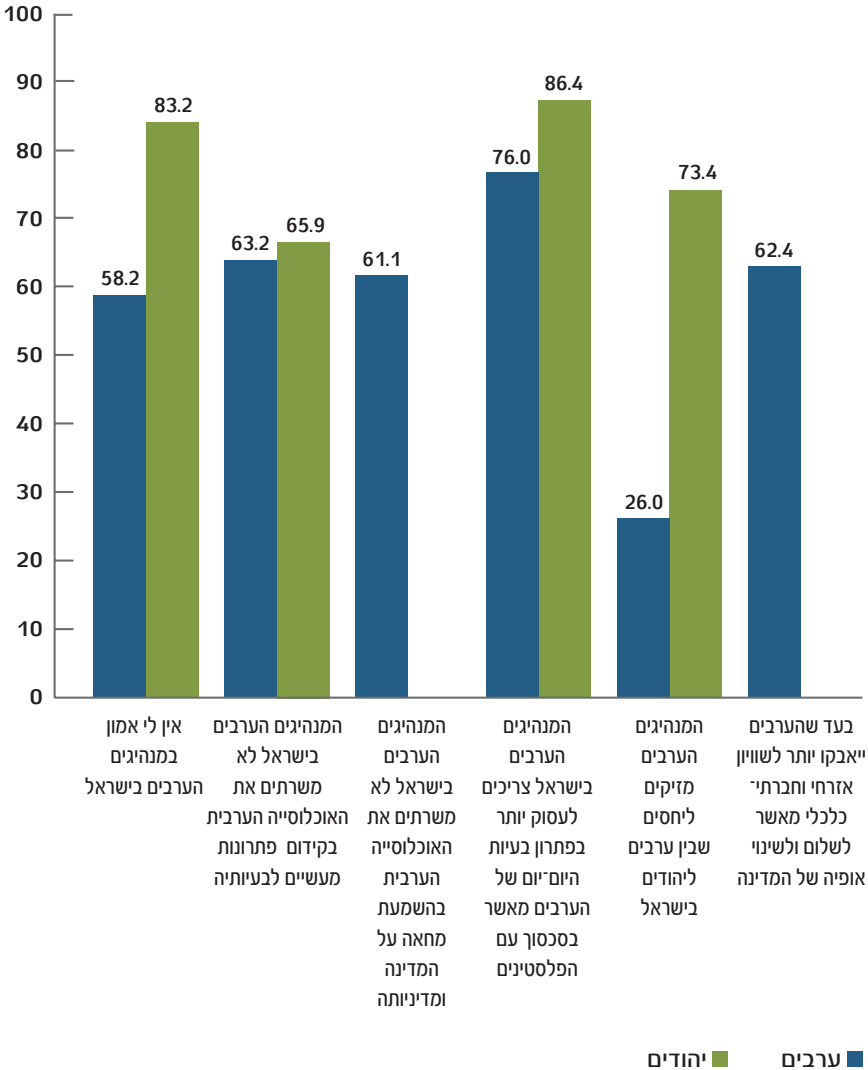
יהודים		ערבים		
2012	2003	2012	2003	
35.4	53.1	61.9	53.1	המפלגות הערביות מייצגות בנאמנות את הערבים בישראל (ע' 105, 129)
36.0	*	55.0	*	ועד ראשי הרשויות המקומיות הערביות מייצג בנאמנות את הערבים בישראל (ע' 106, 131)
*	*	62.7	58.9	ועדת המעקב העליונה מייצגת בנאמנות את הערבים בישראל (ע' 130)
*	*	61.8	51.8	התנועה האסלאמית מייצגת בנאמנות את הערבים בישראל (ע' 132)

* השאלה לא הוצגה

במדדי 2011 ו-2012 נכללו לראשונה שאלות בעניין היציגות של מנהיגים ערבים נוסף ליציגות של מוסדות ההנהגה הערביים. נראה שהציבור הערבי עושה הבחנה בין גופי ההנהגה לראשיהם. לרוב הציבור הערבי אין אמון במנהיגים הערבים בישראל: ל-58.2% מהם אין אמון במנהיגים הערבים כלל, או רק במידה קטנה, 63.2% חושבים שהמנהיגים הערבים אינם משרתים את האוכלוסייה הערבית בקידום פתרונות מעשיים לבעיותיה, 61.1% סבורים שהם אינם משרתים את האוכלוסייה הערבית כאשר הם מוחים נגד המדינה ומדיניותה, 76.0% בדעה שהמנהיגים הערבים צריכים לעסוק יותר בפתרון בעיות היום-יום של הערבים מאשר בסכסוך עם הפלסטינים, ו-62.4% חושבים שהערבים צריכים להיאבק יותר למען שוויון אזרחי וחברתי-כלכלי מאשר למען השלום ושינוי אופי המדינה (תרשים 15, לוח 5.2). ככלל, אי-האמון גדול יותר בקרב הסבורים שהמנהיגים הערבים אינם משרתים את האוכלוסייה הערבית בקידום פתרונות מעשיים לבעיותיה (84.3%), בדוים בנגב (71.6%), בני יותר מ-50 (73.7%), מי שהשייכות החשובה ביותר שלהם

היא האזרחות הישראלית (76.3%), המרגישים הכי קרובים למפלגות יהודיות (67.0%), או לפלג הצפוני של התנועה האסלאמית (63.7%), מי שיש להם חברים יהודים (70.1%), ומי שהם ממשפחת עקורים (64.4%).

תרשים 15. אי־אמון במנהיגים הערבים בישראל, 2012 (באחוזים)

ממצאים אלה מעידים בכירור שהציבור הערבי הוא פרגמטי ומצפה ממנהיגיו שיטפלו באופן מעשי בבעיותיו. גישה זו עולה בקנה אחד עם תמיכת הציבור הערבי בהצטרפות של מפלגות ערביות לקואליציות ממשלתיות (תומכים בכך 72.8%, לוח 2.1 לעיל), מאחר שכך תהיה למגזר הערבי יותר השפעה על מדיניות הממשלה ועל הקצאת המשאבים. עם זאת הערבים סבורים שאף על פי שהתנהלות המנהיגים הערבים איננה משרתת את הציבור הערבי (כאמור, 63.2% אומרים זאת), היא תורמת איכשהו לדו־קיום (69.5%).

לוח 5.2. אי־אמון במנהיגים הערבים בישראל, ערבים ויהודים, 2011, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2011	2012	2011	
83.2	82.5	58.2	59.6	אין לי בכלל או רק במידה קטנה אמון במנהיגים הערבים בישראל (ע' 108, 133)
65.9	61.3	63.2	62.4	המנהיגים הערבים בישראל אינם משרתים בכלל או רק במידה קטנה את האוכלוסייה הערבית בקידום פתרונות מעשיים לבעיותיה (ע' 109, 134)
*	34.3	61.1	59.3	המנהיגים הערבים בישראל אינם משרתים כלל או רק במידה קטנה את האוכלוסייה הערבית בהשמעת מחאה על המדינה ומדיניותה (ע' 135)
86.4	85.6	76.0	84.1	המנהיגים הערבים בישראל צריכים לעסוק יותר בפתרון בעיות היום־יום של הערבים מאשר בסכסוך עם הפלסטינים (ע' 110, 136)
				המנהיגים הערבים תורמים/מזיקים ליחסים שבין ערבים ליהודים בישראל (ע' 111, 137):
17.3	18.4	69.5	69.3	תורמים
73.4	70.9	26.0	25.8	מזיקים
9.3	10.7	4.5	5.1	אין תשובה
*	*	62.4	*	מסכים שהערבים ייאבקו לשוויון אזרחי וחברתי־כלכלי ופחות לשלום ולשינוי אופי המדינה (ע' 72)

* השאלה לא הוצגה

הציבור היהודי איתן באי-אמונו לא רק בגופי הנהגה ערביים אלא גם במנהיגים הלאומיים הערבים עצמם. אי-אמון זה של הציבור היהודי הרבה יותר גדול מאי-האמון של הציבור הערבי (83.2% לעומת 58.2%). בניגוד לערבים, האומרים שהמנהיגים הערביים תורמים לרו-קיום, היהודים דווקא סבורים שהם מזיקים. אף שאי-האמון במנהיגים הערביים הוא גורף (83.2%) ומקיף קבוצות אוכלוסייה שונות ומגוונות, הוא כמעט מוחלט בקרב יהודים שאינם מכירים בזכות האזרחים הערבים לחיות כמיעוט לאומי ערבי בעל זכויות אזרח מלאות (97.5%), דתיים וחרדים (93.9%), מרואיינים ברוסית (95.6%), מי ששייכותם החשובה ביותר היא העם היהודי (93.5%), אנשי ימין (95.8%), מי שאין להם חברים ערבים (90.7%), ומי שמעולם לא קיבלו עזרה מערבים (90.3%).

כפי שכבר נאמר לעיל, ישנן עדויות שחושפות פער בין העמדה האידאולוגית והלוחמנית של המנהיגות הערבית לבין העמדה הפרגמטית והמתפשרת של הציבור הערבי. במדד 2004 נערך בד בבד עם הסקר של הציבור הערבי סקר של מנהיגים ערביים. ואכן, השוואה שיטתית בין שני הסקרים הראתה שהמנהיגות מחזיקה בעמדות ביקורתיות יותר מעמדות הציבור. 60.2% מהערבים שתומכים במפלגות ערביות חשבו, למשל, שהערבים צריכים לקבל את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, לעומת רק 18.4% מאנשי הציבור הערבים שאינם קשורים לממסד היהודי; ו-65.4% לעומת 22.4% (בהתאמה) היו בעד החזרת הפליטים הערבים לפלסטין בלבד.²¹

המנהיגות הערבית הבלתי תלויה מתנגדת נחרצות להתנדבות של צעירים ערבים לשירות אזרחי, וועדת המעקב העליונה אף מנהלת קמפיין נחרץ נגדו. סקר על עמדות הציבור והמנהיגות הערבית שנערך ב-2007 הראה באופן חד-משמעי תמיכה של הציבור בשירות אזרחי לעומת התנגדות עזה של המנהיגות.²² כך, 78.2% מהציבור, לעומת רק 7.8% מהמנהיגים, הביעו

21 ראו ניתוח משווה מפורט יותר בין עמדות המנהיגות והציבור הרחב אצל סמוחה, לעיל הערה 7, עמ' 48-58.

22 סמי סמוחה (ובהשתתפות נוהאד עלי), שירות אזרחי לערבים בישראל: ממצאי סקר עמדות הציבור והמנהיגים הערביים בסתיו 2007, חיפה: המרכז היהודי-ערבי, אוניברסיטת חיפה, 2008, לוח 4, עמ' 20.

"נכונות שצעיר ערבי יתנדב לשירות אזרחי אילו בתמורה לשירות אזרחי הוא היה מקבל הטבות הכוללות מענק כספי בסיום השירות, עזרה בשכר לימוד, עזרה בדיוור, הנחה בתשלומי מסים ועוד". פער גדול זה בין הציבור הערבי למנהיגות הערבית התבטא בשנים 2009-2011 בעלייה הדרמטית במספר המתנדבים הערבים לשירות אזרחי מדי שנה, חרף התנגדות המנהיגות. כפי שנראה להלן, פער זה הצטמצם ב־2012, כאשר הועלתה לשיח הציבורי האפשרות של הטלת חובת שירות אזרחי או צבאי על הערבים.

הסגנון הלוחמני של המנהיגות הערבית ופער העמדות בינה לבין הציבור הערבי הם הבסיס לחוסר האמון של הציבור והמנהיגות היהודיים במנהיגות זו. לפיכך פער זה שבין המנהיגות הערבית לבין הציבור הערבי והציבור היהודי מעלה את השאלה באיזו מידה מגלה המנהיגות הערבית אחריות ציבורית. היות שהמנהיגות הערבית אינה שותפה לשלטון, יכולתה להביא לשינוי במדיניות ולפתור את בעיות היום-יום של האוכלוסייה הערבית היא מוגבלת. אי-שיתוף בשלטון דוחף אותה, אם כן, לשים את הדגש על אידאולוגיה ועל מחאה ולהקדיש תשומת לב מרובה לשאלת הסכסוך בין ישראל לפלסטינים. התחרות הגדולה בין המנהיגים הערבים חסרי הסמכויות השלטוניות עצמם גורמת להם להסלים את המחאה ואת המאבק הלאומי כדי לזכות בתמיכת הציבור הערבי. הם מטילים את מלוא האשמה למצב הערבים על המדינה ועל הרוב היהודי ופוטרים את עצמם ואת הציבור הערבי מאחריות למצב. בכך הם מטפחים את תחושת הקורבנות בקרב האוכלוסייה הערבית ותורמים שלא במתכוון לשימור הסטטוס קוו. כאמור, השלטון המקומי הערבי בישראל נתון במשבר. הוא אינו יעיל, חסר יוזמה ותושייה ואינו מספק את צורכי התושבים, ולכן רוב הציבור הערבי איננו נותן גם בו אמון.²³ מסמכי החזון הערביים מפנים ביקורת פנימית נוקבת כלפי החברה הערבית והנהגתה, אך היוזמים לא הגו תכנית לשינוי ולא ננקטו צעדים ממשיים לשם כך. ראשי המדינה וראשי המנהיגות הערבית, למעט הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית החותר

23 אסעד גאנם ופיסל עזאיזה (עורכים), האם ניתן לצאת מהמשבר?: השלטון המקומי הערבי בישראל בתחילת המאה ה־21, ירושלים: כרמל, 2008.

לבניית חברה ערבית נפרדת, אינם מקבלים על עצמם אחריות ציבורית ואינם עושים את הדרוש לשם חילוף האוכלוסייה הערבית מהמשבר.²⁴

אוטונומיה

בישראל שוררת הפרדה מוסדית בין ערבים ליהודים, כצפוי בחברה שבה המיעוט הערבי אינו ניתן להטמעה ביהודים והרוב היהודי איננו מטמיע ערבים. אך המיעוט הערבי אינו שולט במוסדותיו הנפרדים. יש לו בתי ספר נפרדים המבטיחים שמירה על השפה והתרבות הערבית, אך האגף הערבי במשרד החינוך, תכנית הלימודים ומינוי המנהלים והמורים הם בשליטה יהודית. הוא הדין בנוגע לבתי הדין השרעיים והדרוזיים, הווקף המוסלמי ותחנות הרדיו והטלוויזיה הממלכתיות בערבית. השלטונות חוששים שאוטונומיה תשמש בסיס כוח נוסף בידי המנהיגות הערבית, תמנף את המחאה ואת המאבק הלאומי, תגביר את הבדלנות ותחריף את השיקולים הלא מקצועיים (החמולתיים, העדתיים והפוליטיים) בהקצאת משאבים ובמינויים במגזר הערבי. המדינה אינה מעניקה אוטונומיה למיעוט הערבי, אך היא מעניקה אותה למיעוט הדתי-לאומי ולמיעוט החרדי.

ואולם הערבים מממשים אוטונומיה נרחבת באמצעות החברה האזרחית הנפרדת שהם בנו ומוסיפים לבנות. הארגונים הלא ממשלתיים הערביים הרבים מספקים שירותי רווחה, נותנים שירותי דת, מטפחים תרבות וממלאים את החלל שנפער על ידי צמצום מתן השירותים הציבוריים על ידי המדינה, לאחר שזו עלתה לפני כמה עשורים על מסלול ההפרטה. התנועה האסלאמית מגדילה לעשות בכינוי חברה ערבית נפרדת.²⁵

הציבור הערבי תומך באוטונומיה. רוב מכריע של 86.5% אומרים ש"המדינה צריכה לתת לאזרחים הערבים סמכויות לניהול עצמי של מוסדות

24 סמי סמוחה, "ערבים ויהודים במדינה יהודית ודמוקרטית: התנערות רב-צדדית מאחריות ציבורית?" בתוך: רפאל כהן-אלמגור, אורי ארבל-גנץ ואסא כשר (עורכים), אחריות ציבורית בישראל, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, המרכז לאתיקה בירושלים משכנות שאננים, 2012, עמ' 527-551.

25 לדיון מקיף בשאלת האוטונומיה לערבים בישראל ראו סמי סמוחה, אוטונומיה לערבים בישראל, רעננה: המרכז לחקר החברה הערבית בישראל, 1999.

הדת, החינוך והתרבות שלהם", ורוב של 60.4% מסכימים ש"האזרחים הערבים ייהנו מזכויות דמוקרטיות, יקבלו את חלקם היחסי בתקציבים וינהלו את מוסדות הדת, החינוך והתרבות שלהם בעצמם" (לוח 5.3). רובם גם תומכים בכך שהמדינה תכיר בוועדת המעקב העליונה ומעוניינים שהיא תיבחר על ידי הציבור הערבי כדי להגדיל את היציגות והלגיטימיות שלה. התמיכה באוטונומיה היא כמעט מוחלטת בקרב ערבים בדוים בנגב (97.0%), בעלי זהות ערבית פלסטינית ללא רכיב ישראלי (90.3%), מי שמרגישים הכי קרובים לפלג הצפוני של התנועה האסלאמית (91.0%), מי שאין להם אמון ביהודים (93.3%), ומי שהם ממשפחת פליטים פנימיים (93.4%).

לוח 5.3. אוטונומיה לערבים בישראל, ערבים, 2003, 2012 (באחוזים)

ערבים		
2012	2003	
86.5	90.9	המדינה צריכה לתת לאזרחים הערבים סמכויות לניהול עצמי של מוסדות הדת, החינוך והתרבות שלהם (ע' 140)
60.4	66.4	האזרחים הערבים ייהנו מזכויות דמוקרטיות, יקבלו את חלקם היחסי בתקציבים וינהלו את מוסדות הדת, החינוך והתרבות שלהם בעצמם (ע' 79)
84.2	89.6	המדינה צריכה להכיר במוסד עליון שהערבים יבחרו כדי לייצג אותם (ע' 138)
76.1	*	המדינה צריכה להכיר בוועדת המעקב העליונה בתור גוף שמייצג את האזרחים הערבים (ע' 139)

* השאלה לא הוצגה

ב-2012 הסכימו רוב של 58.3% מהיהודים להעניק אוטונומיה חינוכית, תרבותית ודתית לערבים, וב-2008 תמכו 52.6% בהקמת אוניברסיטה ערבית, ו-40.2% בבחירת גוף עליון שייצג את הערבים לפני המדינה (לוח 5.4). שיעור ההסכמה גבוה באופן משמעותי יותר בקרב יהודים התומכים בשתי מדינות לשני עמים (65.5%), שיש להם אמון באזרחים הערבים (68.5%), שיש

להם חברים ערבים (64.5%), שלא נפגעו מערבים (63.0%), ומי שמגדירים את עצמם במרכז או בשמאל (69.4%). גם דתיים וחרדים (64.7%), שבדרך כלל מחזיקים בעמדות לא ידידותיות בנוגע לערבים, תומכים יותר במתן אוטונומיה לערבים. הסיבות לכך הן כנראה ההכרה שראוי שגם הערבים ייהנו מאותה עצמאות שהם נהנים ממנה, ושאוטונומיה תעמיק את ההפרדה בין הערבים ליהודים. בכל מקרה הציבור היהודי מוכן יותר מהממסד שלו לתת אוטונומיה לערבים. רבים מתוכו כנראה מבלבלים בין הפרדה לבין אוטונומיה ואינם מודעים לפחד של השלטונות מסכנותיה.

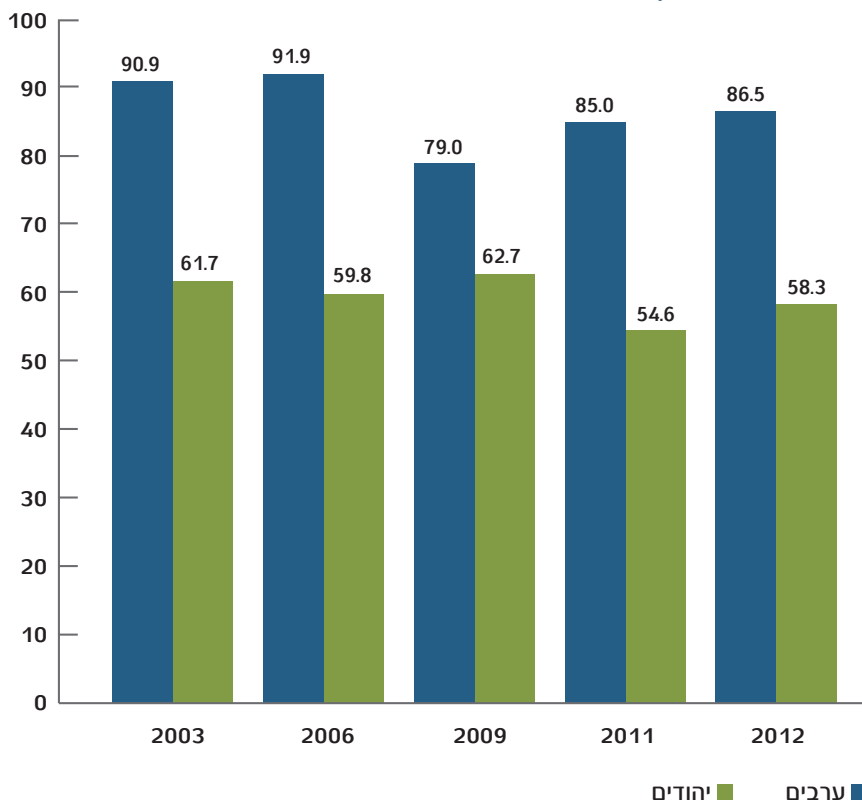
לוח 5.4. אוטונומיה לערבים בישראל, יהודים, 2003, 2008, 2012 (באחוזים)

יהודים			
2012	2008	2003	
58.3	**62.7	61.7	המדינה צריכה לתת לאזרחים הערבים סמכויות לניהול עצמי של מוסדות הדת, החינוך והתרבות שלהם (י' 107)
*	*	62.0	האזרחים הערבים ייהנו מזכויות דמוקרטיות, יקבלו את חלקם היחסי בתקציבים וינהלו את מוסדות הדת, החינוך והתרבות שלהם בעצמם
*	40.2	53.2	המדינה צריכה להכיר במוסד עליון שהערבים יבחרו כדי לייצג אותם
*	52.6	59.2	המדינה צריכה להכיר ולתמוך באוניברסיטה ערבית במעמד שווה לאוניברסיטאות בארץ

* השאלה לא הוצגה ב-2009

אין החרפה בעמדת הערבים באשר לאוטונומיה. מצד אחד, לא חל שינוי בדרישתם להכרת המדינה בוועדת המעקב העליונה (74.1% ב-2003 ו-76.1% ב-2012); ומצד שני, חלה ירידה קלה בדרישה לניהול עצמי של מוסדות הדת, החינוך והתרבות (מ-90.9% ל-86.5%, בהתאמה) (תרשים 16, לוח 5.3). גם אצל היהודים אין שינוי משמעותי, וכשלוש חמישיות מהם תומכים לאורך זמן במתן אוטונומיה תרבותית לערבים (61.7% ב-2003 ו-58.3% ב-2012) (לוח 5.4).

תרשים 16. המדינה צריכה לתת לאזרחים הערבים סמכויות לניהול עצמי של מוסדות הדת, החינוך והתרבות שלהם, 2003-2012 (באחוזים)

אמצעי מאבק

שלושה סוגים של אמצעי מאבק עומדים לרשות מיעוט: פרלמנטריים, חוקי-פרלמנטריים ולא חוקיים. נקיטת אמצעי מאבק לא דמוקרטיים ואליםים היא סימן היכר של חברות שסועות לעומק שהקונפליקטים בהן חמורים. מבחינה זו החברה הישראלית השסועה לעומק היא חריגה במיעוט האלימות הבין-קבוצתית שבתוכה (שיעור האלימות הפיזית בין ערבים ליהודים ושיעור האלימות בין חרדים לחילונים הוא קטן ביותר). גורם חשוב למיעוט האלימות

בין יהודים לערבים הוא המשטר הדמוקרטי, המנהל את הקונפליקטים בין הצדדים בדרכים של שכנוע, עצומות, הצבעה בבחירות, לחצים פוליטיים, הפגנות, שביתות כלליות, פניות לבתי המשפט וכיוצא באלה. רוב קטן של 54.2% מהערבים מאמין ש"למרות חסרונותיו, המשטר בישראל הוא דמוקרטיה גם לערבים", ורוב גדול יותר של 65.6% מאמין שהערבים יכולים לשפר את מצבם על ידי דברי שכנוע, לחצים פוליטיים והצבעה (לוח 5.5). הציבור הערבי מחויב לשימוש בדמוקרטיה לקידום מעמדו, כפי שמוכיחה תמיכתו העצומה באמצעים לא פרלמנטריים, כמו שביתות כלליות (81.0%) ומחאה בחוץ לארץ (70.9%), שהם במסגרת החוק (לוח 5.6). גם שיעור ההשתתפות הגבוה באירועי מחאה (50.8% בהפגנות ותהלוכות חוקיות) ובאירועי זיכרון (50.1% ביום האדמה ו-47.9% ביום הנכבה) מעיד לא רק על תחושת ניכור ומצוקה אלא גם על אזרחות פעילה (לוח 5.7). כמו כן 72.8% מהערבים תומכים בהצטרפות מפלגות ערביות לקואליציות ממשלתיות (לוח 2.1 לעיל), משום שהם מבינים שזוהי הפוליטיקה (הפרלמנטרית) היעילה והמשפיעה ביותר בישראל. פעילויות פרלמנטריות ולא פרלמנטריות חוקיות אלה מחזקות את מחויבות האזרחים הערבים לדמוקרטיה.

לוח 5.5. אמצעי מאבק פרלמנטריים, ערבים ויהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2003	2012	2003	
79.9	76.6	54.2	63.1	למרות חסרונותיו המשטר בישראל הוא דמוקרטיה גם לערבים (ע' 48, י' 46)
*	68.1	65.6	81.4	האזרחים הערבים יכולים לשפר את מצבם על ידי דברי שכנוע, לחצים פוליטיים והצבעה (ע' 49)
*	*	41.3	32.8	בעד החרמת הבחירות לכנסת (ע' 76)

* השאלה לא הוצגה

לוח 5.6. אמצעי מאבק חוץ־פרלמנטריים, ערבים ויהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2003	2012	2003	
29.3	46.1	81.0	62.6	בעד שביתות כלליות (ע' 73, י' 112)
23.5	40.8	70.9	49.9	בעד מחאה בחו"ל (ע' 74, י' 113)

לוח 5.7. השתתפות בפעולות מחאה ובאירועי זיכרון, ערבים, 2003, 2012 (באחוזים)

ערבים		
2012	2003	
50.8	28.7	השתתפו אי פעם בהפגנות ובתהלוכות חוקיות (ע' 160)
20.9	5.6	השתתפו אי פעם בהפגנות לא חוקיות ובתהלוכות אלימות (ע' 161)
50.1	17.9	השתתפו אי פעם באירוע לציון יום האדמה (ע' 158)
47.9	12.9	השתתפו אי פעם באירוע לציון הנכבה (ע' 159)

עם זאת יש סימנים לסדק מתרחב במחויבות הערבית לדמוקרטיה. על כך מעידים שיעורי התמיכה של 40.3% בהחרמת הבחירות לכנסת (לוח 5.5), של 25.8% בהפגנות לא חוקיות, ושל 16.6% בשימוש בכל האמצעים כולל אלימות (לוח 5.8), וכן השתתפות בפועל של 20.9% בהפגנות ובתהלוכות לא חוקיות (לוח 5.7). אלה הם שיעורים לא מבוטלים החושפים אי־שקט מתפשט בקרב האוכלוסייה הערבית. גם אם יש הפרזה בדיווחים אלו, עצם הטייתם מלמדת על אווירה המעורדת שימוש באמצעים חריפים.

לעומת הערבים היהודים סבורים שהשימוש באמצעים פרלמנטריים יעיל עבור הערבים בישראל, ולכן רק 29.3% מהם (לעומת 81.0% מהערבים) תומכים בשימוש שלהם בשביתות כלליות, ו־23.5% (לעומת 70.9% מהערבים) תומכים במחאה ערבית בחוץ לארץ (לוח 5.6).

לוח 5.8. אמצעי מאבק לא חוקיים, ערבים, 2003, 2012 (באחוזים)

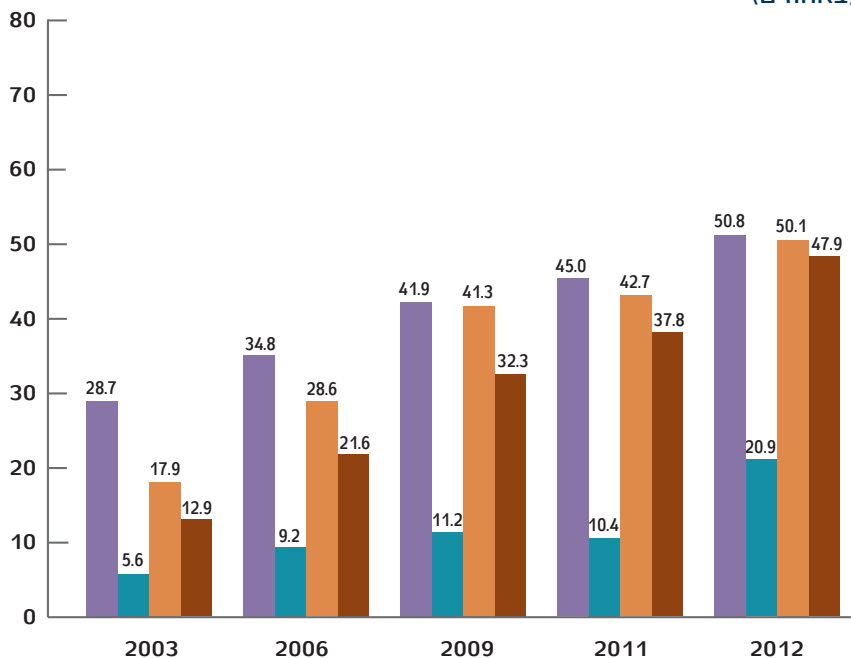
ערבים		
2012	2003	
25.8	9.9	בעד הפגנות לא חוקיות (ע' 75)
16.6	5.4	בעד שימוש בכל האמצעים כולל אלימות (ע' 77)

מהו הפרופיל של ערבי שנוטה להשתתף באירועי מחאה ובימי זיכרון? לשם כך נבדק אילו קבוצות אוכלוסייה משתתפות יותר מהממוצע (47.9%) באירועים לציון הנכבה. עם אוכלוסיות אלה נמנים ערבים המשתתפים בפעולות מחאה כמו הפגנות ותהלוכות חוקיות (91.3%) ובאירועי זיכרון ליום האדמה (88.2%), מי שתופסים את ישראל כמדינה לא דמוקרטית לערבים (64.4%), שאינם מכירים בזכות קיומה (66.3%), הברווים בנגב (72.7%), נוצרים (58.2%), בעלי זהות פלסטינית ללא רכיב ישראלי (76.3%), מי שהשייכות החשובה ביותר שלהם היא העם הפלסטיני (70.9%), שאין להם חברים יהודים (55.0%), ושסבלו באופן אישי מאימים, השפלות או מכות מצד יהודים (69.4%).

לבסוף, הערבים נשאלו אם "מוצדק שהאזרחים הערבים בישראל יפתחו באינתיפאדה משלהם אם מצבם לא ישתפר באופן ניכר", ועל כך השיבו 58.2% מהם בחיוב. הפרופיל של המצדיקים פתיחה באינתיפאדה ערבית ישראלית דומה מאוד לפרופיל שתואר לעיל של המשתתפים באירועי זיכרון לציון הנכבה. ערבים המשתתפים במחאה מכל סוג שהוא מצדיקים יותר פתיחה באינתיפאדה מקומית. נמנים עמם גם ערבים שאינם מכירים בישראל כדמוקרטיה גם לערבים (71.0%), בזכות קיום המדינה (80.8%) ובפתרון של שתי מדינות לשני עמים (72.6%). לאלה יש להוסיף גם ברווים בנגב (81.8%) ובגליל (77.8%), בעלי זהות פלסטינית לא ישראלית (74.2%), החשים קרובים לפלג הצפוני (94.4%) ולפלג הדרומי (67.9%) של התנועה האסלאמית, מי שמעולם לא בילו זמן עם יהודים (69.7%), ומי שנפגעו מאימים, השפלות או מכות מצד יהודים (66.0%) או מאפליה מצד יהודים או מוסדות המדינה (62.7%), הפקעת אדמות (69.1%) או עקירה (74.8%). יש להדגיש שגברים

צעירים בעלי השכלה אקדמית מלאה אינם מצדיקים יותר פתיחה באינתיפאדה ערבית ישראלית מנשים, מבוגרים וחסרי השכלה אקדמית מלאה. ההצדקה של אזרחים ערבים את הפתיחה באינתיפאדה משלהם, אם מצבם לא ישתפר באופן ניכר, איננה קריאה לפתוח באינתיפאדה, אך היא מעידה על עומק המצוקה והתסכול של הציבור הערבי ועל קיומה של אווירה טעונה שעלולה להכשיר מאבק עממי, חוקי או אלים, ולהזינו.

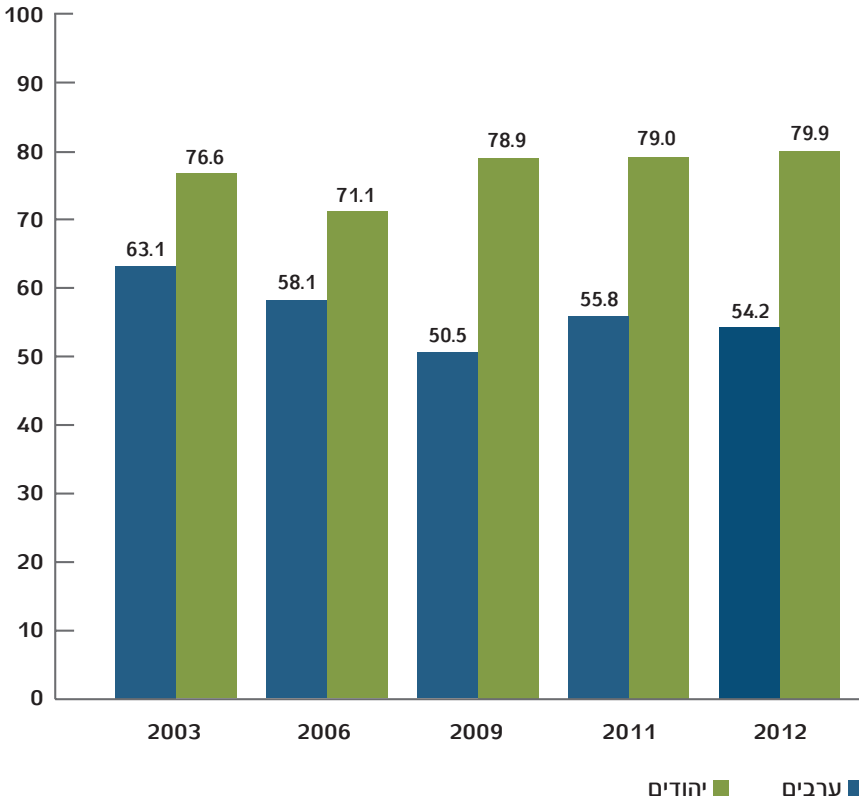
תרשים 17. השתתפות ערבים בפעולות מחאה ובאירועי זיכרון, 2003-2012 (באחוזים)

- השתתפו אי פעם בהפגנות ובתהלוכות חוקיות
- השתתפו אי פעם בהפגנות לא חוקיות ובתהלוכות אלימות
- השתתפו אי פעם באירוע לציון יום האדמה
- השתתפו אי פעם באירוע לציון הנכבה

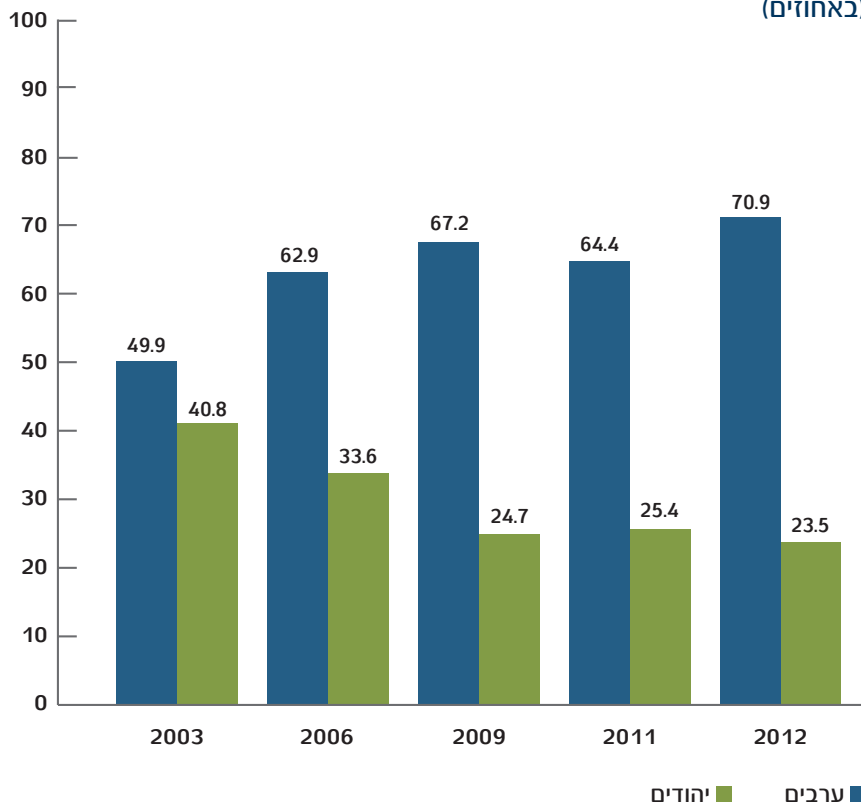
בקרב הערבים חלה בשנים 2003-2012 החרפה דרמטית בתמיכה באמצעי מחאה ובהשתתפות באירועי מחאה וזיכרון. כך, ההשתתפות באירועי יום הנכבה נסקה מ-12.9% ל-47.9% (תרשים 17, לוח 5.7). שיעור הערבים המאמינים שישראל היא דמוקרטיה גם לערבים ירד מ-63.1% ל-54.2% (תרשים 18, לוח 5.5), והתמיכה בהחרמת הבחירות לכנסת עלתה מ-32.8% ל-41.3%, במחאה בחוץ לארץ מ-49.9% ל-70.9% (תרשים 19, לוח 5.6) ובשימוש בכל האמצעים כולל אלימות מ-5.4% ל-16.6% (לוח 5.8).

תרשים 18. ישראל היא דמוקרטיה גם לערבים, 2003-2012 (באחוזים)

בקרב רוב היהודים נשארה ללא שינוי האמונה בדמוקרטיה כמנגנון לוויסות הקונפליקט בינם לבין האזרחים הערבים, אך פחתה באופן ניכר סובלנותם לשימוש שעושים הערבים באמצעים חוץ-פרלמנטריים. שיעור היהודים המקבלים את שימוש הערבים בשביתות כלליות צנח מ-46.1% ב-2003 ל-29.3% ב-2012 ובמחאה בחוץ לארץ מ-40.8% ל-23.5%, בהתאמה (תרשים 19, לוח 5.6). הירידה בסובלנות הפוליטית של הציבור היהודי תואמת את הצעדים שהשלטונות נקטו בשנות האלפיים לבלימת ההחרפה במחאה של הציבור הערבי והנהגתו.

תרשים 19. תמיכה במחאה בחו"ל של האזרחים הערבים, 2003-2012
(באחוזים)

אפשרויות שינוי

בחברות שסועות לעומק הקבוצות הנתונות בקונפליקט נוטות להתחפר בעמדותיהן, להחריף את הסכסוך ולהשתמש באלימות. כדי ליישב את הסכסוך או לנהלו בהצלחה, יש צורך להפעיל אסטרטגיה הכוללת ארבעה רכיבים של גמישות (אי-התחפרות בעמדות): אי-דעתנות (אי-עמידה בתוקף של כל צד על זכויותיו), אמפתיה (ראיית הקונפליקט מנקודת המבט של שני הצדדים), דחיפות (נכונות של כל צד להשיג פתרון מעשי ומהיר) ומנהיגות כנה ומעשית.

היהודים והערבים ממלאים רק באופן חלקי את התנאים הללו ליישוב הסכסוך ביניהם. הם מגלים אמפתיה: 72.7% מהערבים ו-64.9% מהיהודים אומרים שהם רואים את היחסים ביניהם גם מנקודת המבט של הצד האחר (לוח 5.9); יש להם אף תחושת דחיפות: 84.5% מהערבים ו-77.1% מהיהודים חשים שעליהם לפעול בזריזות להשגת פתרון מעשי, משום שעייכוב ירע את המצב; לעומת זאת הדעתנות עודנה ניצבת כמכשול: 86.5% מהערבים ו-69.1% מהיהודים חושבים שעליהם לעמוד על זכויותיהם גם אם זה ישפיע לרעה על יחס הצד האחר אליהם; הם גם אינם עומדים במבחן המנהיגות: אמנם 55.4% מהערבים מעריכים ש"המנהיגות הערבית בישראל פועלת בכנות להשגת פתרון מעשי", אך רק 10.7% מהיהודים מסכימים לכך. למעשה, לאזרחים הערבים אין אמון במנהיגות שלהם, והם תמימי דעים עם הציבור היהודי שהמנהיגות הערבית אינה משרתת אותם נאמנה ואינה ממלאת תפקיד קונסטרוקטיבי במציאת פתרון הולם ליחסים בין האזרחים הערבים לבין המדינה והיהודים (לוח 5.2). ממצאים אלה מאשרים את קיומו של שסע עמוק בין ערבים ליהודים ואת אי-הנכונות וחוסר הבשלות שלהם להסדיר את מערכת היחסים ביניהם.²⁶

26 קפריסין היא חברה שסועה לעומק שהקונפליקט בה הביא למלחמת אזרחים ולפיצול המדינה לשתי ישויות מדינתיות. בסקר עמדות שנערך בקפריסין היו התשובות של המיעוט הטורקי דומות לתשובות של המיעוט הערבי, ותשובות הרוב היווני היו דומות לתשובות הרוב היהודי. התשובות בקפריסין על השאלות בלוח 5.9 היו כדלקמן: עמידה על הזכויות – 77% מהטורקים ו-71% מהיוונים; ראייה דו-צדדית של הסכסוך – 62% ו-68%, בהתאמה; פתרון מהיר ומעשי – 62% ו-62%, בהתאמה; ומנהיגות מיעוט כנה

לוח 5.9. אסטרטגיה ליישוב הסכסוך בין ערבים ויהודים בישראל, 2012 (באחוזים)

ערבים יהודים		
2012	2012	
69.1	86.5	עלינו כערבים/כיהודים בישראל לעמוד על זכויותינו אפילו אם זה ישפיע לרעה על יחס היהודים/הערבים אלינו (ע' 32, י' 27)
64.9	72.7	אני מנסה לראות את היחסים בין האזרחים הערבים והיהודים בישראל מנקודת המבט של שני הצדדים (ע' 33, י' 28)
77.1	84.5	עלינו לפעול מהר להשגת פתרון מעשי ליחסים בינינו לבין היהודים/האזרחים הערבים משום שעיכוב יעשה את המצב לרע יותר (ע' 34, י' 29)
10.7	55.4	המנהיגות הערבית בישראל פועלת בכנות להשגת פתרון מעשי ליחסים בינינו לבין היהודים/האזרחים הערבים (ע' 35, י' 30)

מבחינת היקף השינוי הדרוש ביחסי מיעוט-רוב ועומקו, אפשר להבחין בין שינויי מדיניות לשינויי משטר. שינויי מדיניות נעשים בתוך אותו משטר, ואילו שינויי משטר הם מעבר מדגם אחד של יחסים לדגם אחר.

המשטר הקיים ביחסי ערבים-יהודים מושתת על שני היסודות האלה: מדינה ריבונית בתחום הקו הירוק, שבה המיעוט הערבי הוא פחות מחמישית מאוכלוסיית האזרחים, ומדינה המוגדרת יהודית ודמוקרטית. שינויי משטר יפרצו את אחת משתי המסגרות הללו או את שתיהן. כך, סיפוח הגדה או מתן זכות שיבה לישראל לפליטים הערבים יביאו לקריסה של מסגרת היחסים הקיימת ויחייבו את שינוי המשטר. שינוי משטר אחר הוא שינוי מהותי בהגדרה "מדינה יהודית ודמוקרטית", שימומש על ידי ביטול הדמוקרטיה או מחיקת הזהות היהודית של המדינה.

ומעשית – 41% ו-6%, בהתאמה. הסקר נערך במרץ-אפריל 2011 על ידי Cyprus 2015 והתבסס על מדגם של 1,000 טורקים ו-1,000 יוונים. ראו "Bridging the Gap in the Inter-Communal Negotiations: An Island-Wide Study of Public Opinion in Cyprus": www.Cyprus2015.org

עמדת הערבים בעניין השינויים במשטר נבדקה במחקר המדרג. אפשרות מהפכנית אחת היא החלפת המדינה היהודית שבגבולות 1967 במדינה שתשתרע מנהר הירדן ועד הים התיכון במקום שתי מדינות לשני עמים. המדינה האחת יכולה להיות פלסטינית, אסלאמית או דו-לאומית. למעלה משתי חמישיות (43.4% ב-2010) מהערבים מזדהים עם חזון המדינה האחת (לוח 5.10). כמחצית (48.5%) מהם היו רוצים שהמדינה האחת תהיה פלסטינית. בשיעורים גבוהים ממחצית משתוקקים להקמת פלסטין הגדולה במקום ישראל ערבים שרואים ביהודים מתנחלים זרים (69.1%), שאינם מכירים בזכות קיום המדינה (75.9%), שמוכנים לעבור לגור במדינה פלסטינית (79.1%), שהשתתפו באירועי הנכבה (63.1%) או במחאה לא חוקית (72.7%), בדווים בנגב (77.6%), מי שמרגישים קרובים לפלג הצפוני של התנועה האסלאמית (80.0%), שזהותם פלסטינית ולא ישראלית (64.7%), שאין להם חברים יהודים (62.4%), ומי שנפגעו מהפקעת אדמות (63.0%) או מעקירה (67.7%).

ליהודים יש רעיונות משלהם בכל הנוגע לשינויי משטר. מיעוט גדול מתוכם מעוניינים בשינוי משטר שיבוא בעקבות סיפוח הגדה (21.6% ב-2008), דילול האוכלוסייה הערבית (36.6% ב-2011) או ביטול הזכויות הדמוקרטיות של הערבים (21.1% ב-2011) (לוח 5.11). שיעור המעוניינים שהאזרחים הערבים יעזבו את הארץ ויקבלו פיצוי מתאים (31.0% ב-2012) גדול במיוחד בקרב יהודים הרואים בפלסטינים ערבים שהתיישבו בארץ ישראל השייכת לעם היהודי (42.6%), המתנגדים לפתרון שתי מדינות לשני עמים (54.1%), שאינם מכירים בזכות הערבים לחיות בארץ כמיעוט לאומי שווה זכויות (58.6%), דתיים וחרדים (52.1%), צעירים בני 18-35 (43.6%), מי שרואיינו ברוסית (51.4%), מי שהשייכות החשובה ביותר שלהם היא הדת היהודית (49.1%), מי שמשתייכים לימין המתון ולימין (46.4%), ומי שנתקלו באיומים, השפליות או מכות מצד אזרחים ערבים (50.8%).

לוח 5.10. אפשרויות שינוי משטר, ערבים, 2003, 2012 (באחוזים)

ערבים		
2012	2003	
48.5	18.9	תקום מדינה פלסטינית בכל פלסטין במקום ישראל (ע' 80)
**43.4	*	אם יהיה עליהם לבחור בין מדינה אחת לשתי מדינות, לא יבחרו בפתרון של שתי מדינות
*	81.5	ישראל תחדל להיות מדינה של יהודים ותהיה מדינה של שני עמים

* השאלה לא הוצגה ** ב־2010

לוח 5.11. אפשרויות שינוי משטר, יהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		
2012	2003	
31.0	38.9	על האזרחים הערבים לעזוב את הארץ ולקבל פיצוי מתאים (י' 57)
17.4	21.4	היהודים ישלטו והערבים הישראליים לא יקבלו זכויות דמוקרטיות (י' 58)
**21.6	*	אם יהיה עליהם לבחור בין מדינה אחת לשתי מדינות, לא יבחרו בפתרון של שתי מדינות

* השאלה לא הוצגה ** ב־2008

נוסף על רעיון שינוי המשטר בדמות מדינה אחת פלסטינית נפוצה בקרב הערבים התכנית שאמנם יהיו שתי מדינות, אך ישראל תהיה מדינה דו־לאומית ובצדה תקום מדינת לאום פלסטינית (תכנית זו אף קיבלה ביטוי מובהק במסמכי החזון העתידי). הערבים מקבלים את רעיון המדינה הדו־לאומית במלואו מאחר שהוא מעניק להם יתרונות בלבד. במרד 2011 סברו 47.0% מהם שעל המפלגות הערביות לאמץ את מסמכי החזון גם אם הן יסתכנו בהוצאה מחוץ לחוק. כמו כן 49.4% החזיקו בדעה שעל הערבים לצאת למאבק המוני לקידום מטרה זו גם אם המאבק יגרום לשבר ביחסים עם היהודים, ו־42.3% הביעו נכונות אישית לשלם מחיר, כמו הטרדה על ידי

השלטונות ופגיעה בפרנסה, בגין תמיכה במאבק כזה. נראה שקרוב למחצית מהציבור הערבי נחרץ בנכונותו להביא לשינוי ניכר במעמדו במדינה. לעומת הערבים רוב גדול של היהודים נחוש בדעתו לכלום את רעיון המדינה הדו-לאומית על ידי הוצאת מפלגות ערביות מחוץ לחוק אם יאמצו אותו (65.7% ב-2008), דיכוי של מאבק המוני ערבי למענו (83.1%) וטיפול בכוח בערבים הפועלים בכיוון זה (67.5%).

מתוך כל שינויי המשטר האפשריים החזון של מדינה דו-לאומית בתחום הקו הירוק הוא המטרה העליונה היחידה שהאליטות הערביות מציבות בגלוי לפני היהודים והמדינה. בקרב היהודים יש רוב גדול שמנוי וגמור עמו למנוע אפשרות כזאת, ויתר על כן, רוב גדול הסבור שעל המדינה היהודית לפעול בהחלטיות לסיכול כל תכנית כזאת. לעומת זאת אין רוב ערבי ומנהיגות ערבית שישתכנו במאבק לאומי לא דמוקרטי למען מטרה זו. גם במסמכי החזון עצמם אין איום להשתמש באמצעים לא דמוקרטיים אם יתברר שלערבים אין די כוח שכנוע וכוח פוליטי להביא את היהודים לזנוח את המפעל הציוני הוותיק של מדינה יהודית ודמוקרטית.

מסמכי החזון העתידי לערבים הפלסטינים בישראל מסרטטים אסטרטגיה מקיפה עם ביסוס אידאולוגי להשגת שוויון לאומי מלא לאזרחים הערבים. ישראל מצטיירת בהם כמדינה יהודית, קולוניאלית ולא דמוקרטית, והיא נקראת להשתנות ולהפוך למדינה דמוקרטית ודו-לאומית. היהודים מוצגים בחלק מהמסמכים כמתנחלים קולוניאליסטים זרים שגזלו את אדמות הערבים, ואילו הערבים – כילידים בעלי זכויות טבעיות על הארץ, שמגיע להם מעמד לאומי שווה ליהודים, נוסף על מדינת לאום פלסטינית נפרדת, וזכות וטו על כל החלטה חשובה הנוגעת להם. כמו כן מוצגת תפיסה שהערבים בישראל אינם מיעוט לאומי אלא אומה שמגיע לה מעמד לאומי השווה למעמד היהודים כאומה. לפיכך גם זכויות לאומיות שניתנות למיעוט לאומי אינן מספיקות לשיטתם. הדגם המדינתי שעומד לנגד עיני מחברי המסמכים הוא המשטר בבגיה, בשווייץ ובקנדה.

מסמכי החזון עולה שהערבים תופסים את עצמם כצד המקופח והנפגע היחיד ומצפים שהמדינה והיהודים יבצעו את השינויים הדרושים. אין הם חושבים שעליהם לעשות צעד כלשהו לשינוי המצב, מעבר לדכקותם ארוכת

השנים באמצעי פעולה ומחאה חוקיים ובלתי אלימים. הם אפילו אינם סבורים שצריך לדחות לטווח רחוק יותר את התביעה המהפכנית לכונן מדינה דו־לאומית. לעומת זאת מנסחי החזון מקבלים הסדר של שתי מדינות לשני עמים ואינם מטיפים להקמת מדינה אחת בין הירדן לים התיכון. הם קוראים לשותפות בין אזרחי ישראל, והחזון שהם מתווים בתחום הקו הירוק אינו פוגע בהמשך קיומו של רוב יהודי, כפי שעושה החזון של מדינה דו־לאומית אחת. ואולם עבור הציבור היהודי שלילת התפיסה של מדינה יהודית ודמוקרטית והחלפתה במדינה דו־לאומית בקווי 1967 פסולות ומפחידות עד מאוד. בכל הנוגע למיעוט הערבי אין היהודים מוכנים לעשות הבחנה בין המטרה הרדיקלית לבין האמצעי הדמוקרטי לקידומה, אף שהם מוכנים לעשות כן בנוגע ליהודים האורתודוקסים – המיעוט הדתי־לאומי והמיעוט החרדי – משום שהם נחשבים נאמנים למדינה ואינם חלק מאויב פעיל ומרוב אזורי.²⁷ מסמכי החזון העתידי כוללים 11 דרישות לשינויי משטר ומדיניות. במרד 2007 נבדקה מידת ההסכמה של הערבים והיהודים עם כל אחת מהן. נמצא כי שיעורי ההסכמה של הערבים עמדו על 88.8%-95.5%, וכלי הדרוזים הכלולים במדגם, ההסכמה הערבית לדרישות הייתה כמעט מוחלטת. אפשר לקבוע בוודאות שהציבור הערבי בישראל תומך ללא סייג במהפכה שבעקבותיה תחדל ישראל להיות מדינה יהודית ותיהפך למדינה דו־לאומית ברוח מסמכי החזון.

לעומת זאת היהודים שוללים את רעיון המדינה הדו־לאומית, אך כמחצית מהם היו מוכנים להיענות לדרישות של מתן אוטונומיה תרבותית לאזרחים הערבים, שריון בחוק של חלקם בתקציב המדינה והענקת ייצוג הולם לערבים בכל מוסדות המדינה. רוב גורף של יהודים שולל את כל התביעות האחרות, כמו זכות וטו בכל החלטה חשובה הנוגעת לערבים, שוויון בקבלת החלטות בענייני הגירה לארץ ושינוי מערכת הסמלים של המדינה, שיש בהן משום

27 על מסמכי החזון העתידי יש שפע פרסומים. ראו, בין השאר, שרה אוסצקי־לזר ומוסטפא כבהא (עורכים), *בין חזון למציאות: מסמכי החזון של הערבים בישראל, 2006-2007*, ירושלים: הפורום להסכמה אזרחית, 2008; Uriel Abulof, "Back to the Future", *A Comparative Ethical Look at Israeli Arab Future Vision Documents*, *Israel Studies Forum* 23 (2), (Winter 2008): 29-54

ביטול אופייה היהודי של ישראל. החזון העתידי של הערבים בנוגע למדינה דו-לאומית נתפס על ידי היהודים כאתגר קיומי וכאסון שצריך לעשות הכול כדי למנועו.

ממצאי המדד מאשרים את מה שידוע כבר עשרות שנים והיה אפשר להסיק על ידי ניתוח פשוט של האינטרסים האובייקטיביים של הציבור הערבי – הערבים מעדיפים מדינה דו-לאומית על פני מדינה יהודית. נוסף על הקמת מדינה פלסטינית נפרדת, ישראל תהפוך לחצי פלסטינית כדי להכיל את אזרחיה הערבים.²⁸ הרציונל שלפיו מגיעות לפלסטינים מדינה וחצי, ואילו ליהודים מגיעה רק חצי מדינה, הוא שהפלסטינים הם הבעלים והתושבים המקוריים של הארץ, ואילו היהודים הם מתנחלים זרים שהפכו לאומה רק במהלך ההתנחלות במאת השנים האחרונות. חזון אנטי-ציוני זה, שהוא לצנינים בעיני היהודים, לא הפך למצע של המפלגות הערביות או למטרה מעשית מרכזית במאבק של הציבור הערבי, שהוא פרגמטי ביסודו. כמו כן מסמכי החזון חושפים את עומק הישראליות שהערבים והאליטות שלהם עברו – הם חותרים לשפר את מעמדם בישראל ללא קשר לפתרון השאלה הפלסטינית ונותנים תוקף למחויבותם לפוליטיקה של מאבק דמוקרטי, בלי לאיים בשימוש באלימות ובדרכים לא חוקיות אחרות (democratic contentious politics).

כבר נאמר לעיל שבסוגיות שונות ישנם פערים בין הציבור הערבי להנהגתו, אולם בכל הקשור לחזון ולשמירה על האינטרסים של הערבים בישראל שוררת ביניהם הסכמה. ובכל זאת, הסכמה זו אינה מוחלטת בקרב המנהיגות הערבית עצמה. החזון של מדינה דו-לאומית בתחום הקו הירוק מחייב ויתור על חזון גרנדיוזי יותר של כינון מדינה פלסטינית אסלאמית, או דו-לאומית, בכל פלסטין. לפיכך היות שהפלג הצפוני של התנועה האסלאמית ופלגים

28 אימן אגבאריה ומוהנד מוצטפא גורסים שמסמכי החזון תובעים שלוש ישויות מדינתיות: חצי מדינה יהודית, חצי מדינה פלסטינית (לערבים בישראל) ומדינה פלסטינית. רעיונות אלה מאתגרים את התנועה הלאומית הפלסטינית ואת ישראל באותה מידה. ראו Ayman K. Agbaria and Muhanad Mustafa, "Two States for Three Peoples: The 'Palestinian-Israeli' in the Future Vision Documents of the Palestinians in Israel," *Ethnic and Racial Studies* 35 (4), (2012): 718-736

של תנועת בני הכפר הרדיקלית אינם מוכנים להיפרד מחוזן חיסול מדינת ישראל והקמת פלסטין הגדולה במקומה, הם מתנגדים בתוקף למסמכי החזון שהתפרסמו. גם קומץ של אנשי רוח ערבים המאמינים במדינה דו־לאומית אחת בכל שטחי פלסטין המנדטורית אינם רוויים מהם נחת.

במדרד 2009 הוצגה לערבים שורה של צעדים, והם התבקשו לציין "באיזו מידה כל צעד הוא הכרחי כדי שירגישו שישראל היא מדינתם והם אזרחים שווים זכויות בה". בשלב הבא כל צעד שהוערך כנחוץ על ידי הנשאלים הערבים סווג כדרישה ערבית, והנשאלים היהודים התבקשו לציין אם הם מקבלים אותה. כלומר, שמילוויה הוא ויתור שהם מוכנים לעשות כדי לשפר את יחסיהם עם האזרחים הערבים. בדומה לכך הוצגה ליהודים שורה של צעדים, והם התבקשו לציין "באיזו מידה כל צעד הוא הכרחי כדי שיוכלו להתייחס בשוויון, בכבוד ובאמון לאזרחים הערבים". כל צעד שהוערך כנחוץ סווג כדרישה יהודית, והערבים התבקשו לציין אם הם מקבלים אותה. כלומר, שמילוויה הוא ויתור שהם מוכנים לעשות כדי לשפר את יחסיהם עם היהודים והמדינה.

לוח 5.12 (ותרשים 20) מציג את 16 הצעדים שהוצגו לערבים כצעדים שהם צריכים לעשות כדי שהמדינה והיהודים יתייחסו אליהם בשוויון, בכבוד ובאמון, ואת מידת קבלתם על ידי הערבים. הצעדים מוינו לכמה תחומים, כמו שלום עם הפלסטינים, אמצעי מאבק ואופי המדינה. מהממצאים עולה ששום צעד לא קיבל את הסכמתם של רוב הנשאלים הערבים. שיעורי ההסכמה ב־2012 היו בטווח של 16.7%-35.9% בלבד. ישנם הבדלים בין קבוצות אוכלוסייה ערביות בעניין ההסכמה עם הצעדים שהן מוכנות לנקוט. כך נבדקה, למשל, מידת ההסכמה שלהן עם התביעה שלמען שיפור היחסים בין הערבים לבין היהודים והמדינה, האזרחים הערבים יקבלו את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. לכך מסכימים יותר (מ־35.3% בכלל האוכלוסייה הערבית) מי שמאמינים שישראל היא דמוקרטיה גם לערבים (55.7%), מי שמעולם לא השתתפו באירוע זיכרון ליום האדמה (49.3%), מי שמרוצים מחייהם כאזרחים ישראלים (57.4%), שחשים קרובים למפלגות יהודיות (64.0%), שזהותם ערבית ישראלית ולא פלסטינית (55.2%), דרוזים (71.7%), מי שיש להם חברים יהודים (47.8%), ומי שלא נפגעו אישית מאפליה מצד

היהודים או מוסדות המדינה (40.8%) או מהפקעת אדמות (44.2%). ואולם ההבדלים בין המסכימים לבין הלא מסכימים לנקוט צעדים לשיפור היחסים אינם גדולים כל כך. הסכמה רחבה מסתמנת, אם כן, בקרב הציבור הערבי שאין הוא צריך לנקוט פעולה כלשהי כדי להשיג את תמיכת המדינה והרוב היהודי וכדי לשנות את המצב הקיים.

לוח 5.12. הצעדים שהערבים מוכנים לעשות כדי שהמדינה והיהודים יתייחסו לערבים בשוויון, בכבוד ובאמון, ערבים, 2009-2012 (באחוזים)

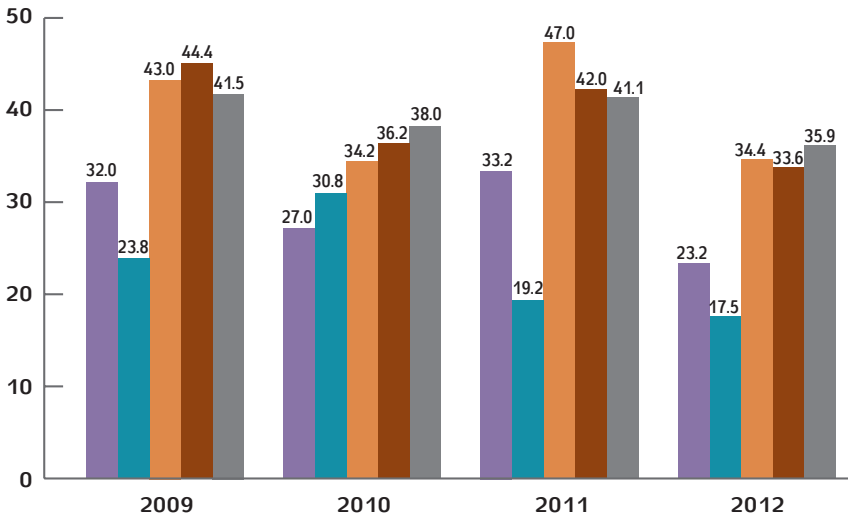
ערבים				
2012	2011	2010	2009	
שלום והשאלה הפלסטינית				
23.2	33.2	27.0	32.0	האזרחים הערבים לא יזדהו בפומבי עם הצד הערבי אם ישראל תותקף מילולית או פיזית (ע' 96)
35.7	46.5	33.2	46.9	המנהיגים הערבים יגנו באופן חד-משמעי פעולות אלימות של ערבים נגד יהודים בישראל (ע' 98)
20.3	25.1	25.6	32.3	האזרחים הערבים יראו בישראל את מדינתם ויתמכו בה במקרה של סכסוך עם המדינה הפלסטינית (ע' 103)
צדק מעברי				
17.5	19.2	30.8	23.8	האזרחים הערבים לא יציינו בפומבי את יום הנכבה (ע' 94)
18.8	20.2	25.2	22.1	האזרחים הערבים לא יציגו דרישה שהעקורים (הפליטים הפנימיים) יורשו להקים מחדש את כפריהם שנהרסו ב-1948 (ע' 95)
29.0	28.3	30.3	34.2	האזרחים הערבים לא יראו ביהודים מתנחלים זרים שגזלו את אדמות הארץ מהערבים (ע' 100)
שוויון חובות				
34.4	47.0	34.2	43.0	האזרחים הערבים ימלאו חובת שירות כלשהו למדינה (ע' 89)

ערבים				
2012	2011	2010	2009	
אמצעי מאבק				
31.0	27.9	28.3	33.9	האזרחים הערבים יימנעו ממחאה בחוץ לארץ נגד המדינה (ע' 93)
33.6	42.0	36.2	44.4	המנהיגים הערבים יימנעו מהתבטאויות חריפות נגד המדינה (ע' 97)
זהות				
26.3	30.4	30.9	27.3	כל עוד לא שוררים יחסי שלום בין ישראל לפלסטינים, לא יגדירו האזרחים הערבים את זהותם בתור "ערבים פלסטינים בישראל" (ע' 101)
19.3	23.7	23.2	21.6	האזרחים הערבים לא ידרשו הכרה בהם כמיעוט לאומי פלסטיני (ע' 102)
לגיטימיות של ישראל				
35.3	38.8	34.8	40.3	האזרחים הערבים יקבלו את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית (ע' 90)
22.8	24.6	27.1	25.7	האזרחים הערבים יקבלו את ישראל כמדינתם של כל היהודים בעולם, ולא רק של היהודים בישראל (ע' 91)
27.8	26.3	20.9	25.2	האזרחים הערבים יימנעו ממאבק לשינוי אופייה היהודי-ציוני של המדינה (ע' 92)
16.7	16.5	20.4	19.1	האזרחים הערבים יוותרו על זכות השיבה של הפליטים הפלסטינים למדינת ישראל (ע' 99)
35.9	41.1	38.0	41.5	האזרחים הערבים יכירו בזכות היהודים לקבוע את השפה, את התרבות, את הסמלים ואת המדיניות של המדינה מתוך הכרה בצורכי האזרחים הערבים (ע' 104)

תרשים 20. הצעדים שהערבים מוכנים לעשות כדי שהמדינה והיהודים יתייחסו לערבים בשוויון, בכבוד ובאמון, 2009-2012 (באחוזים)

- האזרחים הערבים לא יזדהו בפומבי עם הצד הערבי אם ישראל תותקף מילולית או פיזית
- האזרחים הערבים לא יציינו בפומבי את יום הנכבה
- האזרחים הערבים ימלאו חובת שירות כלשהו למדינה
- המנהיגים הערבים יימנעו מהתבטאויות חריפות נגד המדינה
- האזרחים הערבים יכירו בזכות היהודים לקבוע את השפה, את התרבות, את הסמלים ואת המדיניות של המדינה מתוך הכרה בצורכי האזרחים הערבים

לוח 5.13 (ותרשים 21) מציג את הצעדים שהערבים תובעים ומידת קבלתם על ידי היהודים. מהלוח עולה הסכמה בשיעור גבוה יותר מההסכמה המקבילה בקרב הערבים. גם טווח ההסכמה (במדד 2012) היה הרבה יותר רחב – 12.7%–82.0%. רוב של יותר מ-50% מקבלים 9 מתוך 24 הצעדים שהיהודים והמדינה צריכים לעשות כדי שהאזרחים הערבים ירגישו שישארל היא מדינתם והם אזרחים שווים זכויות בה. יתר 15 הצעדים נדחו. רוב היהודים פתוחים לשינוי כל עוד הוא אינו פוגע בביטחון המדינה, אינו מכרסם באופייה היהודי ואינו מעניק העדפה מתקנת לערבים. הממצאים שיובאו להלן ממחישים את ההסתייגויות הללו: 26.9% בלבד הסכימו שלא יהיו הבדלים

בבדיקות הביטחוניות במעברי הגבול בין ערבים ליהודים, 24.5% בלבד הסכימו שהמדינה תיתן לאזרחים הערבים ביטוי מתאים בסמליה, בדגלה ובהמנונה, ו-29.9% בלבד הסכימו שתינתן העדפה מתקנת לאזרחים הערבים בקבלה לעבודה במוסדות המדינה וללימודים באוניברסיטאות ובמכללות. ישנם הבדלים גדולים בין קבוצות אוכלוסייה יהודיות באשר להסכמה עם הצעדים לשיפור יחסי ערבים-יהודים בישראל. כך, נבדקו ההבדלים בנכונות לכך שהמדינה תכיר באזרחים הערבים כפלסטינים ותבטיח את זכותם לקיים קשרים עם העם הפלסטיני והאומה הערבית. נכונות גדולה יותר מהמוצע (ב־2012 הסכימו לכך 28.2% מהיהודים) הביעו יהודים המקבלים את זכות הערבים לחיות בישראל כמיעוט לאומי בעל זכויות מלאות (37.7%), הנותנים אמוץ בערבים (41.5%), חילונים (35.7%), אנשי מרכז-שמאל (43.8%), ומי שיש להם חברים ערבים (34.6%) ובילו זמן עם ערבים (35.1%).

לוח 5.13. הצעדים שהיהודים מוכנים לעשות כדי שהאזרחים הערבים ירגישו שישראל היא מדינתם והם אזרחים שווים זכויות בה או לשם שיפור היחסים בין ערבים ויהודים, יהודים, 2009-2012 (באחוזים)

יהודים				
2012	2011	2010	2009	
שלום והשאלה הפלסטינית				
42.3	43.5	43.5	42.0	היהודים והפלסטינים יעשו ויתורים כואבים ותוקם מדינה פלסטינית בגבולות 1967 עם אפשרות לחילופי שטחים (י' 65)
68.0	64.8	66.5	74.2	ישראל ומדינות ערב יעשו ויתורים כואבים ויכוננו יחסי שלום נורמליים (י' 66)
26.9	27.2	25.8	33.2	לא יהיו הבדלים בבדיקות הביטחוניות במעברי הגבול בין ערבים ליהודים (י' 71)
צדק מעברי				
44.0	49.8	44.1	49.6	במסגרת של שלום עם הפלסטינים המדינה תיתן פיצוי באדמות או בכסף לאזרחים הערבים על האדמות שהפקיעה מהם (י' 67)

יהודים				
2012	2011	2010	2009	
12.7	15.6	14.4	15.5	המדינה תכיר באחריותה לנכבה, כלומר לאסון שקרה לפלסטינים במלחמה ב־1948 (י' 82)
*	*	51.1	56.0	שיקום מסגדים ובתי קברות מוסלמיים הרוסים
				זכויות אזרח
82.0	80.4	78.1	88.9	המדינה תבטיח את הזכויות ואת הביטחון של האזרחים הערבים ותפעל ביד קשה נגד כל מי שמאיים עליהם (י' 72)
73.7	72.4	73.8	86.9	המנהיגים היהודים יימנעו מהתבטאויות חריפות נגד הציבור הערבי (י' 73)
42.8	37.2	37.6	42.0	המדינה תבטיח שאזרח ערבי יוכל לגור בכל יישוב שירצה (י' 74)
				משאבים
51.9	55.2	55.1	65.1	המדינה תכיר ביישובים הערביים הלא מוכרים, שכיום אין להם מעמד רשמי, ותקצה להם משאבים, כמו חיבור לרשת המים והחשמל, שמגיעים ליישובים מוכרים (י' 68)
54.9	56.3	52.4	66.3	המדינה תקבע בחוק שהאזרחים הערבים יקבלו ייצוג מתאים בכל מוסדות המדינה וגופים ציבוריים (י' 77)
55.9	51.0	54.9	69.0	המדינה תקבע בחוק שהאזרחים הערבים יקבלו את חלקם היחסי בתקציב המדינה (י' 79)
49.9	44.0	48.1	54.6	המפלגות הערביות יוזמנו להשתתף בקואליציות ממשלתיות כמו המפלגות היהודיות (י' 78)
51.0	49.6	51.3	61.6	המדינה תפעיל תכנית חירום לסגירת הפערים בין האזרחים הערבים ליהודים (י' 84)
43.4	37.0	39.2	38.4	הקמת שכונות מעורבות חדשות למגורים משותפים של ערבים ויהודים (י' 86)
40.5	38.7	38.0	44.1	הקצאת אדמות מדינה לפיתוח יישובים במגזר הערבי (י' 88)
*	*	54.9	62.9	הקמת רשות ממלכתית לשוויון ודו־קיום יהודי-ערבי

יהודים				
2012	2011	2010	2009	
העדפה מתקנת				
29.9	27.2	29.0	34.9	תינתן העדפה מתקנת לאזרחים הערבים בקבלה לעבודה במוסדות המדינה וללימודים באוניברסיטאות ובמכללות (י' 83)
33.1	31.1	30.8	35.3	העדפה לטובה של כל היישובים הערבים במדינה כדי לצמצם את הפערים הקיימים (י' 87)
מעמד של מיעוט לאומי				
48.5	47.7	49.5	51.2	השפה הערבית תהיה בשימוש במוסדות המדינה כמו השפה העברית ותהיה חובה ללמוד אותה בבתי ספר יהודיים (י' 80)
*	*	63.7	*	חובה בחוק ששירותי ציבור יינתנו בעברית ובערבית
28.2	27.5	30.9	35.0	המדינה תכיר באזרחים הערבים כפלסטינים ותבטיח את זכותם לקיים קשרים עם העם הפלסטיני והאומה הערבית (י' 81)
*	*	66.4	68.8	חובה בחוק שכל השלטים יהיו בעברית ובערבית
אוטונומיה				
55.8	49.3	51.3	60.6	המדינה תיתן לאזרחים הערבים לנהל בעצמם את ענייני החינוך, הדת והתרבות שלהם (י' 70)
47.5	43.3	43.8	55.7	המדינה תכיר בגוף עליון שהערבים יבחרו בו לייצג אותם (י' 75)
65.8	60.7	65.0	80.1	המדינה תהיה חייבת להתייעץ** עם המנהיגים של האזרחים הערבים בעניין החלטות חשובות הנוגעות לאוכלוסייה הערבית (י' 76)
39.4	38.6	39.8	45.3	המדינה תכיר ותתמוך בהקמת אוניברסיטה ערבית במעמד שווה לאוניברסיטאות בארץ (י' 85)

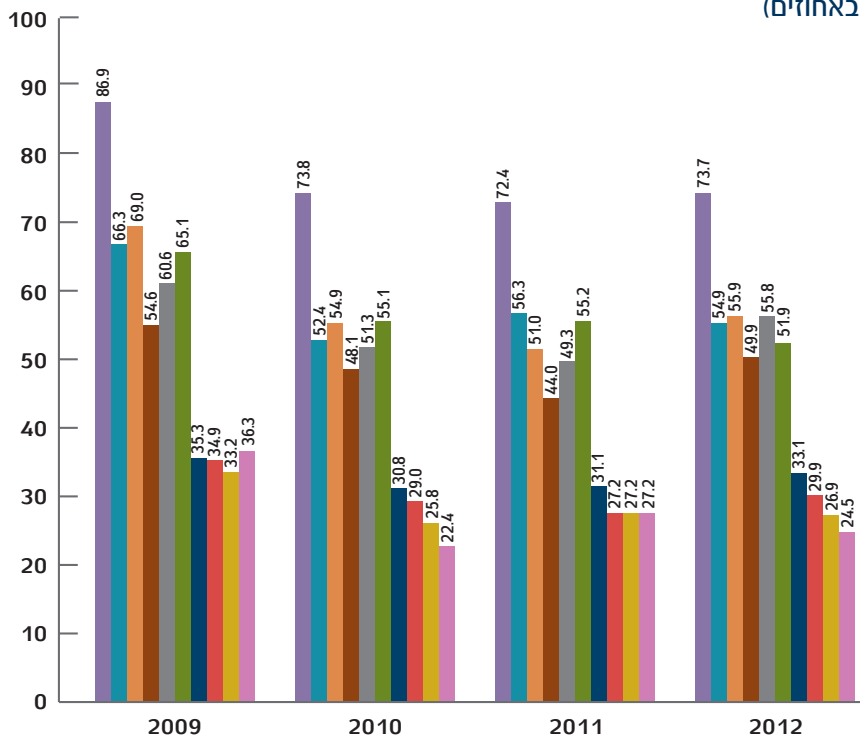
יהודים				
2012	2011	2010	2009	
אופי המדינה				
24.5	27.2	22.4	36.3	המדינה תיתן לאזרחים הערבים ביטוי מתאים בסמליה, בדגלה ובהמנונה (י' 69)
*	*	16.1	19.8	יבוטל חוק השבות, כלומר החוק המעניק רק ליהודים את הזכות להגר לישראל ולקבל מיד אזרחות ישראלית
*	*	55.0	64.1	הנהגת יום בשנה כחג ממלכתי לציון דו־קיום בין ערבים ליהודים
*	*	12.7	16.5	הוספה לדגל המדינה סמל שהערבים יוכלו להזדהות אתו

* השאלה לא הוצגה ** ב־2009 הנוסח היה "המדינה תתייעץ"

תוקף הצעדים לשיפור היחסים בין ערבים ליהודים מתבטא בהסכמתם ב־2009 של 62.1% מהערבים שאם רוב דרישותיהם ייענו, הם ירגישו שישראל היא מדינתם והם אזרחים שווי זכויות בה; ושל 83.8% מהיהודים שאם רוב תביעותיהם יתמלאו, הם יוכלו להתייחס בשוויון, בכבוד ובאמון מלאים לאזרחים הערבים.

ב־2007 פתחה המדינה את השירות האזרחי להתנדבות של צעירים וצעירות ערבים. מטרת השירות היא לחזק את הקשר של האזרח לקהילה, לחברה ולמדינה. המתנדב תורם לצמצום הפערים בחברה וכך בכך משפר את סיכוייו בחיים, ותמורת שנת התנדבות הוא מקבל את ההטבות הניתנות למי ששירת בצבא. הואיל וכך מספר המתנדבים הערבים עלה בקצב מרשים מ־240 ב־2005-2006 ל־1,050 ב־2007-2008 ול־2,399 ב־2011-2012. כ־90% מהם הן בנות ו־75% מהם משרתים ביישוביהם. וככל זאת המנהיגות הערבית מתנגדת לשירות אזרחי ומנהלת קמפיין תקיף נגדו. הסיבות לדחייה הן הזיקה למערכת הביטחון, החששות מהפיכת השירות האזרחי לשירות חובה ומהישראל ליזציה של הצעירים הערבים ואי־שיתוף של ההנהגה הערבית בפרויקט.

תרשים 21. הצעדים שהיהודים מוכנים לעשות כדי שהאזרחים הערבים רגישו שישראל היא מדינתם והם אזרחים שווים זכויות בה, 2009-2012 (באוזוזים)

- המנהיגים היהודים יימנעו מהתבטאויות חריפות נגד הציבור הערבי
- המדינה תקבע בחוק שהאזרחים הערבים יקבלו ייצוג מתאים בכל מוסדות המדינה והגופים הציבוריים
- המדינה תקבע בחוק שהאזרחים הערבים יקבלו את חלקם היחסי בתקציב המדינה
- המפלגות הערביות יוזמנו להשתתף בקואליציות ממשלתיות כמו המפלגות היהודיות
- המדינה תיתן לאזרחים הערבים לנהל בעצמם את ענייני החינוך, הדת והתרבות שלהם
- המדינה תכיר ביישובים הערביים הלא מוכרים
- תהיה העדפה לטובה של כל היישובים הערביים במדינה כדי לצמצם את הפערים הקיימים
- תיתן העדפה מתקנת לאזרחים הערבים בקבלה לעבודה במוסדות המדינה וללימודים באוניברסיטאות ובמכללות
- לא יהיו הבדלים בבדיקות הביטחוניות במעברי הגבול בין ערבים ליהודים
- המדינה תיתן לאזרחים הערבים ביטוי מתאים בסמליה, בדגלה ובהמנונה

ב־2012 הייתה לשירות האזרחי נוכחות בולטת בשיח הציבורי בגלל ביטול חוק טל על ידי בית המשפט העליון והצורך לחוקק חוק חדש שימלא את הדרישה לשוויון בנטל. אף שהמשבר נסב על גיוס חרדים לצבא או חיובם בשירות אזרחי חלופי, בשיח הפוליטי דובר בהנהגת חובת שירות צבאי או אזרחי לכול, כולל האזרחים ערבים. החשש של המנהיגות הערבית ששירות אזרחי בהתנדבות ייהפך לחובה נראה לפתע מבוסס וסביר. לכך ניתן תוקף גם בדעת הקהל היהודית: סקר המדד מראה שב־2012 תמכו 56.6% מהיהודים בהתנדבות של צעירים ערבים לשירות אזרחי, ו־59.1% תמכו גם "בחקיקת חוק שיקבע כי כל אזרח, כולל ערבי, שפטור משירות צבאי ימלא חובת שירות אזרחי ויקבל את ההטבות שניתנות למי שעשה שירות צבאי" (לוח 5.14).

הציבור הערבי מקבל, ב־2012, את עמדת הנהגתו. כמחצית מהערבים יודעים מספיק או הרבה על השירות האזרחי של ערבים, אך רק 37.1% מהם מוכנים שצעיר ערבי יתנדב לשנת שירות אזרחי ויקבל את ההטבות שניתנות למי שעשה שירות צבאי. יתרה מזו, שיעור התמיכה הזה (37.1%) אינו משתנה גם אם השירות האזרחי ייקבע כחובה בחוק, ו־67.0% מהאזרחים הערבים יתמכו במאבק חוץ־פרלמנטרי חריף שתארגן המנהיגות הערבית נגדו.

נראה שחל שינוי בדעת הקהל הערבית בנוגע לשירות אזרחי. בסדרת סקרים על עמדות בכל הקשור לשירות האזרחי שנערכו בשנים 2007–2011 נמצאה תמיכה גדולה בו מצד האוכלוסייה הערבית. היא עמדה על 62.9% בסקר האחרון שנערך בקיץ 2011. הסיבות האפשריות לפער הגדול בתמיכה בין סקר 2011 לסקר 2012 הן אלה: עלייה בשיעור הערבים שיודעים מספיק או הרבה על שירות אזרחי (מ־35.8% ל־50.5%); החשש שהשירות האזרחי יהיה חובה נתפס יותר ויותר כריאלי; המשך הקמפיין של המנהיגות הערבית נגד השירות האזרחי והיעדר קמפיין של מינהלת השירות האזרחי־לאומי בעד השירות; והבדלים מתודולוגיים (הסקר ב־2011 עסק כולו בשירות אזרחי בהתנדבות של צעירים ערבים והתבסס על מדגם של 410 ראיונות טלפוניים, ואילו סקר המדד ב־2012 עסק בסוגיות רבות של יחסי ערבים-יהודים והתבסס על מדגם של 718 ראיונות פנים אל פנים).²⁹

29 ראו סמי סמוחה וזהר לכטמן, שירות אזרחי של ערבים בישראל: פרויקט מחקר 2007–2011, חיפה: המרכז היהודי-ערבי, אוניברסיטת חיפה, 2012:
http://soc.haifa.ac.il/~s.smooaha/uploads/editor_uploads/files/CivicServiceArabsHebrew2007_2011.pdf

לוח 5.14. שירות אזרחי של צעירים ערבים, ערבים ויהודים, 2012 (באחוזים)

יהודים	ערבים	
2012	2012	
*	50.5	יודע במידה מספקת או הרבה על שירות אזרחי בהתנדבות לצעירים ערבים (ע' 81)
*	35.6	תומך בהנהגת שירות אזרחי בהתנדבות לצעירים ערבים (ע' 82)
56.6	37.1	מוכן שצעיר ערבי יתנדב לשנת שירות אזרחי ויקבל את ההטבות שניתנות למי שעשה שירות צבאי (ע' 83, י' 103)
*	31.8	מוכן שצעיר ערבי יתנדב לשנת שירות אזרחי ויקבל את ההטבות גם אם רוב המנהיגים הערבים בישראל יתנגדו לכך (ע' 84)
*	37.0	ואם ייקבע בחוק שכל מי שפטור משירות צבאי חייב בשירות אזרחי, יתמוך בכך שצעירים ערבים ימלאו שירות אזרחי ויקבלו את ההטבות שניתנות למי שעשה שירות צבאי (ע' 85)
*	34.8	הערבים צריכים לשרת ברצון או בלי רצון אם השירות האזרחי יהיה חובה (ע' 86)
*	67.0	ואם המנהיגות הערבית תקרא לציבור הערבי להתנגד למילוי חובת שירות אזרחי על ידי השבתה של המועצות המקומיות ובתי הספר, שבייתה ממושכת של עובדים וקריאה לצעירים לסרב, יתמוך בכך (ע' 87)
*	53.5	שירות אזרחי צריך להיות החלטה אישית של הצעיר הערבי ואין למנהיגים הערבים זכות להתערב בכך (ע' 88)
59.1	*	תומך בחקיקת חוק שיקבע כי כל אזרח, כולל ערבי, שפטור משירות צבאי ימלא חובת שירות אזרחי ויקבל את ההטבות שניתנות למי שעשה שירות צבאי (י' 104)

* השאלה לא הוצגה

בעמדות האזרחים הערבים בסוגיית שינויי משטר ומדיניות חלה החרפה בתקופת מחקר המדד. שיעור הערבים התומכים בהקמת מדינה פלסטינית בכל פלסטין במקום ישראל עלה מ-18.9% ב-2003 ל-48.5% ב-2012 (לוח 5.10). בשנים 2009-2012 חלה גם ירידה באי-נכונות הערבים לעשות צעד כלשהו כדי לשפר את יחסיהם עם המדינה והיהודים. שיעור המצדדים במילוי חובת שירות למדינה פחת מ-43.0% ב-2009 ל-34.4% ב-2012 (תרשים 20, לוח 5.12). עם זאת שיעור הערבים הסבורים שהמפלגות הערביות צריכות לאמץ את מסמכי החזון העתידי גם אם הן יסתכנו בהוצאה מחוץ לחוק פחת מ-60.9% ב-2009 ל-47.0% ב-2011.

המגמה אצל היהודים אינה כל כך ברורה. מצד אחד, שיעור היהודים הסבורים ש"על האזרחים הערבים לעזוב את הארץ ולקבל פיצוי מתאים" ירד מ-38.9% ב-2003 ל-31.0% ב-2012 (לוח 5.11). מצד אחר, גם נכונות היהודים לעשות צעדים לשם שיפור יחסי ערבים-יהודים בישראל ירדה מ-2009 ל-2010, אם כי היא לא השתנתה בשנים 2010-2012 (תרשים 21, לוח 5.13).

הערכת מצב היחסים

הערכת מצב היחסים בין מיעוט לרוב על ידי האזרחים הערבים והיהודים עשויה להעיד על מידת שביעות הרצון מהמצב הקיים, על הצורך להתארגן ולפעול לתיקונו ועל דחיפות הטיפול בו.

הערבים מעריכים את מצב היחסים כגרוע במיוחד. רוב של 70.5% העריכו שהממשלה נוהגת בהם כאזרחים מדרגה שנייה או כאזרחים עוינים שאינם ראויים לשוויון, 61.4% העריכו את היחסים עם היהודים כלא טובים, ו-66.2% צפו הרעה ביחסים בעתיד (תרשים 22, לוח 5.15). שיעורים אלה גבוהים יותר בקרב ערבים שמשותפים בפעולות מחאה כמו הפגנות ותהלוכות חוקיות (82.7%), מי שאינם מכירים בזכות קיומה של ישראל (81.6%), ומי שמוכנים לעבור לגור במדינה פלסטינית (80.5%), שאין להם אמון ביהודים (79.9%), שבעיניהם ישראל איננה דמוקרטית גם לערבים (82.4%), בדווים בנגב (87.9%), בעלי זהות פלסטינית לא ישראלית (90.9%), חשים הכי

קרובים לפלג הצפוני של התנועה האסלאמית (85.2%), אין להם חברים יהודים (74.9%), סבלו באופן אישי מאפליה מצד יהודים או מוסדות המדינה (82.6%), מהפקעת אדמות (77.7%) או מעקירה (74.6%).

הערכות הערבים מצביעות על אי-שביעות רצון רבה מהסטטוס קוו ומההתפתחויות הצפויות ביחסי ערבים-יהודים. הן מדרבנות אותם לפעול לשינוי המדיניות או לשינוי המשטר. גם היהודים אינם מרוצים אך לא בגלל מדיניות הממשלה או אופי המשטר, אלא בעיקר בגלל העמדות וההתנהגויות שהם מייחסים לערבים. מכל מקום, שני הצדדים חשים שהמצב הוא רע ויש צורך דחוף בתיקונו.

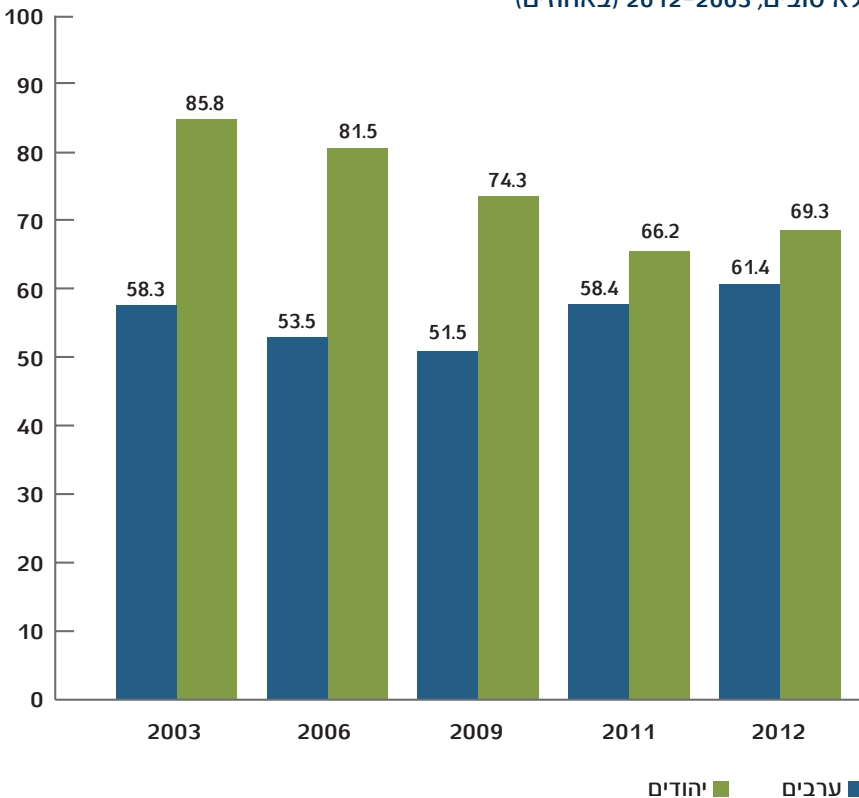
לעומת הערבים רק 31.0% מהיהודים הסכימו שמדיניות הממשלה כלפי הערבים היא רעה, אך רוב של 69.3% הסכימו שהיחסים היום הם רעים, ו-49.6% צפו הרעה ביחסים בעתיד. היהודים השותפים לערבים בהערכת מדיניות הממשלה כרעה כלפי הערבים נמנים עם המאמינים ברעיון שתי מדינות לשני עמים (38.5%), הנותנים אמון באזרחים הערבים (41.0%), חילונים (38.5%), בני 25 ומעלה (34.6%), הממוקמים במרכז-שמאל (49.1%), ומי שיש להם חברים ערבים (37.0%).

לוח 5.15. הערכת מצב היחסים בין ערבים ליהודים, ערבים ויהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		ערבים		
2012	2003	2012	2003	
31.0	37.9	70.5	62.3	מעריכים שהממשלה נוהגת היום עם האזרחים הערבים כאל אזרחים מדרגה שנייה או כאל אזרחים עוינים שאינם ראויים לשוויון (ע' 149, י' 118)
69.3	85.8	61.4	58.3	מעריכים שהיחסים בין האזרחים הערבים ליהודים לא טובים (ע' 147, י' 116)
49.6	54.2	66.2	43.0	צופים הרעה ביחסים בין האזרחים הערבים והיהודים במהלך חמש השנים הבאות (ע' 148, י' 117)

הערבים פסימיים וביקורתיים יותר מהיהודים בנוגע למצב ולמגמת השינוי ביחסים בינם לבין היהודים. בתקופת המחקר, 2012-2003, שיעור הערבים שהעריכו את מדיניות הממשלה כרעה עלה מ-62.3% ל-70.5%, ואילו שיעור היהודים השותפים להערכה זו ירד מ-37.9% ל-31.0%, בהתאמה (לוח 5.15). שיעור התופסים את מצב היחסים כרע נשאר ללא שינוי בקרב הערבים – 58.3% ו-61.4%; וירד באופן משמעותי מ-85.8% ל-69.1% בקרב היהודים. שיעור הצופים הרעה ביחסים עלה בקרב הערבים מ-43.0% ל-66.2%, ואילו אצל היהודים ירד מ-54.2% ל-49.6%. שני הצדדים רואים את מצב היחסים ואת סיכויי השתנותו כלא טובים, אך ראיית הערבים, הפגועים יותר מהיחסים, היא חמורה יותר.

תרשים 22. הערכת היחסים בין האזרחים הערבים והיהודים כיחסים לא טובים, 2012-2003 (באחוזים)

מגמות שינוי

מגמות השינוי בעמדות הערבים והיהודים נבדקו בתקופת המדד (2003-2012) ובתקופה ממושכת יותר שמתחילה בסקר הראשון על יחסי ערבים-יהודים מ-1976. רק מעקב לאורך שנים יכול לאתר מגמות שינוי מהימנות מעבר לטעויות מדידה ודגימה שיש בכל סקר וסקר בנפרד.

מגמות שינוי קצרות טווח (2003-2012)

השנים שבהן נערך המדד, המספקות לנו שפע נתונים על דעת הקהל הערבית והיהודית, הן רק חלק משלב המאבק הלאומי ביחסי ערבים-יהודים, שהחל ב-1996 בעקבות רצח רבין. אלה הן שנים עמוסות אירועים שגרמו מפח נפש לאזרחים הערבים ולהרעה במצבם וביחסם ליהודים ולמדינה. השפעתן על היהודים הייתה מורכבת יותר ולא בהכרח הרעה את עמדתם כלפי האזרחים הערבים.

המדיניות המיטיבה של ממשלת רבין עם העם הפלסטיני והמיעוט הערבי העלתה את רף הציפיות של הערבים. הם האמינו שהסכמי אוסלו ייצרו מזרחה תיכון חדש, ומדינת ישראל תעניק להם מעמד משופר בהרכה. אך כגודל הציפיות, גודל האכזבות – רצח רבין ניפץ את התקוות. כך גם התבדתה הציפייה של הערבים שאהוד ברק, שנבחר לראשות הממשלה גם בזכות קולותיהם, יהיה ממשיך דרכו של רבין. אי-ביצוע הסכם אוסלו עם הפלסטינים, המשך בניית ההתנחלויות והכיבוש, דיכוי האינתיפאדה השנייה, מלחמת לבנון השנייה ופעולות העונשין בעזה (המצור על עזה, מבצע עופרת יצוקה, מבצע עמוד ענן) הם אירועים קודרים ומרגיזים בעיני האזרחים הפלסטינים, והם

מאשימים בהם את מדינתם. לא רק שלא הושג הסכם שלום עם הפלסטינים ולא קם מזרח תיכון חדש, שבו הערבים בישראל חדלים להיות חלק מהאויב ונהנים מתפקיד של יזמים ומתווכים, אלא שכל ממשלות ישראל מאז לא נקטו מדיניות של העדפה מתקנת לצמצום הפער הגדול במשאבים ובשירותים בין ערבים ליהודים. הרג 13 מפגינים ערבים במהומות אוקטובר 2000 ושפיטה והענשה של מאות מתפרעים ערבים בלי להעמיד לדין את השוטרים היהודים שירו למוות במפגינים גרמו לניכור רב אצל הערבים. רוב המלצות ועדת אור (עדת החקירה הממלכתית לבירור ההתנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים באוקטובר 2000) לא בוצעו. הקמפיין "אין אזרחות ללא נאמנות" שהובילה ישראל ביתנו לקראת הבחירות לכנסת ב-2009, הצעות חוק וחוקים שנחקקו כדי להצר את צעדי האזרחים הערבים ופעולות ענישה נגד חברי כנסת ערבים התפרשו על ידי הערבים כרדיפה פוליטית.

התפתחויות אלו משמשות בסיס לתחזית שהמחאה, הריחוק והניכור של הערבים כלפי המדינה והיהודים יוחרפו בשנות האלפיים. ואכן הממצאים בנוגע לכל סוגיות המפתח שפורטו בפרקים 2-5 מצביעים על מגמה חד-משמעית של הסלמה בהתנהגויות ובעמדות של הציבור הערבי.

ואכן, התנהגות הערבים מאז רצח ריבין מתאפיינת בניכור והתנגדות, המתבטאים, בין השאר, בפגיעה הקשה בסדר הציבורי במהומות אוקטובר 2000; בגל הטרור בשנתיים הראשונות של האינתיפאדה השנייה; בכיקורים של ראשי הציבור הערבי במדינות אויב ובהצטרפות של כמה מהם למשט המרמרה שנועד למחות על ההסגר הישראלי על עזה; בריבוי של שביתות כלליות; בהגברת המחאה בחוץ לארץ; בניהול קמפיין קשה נגד התנדבות צעירים ערבים לשירות אזרחי; ובפרסום של מסמכי החזון העתידי, שבהם מוצגת ישראל כמדינה קולוניאלית ולא דמוקרטית ומועלית דרישה מהפכנית לביטול אופיייה היהודי של ישראל ולכינונה מחדש כדמוקרטיה הסדרית וכמדינה דו-לאומית. לכל אלה נוסף גידול בניכור הפוליטי – ירידה בשיעורי ההצבעה של הערבים בבחירות לכנסת מ-62% ב-2003 ל-56% ב-2013. בירידה זו יש יסוד של חזרמה וייאוש הן מהמערכת הפוליטית והן מהמפלגות הערביות, ששיעור ההצבעה עבורן באותן שנים עלה מ-64% ל-77%. וכך התגלגל השסע הלאומי גם לשסע פוליטי בולט.

ממצאי המדד מתעדים אף הם החרפה בהתנהגות הערכים (לוח 6.1). שיעור הערכים שאין להם חברים יהודים עלה מ-36.8% ב-2003 ל-44.1% ב-2012, והגידול הרב ביותר נרשם בהשתתפות אי פעם בפעולות מחאה ובאירועי זיכרון שיש בהם יסוד מחאתי מובהק כמו יום האדמה ויום הנכבה. ההשתתפות אי פעם באירועים לציון הנכבה, שנחשבים פסולים בעיני היהודים, גדלה, למשל, פי ארבעה – מ-12.9% ב-2003 ל-47.9% ב-2012. הערכים אף מדווחים על עלייה בפגיעה בהם: שיעור מי שנתקלו אי פעם באימים, השפלות או מכות מצד יהודים עלה מ-19.4% ל-26.4%.

לוח 6.1. מגמות שינוי בהתנהגות ערכים, ערכים, 2003, 2012 (באחוזים)

ערכים		
2012	2003	
49.0	36.8	אין להם חברים יהודים (ע' 157)
26.4	19.4	נפגעו אישית מאימים, השפלות או מכות מצד יהודים (ע' 164)
46.3	44.9	נתקלו אי פעם באופן אישי באפליה מצד יהודים או מוסדות מדינה (ע' 165)
8.5	3.7	בשלוש השנים האחרונות הוטרו על ידי השלטונות בשל השתתפות בפעולות מחאה (ע' 166)
50.8	28.7	השתתפו אי פעם בפעולות מחאה כמו הפגנות ותהלוכות חוקיות (ע' 160)
50.1	17.9	השתתפו אי פעם באירוע לציון יום האדמה (ע' 158)
47.9	12.9	השתתפו אי פעם ביום הזיכרון לנכבה (ע' 159)

בתקופת המדד חלה החרפה גם בעמדות הערכים (לוח 6.2). נמצאו ירידה בנכונות הערכים למגע עם יהודים, גידול באי-אמון במוסדות המדינה, עלייה בחששות מהיפגעות מיהודים, ירידה בלגיטימיות של ישראל כמדינה עצמאית וכמדינה יהודית ודמוקרטית, ירידה בתפיסה שישראל היא דמוקרטיה גם לערכים ועלייה בתמיכה בנקיטת פעולות מחאה ובעיקר פעולות מחאה לא חוקיות ואלימות. אם נזכיר רק כמה מהנתונים החמורים, בשנים 2003-2012

פחתה בעיני הערבים זכות ישראל להתקיים כמדינה מ-81.1% ל-58.0%, ואילו התמיכה בהקמת מדינה פלסטינית בכל פלסטין במקום ישראל עלתה מ-18.9% ל-48.5%, בהתאמה; שיעור הערבים הסבורים כי לאזרחים הערבים יש זכות לתמוך במאבק מזוין של הפלסטינים נגד ישראל גם בתוך הקו הירוק המריא מ-17.8% ל-39.5% (ב-2011); ושיעור המצדדים בשימוש בכל האמצעים כולל אלימות לשם שיפור מעמדם בישראל קפץ מ-5.4% ל-16.6%. גם הממצא שהערבים אינם מוכנים לתת יד לשום צעד מתוך 16 הצעדים שבעקבותיהם המדינה והיהודים יתייחסו אליהם בשוויון, בכבוד ובאמון מעיד על עמדה לא גמישה שתואמת את התהליך של החרפת עמדות. נתונים אלה ואחרים מצביעים על השינוי שחל בקרב הציבור הערבי מאז רצח רבין, ובאופן מיוחד מאז מהומות אוקטובר 2000. הם עברו תהליך העצמה מואץ, שהתבטא בהגברת המאבק לשוויון אזרחי ולאומי ובהחרפת התגובה לכל פעולה מצד המדינה והיהודים שנתפסת מנוגדת לענייניהם או נגד העם הפלסטיני.

לוח 6.2. מגמות שינוי בעמדות ערבים, ערבים, 2003, 2012 (באחוזים)

ערבים		
2012	2003	
37.6	27.2	לא מוכנים שיהיה להם שכן יהודי (ע' 14)
**41.6	27.5	אין להם אמון בבתי המשפט
31.0	*28.0	לא מאמינים שקרתה שואה שבה נרצחו מיליוני יהודים בידי הנאצים (ע' 63)
66.2	50.6	חוששים מסיפוח המשולש למדינת פלסטין (ע' 46)
58.0	81.1	לישראל יש זכות קיום כמדינה עצמאית שבה חיים יחד יהודים וערבים (ע' 53)
47.4	65.6	לישראל יש זכות קיום כמדינה יהודית ודמוקרטית שבה חיים יחד ערבים ויהודים (ע' 54)

ערבים		
2012	2003	
48.2	*70.9	אם יתקיים משאל עם על חוקה שמגדירה את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ומבטיחה זכויות אזרח מלאות לערבים, אתמוך בה (ע' 55)
46.8	72.2	תומכים במימוש זכות השיבה של הפליטים הערבים לפלסטין בלבד (ע' 108)
32.5	53.0	מגדירים את זהותם האישית בתור: ערבי, ערבי ישראלי, ערבי בישראל, ישראלי (ע' 152)
24.1	13.8	מוכנים לעבור למדינה פלסטינית (ע' 22)
**39.5	17.8	לאזרחים הערבים יש זכות לתמוך במאבק מזוין של הפלסטינים נגד ישראל גם בתוך הקו הירוק
54.2	63.1	למרות חסרונותיו המשטר בישראל הוא דמוקרטיה גם לערבים (ע' 48)
70.9	49.9	בעד מחאה בחו"ל (ע' 74)
41.3	32.8	בעד החרמת הבחירות לכנסת (ע' 76)
16.6	5.4	בעד שימוש בכל האמצעים כולל אלימות (ע' 77)
48.5	18.9	תקום מדינה פלסטינית בכל פלסטין במקום ישראל (ע' 80)
66.2	43.0	צופים הרעה ביחסים בין האזרחים הערבים ליהודים במהלך חמש השנים הבאות (ע' 148)

* ב'2006 ** ב'2011

אשר למגמת השינוי שעברו היהודים באותה תקופה (2003-2012), הדעה הרווחת היא שחלה הקצנה בעמדות הציבור היהודי, כפי שאפשר להיווכח מהסחף לימין ולימין הרדיקלי ולהתחזקות הדת הן בקרב הציבור היהודי הרחב והן בקרב הנהגתו. התמיכה במפלגות הימין הרדיקלי הוכפלה מ-6.7% מהקולות בבחירות לכנסת ב-1999 ל-17.7% ב-2013, ואילו התמיכה במפלגות השמאל היהודיות צנחה מ-31.6% ל-17.2%, בהתאמה (לוח 6.3). הקשחת

עמדות מצד היהודים צפויה גם בתגובה להחרפת העמדות וההתנהגויות של הציבור הערבי באותה תקופה.

לוח 6.3. תוצאות הבחירות לכנסת לפי זרם פוליטי, 1999-2013 (באחוזים ובמנדטים)

	2013	2009	2006	2003	1999	
ימין רדיקלי*	17.7 (11)	15.8 (19)	16.7 (20)	5.8 (7)	6.7 (8)	
ימין	32.2 (50)	38.3 (46)	25.0 (30)	51.7 (62)	43.3 (52)	
מרכז	23.0 (27)	23.3 (28)	30.0 (36)	12.5 (15)	10.0 (12)	
שמאל מתון	12.3 (15)	10.8 (13)	15.8 (19)	18.3 (22)	23.3 (28)	
שמאל	4.9 (6)	2.8 (3)	4.2 (5)	5.0 (6)	8.3 (10)	
ערבי	9.9 (11)	9.2 (11)	8.3 (10)	6.7 (8)	8.3 (10)	
סך הכול	100.0 (120)	100.0 (120)	100.0 (120)	100.0 (120)	100.0 (120)	

* שיעור זה כולל גם את החלק של ישראל ביתנו בתוך הליכוד-ביתנו.

לעומת זאת אפשר להציג פרשנות שונה, שלפיה על עמדות היהודים השפיעו כוחות שבלמו החרפה ובמידה מסוימת אף הביאו למיתון בהן. בדיקה של השינויים במפה הפוליטית בשנים 2003-2013 מעלה כי גוש הימין והמפלגות הדתיות זכו ב-69 מנדטים בכנסת ב-2003, ב-50 מנדטים ב-2006, ב-65 מנדטים ב-2009 וב-61 מנדטים ב-2013, כך שלא רק שלא גדל כוחם אלא אפילו קטן במידה מסוימת. במרוצת העשור הלך והתגבש מרכז פוליטי גדול שמשך אליו לא רק אנשים ממפלגת העבודה וממפלגת שינוי לשעבר, שלתומכיהן היו מלכתחילה עמדות מתונות כלפי האזרחים הערבים, אלא גם אנשי ימין שהתמתנו. למרות המחשבה המקובלת נראה שמגמת השינוי הפוליטי איננה סחף ימינה אלא התכנסות במרכז. תזוזה זו מקבלת את ביטויה הנמרץ בגיבושה לראשונה של הסכמה לאומית, הכוללת יהודים וערבים, על שתי מדינות לשני עמים. רוב היהודים גם מכינים יותר ויותר שהמיעוט הערבי

יוסיף לחיות בקרבם, ולכן יש למצוא דרך להסתדר אתו. התמתנות זו בעמדות הציבור היהודי קרתה בד בבד עם החרפה בעמדות הימין הרדיקלי והמחנה הדתי-לאומי, שקיבלה ביטוי בולט ביוזמות חקיקה ובהצהרות לתקשורת. אפשר שהחרפה בעמדות של קבוצות מסוימות תאוזן על ידי התמתנות בעמדות של קבוצות אחרות, ובסך הכול תישמר יציבות.

היציבות בהגדרה העצמית של יהודים על הרצף ימין-שמאל נותנת תימוכין לציפייה זו. ואכן החלוקה הפוליטית של היהודים בשנים 2003-2012 נשארה כמעט ללא שינוי: כ-50% הגדירו את עצמם בימין המתון ובימין, 20%-25% במרכז ו-20% בשמאל המתון ובשמאל (פחות מ-10% לא הזדהו) (לוח 6.4). כמו כן הכוחות שפעלו להחרפת העמדות בקרב האזרחים הערבים לא פעלו באותה צורה על היהודים. כך, מלחמת לבנון השנייה ומלחמות עזה, למשל, הגבירו את הניכור של הערבים מהמדינה, אך לא גרמו בהכרח לניכור אצל היהודים כלפי האזרחים הערבים.

לוח 6.4. הגדרה עצמית לפי זרם פוליטי, יהודים, 2003-2012 (באחוזים)

		יהודים									
		2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2004	2003	
	ימין	25.5	23.9	24.6	24.3	20.6	20.8	24.7	23.0	20.3	
	ימין מתון	27.8	25.0	22.2	23.1	24.7	23.1	22.3	22.7	29.0	
	מרכז	19.1	24.6	22.3	26.2	25.8	22.9	25.1	23.1	21.5	
	שמאל מתון	13.5	10.8	11.1	9.2	11.2	12.7	12.0	14.4	13.7	
	שמאל	7.0	9.3	9.0	5.7	8.1	8.8	8.1	8.9	7.1	
	אין תשובה	7.2	6.3	10.7	11.5	9.5	11.8	7.8	7.8	8.4	
	סך הכול	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	

בדיקת העמדות של היהודים בכל הנוגע ל-16 סוגיות המפתח (שממצאיה הוצגו בפרקים 2-5) נתנה אישור לתזה החלופית שלפיה במרוצת שנות

האלפיים לא חלה החרפה ואפילו הייתה התמתנות מסוימת בעמדת היהודים כלפי האזרחים הערבים. לוח 6.5 מדגים את היציבות הכוללת בשיעור היהודים המחזיקים בעמדות מסוימות בשנים 2003–2012. רק בעמדות בודדות חלה החרפה, כמו בירידה מ-37.9% ל-31.0% בהסכמה שהמדינה נוהגת בערבים כאזרחים מדרגה שנייה או כעוינים, ובירידה מ-46.1% ל-29.3% בתמיכה בשימוש שהערבים עושים בשביתות כלליות. בכמה עמדות לא חל שינוי, כמו בשיעורי ההכרה של היהודים בזכות הערבים לחיות כמיעוט בעל זכויות אזרח מלאות, שעמדו על 72.6% ו-75.0%, ובשיעורי התמיכה במתן סמכויות לערבים לניהול עצמי של מוסדות הדת, החינוך והתרבות שלהם – 61.7% ו-58.3%. ואולם ברוב המכריע של המקרים חלה התמתנות בעמדות היהודים, כמו בירידה מ-70.1% ל-51.5% בפחד מפני סכנת הילודה הגבוהה של הערבים, בירידה מ-81.9% ל-69.2% בגישה שלפיה בהחלטות על אופי המדינה וגבולותיה צריך להיות רוב מקרב היהודים ולא מספיק רוב מכלל האזרחים, בעלייה מ-29.6% ל-42.2% בבחירת האזרחות הישראלית כשייכות החשובה ביותר (שהיא הזוהת המשותפת גם לערבים), ובירידה מ-45.3% ל-39.4% בתמיכה בסיפוח המשולש למדינת פלסטין.³⁰

30 תמיר שורק, סוציולוג ישראלי מאוניברסיטת פלורידה החוקר את המיעוט הערבי, דוחה (בשיחה אישית) את ההסבר המוצע ליציבות בעמדות הציבור היהודי מאז רצח רבין ב-1995. לטענתו, כל המערכת הפוליטית זוהי ימינה. כך, רוב חברי הכנסת מטעם מפלגת קדימה הם אנשי ימין מובהקים שהצביעו עבור החקיקה האנטי-ערבית בכנסת. היציבות בהגדרה העצמית של ימין, מרכז ושמאל אינה שוללת, לדעתו, את האפשרות של תזוזה ימינה, מאחר שאפשר שכל הזרמים הפוליטיים זוו ימינה, כך שההבדלים ביניהם נשארו ללא שינוי. כמו כן צמיחתו של רוב יהודי התומך בשתי מדינות לשני עמים מתאזנת עם ההשלמה של היהודים עם הכיבוש והסיפוח דה פקטו ובחוסר מאבק נגדם. טיעונים אלה מבקשים לחזק את התזה המקובלת של הימנה והדתה של המערכת הפוליטית והציבור היהודי, שאמורות להוביל להקצנה בעמדות הציבור היהודי. הביקורת של שורק מחריפה עוד יותר את הסתירה בין התזה הזאת לממצאי המדד ואיננה מובילה לשום הסבר חלופי. הטענות עצמן אינם מבוססים. בחלק מעמדותיהם תומכי קדימה, למשל, הם במרכז, בחלק מהעמדות הם קרובים לימין ובחלק הם קרובים לשמאל, כך שהטיעון שהם בימין אינו נכון. עם זאת שורק אינו מטיל ספק בממצאי המחקר עצמם.

לוח 6.5. מגמות שינוי בעמדות יהודים, יהודים, 2003, 2012 (באחוזים)

יהודים		
2012	2003	
18.8	14.9	נפגעו אי פעם אישית מאיומים, השפלות או מכות מצד אזרחים ערבים (י' 126)
52.6	**57.7	לא מאמינים שב־1948 קרה אסון (נכבה) לערבים הפלסטינים בכך שהם הפסידו את המלחמה עם היהודים, הפכו לפליטים, יישוביהם נהרסו ולא הקימו מדינה משלהם (י' 63)
51.5	70.1	האזרחים הערבים מסכנים את המדינה בגלל הילודה הגבוהה שלהם (י' 38)
64.9	71.8	האזרחים הערבים מסכנים את המדינה בגלל מאבקם לשינוי אופייה היהודי של המדינה (י' 39)
***92.6	*95.3	מוצדק שישראל תשמור על רוב יהודי
***87.8	*92.8	ליהודים צריכה להיות זכות שליטה במדינה
75.0	72.6	לערבים יש זכות לחיות במדינה כמיעוט בעל זכויות אזרח מלאות (י' 43)
70.5	65.2	תומכים בזכות הצבעה לכנסת לערבים (י' 18)
69.2	81.9	בהחלטות על אופי המדינה וגבולותיה צריך להיות רוב מקרב היהודים ולא מספיק רוב מכלל האזרחים (י' 52)
69.4	75.6	מאמינים שערבי שמגדיר את עצמו כ"ערבי פלסטיני בישראל" לא יוכל להיות נאמן למדינה ולחוקיה (י' 45)
64.5	69.7	במקרה של סתירה בין אופייה היהודי ואופייה הדמוקרטי של המדינה, יבחר באופייה היהודי (י' 60)
***39.4	45.3	תומכים בסיפוח המשולש למדינת פלסטין
65.0	66.4	בתחום התרבות, על ישראל להשתלב יותר באירופה־אמריקה מאשר במזרח התיכון (י' 96)
42.2	29.6	השייכות החשובה ביותר שלהם היא אזרחות ישראלית (י' 119)

יהודים		
2012	2003	
64.6	68.6	רוב האזרחים הערבים יהיו נאמנים למדינה פלסטינית שהם לא תושביה יותר מאשר למדינת ישראל (י' 14)
58.3	61.7	המדינה צריכה לתת לאזרחים הערבים סמכויות לניהול עצמי של מוסדות הדת, החינוך והתרבות שלהם (י' 107)
29.3	46.1	מסכימים שערבים ישתמשו בשביתות כלליות לקידום ענייניהם (י' 112)
31.0	38.9	על האזרחים הערבים לעזוב את הארץ ולקבל פיצוי מתאים (י' 57)
17.4	21.4	היהודים ישלטו והערבים הישראלים לא יקבלו זכויות דמוקרטיות (י' 58)
31.0	37.9	מעריכים שהממשלה נוהגת היום עם האזרחים הערבים כאל אזרחים מדרגה שנייה או כאל אזרחים עוינים שאינם ראויים לשוויון (י' 118)

* ב' 2006 ** ב' 2008 *** ב' 2011

מגמות שינוי ארוכות טווח (1976-2012)

בסקרי המדרד מאז 1976 נשאלו כמה שאלות בקביעות. אפשר למיין את השאלות הוותיקות הללו לשתי קטגוריות, לפי סוג העמדות כלפי הדו־קיום: שאלות הבודקות עמדות לוחמניות – כלומר, עמדות ביקורתיות ללא שבר ביחסים בין ערבים ויהודים; ושאלות הבודקות עמדות סרבניות המערערות על עצם הדו־קיום.

לוח 6.6 מציג את העמדות הלוחמניות של הערבים בשנים 1976-2012. ישנן עליות וירידות בעמדות אלה, אך בסך הכול שוררת בהן יציבות. העמדות של שלהי שנות השבעים, שעמדו בסימן ההחרפה בעקבות יום האדמה הראשון, דומות לעמדות של השנים האחרונות. כך, למשל, התמיכה בשביתות כלליות עומדת על בין 55% ל-79% – הנתון השכיח הוא 65%, ללא מגמת שינוי עקבי לאורך השנים. גם שלילת זכות קיומה של ישראל כמדינה יהודית-ציונית משתרעת בין 35% ל-73% – הנתון השכיח ביותר בעניינה הוא 62%, ללא שינויים עקביים.

לוח 6.6. עמדות לוחמניות נבחרות של ערבים, ערבים, 2012-1976 (באחוזים)**

ערבים							
2012	2008	2003	1995	1985	1980	1976	
59.7	64.8	61.7	35.3	62.1	*	*	שולל את זכות קיום ישראל כמדינה יהודית-ציונית (י' 142)
44.2	36.2	20.0	30.1	47.1	*	*	מגדיר את עצמו אנטי-ציוני (י' 154)
41.8	29.5	20.2	23.0	*	*	*	הזהות החשובה ביותר שלו היא היותו בן העם הפלסטיני (י' 151)
57.0	65.2	47.7	46.2	55.4	51.9	63.6	תומך במחאה בחו"ל (י' 143)
65.8	72.1	59.6	56.4	61.2	54.6	62.6	תומך בשביתות כלליות (י' 144)
45.5	43.6	40.6	36.1	38.7	28.8	*	מגדיר את עצמו פלסטיני בישראל (י' 152)
56.1	50.4	54.9	50.4	*	*	*	מרגיש קרוב יותר לפלסטינים בגדה וברצועה מאשר ליהודים בישראל (י' 21)
68.8	68.8	89.2	84.4	67.2	64.0	74.7	תומך בהקמת מדינה פלסטינית לצד ישראל (י' 105)
57.1	49.5	35.3	26.2	57.9	55.3	48.7	אינו שבע רצון מחייו כאזרח ערבי בישראל (י' 150)

* השאלה לא הוצגה ** האחוזים בלוח חושבו ללא "אין תשובה", כך שהם שונים במקצת מהאחוזים בלוחות אחרים

לעומת זאת, לוח 6.7 (ותרשים 23) מראה הסלמה מסוימת בעמדות הסרבניות של הערבים לאורך השנים. בשנות האלפיים החריפו העמדות המתנגדות לדו-קיום בהשוואה לשנים קודמות. שיעור השוללים את זכות הקיום של ישראל כמדינה, למשל, עמד על בין 7% ל-24.5%, ממוצע של כ-15% עד 2002, אך שיעור של 11.2% ב-2003 הלך וטיפס עד ל-24.5% ב-2012. עד 2006 לא הסתמנה מגמה עקבית בשיעור הערבים שאינם מוכנים שיהיה להם חבר יהודי, אך מאז עלה הסירוב בהתמדה – מ-13.3% ב-2007 ל-27.9% ב-2012.

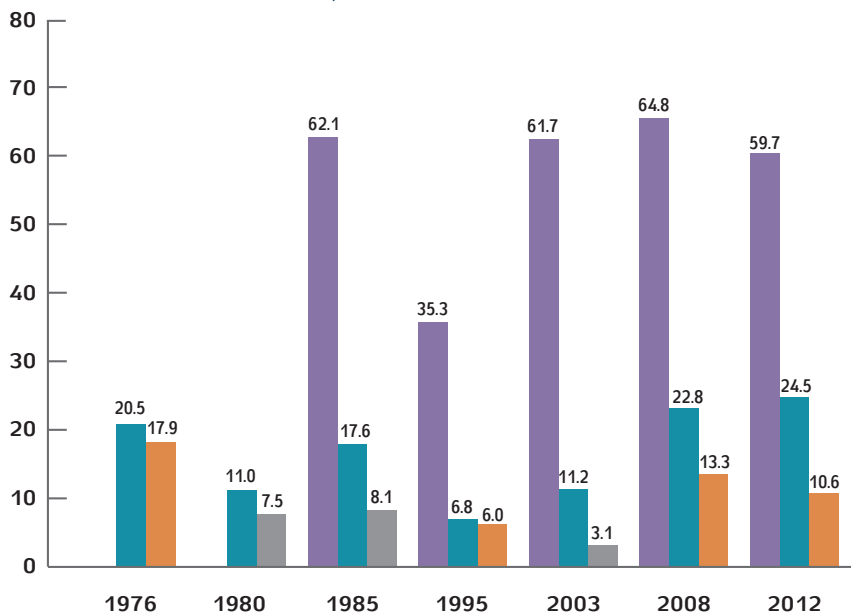
ממצא נוסף שראוי להדגשה נוגע לסקר של 1995, החרג מכלל 16 סקרי העמדות של הערבים. בסקר זה נמצאו עמדות הערבים מתונות באופן יוצא מן הכלל: רק 6.8% שללו, למשל, את זכות ישראל להתקיים כמדינה, ורק 35.3% שללו את זכות קיומה כמדינה יהודית-ציונית. שיעורים נמוכים במיוחד אלה נרשמו בתקופת תור הזהב של ממשלת רבין השנייה (1992-1995), שהיטיבה הן עם הפלסטינים במדיניות החוץ והן עם האזרחים הערבים במדיניות הפנים. בהקשר זה מעניין לציין שהשיעורים הגבוהים ביותר של שלילת זכות ישראל להתקיים כמדינה וכמדינה יהודית-ציונית נמצאו ב-2010 (29.5% ו-66.4%, בהתאמה), בתקופת ממשלת נתניהו השנייה שעוררה בערבים את ההתנגדות העזה ביותר. שינויי העמדות של הערבים התואמים את שינויי המדיניות מראים שלמדיניות כלפי המיעוט יש השפעה רבה על עיצוב השקפותיו. צמצום אפליית הערבים וחתירה אמיתית להסדר עם הפלסטינים מרככים את ההתנגדות האזרחים הערבים לישראל כמדינה יהודית וציונית ומגדילים את נכונותם להשלים עמה ואפילו לקבלה.

לוח 6.7. עמדות סרבניות נבחרות של ערבים, ערבים, 1976-2012 (באחוזים)*

ערבים							
2012	2008	2003	1995	1985	1980	1976	
24.5	22.8	11.2	6.8	17.6	11.0	20.5	שולל את זכות קיום ישראל כמדינה (ע' 141)
49.5	50.2	19.7	16.6	32.3	38.1	58.7	תומך במדינה פלסטינית בכל פלסטין במקום ישראל או בגבולות 1947 (ע' 80)
15.6	12.8	4.9	6.0	10.8	7.0	17.1	תומך בהפגנות לא חוקיות (ע' 145)
10.6	13.3	3.1	6.0	8.1	7.5	17.9	תומך בשימוש באלימות (ע' 146)
21.7	16.5	5.7	10.3	29.2	25.7	32.9	מגדיר את עצמו פלסטיני (ללא רכיב ישראלי בזהות) (ע' 152)
27.9	26.4	15.8	10.3	15.5	13.6	21.2	לא מוכן שיהיה לו חבר יהודי (ע' 13)

* האחוזים בלוח חושבו ללא "אין תשובה", כך שהם שונים במקצת מהאחוזים בלוחות אחרים

תרשים 23. עמדות לוחמניות וסרבניות של ערבים, 1976-2012 (באחוזים)

■ שוללים את זכות הקיום של ישראל כמדינה יהודית-ציונית
■ שוללים את זכות הקיום של ישראל כמדינה
■ תומכים בשימוש באלימות במסגרת המאבק של האזרחים הערבים לקידום ענייניהם

לוח 6.8 (ותרשים 24) מציג נתונים מקבילים על עמדות סרבניות של הציבור היהודי בשנים 1980-2012. הנתונים מצביעים על תנודות שונות, אך המגמה הכללית היא יציבות לאורך זמן. בתקופה זו כשביעית מהיהודים אינם משלימים עם זכות הקיום של מיעוט ערבי לחיות בישראל, כשליש שוללים את זכות הערבים להצביע לכנסת ובין שלישי למחצית חושבים שהמדינה צריכה לעודד ערבים לעזוב את הארץ. מדובר במספרים לא מרנינים, אך לא חל בהם שינוי עקבי מאז 1980.

לוח 6.8. עמדות סרבניות נבחרות של יהודים, יהודים, 2012-1980

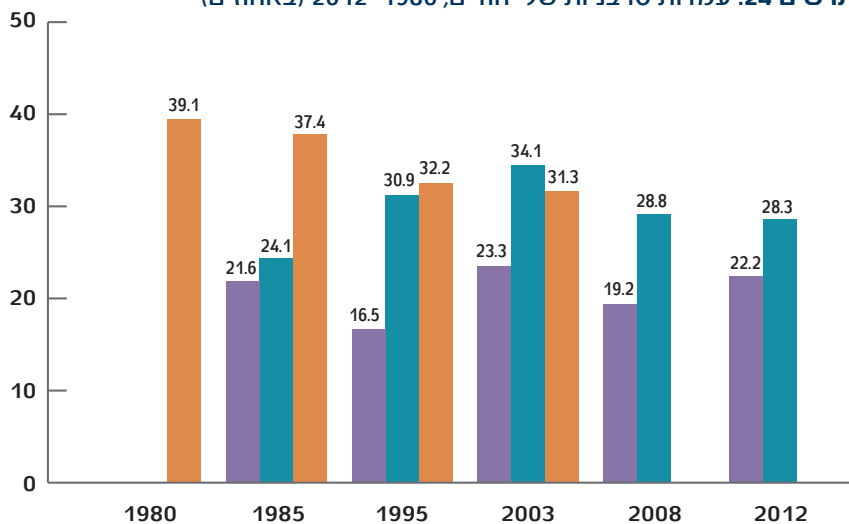
***(באחוזים)

יהודים						
2012	2008	2003	1995	1985	1980	
15.4	19.2	17.4	9.8	15.9	*	איננו משלים עם קיומו של מיעוט ערבי במדינת ישראל** (י' 115)
22.2	19.2	23.3	16.5	21.6	*	שולל את זכות הקיום של מיעוט ערבי עם זכויות אזרח מלאות (י' 114)
28.3	28.8	34.1	30.9	24.1	*	שולל את זכות הערבים להצביע לכנסת (י' 18)
*	34.9	39.5	36.7	42.4	50.3	בעד שישראל תעודד את האזרחים הערבים לעזוב את הארץ**
*	*	31.3	32.2	37.4	39.1	לא מוכן שיהיה לו חבר ערבי

* השאלה לא הוצגה ** הניסוח של השאלה לא היה זהה בכל השנים *** האחוזים בלוח חושבו ללא "אין תשובה", כך שהם שונים במקצת מהאחוזים בלוחות אחרים

המסקנה העולה מממצאי הסקרים בשלושה וחצי העשורים האחרונים היא שאצל הערבים חלה החרפה בעמדות כלפי היהודים והמדינה, באופן מיוחד מאז תחילת שנות האלפיים, ואילו אצל היהודים יש מגמה של יציבות ואפילו המתנתות מסוימת בעמדות כלפי המיעוט הערבי.

תרשים 24. עמדות סרבניות של יהודים, 1980-2012 (באחוזים)

- שוללים את זכות הקיום של מיעוט ערבי עם זכויות אזרח מלאות
- שוללים את זכותם של הערבים להצביע בכנסת
- לא מוכנים שיהיה להם חבר ערבי

ניתוח של ההתפתחויות מאז 1996, ממצאי המדרד בשנים 2003-2012 וממצאי סקרי עמדות של יהודים וערבים בשנים 1976-2012 מובילים לכמה מסקנות בנוגע ליחסי ערבים ויהודים בישראל.

בעשר שנות המדרד (2003-2012) הסתמנה בקרב הערבים מגמה של חידוד הביקורת כלפי אופייה הלאומי של המדינה וכלפי הרוב היהודי, ואילו בציבור היהודי נשארו העמדות יציבות ואפילו התמתנו במידה מסוימת. ההחרפה בעמדות הערביות נובעת בראש ובראשונה מהפער הגדול בין הציפיות הגבוהות שיצרה ממשלת רבין השנייה (1992-1995) לבין המציאות העגומה שבאה אחריה, המשך האפליה וההדרה, התמשכותם של הכיבוש, ההתנחלויות, האלימות, חוסר התוחלת והמתחים הגואים בסכסוך הישראלי-פלסטיני, ומעל לכול – ההיוואשות הגוברת מהנוסחה הקיימת של מדינה יהודית ודמוקרטית.

מגמה דומה נצפתה גם בשלושה וחצי העשורים שלאחר יום האדמה הראשון (1976-2012), המסמן את תחילת שלב המחאה בתולדות יחסי ערבים-יהודים. עמדות הערבים שלאחר 1996 חריפות יותר מעמדותיהם לפני כן וחריפותן עלתה מדרגה מאז 2006. לעומת זאת, מאז 1980 אין מגמה של החרפה בעמדות היהודים בנוגע למיעוט הערבי בישראל.

העשור הראשון של שנות האלפיים היה עשור אכזר מבחינת הדו-קיום בין ערבים ליהודים. בעשור זה לא רק שלא חל שיפור במעמד המיעוט הערבי ובתשתית הדו-קיום אלא שחלה בהם נסיגה. בלחץ האירועים הקשים הורעו בפועל היחסים בין ערבים ליהודים ונמשכה ההחרפה בעמדות הערבים,

ותהליכי שחיקה אלו מאיימים על השקט היחסי השורר בין ערבים ליהודים. ההחרפה נמשכת ולא תיעצר, אלא אם כן תנהיג המדינה מדיניות חדשה להגברת השוויון והשילוב.

בדיקה נרחבת של העמדות בעניין הצעדים לשיפור יחסי ערבים-יהודים מראה שהיהודים אמנם פתוחים לשינוי מסוים, אך הערבים תופסים את עצמם כקורבן מוחלט, מצפים מהמדינה ומהיהודים לעשות ויתורים ומסרבים לנקוט צעד כלשהו כדי לזכות באמון וברצונם הטוב של המדינה ושל היהודים או כדי להניעם לשינוי. מסמכי החזון העתידי, למשל, מבוססים על ההנחה של דו־קיום בתוך ישראל שבתחום הקו הירוק ועל מאבק ערבי במסגרת החוק והכללים הדמוקרטיים, אולם בעיני היהודים והמדינה הם מציבים מטרה קיצונית ומטילים את כל כובד האחריות לשינוי עליהם בלבד. לפי המסמכים הללו, השינויים הנדרשים מהערבים עצמם הם שינויים חברתיים פנימיים בלבד, האמורים לשפר את סגנון חייהם ולדרכנם למאבק נמרץ יותר לשם הפיכת ישראל למדינה דו־לאומית.

מאז 1967 עברו האזרחים הערבים פוליטיזציה והעצמה, שהן פועל יוצא של השינויים שקרו בסביבתם. ישראל עברה תהליך דמוקרטיזציה מקיף (עם נסיגה מסוימת בזמן כהונת הממשלה הימנית ביותר בישראל, בשנים 2009-2012) והתפשטות של תנועות מחאה יהודיות. אלה יצרו יחד הזדמנויות לערבים להתארגן ולהילחם באפליה ובהדרה שמהן הם סובלים. הערבים צברו כוח וגבו מחיר על הטיפול המפלה בהם. מתחילת שנות השבעים, בהנהגת רק"ח, הם מיקדו את מאבקם בשוויון אזרחי ובכינון שלום לפי הנוסחה של שתי מדינות לשני עמים. הסכמי אוסלו נתנו להם את התחושה ששתי המטרות הללו עומדות להתגשם, אך רצח ריבין קטע את תקוותיהם. השיפור ביחס המדינה אליהם ואל בני עמם נפסק, והאלימות שהתפשטה טפחה על פניהם. הם גם הבינו שהישועה לא תצמח מההנהגה הפלסטינית וממדינה פלסטינית עתידית. לכן הם המירו מחאה במאבק לאומי. ההנהגה הערבית של חד"ש, בל"ד ורע"ם-תע"ל שוב אינה מסתפקת במחאה לביעור האפליה, להשגת שוויון אזרחי ולהקמת מדינת לאום פלסטינית לצד ישראל, אלא חותרת לשינוי מעמד הערבים כלאום, למחיקת זהותה היהודית של המדינה ולכינון מדינה דו־לאומית במקום מדינת הלאום היהודית. המאבק הזה קיבל

ביטוי פורמלי במסמכי החזון העתידי, המאתגרים הן את המדינה היהודית והן את התנועה הלאומית הפלסטינית. הרעיון של מדינה דו־לאומית תובע מהיהודים לוותר על הפרויקט הציוני ועל המדינה היהודית ומאותת לראשי הפלסטינים שהמדינה הפלסטינית אינה מענה מספק עבור החלק הישראלי בעם הפלסטיני. מטרת המאבק הלאומי שמנהלים הערבים מול מדינת ישראל ומול התנועה הלאומית הפלסטינית היא להיחלץ משוליותם הכפולה – בתוך החברה הישראלית ועוד יותר בקרב הפלסטינים – ולזכות בתשומת לב, כבוד ועזרה משני הצדדים.

המדינה והרוב היהודי, המונהגים על ידי הימין, מפרשים את המאבק הלאומי הערבי כאיום קיומי. נשמעים מתוכם קולות המכריזים במפורש שהאיום מבית של הערבים בישראל הוא חמור יותר מהאיום הפלסטיני החיצוני או מצד אויבים אחרים באזור. הדמוקרטיה היהודית המתגוננת נכנסה לקרב בלימה. החקיקה האנטי־ערבית בכנסת היא איתות של ראשי המדינה להנהגה הערבית שעליה לעצור, מאחר שמאבקה נמצא על סף חציית הקווים האדומים.

המנהיגות והציבור היהודיים תופסים את המנהיגות הערבית כלא אמינה, לא מייצגת ולא יעילה, ואילו הציבור הערבי תופס אותה כמייצגת, אך כלא אמינה ולא יעילה. זהו מצב שמקשה על קידום יחסי ערבים-יהודים, משום שמנהיגות אמינה, מייצגת ויעילה של המיעוט בעיני קבוצת המיעוט עצמה, בעיני קבוצת הרוב ובעיני המדינה היא גורם מרכזי בקידום יחסי מיעוט-רוב. בהיעדר שותפות בשלטון, המנהיגות הערבית האידאולוגית עוסקת במחאה ובמאבק לאומי, אולם הציבור הערבי הפרגמטי מצפה ממנה להשתתף בשלטון, לשנות מדיניות, לעסוק בבעיות היום-יום ולמצוא פתרונות מעשיים. המנהיגות היהודית לא חשה צורך או אחריות ציבורית להביא לשינוי יסודי במצב, ואילו המנהיגות הערבית אינה מוכנה לשנות את האסטרטגיה שלה כדי לחולל תמורה במדיניות ובעמדות של המנהיגות היהודית והציבור היהודי. במצב זה שורר קיפאון. הן הצד היהודי והן הצד הערבי מתנערים מאחריות ציבורית ואינם נוקטים צעדים של ממש לשינוי.

רכים העלו במשך השנים את ההשקפה, או את התקווה, שהערבים בישראל ישמשו "גשר לשלום" עם הפלסטינים והעולם הערבי, בהיותם קבוצה בעלת

זיקה לשני הצדדים ובעלת אינטרס עליון בהשכנת שלום. אולם מדובר בצפייה לא מציאותית. הערבים אינם יכולים למלא תפקיד של משכיני שלום, משום שהם תומכים תמיכה חד-משמעית בצד הערבי, ולפיכך אינם יכולים לשמש מתווך הוגן. כמו כן אין בידיהם העוצמה או שפע המשאבים החיוניים לגורם המנהל סכסוכים (כמו לארצות הברית למשל). לעומת זאת, המיעוט הערבי עלול דווקא למלא תפקיד של "מחבל בשלום". האזרחים הערבים יכולים להקשות על השגת הסכם שלום עם הפלסטינים ועל ייצובו אם ינהלו מאבק לכלול בו את דרישותיהם, אם יפתחו באינתיפאדה משלהם, אם יצטרפו לאינתיפאדה פלסטינית או אם יצביעו נגד הסדר קבע עם הפלסטינים שלא יתייחס לתביעותיהם מהמדינה. שיפור מצב הערבים בישראל עשוי לתרום לבלימת התפתחות רעה זו.

למרות השסע העמוק בין ערבים ליהודים ומגמת ההחרפה בעמדות הערבים, ממצאי המדד מצביעים על המשך קיומה של תשתית לדו-קיום ערבי-יהודי בישראל. רוב הערבים ורוב היהודים מאמינים בחברה משותפת, מקבלים את המדינה בתחום הקו הירוק כמסגרת שבה יתקיימו היחסים ביניהם, חשים שישראל היא מקום טוב לחיות בו, מחויבים לדמוקרטיה כמנגנון להסדרת היחסים ביניהם ומסכימים ששוויון אזרחי הוא הבסיס לדו-קיום ויעד ממלכתי חשוב.

רוב של ערבים, כ-55%, גם מקבל את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ומשלים עמה כבעלת רוב יהודי, שפה עברית שלטת, תרבות ישראלית-עברית ולוח שנה עברי. ההשלמה של הערבים עם מדינה יהודית מותנית בשוויון אזרחי מלא ובמילוי מאווייהם הלאומיים על ידי הקמת מדינה פלסטינית בגדה המערבית וברצועת עזה. ברור שמאחורי ההשלמה ניצבת א-סימטריה חדה של כוח בין המדינה והרוב היהודי לבין המיעוט הערבי, אך אין היא הגורם העיקרי לשקט וליציבות – א-סימטריה חדה שוררת גם בין ישראל לפלסטינים תחת הכיבוש, אך היא לא מנעה טרור, התקוממויות עממיות, מאבק כמגוון אמצעים ודיכוי.

הגורמים התומכים בהמשך השקט והיציבות ביחסי ערבים-יהודים בישראל הם:

1. הערבים עוברים תהליך של ישראליות של ישראליות שמאזן את תהליך הפלסטיניות והאסלאמיות שהם עוברים ומפחית אותו. ערבי בעזה או בשכם עובר פלסטיניות ללא ישראליות, ואילו ערבי בנצרת או ביפו עובר פלסטיניות עם ישראליות. ישראליות זו ממתנת את הפלסטיניות שהערבי חווה, קושרת אותו לישראל ומקרבת אותו ליהודים בשפה, בתרבות, באורח החיים ובדרכי המאבק. עמדתו כאזרחי ישראלי מעצבת לו גורל שונה מגורלו של פלסטיני שאינו אזרחי ישראלי. הישראליות גם מציבה גבולות לאסלאמיות. איש התנועה האסלאמית בישראל לא רק קשור לחייו כאזרחי ישראלי ומושפע מהם אלא גם מודע לכך שהוא חלק ממיעוט מוסלמי שאין לו סיכוי להיהפך לרוב ולתפוס את השלטון. בכך הוא נעשה יותר מתון מאיש תנועה אסלאמית במצרים, באפגניסטן, בגדה המערבית או ברצועת עזה, שבהן האסלאמיות לא רק שאינה מציבה גבולות אלא גם מעלה ציפיות למהפכה אסלאמית.

2. ישראל היא מדינה חזקה השולטת במצב. היא מאפשרת לערבים לנהל מאבק חוקי ומסודר הודות לדמוקרטיה שהיא עוברת, מספקת להם שירותים והטבות ומקיימת מדיניות המבחינה בין פלסטינים אזרחים לבין פלסטינים לא אזרחים. ישראל היא מדינת חוק ודמוקרטיה נוהלית המבטיחה לערבים השתתפות בפוליטיקה פרלמנטרית וחוקי-פרלמנטרית, כך שאין הכרח שיפנו לפוליטיקה לא חוקית. אם יפנו לחתרנות ולמאבק אלים הם יינזקו וייכשלו. ישראל היא גם מדינת רווחה המיטיבה במיוחד עם הערבים – לפי הסטנדרטים הישראליים הם נמנים עם הנזקקים יותר, משפחותיהם גדולות יותר, הכנסותיהם נמוכות יותר ויישוביהם מפותחים פחות. כמו כן המדינה בשום אופן אינה מתייחסת לאזרחיה הערבים כפי שהיא מתייחסת לפלסטינים מעבר לקו הירוק. לערבים בישראל יש חופש תנועה, נגישות לתעסוקה בכל הארץ, זכות הצבעה לכנסת, שירותי רווחה, תנאי חיים של אזרח ועתיד בתוך מדינה דמוקרטית; לעומת תנאי חיים ועתיד לא ברור של מי שחיים כנתינים תחת כיבוש צבאי, כמו בני עמם בגדה המערבית, ברצועת עזה ובפזורה.

3. הרוב היהודי מתמרכז והולך בעקבות המדינה בהבחנה בין פלסטינים משני עברי הקו הירוק. הפוליטיקה הישראלית עוברת תהליך של התמרכזות. יש מעבר מהשמאל ומהימין למרכז, שנעשה גדול ומושך למרות אי-יציבותו. תומכי ימין הזוים למרכז מתמתנים בעמדותיהם הפוליטיות ונעשים סובלניים יותר כלפי האזרחים הערבים. עובדה זו מסבירה את היעדר המגמה של החרפה בעמדות הציבור היהודי. עם זאת התפתח בישראל ימין יהודי רדיקלי קולני הממנף את כוחו על ידי שינויים מסוימים בחוק ובחקיקה, התקפות על המיעוט הערבי ויצירת אווירה לאומנית ולא דמוקרטית. אך ימין רדיקלי זה כשל בתפיסת השלטון וברדיקליזציה של הציבור היהודי, אם כי הצליח להגביר את הניכור של המיעוט הערבי ויצר חרדה מתפשטת מפני קריסת הדמוקרטיה בקרב האליטות היהודיות במרכז ובשמאל.

4. התנועה הלאומית הפלסטינית מקצה לפלסטינים בישראל את תפקיד השדולה הפוליטית למען העם הפלסטיני ואינה מצפה מהם להצטרף לתנועת ההתנגדות הפלסטינית ולחתור תחת קיום המדינה. בדומה לממשלות ישראל, אש"ף והרשות הפלסטינית מבדילים בין הפלסטינים מחוץ לישראל (כולל ערביי מזרח ירושלים) לבין הפלסטינים שבתוכה ("ערביי הפנים"). הם אינם רואים את עצמם מייצגים את האזרחים הערבים, אינם דוחים את מדיניות הממשלה בישראל הגורסת כי בעיותיהם הן ענייני פנים, אינם מגייסים אותם לטרור ולמלחמה נגד ישראל ואינם קוראים להם להחרים את הבחירות לכנסת ולהפר חוק וסדר. הם מחשיבים אותם חלק בלתי נפרד מישראל וממריצים אותם לתמוך בתנועת השלום הישראלית ולפעול במישור הפוליטי לקידום ענייניו של העם הפלסטיני. גישה זו נותנת לגיטימציה לקיומה של מדינת ישראל ולהמשך קיומו של מיעוט ערבי פלסטיני בתוכה. רק במצבים מיוחדים הרשות הפלסטינית מתחשבת בצורכי הערבים בישראל. דרישת ממשלת נתניהו שהרשות הפלסטינית תכיר בישראל כמדינתו של העם היהודי, למשל, נדחית בלחץ מנהיגי המיעוט הערבי, הרואים בכך קיבוע של האופי היהודי-ציוני של המדינה, אך גם, ובעיקר, משום שהכרה כזאת עלולה לסתום את הגולל על זכות השיבה לישראל של הפליטים הערבים. אבל גם במקרים חריגים אלה הרשות הפלסטינית איננה מתערבת לגמרי באופן ישיר ביחסים

בין מדינת ישראל לאזורחיה הערבים. ואכן לאזרחים הערבים יש תחושה המעוגנת במציאות שהם שוליים לעם הפלסטיני, כפי שהם שוליים לחברה הישראלית. המניע העיקרי לכתיבת מסמכי החזון העתידי היה התחושה שהתנועה הלאומית הפלסטינית אינה מייצגת אותם, האינטרסים שלהם נבדלים מהאינטרסים של יתר בני עמם, ולפיכך עליהם להיאבק ישירות מול מדינת ישראל לשם שיפור מעמדם.

5. הקהילה הבינלאומית אינה מתערבת בענייניה הפנימיים של ישראל ובמדיניותה כלפי המיעוט הערבי. האומות המאוחדות, האיחוד האירופי וארגונים לא ממשלתיים בינלאומיים תומכים בארגוני החברה האזרחית הערבית, בעיקר בכסף, אך אינם לוחצים על ישראל לשנות את אופייה או את מדיניותה כלפי המיעוט הערבי. החלטת החלוקה של האומות המאוחדות מ-1947 מכירה בישראל כמדינה יהודית, והיא מקובלת על רוב המדינות בעולם חוץ ממדינות ערב. הביקורת והלחצים הבינלאומיים על ישראל ממוקדים בסיום הכיבוש ובצורך להקים מדינה פלסטינית לצד ישראל.

ההחרפה בעמדות הערבים היא תולדה של היחלשות מסוימת של הגורמים הללו. אך מוקדי לכידות בין-קבוצתיים אלה עדיין איתנים דיים להבטחת מודוס ויוונדי בין הצדדים. לא לערבים ולא ליהודים, ולא כל שכן למדינה, יש רצון לשבור את הכלים. כל צד נזהר שלא לחצות את הקווים האדומים שמציב לו הצד האחר.

הקווים האדומים שהמדינה והציבור היהודי מציבים לאזרחים הערבים הם אי-ביצוע של עברות ביטחון, אי-הפרה של חוק וסדר מחוץ ליישובים הערביים, אי-נקיטת צעדים שיגרמו להתערבות בינלאומית בענייני הפנים של ישראל ואי-פגיעה באופייה היהודי והציוני של המדינה. המבחן הוא בהתנהגות הערבים ולא כל כך בעמדותיהם, ולכן ההחרפה בעמדות הערבים אינה מדליקה נורה אדומה אצל השלטונות.

הקווים האדומים שהערבים והנהגתם מציבים למדינה ולציבור היהודי כוללים, בין השאר, אי-שליטה של זכויות יסוד של הערבים, אי-הפקעה המונית של אדמותיהם, אי-הטלת ממשל צבאי עליהם, אי-חיובם בחובת שירות אזרחי או צבאי, אי-אפלייתם באופן בוטה ובגלוי במתן שירותים

ומשאבים ואי־הפעלת טרור נגרם. הכיבוד ההדדי של הקווים האדומים הוא אינטרס משותף. אין לשום צד עניין לחצות אותם, מאחר שהמחיר שכל צד עלול לשלם הוא גבוה. כך התברר ממהומות אוקטובר 2000, שחידדו את הקווים האדומים.

כדי להתמודד טוב יותר עם השסע, המחלוקות והקונפליקטים בין האזרחים הערבים ליהודים, חיוני להגיע לשלום עם הפלסטינים והעולם הערבי. הסכם כזה ישים קץ למעמד של המיעוט הערבי פלסטיני כחלק מאויב פעיל. יש גם צורך לגבש נוסחה מאוזנת יותר של מדינה יהודית ודמוקרטית, שתהיה הוגנת יותר לערבים ונסבלת בעיני היהודים. בישראל החדשה והמתוקנת, שלצדה תתקיים מדינת לאום פלסטינית ידירותית, יבוטלו האפליות וההדרות ויוענקו לערבים שוויון אזרחי מלא, הכרה כמיעוט לאומי פלסטיני, אוטונומיה תרבותית, ייצוג בשלטון, נתח מידתי בתקציב המדינה וחובת התייעצות של המדינה עם ראשי המפלגות הערביות המיוצגות בכנסת בעניינים חיוניים להם. הערבים, כמו היהודים, ימלאו חובת שירות למדינה. בכך יתמלאו רוב התביעות שמציבים מסמכי החזון העתידי. הערבים יחדלו ממאבק להפוך את ישראל למדינה דו־לאומית ויקבלו את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

סקר ערבים 2012

המשפטים הבאים עוסקים ביחסים שבין האזרחים הערבים לאזרחים היהודים בישראל. ציין לגבי כל אחד מהם את מידת ההסכמה שלך:

אין תשובה	מסכים	נוטה להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	
0.3	38.9	29.9	16.5	14.5	1 שיהיו התארגנויות משותפות של ערבים ויהודים
0.2	18.9	26.2	25.0	29.7	2 שערבים ילמדו בבתי ספר תיכוניים יהודיים
0.2	26.5	28.8	18.7	25.9	3 שערבים יחיו בשכונות יהודיות
0.6	49.5	23.3	14.6	12.0	4 שתהיה שותפות של מפלגות ערביות בקואליציות ממשלתיות

עוד כמה משפטים על חיים ביחד בין האזרחים הערבים והיהודים בישראל:

אין תשובה	בכלל לא רוצה	לא רוצה	רוצה	רוצה בהחלט	
0.8	10.8	21.7	47.4	19.3	5 האם אתה רוצה או לא רוצה לבלות במקומות בילוי של יהודים?
0.7	20.4	41.8	29.3	7.8	6 האם אתה רוצה או לא רוצה שילדיך ילמדו בבתי ספר יהודיים?
0.7	20.1	36.9	33.3	9.1	7 האם אתה רוצה או לא רוצה לגור בשכונה יהודית?

ציין אם אתה מסכים או לא מסכים עם כל אחד מהמשפטים הבאים:

מסכים אין תשובה	מסכים	נוטה להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים		
1.1	23.6	24.9	16.5	34.0	8	הארץ בין הירדן לים היא מולדת משותפת לערבים וליהודים
0.2	28.6	29.9	23.0	18.3	9	ישראל היא מקום שטוב לחיות בו
1.1	26.5	28.2	20.0	24.2	10	אני מעדיף לחיות במדינת ישראל מאשר בכל מדינה אחרת בעולם
0.5	18.6	24.8	22.0	34.1	11	כאשר ישראל זוכה באיזה שהוא הישג גדול בתחומים כמו ספורט, מדע וכלכלה, אני מרגיש גאווה במדינה
0.6	23.2	23.6	23.8	28.8	12	אני מרגיש שישראל היא בתי-מולדתי
0.4	35.5	36.3	11.6	16.2	13	אני מוכן שיהיו לי חברים יהודים
1.5	29.8	31.1	19.3	18.3	14	אני מוכן שיהיה לי שכן יהודי
0.9	21.7	30.6	25.4	21.4	15	ליהודים יש הרבה ערכים ומנהגים טובים וחשובים שהערבים צריכים לאמץ
0.5	25.0	38.9	20.0	15.6	16	האזרחים הערבים והיהודים צריכים ליצור ביחד ערכים ומנהגים משותפים, נוסף על המנהגים והערכים שלהם
0.3	20.6	33.8	24.5	20.8	17	באורח החיים ובהתנהגות, האזרחים הערבים דומים ליהודים בישראל יותר מאשר לפלסטינים בגדה וברצועה
0.5	14.5	25.5	32.0	27.5	18	כאשר האזרחים הערבים מעריכים את הישגיהם, רובם משווים את עצמם בעיקר ליהודים
0.2	24.3	25.9	25.0	24.5	19	רוב האזרחים הערבים יהיו נאמנים למדינה פלסטינית שהם לא תושביה יותר מאשר למדינת ישראל

לא מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	אין תשובה	
16.0	19.4	33.8	30.0	0.8	20 הזהות "ערבים פלסטינים בישראל" מתאימה לרוב האזרחים הערבים בישראל
20.4	23.2	28.0	27.7	0.8	21 אני מרגיש קרוב לפלסטינים בגדה וברצועה יותר מאשר ליהודים בישראל
51.6	24.2	12.6	11.5	0.1	22 אני מוכן לעבור לגור במדינה פלסטינית
19.2	29.1	28.1	22.7	1.0	23 אני מרגיש רחוק מהיהודים בישראל
19.1	24.7	29.2	26.3	0.7	24 בתור אזרח ישראלי אני מרגיש זר ודחוי בישראל
31.9	30.6	19.5	17.8	0.1	25 בתור אזרח ערבי בישראל אני מרגיש זר ודחוי על ידי הפלסטינים בגדה וברצועה

המשפטים הבאים הם על יחס האזרחים הערבים למדינה וליהודים. ציין אם אתה מסכים או לא מסכים עם כל אחד מהם:

לא מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	אין תשובה	
18.7	21.0	33.7	26.3	0.3	26 לישראל כמדינה יש זכות קיום
15.9	21.0	35.8	26.9	0.3	27 טוב שהאזרחים הערבים והיהודים יחיו תמיד יחד בישראל
21.0	19.7	28.6	30.4	0.3	28 לאזרחים הערבים והיהודים בישראל צריכות להיות גם זכויות שוות וגם שוויון בחובת נאמנות למדינה
9.8	11.0	25.3	33.0	0.9	29 מותר לאזרחים הערבים והיהודים לפעול לשינוי היחסים ביניהם בדרכים חוקיות ודמוקרטיות בלבד

מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	אין תשובה	
41.4	39.1	9.1	9.7	0.6	30 בין האזרחים הערבים והיהודים צריכים להתקיים גם קשרים שאנשים בוחרים בהם מרצונם כמו חברות אישית ופעילות בארגונים משותפים
14.9	10.7	33.9	40.0	0.5	31 אָמנע ככל יכולתי ממגע אישי עם יהודים

עוד על היחסים בין האזרחים הערבים והיהודים בישראל:

מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	אין תשובה	
52.7	33.8	8.3	5.0	0.2	32 עלינו כערבים בישראל לעמוד על זכויותינו אפילו אם זה ישפיע לרעה על יחס היהודים אלינו
34.7	38.0	16.0	10.9	0.4	33 אני מנסה לראות את היחסים בין האזרחים הערבים והיהודים בישראל מנקודת המבט של שני הצדדים
48.2	36.3	10.4	4.7	0.4	34 עלינו לפעול מהר להשגת פתרון מעשי ליחסים בינינו לבין היהודים משום שעיכוב יעשה את המצב לרע יותר
23.3	32.1	27.3	16.8	0.5	35 המנהיגות הערבית בישראל פועלת בכנות להשגת פתרון מעשי ליחסים בינינו לבין היהודים

המשפטים הבאים עוסקים ביהודים בישראל כקבוצה. ציין אם אתה מסכים או לא מסכים עם כל אחד מהם:

אין תשובה	מסכים	נוטה להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים		
0.4	36.2	26.2	23.1	14.1	36	אי־אפשר לתת אמון ברוב היהודים בישראל
0.4	26.4	29.7	29.4	14.1	37	רוב היהודים בישראל הם רמאים
0.4	17.3	36.0	31.2	15.1	38	רוב היהודים בישראל הם חרוצים
0.4	22.3	28.4	34.4	14.5	39	רוב היהודים בישראל נוטים להתנהגות אלימה
0.6	13.1	28.1	38.9	19.3	40	רוב היהודים בישראל הם אינטיליגנטים
0.4	37.7	31.8	19.7	10.4	41	רוב היהודים בישראל הם גזענים
0.4	23.6	37.4	27.5	11.0	42	רוב היהודים בישראל הם מעשיים

באיזו מידה אתה חושש או לא חושש שכל אחד מהדברים הבאים עלול לקרות בשנים הקרובות לאזרחים הערבים בישראל?

אין תשובה	חושש	חושש במידה מסוימת	לא כל־כך חושש	לא חושש		
0.7	43.6	34.2	12.3	9.2	43	פגיעה חמורה בזכויות האזרחים הערבים
0.6	53.7	25.8	12.0	7.9	44	הפקעות רבות מאוד של אדמות הערבים
0.8	46.1	29.8	13.8	9.5	45	אלימות נגד הערבים מצד המדינה
0.8	40.5	25.7	15.3	17.7	46	סיפוח המשולש למדינת פלסטין בניגוד לרצון תושביו הערבים
0.7	45.2	22.8	13.7	17.6	47	טרנספר (גירוש המוני) של חלק מהאזרחים הערבים

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים עם המשפטים הבאים הנוגעים ליהודים ולאופי המדינה?

לא מסכים להסכים	נוטה לא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	אין תשובה	
23.3	22.3	33.9	20.3	0.2	48 למרות חסרונותיו, המשטר בישראל הוא דמוקרטיה גם לאזרחים הערבים
16.6	17.6	37.1	28.5	0.2	49 האזרחים הערבים יכולים לשפר את מצבם על ידי דברי שכונו, לחצים פוליטיים והצבעה
28.0	29.6	27.3	14.9	0.2	50 מאז הקמתה מדינת ישראל עשתה לאזרחים הערבים יותר דברים טובים מאשר דברים רעים
29.4	24.1	26.2	20.0	0.2	51 ליהודים, בדומה לערבים, יש זכויות היסטוריות ולאומיות על הארץ
16.3	24.6	38.0	20.6	0.5	52 היהודים בישראל הם עם שיש לו זכות למדינה
23.8	17.5	33.7	24.3	0.7	53 לישראל שבתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה עצמאית שבה חיים יחד יהודים וערבים
26.9	24.9	29.0	18.4	0.8	54 לישראל שבתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה יהודית ודמוקרטית שבה חיים יחד יהודים וערבים
26.4	24.7	27.2	21.0	0.7	55 אם יתקיים משאל עם על חוקה שמגדירה את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ומבטיחה זכויות אזרח מלאות לערבים, אתמוך בה
39.6	30.0	21.8	7.8	0.8	56 לישראל שבתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה השומרת על רוב יהודי
41.4	31.2	18.6	7.8	1.0	57 לישראל שבתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה המשרתת את צורכי היהודים בארץ ובעולם

אין תשובה	מסכים	נוטה להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	
0.9	8.7	20.6	26.3	43.4	58 לישראל שבתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה בשליטה של יהודים
0.8	22.6	33.3	20.5	22.8	59 אני משלים עם ישראל היום כמדינה בעלת רוב יהודי
0.6	25.8	34.8	16.9	21.9	60 אני משלים עם ישראל היום כמדינה שהשפה השלטת בה היא השפה העברית
1.1	20.0	33.2	21.4	24.3	61 אני משלים עם ישראל היום עם התרבות השלטת בה
1.0	30.7	29.5	18.5	20.2	62 אני משלים עם ישראל היום כמדינה שיום השבת הוא יום המנוחה שלה
1.6	30.3	37.1	16.1	14.9	63 אני מאמין שקרתה שואה שבה נרצחו מיליוני יהודים בידי הנאצים
1.2	20.7	40.2	19.8	18.1	64 מוצדק שישראל מציינת את יום השואה כיום זיכרון לרצח מיליוני יהודים בידי הנאצים
0.8	11.1	24.9	29.2	34.0	65 ישראל צריכה ללמד על השואה גם בבתי ספר ערביים
0.6	25.6	40.4	16.1	17.4	66 מוצדק שסמלי המדינה יהיו סמלים יהודיים, אך צריך שלמדינה יהיו גם סמלים ערביים שערבים יוכלו להזדהות אתם
0.5	38.5	28.7	20.0	12.2	67 ישראל כמדינה ציונית, שבה חיים יחד יהודים וערבים, היא גזענית

באיזו מידה אתה נותן אמן בכל אחד מהמוסדות הבאים בישראל?

אין תשובה	במידה רבה	במידה מספקת	במידה קטנה	בכלל לא		
0.1	6.3	30.4	44.3	18.9	68	השלטון המקומי (המועצות המקומיות והעיריות)
0.1	13.7	40.1	33.2	12.9	69	המוסד לביטוח לאומי
0.1	27.1	47.0	20.4	5.4	70	המוסדות להשכלה גבוהה
0.4	13.3	21.6	35.9	28.8	71	המשטרה

72. האם אתה תומך או מתנגד שהערבים "יאבקו לשוויון אזרחי וחברתי" כלכלי ופחות לשלום ולשינוי אופי המדינה?

22.3	תומך בהחלט
40.1	תומך
16.3	מתנגד
9.2	מתנגד בהחלט
12.2	אין תשובה

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים לאפשרות שהאזרחים הערבים ישתמשו בכל אחת מהדרכים הבאות כדי לשפר את מצבם בישראל?

אין תשובה	מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	
0.2	50.5	30.5	11.9	6.9	73 שביטות כלליות
0.5	37.5	33.4	14.9	13.7	74 מחאות בחוץ לארץ
0.5	13.0	12.8	34.4	39.2	75 הפגנות לא חוקיות
0.4	21.0	20.3	23.4	34.9	76 החרמת הבחירות לכנסת
0.4	9.6	7.0	20.9	62.1	77 כל הדרכים, כולל אלימות

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים עם כל אחד מההסדרים הבאים לבעיית היחסים בין האזרחים הערבים והיהודים?

לא מסכים להסכים	נוטה לא להסכים	נוטה להסכים	מסכים אין תשובה		
27.9	19.7	33.0	18.2	1.1	78 לאזרחים הערבים יהיה מעמד של מיעוט בעל זכויות אזרח מלאות במדינה יהודית ודמוקרטית והם ישלימו אתו
17.5	20.7	35.3	25.1	1.4	79 האזרחים הערבים ייהנו מזכויות דמוקרטיות, יקבלו את חלקם היחסי בתקציבים וינהלו את מוסדות הדת, החינוך והתרבות שלהם בעצמם
27.3	22.2	23.6	24.9	2.0	80 תקום מדינה פלסטינית בכל פלסטין במקום ישראל

מספר שאלות על שירות אזרחי בהתנדבות לצעירים ערבים שהמדינה החליטה עליו:

81	באיזו מידה, אם בכלל, יש לך מידע על שירות אזרחי בהתנדבות לצעירים ערבים?	
19.2	לא יודע כלום	
29.5	יודע מעט	
24.2	יודע במידה מספקת	
26.3	יודע הרבה	
0.8	אין תשובה	

כפי שהמדינה קבעה, מטרת השירות האזרחי של צעירים וצעירות ערבים בגילים 18-22 היא לעזור לחברה בתחומים שונים כמו עזרה למורים ולתלמידים בבתי ספר, עזרה לעובדים ולחולים בבתי חולים ועזרה אחרת לציבור. השירות האזרחי הוא בהתנדבות למשך שנה או יותר והמדינה מארגנת ומממנת אותו. צעיר וצעירה ערבים שעושים שנת שירות אזרחי יקבלו את ההטבות שניתנות למי שעשה שירות צבאי.

82. האם אתה תומך או מתנגד להנהגת שירות אזרחי בהתנדבות לצעירים ערבים בישראל?

9.6	תומך בהחלט
26.0	תומך
30.1	מתנגד
34.0	מתנגד בהחלט
0.3	אין תשובה

83. האם אתה מוכן שצעיר ערבי יתנדב לשנת שירות אזרחי ויקבל את ההטבות שניתנות למי שעשה שירות צבאי?

13.0	בטוח שכן
24.1	חושב שכן
23.4	חושב שלא
38.8	בטוח שלא
0.7	אין תשובה

84. האם אתה מוכן שצעיר ערבי יתנדב לשנת שירות אזרחי ויקבל את ההטבות גם אם רוב המנהיגים הערבים בישראל יתנגדו לכך?

11.4	בטוח שכן
20.4	חושב שכן
27.9	חושב שלא
39.5	בטוח שלא
0.8	אין תשובה

85. ואם ייקבע בחוק שכל מי שפטור משירות צבאי חייב בשירות אזרחי, האם תתמוך או תתנגד שצעירים ערבים ימלאו שירות אזרחי ויקבלו את ההטבות שניתנות למי שעשה שירות צבאי?

אתמוך בהחלט	12.6
אתמוך	24.4
אתנגד	30.7
אתנגד בהחלט	30.8
אין תשובה	1.6

86. האם הערבים צריכים לשרת או לסרב אם השירות האזרחי יהיה חובה?

צריכים לשרת ברצון	24.0
צריכים לשרת אך בלי רצון	10.8
צריכים לסרב לשרת ולפעול לביטול החובה בדרכים חוקיות	42.2
צריכים לסרב לשרת ולהתנגד לחוק בכל האמצעים, כולל אלימות	21.3
אין תשובה	1.7

87. ואם המנהיגות הערבית תקרא לציבור הערבי להתנגד למילוי חובת שירות אזרחי על ידי השבתה של המועצות המקומיות ובתי הספר, שביתה ממושכת של עובדים וקריאה לצעירים לסרב, האם תתמוך בכך או תתנגד לכך?

אתמוך בהחלט	33.3
אתמוך	33.7
אתנגד	23.4
אתנגד בהחלט	9.1
אין תשובה	0.4

88. האם אתה מסכים או מתנגד ששירות אזרחי צריך להיות החלטה אישית של הצעיר הערבי ואין למנהיגים הערבים זכות להתערב בכך?

מסכים	29.1
נוטה להסכים	24.4
נוטה לא להסכים	20.5
לא מסכים	21.7
אין תשובה	4.3

להלן כמה דברים שייכתן שיהיו דרושים כדי שהמדינה והיהודים יתייחסו לאזרחים הערבים בשוויון, בכבוד ובאמון. לגבי כל אחד מהם ציין אם אתה מסכים או לא מסכים שהאזרחים הערבים יעשו אותו כדי שהמדינה והיהודים יתייחסו אליהם בשוויון, בכבוד ובאמון.

מסכים אין תשובה	מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	
0.2	14.2	20.2	22.9	42.6	89 האזרחים הערבים ימלאו חובת שירות כלשהו למדינה
0.2	13.8	21.5	27.5	37.0	90 האזרחים הערבים יקבלו את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית
0.6	8.1	14.7	25.7	50.9	91 האזרחים הערבים יקבלו את ישראל כמדינתם של כל היהודים בעולם, ולא רק של היהודים בישראל
0.3	9.5	18.3	22.5	49.4	92 האזרחים הערבים יימנעו ממאבק לשינוי אופייה היהודי-ציוני של המדינה
0.4	13.5	17.5	26.5	42.1	93 האזרחים הערבים יימנעו ממחאה בחוץ לארץ נגד המדינה
0.2	7.1	10.4	24.5	57.8	94 האזרחים הערבים לא יצינו בפומבי את יום הנכבה
0.4	7.0	11.8	23.3	57.5	95 האזרחים הערבים לא יציגו דרישה שהעקורים (הפליטים הפנימיים) יורשו להקים מחדש את כפריהם שנהרסו ב־1948
0.3	7.9	15.3	26.8	49.7	96 האזרחים הערבים לא יזדהו בפומבי עם הצד הערבי אם ישראל תותקף מילולית או פיזית
1.1	10.4	23.2	26.3	39.0	97 המנהיגים הערבים יימנעו מהתבטאויות חריפות נגד המדינה
1.8	14.5	21.2	26.1	36.5	98 המנהיגים הערבים יגנו באופן חד-משמעי פעולות אלימות של ערבים נגד יהודים בישראל

אין תשובה	מסכים	נוטה להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	
0.8	5.1	11.6	22.9	59.6	99 האזרחים הערבים יוותרו על זכות השיבה של הפליטים הפלסטינים למדינת ישראל
0.7	8.4	20.6	26.4	43.9	100 האזרחים הערבים לא יראו ביהודים מתנחלים זרים שגזלו את אדמות הארץ מהערבים
0.4	9.2	17.1	30.2	43.1	101 כל עוד לא שוררים יחסי שלום בין ישראל לפלסטינים, לא יגדירו האזרחים הערבים את זהותם בתור "ערבים פלסטינים בישראל"
0.5	6.6	11.7	26.4	54.7	102 האזרחים הערבים לא ידרשו הכרה בהם כמיעוט לאומי-פלסטיני
0.4	6.4	13.9	28.1	51.3	103 האזרחים הערבים יראו בישראל את מדינתם ויתמכו בה במקרה של סכסוך עם המדינה הפלסטינית
0.5	12.4	23.5	24.6	39.0	104 האזרחים הערבים יכירו בזכות היהודים לקבוע את השפה, את התרבות, את הסמלים ואת המדיניות של המדינה תוך הכרה בצורכי האזרחים הערבים

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים עם כל אחד מהעקרונות הבאים ליישוב הסכסוך בין ישראל והפלסטינים?

אין תשובה	מסכים	נוטה להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	
0.2	42.7	26.0	10.3	20.7	105 שתי מדינות לשני עמים
0.3	32.9	29.8	18.1	18.9	106 גבולות 1967 יהיו הגבולות בין שתי המדינות עם אפשרות לחילופי שטחים

107	108	109	110	111	112	113
ישראלים תחולק לשתי ערים נפרדות, יהודית וערבית	הפליטים הפלסטינים יקבלו פיצוי מתאים וירשו לחזור למדינת פלסטין בלבד	עם הביצוע המלא של העקרונות הללו ייגמרו כל התביעות של שני הצדדים והסכסוך ביניהם יסתיים	חלק מיישובי המשולש יסופחו לפלסטין כאשר תוקם	אתמוך בהסכם שלום בין ישראל לפלסטינים גם אם לא יכלול פתרון לבעיית האדמות שהופקעו מאזרחי ישראל הערבים ולבעיית העקורים הפנימיים	אתמוך בהסכם שלום בין ישראל לפלסטינים גם אם יכלול הכרה בישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית אך יבטיח שוויון אזרחי מלא לערבים	כל עוד לא שורר שלום בין ישראל והעולם הערבי, צריך שיהיה כוח חזק, ערבי או מוסלמי, שיעמוד בפני ישראל ויפגע בה קשות אם יהיה צורך בכך
לא מסכים	לא מסכים	לא מסכים	לא מסכים	לא מסכים	לא מסכים	לא מסכים
נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים
מסכים	מסכים	מסכים	מסכים	מסכים	מסכים	מסכים
אין תשובה	אין תשובה	אין תשובה	אין תשובה	אין תשובה	אין תשובה	אין תשובה
34.7	29.1	20.7	50.6	40.6	25.1	19.6
14.6	23.2	20.1	26.2	23.7	21.6	26.7
23.0	26.6	32.3	12.2	20.1	32.7	28.2
25.8	20.2	26.3	10.6	14.7	19.9	24.5
2.0	0.9	0.6	0.4	0.9	0.8	0.9

להלן כמה שאלות הנוגעות לסיום הסכסוך בין ישראל לפלסטינים ולמעמדה של ישראל באזור. ציין באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים עם כל אחד מהמשפטים הבאים:

לא מסכים להסכים	נוטה לא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	אין תשובה	
8.9	13.1	33.4	43.8	0.8	114 היהודים הם האשמים העיקריים בסכסוך הממושך בינם לפלסטינים
6.2	10.9	33.0	49.2	0.7	115 היהודים הם האשמים העיקריים באסון (בנכבה) שקרה לפלסטינים ב־1948
3.7	8.0	30.3	55.0	2.9	116 הציונות היא תנועה קולוניאלית וגזענית
12.9	27.5	25.4	31.6	2.5	117 היהודים בישראל הם מתיישבים זרים, שאינם משתלבים באזור, סופם לעזוב והארץ תחזור לפלסטינים
15.7	24.6	29.8	28.8	1.1	118 מוצדק שהפלסטינים בגדה וברצועה יפתחו באינתיפאדה שלישית אם יימשך הקיפאון המדיני
17.0	24.1	29.2	29.0	0.7	119 מוצדק שהאזרחים הערבים בישראל יפתחו באינתיפאדה משלהם אם מצבם לא ישתפר באופן ניכר
19.8	24.4	31.3	23.8	0.7	120 בתחום התרבות על ישראל להשתלב יותר באירופה־אמריקה מאשר במזרח התיכון
24.2	25.3	28.4	21.3	0.9	121 ישראל צריכה להשתלב בעולם המערבי יותר מאשר במדינות הערביות והמוסלמיות שבאזור
23.7	28.4	28.1	18.7	1.1	122 ישראל צריכה להשתלב במערב ולקיים עם מדינות ערב קשרים הכרחיים בלבד
24.8	26.0	25.8	22.6	0.8	123 לישראל יש הרבה מה ללמוד מהמערב ורק מעט ממדינות ערב

להלן כמה שאלות על ההתפתחויות האחרונות במזרח התיכון. אחרי שאתה משווה את הטוב ואת הרע בהתפתחויות אלו, ציין אם אתה תומך או מתנגד לכל אחת מהן:

תומך בהחלט	תומך	מתנגד	מתנגד בהחלט	אין תשובה	
23.3	39.4	27.9	8.8	0.6	124 עליית התנועות האסלמיות לשלטון בכמה ממדינות ערב
10.2	18.0	38.1	33.3	0.4	125 המשך שלטונו של אסד בסוריה
18.9	34.8	29.2	15.9	1.3	126 התחזקות כוח החיזבאללה נגד ישראל
20.3	32.6	30.7	15.6	0.8	127 התבססות החמאס ברצועת עזה
11.3	25.4	31.1	31.6	0.6	128 פיתוח נשק גרעיני על ידי איראן

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים שכל אחד מהארגונים הבאים מייצג בנאמנות את האזרחים הערבים?

לא מסכים להסכים	נוטה לא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	אין תשובה	
17.2	20.7	38.3	23.6	0.1	129 המפלגות הערביות
14.1	22.7	38.6	24.1	0.4	130 ועדת המעקב העליונה
18.2	26.4	35.6	19.4	0.3	131 ועד ראשי הרשויות המקומיות הערביות
15.6	22.3	31.3	30.5	0.3	132 התנועה האסלאמית

כמה שאלות על המנהיגים הערבים בישראל:

בכלל לא	במידה קטנה	במידה מספקת	במידה רבה	אין תשובה	
16.1	42.1	33.6	7.8	0.4	133 באיזו מידה יש לך אמון במנהיגים הערבים בישראל?
11.6	51.6	29.1	7.4	0.3	134 באיזו מידה המנהיגים הערבים בישראל משרתים את האוכלוסייה הערבית בקידום פתרונות מעשיים לבעיותיה?
11.4	49.7	30.2	8.3	0.4	135 באיזו מידה המנהיגים הערבים בישראל משרתים את האוכלוסייה הערבית בהשמעת מחאה על המדינה ומדיניותה?

136. האם, לדעתך, המנהיגים הערבים בישראל צריכים לעסוק יותר בפתרון בעיות היום-יום של הערבים מאשר בסכסוך עם הפלסטינים?

36.9	בטוח שכן
39.1	חושב שכן
15.3	חושב שלא
6.0	בטוח שלא
2.8	אין תשובה

137. האם, לדעתך, המנהיגים הערבים בישראל תורמים או מזיקים ליחסים שבין ערבים ויהודים בישראל?

5.2	תורמים הרבה
64.3	תורמים במידה מסוימת
22.5	מזיקים במידה מסוימת
3.5	מזיקים הרבה
4.5	אין תשובה

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים עם כל אחד מהמשפטים הבאים?

מסכים אין תשובה	מסכים	נוטה להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	מס' שאלה
0.5	51.8	32.4	8.9	6.4	138 ישראל צריכה להכיר במוסד עליון שהערבים יבחרו אותו לייצג אותם
0.7	39.8	36.3	12.7	10.4	139 ישראל צריכה להכיר בוועדת המעקב העליונה בתור גוף שמייצג את האזרחים הערבים
0.6	52.8	33.7	8.1	4.7	140 המדינה צריכה לתת לאזרחים הערבים סמכויות לניהול עצמי של מוסדות הדת, החינוך והתרבות שלהם

141. האם יש לישראל זכות קיום?

כן	32.2
כן, בהסתייגות	38.2
לא	22.8
אין תשובה	6.8

142. האם אתה חושב שלישראל שבתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה יהודית-ציונית?

כן	11.9
כן, בהסתייגות	24.5
לא	54.0
אין תשובה	9.5

האם אתה בעד, מסתייג, או נגד השימוש באמצעי הפעולה הבאים במסגרת המאבק של האזרחים הערבים לקידום ענייניהם?

אין תשובה	נגד	מסתייג	בעד	
0.9	15.4	27.2	56.5	143 פעולות מחאה בחוץ לארץ
1.1	10.2	23.5	65.2	144 שבתות כלליות
1.1	54.3	29.2	15.4	145 הפגנות לא חוקיות
0.9	70.5	18.0	10.5	146 שימוש באלימות

147. איך אתה מעריך את היחסים היום בין האזרחים הערבים והיהודים?

2.8	טובים מאוד
35.8	טובים במידה מספקת
41.2	לא טובים במידה מספקת
20.2	בכלל לא טובים
0.9	אין תשובה

148. האם אתה צופה שיפור או הרעה ביחסים בין האזרחים הערבים והיהודים במהלך

חמש השנים הבאות?

3.8	שיפור רב
28.4	שיפור מסוים
43.5	הרעה מסוימת
22.7	הרעה רבה
1.5	אין תשובה

149. כיצד הממשלה נוהגת היום באזרחים הערבים?

6.6	כאל אזרחים שווים
21.4	כאל אזרחים שווים המופלים בתחומים מסוימים
42.8	כאל אזרחים מדרגה שנייה
27.7	כאל אזרחים עונים שאינם ראויים לשוויון
1.5	אין תשובה

כמה שאלות עליך:

150. באיזו מידה אתה שבע רצון מהיותך אזרח ישראלי?
10.1	שבע רצון בהחלט
32.3	שבע רצון במידה מספקת
36.4	לא שבע רצון במידה מספקת
20.1	בכלל לא שבע רצון
1.1	אין תשובה
151. איזו מן הזהויות הבאות היא החשובה ביותר עבורך?
12.2	היותך אזרח ישראלי
45.2	היותך מוסלמי, נוצרי, או דרוזי
41.3	היותך בן לעם הפלסטיני
1.3	אין תשובה
152. איך היית מגדיר את זהותך אילו התבקשת לבחור באחת מן האפשרויות הבאות?
8.5	ערבי
11.9	ערבי ישראלי
9.8	ערבי בישראל
2.4	ישראלי
18.0	ערבי פלסטיני
3.2	פלסטיני ישראלי
7.4	פלסטיני בישראל
34.4	ערבי פלסטיני בישראל
3.5	פלסטיני
1.0	אין תשובה
153. באיזו מידה אתה רואה את עצמך כערבי-פלסטיני או כישראלי?
30.2	רק ערבי פלסטיני ובכלל לא ישראלי
37.6	בעיקר ערבי פלסטיני וגם ישראלי במידה מסוימת
19.6	ערבי פלסטיני וישראלי באותה מידה
8.7	בעיקר ישראלי וגם ערבי פלסטיני במידה מסוימת
2.6	רק ישראלי ובכלל לא ערבי פלסטיני
1.3	אין תשובה

154. לפי מה שאתה מבין ומגדיר את הציונות, האם אתה:

2.7	ציוני בהחלט
4.0	ציוני
48.2	לא ציוני
43.6	אנטי-ציוני
1.4	אין תשובה

155. האם אתה יודע מספיק עברית כדי לנהל שיחה בעברית בנושאים שונים עם יהודי ישראלי?

80.4	כן
16.1	לא
3.6	אין תשובה

156. באיזו תכיפות אתה פוגש יהודים בחיי היום-יום?

29.3	מדי יום
32.3	לעתים קרובות
28.7	לעתים רחוקות
7.7	כמעט אף פעם לא
1.9	אין תשובה

157. האם יש לך חברים יהודים והאם ביקרת בבתיהם במשך השנתיים האחרונות?

49.0	אין לי חברים יהודים
30.8	יש לי חברים יהודים אך לא ביקרתי אצלם בשנתיים האחרונות
18.8	יש לי חברים יהודים וביקרתי אצלם בשנתיים האחרונות
1.4	אין תשובה

האם השתתפת או לא השתתפת בכל אחד מהאירועים הבאים?

	אין תשובה	6 או יותר פעמים	3 עד 5 פעמים	פעם או פעמיים	אף פעם לא	
158	0.8	9.5	11.1	29.5	49.0	באירועי יום האדמה
159	1.5	9.7	12.5	25.7	50.7	באירועי הזיכרון של הנכבה

אין תשובה	6 או יותר פעמים	3 עד 5 פעמים	פעם או פעמיים	אף פעם לא	
1.3	10.5	11.2	29.1	48.0	160 בפעולות מחאה כמו הפגנות ותהלוכות חוקיות
1.3	3.1	3.9	13.9	77.8	161 בפעולות מחאה כמו הפגנות לא חוקיות ותהלוכות אלימות

ציין אם כערכי קרה או לא קרה לך אחד מהאירועים הבאים:

אין תשובה	6 או יותר פעמים	3 עד 5 פעמים	פעם או פעמיים	אף פעם לא	
1.5	10.5	7.3	30.7	50.0	162 האם קיבלת עזרה מיהודים?
1.9	28.5	14.6	25.6	29.4	163 האם בלית זמן עם יהודים?
1.3	1.7	5.0	19.7	72.4	164 האם כערכי נתקלת באופן אישי באימונים, בהשפלות או במכות מצד יהודים?
1.3	11.3	14.0	27.2	46.3	165 האם כערכי נתקלת באופן אישי באפליה מצד יהודים או מוסדות המדינה בתחום כלשהו (חנויות, מקומות עבודה, מקומות בילוי, תחבורה ציבורית, משטרה, משרדי ממשלה)?

האם קרה לך או אתה חושש שיקרה לך אחד מהאירועים הבאים?

אין תשובה	לא	כן	
0.9	90.6	8.5	166 האם בשלוש השנים האחרונות הוטרת על ידי השלטונות בשל השתתפות בפעולות מחאה?
1.0	93.0	6.1	167 האם בשלוש השנים האחרונות נפגעה פרנסתך בשל השתתפות בפעולות מחאה?

אין תשובה	לא	כן		
0.9	77.2	21.9	האם אתה חושש שתוטד על ידי השלטונות בשל השתתפות בפעולות מחאה?	168
0.9	77.1	22.0	האם אתה חושש שפרנסתך תיפגע בשל השתתפות בפעולות מחאה?	169

170. האם אתה צופה בתחנת הטלוויזיה אל-ג'זירה?

מדי יום	11.7
לעתים קרובות	25.0
לעתים רחוקות	41.7
כמעט אף פעם לא	14.5
אין תשובה	7.1

171. לאיזו מפלגה או תנועה מהרשימה הבאה אתה מרגיש הכי קרוב?

18.6	חד"ש בראשות מוחמד ברכה
12.4	בל"ד (ברית לאומית דמוקרטית) בראשות ואצל טאהא
20.3	תע"ל (תנועה ערבית להתחדשות) בראשות אחמד טיבי
4.2	המפלגה הערבית הדמוקרטית בראשות עבדול והאב דראושה
1.0	המפלגה הלאומית הערבית בראשות מוחמד כנעאן
1.9	חזית האחדות הערבית בראשות האשם מחאמיד
3.9	הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית בראשות אברהים צרצור
12.6	הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית בראשות ראיד סלאח
3.6	תנועת בני הכפר
3.0	העבודה
2.2	מרצ-יחד
2.1	קדימה
1.2	ליכוד
0.3	מפד"ל
0.7	ש"ס
0.0	יהדות התורה (אגודת ישראל ודגל התורה)
0.5	ישראל ביתנו בראשות אביגדור ליברמן
0.0	האיחוד הלאומי

0.0	גיל – גמלאי ישראל לכנסת
6.2	מפלגה יהודית אחרת. איזו _____
5.4	אין תשובה

172. האם תצביע בבחירות הקרובות לכנסת?

28.2	בטוח שכן
31.6	חושב שכן
22.4	חושב שלא
11.5	בטוח שלא
6.3	אין תשובה

173. אילו התקיימו הבחירות לכנסת היום, לאיזו מפלגה היית מצביע מהרשימה הבאה?

8.4	רע"ם (רשימה ערבית מאוחדת) בראשות אברהים צרצור
17.4	חד"ש בראשות מוחמד ברכה
9.3	בל"ד (ברית לאומית דמוקרטית) בראשות ואצל טאהא
13.3	תע"ל (תנועה ערבית להתחדשות) בראשות אחמד טיבי
0.7	המפלגה הלאומית הערבית בראשות מוחמד כנעאן
1.0	חזית האחדות הערבית בראשות האשם מחאמיד
0.9	מפלגה ערבית אחרת. ציין איזו _____
1.9	העבודה
1.5	מרצ-יחד
1.5	קדימה
1.2	ליכוד
0.1	מפד"ל
0.9	ש"ס
0.0	יהדות התורה (אגודת ישראל ודגל התורה)
0.4	ישראל ביתנו בראשות אביגדור ליברמן
0.0	האיחוד הלאומי
0.0	גיל – גמלאי ישראל לכנסת
0.3	מפלגה יהודית אחרת. איזו _____
7.7	לא החלטתי
21.4	לא אצביע
2.2	פתק לבן

8.9	מסרב להשיב
1.0	אין תשובה
	174. לאיזו מפלגה הצבעת בבחירות האחרונות לכנסת ב-2009?
15.3	רע"ם-תע"ל (רשימה ערבית מאוחדת) בראשות אברהים צרצור
14.6	חד"ש בראשות מוחמד ברכה
11.2	בל"ד (ברית לאומית דמוקרטית) בראשות ואצל טאהא
0.3	דע"ם מפלגת פועלים
1.8	העבודה
1.3	מרצ-יחד
2.1	קדימה
1.3	ליכוד
0.7	ש"ס
0.0	יהדות התורה (אגודת ישראל ודגל התורה)
0.4	ישראל ביתנו בראשות אביגדור ליברמן
0.1	הבית היהודי (מפד"ל)
0.0	גיל - גמלאי ישראל לכנסת
0.0	הירוקים
0.0	עלה ירוק
0.4	מפלגה יהודית אחרת. איזו _____
26.2	לא הצבעתי למרות שהיתה לי זכות הצבעה
3.6	לא הצבעתי ולא הייתה לי זכות הצבעה
3.8	פתק לבן
14.9	מסרב להשיב
2.0	אין תשובה
	175. מהי דתך?
82.5	מוסלמי
9.7	נוצרי
7.3	דרוזי
0.6	אין תשובה

176. ביחס לשמירת הדת, האם אתה חושב שאתה היום:

8.9	דתי מאוד
31.4	דתי
32.9	דתי במידה מסוימת
23.5	לא דתי
3.3	אין תשובה

177. מה עמדתך כלפי התנועה האסלאמית בישראל?

6.8	מתנגד
50.4	לא מתנגד ולא אוהד
29.6	אוהד
6.1	חבר מהשורה
3.4	חבר פעיל
3.7	אין תשובה

178. האם מאז קום המדינה הופקעו אדמות ממשפחתך או מהוריך?

18.6	כן, הרבה
26.0	כן, מעט
23.4	יש אדמות אך לא הופקעו
28.1	למשפחתי או להוריי אין אדמות
3.9	אין תשובה

179. האם אתה ממשפחת עקורים (פליטים פנימיים)?

18.8	כן
80.3	לא
0.9	אין תשובה

180. האם יש לך היום קרובים ממשפחתך המורחבת (דודים, דודות, בני דודים, בני דודות, סבים, סבתות וילדיהם) החיים בחוץ לארץ ולבני משפחתך יש קשרים אתם?

66.4	לא
12.9	כן, אך אין לי או למשפחתי קשרים אתם
19.8	כן, ויש למשפחתי קשרים אתם
0.9	אין תשובה

181. האם יש לך היום בחוץ לארץ קרובים ממשפחתך המורחבת (דודים, דודות, בני דודים, בני דודות, סבים, סבתות וילדיהם) שנעשו פליטים במלחמת 1948 והם או בניהם עודם חיים במחנה פליטים?

76.5	לא
9.8	כן, אך אף אחד מהם או מילדיהם לא חי היום במחנה פליטים
12.3	כן, ומישהו מהם או מילדיהם חי היום במחנה פליטים
1.4	אין תשובה

182. האם אתה ממוצא בדווי?

17.3	כן
80.7	לא
2.0	אין תשובה

183. בן כמה אתה? (שנים) _____

קבוצות גיל

17.8	24-18
18.1	30-25
12.5	35-31
15.2	40-36
11.1	45-41
9.3	50-46
5.0	55-51
5.3	60-56
3.2	65-61
1.8	74-66
0.5	+75
0.1	אין תשובה

184. מהו מצבך המשפחתי?

27.3	רווק
68.2	נשוי
0.5	גרוש/פרוד
2.7	אלמן
1.2	אין תשובה

185. מהי כיתת הלימוד האחרונה שסיימת?
- 2.5 לא הלכתי לבית ספר
- 2.9 למדתי בבית ספר יסודי אך לא סיימתי
- 8.9 סיימתי בית ספר יסודי
- 7.1 למדתי בבית ספר תיכון (עיוני, מקצועי או ישיבה) אך לא סיימתי
- 41.6 סיימתי בית ספר תיכון
- 7.7 למדתי בבית ספר על-תיכוני, מכללה או באוניברסיטה אך לא סיימתי
- 24.6 סיימתי מכללה או אוניברסיטה וקיבלתי תואר ראשון (ב.א.)
- 1.7 סיימתי מכללה או אוניברסיטה וקיבלתי תואר שני (מ.א.)
- 0.7 סיימתי אוניברסיטה וקיבלתי תואר דוקטור
- 2.3 אין תשובה
186. האם אתה:
- 56.6 עובד שכיר (כולל אזרח עובד צבא, חייל בשירות קבע, חבר קואופרטיב)
- 9.9 עצמאי
- 0.4 חייל בשירות חובה
- 6.1 לא עובד אך מחפש עבודה
- 3.1 לא עובד ולא מחפש עבודה
- 3.3 פנסיונר
- 6.3 סטודנט, תלמיד בית ספר, צעיר לפני גיוס לצבא, מתנדב
- 13.2 עקרת בית
- 1.1 אין תשובה
187. ההכנסה הממוצעת של משפחה ערבית בישראל היא 7,300 ש"ח לחודש. בהשוואה, ההכנסה של משפחתך היא:
- 5.0 הרבה מעל הממוצע
- 18.1 קצת מעל הממוצע
- 21.6 כמו הממוצע
- 27.7 קצת מתחת לממוצע
- 22.5 הרבה מתחת לממוצע
- 5.0 אין תשובה

דוח המראיין

188. באיזו רשימה מופיע המרואיין?

65.5	ברשימה המקורית
21.6	ברשימת המחליפים
13.0	לא ידוע

189. מין:

47.8	גבר
51.9	אישה
0.2	לא ידוע

190. שם יישוב המגורים

5.4	אבו סנאן
3.4	אבו תלול אעצם (כפר לא מוכר בנגב המזרחי)
1.5	כסיפה
7.3	אום אל פאחם
5.4	אכסאל
2.6	בועיינה נוג'דאת
1.8	ג'וליס
4.6	ג'ת
3.4	דאלית אל כרמל
1.6	זמר-מרג'ה
3.2	חיפה
2.6	ביר אל מכסור
5.2	טירה
3.2	כפר יאסיף
3.6	כפר מנדא
4.5	ערערה
3.2	שעב
2.9	רמלה
5.8	מג'דל אל-כרום
1.3	נעורא
4.1	נחף
6.5	נצרת

4.8	סחנין
2.5	עכו
2.9	רהט
1.5	שגב שלום
3.8	שפרעם
1.8	שיך דנון

191. איך היית מעריך את המהימנות הכללית של המידע שמסר המרואיין?

5.2	לא מניחה את הדעת
22.6	מספקת
27.9	טובה
20.8	טובה מאוד
23.5	אין תשובה

192. החודש שבו נערך הראיון (יש לציין מספר החודש) _____.

7.3	אוקטובר 2012
41.7	נובמבר 2012
44.9	דצמבר 2012
6.1	לא ידוע

193. היום בחודש שבו הסתיימה עריכת הראיון (יש לציין מספר) _____.

סקר יהודים 2012

המשפטים הבאים עוסקים ביחסים שבין האזרחים הערבים לאזרחים היהודים בישראל. ציין לגבי כל אחד מהם את מידת ההסכמה שלך שיתקיים סוג היחסים שמתואר במשפט בין האזרחים הערבים והיהודים:

לא מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	לא יודע/מסרב	
18.9	8.7	16.5	52.9	3.0	1 שיהיו התארגנויות משותפות של ערבים ויהודים
33.3	10.0	13.8	41.1	1.8	2 שערבים ילמדו בבתי ספר תיכוניים יהודיים
37.1	15.3	13.8	31.9	1.9	3 שערבים יחיו בשכונות יהודיות
31.2	13.0	14.9	37.9	3.0	4 שתהיה שותפות של מפלגות ערביות בקואליציות ממשלתיות

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים עם כל אחד מהמשפטים הבאים?

לא מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	לא יודע/ מסרב	
50.9	10.8	10.2	23.4	4.8	5 הארץ בין הירדן לים היא מולדת משותפת לערבים וליהודים
6.3	3.2	6.3	83.9	0.3	6 אני מעדיף לחיות במדינת ישראל מאשר בכל מדינה אחרת בעולם

מסרב	לא יודע/ מסרב	מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	
7	כאשר ישראל זוכה באיזה שהוא הישג גדול בתחומים כמו ספורט, מדע וכלכלה, אני מרגיש גאווה במדינה	5.2	1.4	8.1	83.9	1.4
8	אני מקבל את האזרחים הערבים כחברים מלאים בחברה הישראלית	21.7	9.9	18.1	48.9	1.5
9	אני מוכן שיהיה לי שכן ערבי	37.7	9.2	10.8	41.4	0.9
10	אני מוכן שהממונה עליי בעבודה יהיה ערבי	31.3	6.7	13.1	45.8	3.1
11	לערבים יש הרבה ערכים ומנהגים טובים וחשובים שהיהודים צריכים לאמץ	37.3	11.7	18.7	23.1	9.2
12	האזרחים הערבים והיהודים צריכים ליצור ביחד ערכים ומנהגים משותפים, נוסף על המנהגים והערכים שלהם	35.8	7.0	16.6	37.4	3.1
13	באורח החיים ובהתנהגות האזרחים הערבים דומים ליהודים בישראל יותר מאשר לפלסטינים בגדה וברצועה	27.7	10.4	19.5	29.0	13.4
14	רוב האזרחים הערבים יהיו נאמנים למדינה פלסטינית שהם לא תושביה יותר מאשר למדינת ישראל	18.9	9.7	16.2	48.4	6.9

האם אתה מסכים או לא מסכים שמוצדק שהמדינה:

לא מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	לא יודע/מסרב	
32.8	6.8	11.7	45.4	3.2	15 מממנת שירותי דת לאזרחים הערבים
22.5	6.9	14.1	53.3	3.2	16 נותנת חינוך נפרד לאזרחים הערבים
16.7	6.3	14.1	60.6	2.3	17 תומכת במוסדות תרבות ובאמנים וסופרים ערביים

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים שיש לאפשר לאזרחים הערבים:

לא מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	לא יודע/מסרב	
18.8	9.1	14.0	56.5	1.5	18 להצביע לכנסת
50.2	10.7	10.8	26.0	2.3	19 לקנות אדמות בכל מקום שירצו

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים שהמדינה צריכה:

לא מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	לא יודע/מסרב	
34.1	9.6	12.8	39.9	3.7	20 לתת העדפה מסוימת ליהודים על פני האזרחים הערבים
34.3	6.7	6.4	38.2	14.4	21 להוציא את מפלגת חד"ש אל מחוץ לחוק

המשפטים הבאים הם על האזרחים הערבים בישראל כקבוצה. ציין אם אתה מסכים או לא מסכים עם כל אחד מהם:

לא מסכים להסכים	נוטה לא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	לא יודע/מסרב	
28.3	10.3	17.7	39.5	4.1	22 טוב שהאזרחים הערבים והיהודים יחיו תמיד יחד בישראל
13.5	3.6	10.5	70.6	1.7	23 לאזרחים הערבים והיהודים בישראל צריכות להיות גם זכויות שוות וגם שוויון בחובת נאמנות למדינה
4.6	1.1	10.3	81.5	2.5	24 מותר לאזרחים הערבים והיהודים לפעול לשינוי היחסים ביניהם כדרכים חוקיות ודמוקרטיות בלבד
11.1	3.8	12.7	70.1	2.4	25 בין האזרחים הערבים והיהודים צריכים להתקיים גם קשרים שאנשים בוחרים בהם מרצונם כמו חברות אישית ופעילות בארגונים משותפים
59.5	9.5	6.1	22.9	1.9	26 אִמְנַע ככל יכולתי ממגע אישי עם אזרחים ערבים

עוד על היחסים בין האזרחים הערבים לאזרחים היהודים בישראל:

לא מסכים להסכים	נוטה לא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	לא יודע/מסרב	
13.9	10.9	12.9	56.2	6.1	27 עלינו כיהודים בישראל לעמוד על זכויותינו אפילו אם זה ישפיע לרעה על יחס האזרחים הערבים אלינו

לא יודע/מסרב	מסכים	נוטה להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים		
2.1	55.0	18.9	6.9	17.1	28	אני מנסה לראות את היחסים בין האזרחים הערבים והיהודים בישראל מנקודת המבט של שני הצדדים
2.8	65.3	11.8	5.7	14.4	29	עלינו לפעול מהר להשגת פתרון מעשי ליחסים בינינו לבין האזרחים הערבים משום שעייכוב בהשגת פתרון יחמיר את המצב
6.3	5.6	5.1	16.5	66.5	30	המנהיגות הערבית בישראל פועלת בכנות להשגת פתרון מעשי ליחסים בינינו לבין האזרחים הערבים

עוד על האזרחים הערבים בישראל כקבוצה:

לא יודע/מסרב	מסכים	נוטה להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים		
2.5	36.0	12.3	13.9	35.3	31	איי-אפשר לתת אמון ברוב האזרחים הערבים
4.2	24.0	11.8	14.1	45.9	32	רוב האזרחים הערבים נוטים להתנהגות אלימה
6.2	64.6	16.9	3.4	8.8	33	רוב האזרחים הערבים רגישים במיוחד בכל הנוגע לכבוד
3.1	20.9	10.4	13.4	52.1	34	רוב האזרחים הערבים לעולם לא יגיעו לרמה התרבותית של היהודים
6.9	20.1	11.7	14.6	46.7	35	רוב האזרחים הערבים הם לא שומרי חוק

לא מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	מסכים	לא יודע/מסרב	
26.9	9.2	17.9	44.3	1.7	36 אני מרגיש רחוק מהאזרחים הערבים בישראל
33.6	7.0	11.0	46.6	1.8	37 אני נמנע מלהיכנס ליישובים ערביים בישראל

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים עם כל אחת מהדעות הבאות?

לא מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	מסכים	לא יודע/מסרב	
33.6	10.7	16.3	35.2	4.5	38 האזרחים הערבים מסכנים את המדינה בגלל הילודה הגבוהה שלהם
21.8	8.9	15.1	49.8	4.4	39 האזרחים הערבים מסכנים את המדינה בגלל מאבקם לשינוי אופייה היהודי
15.0	6.7	17.6	58.4	2.3	40 האזרחים הערבים מסכנים את המדינה בגלל תמיכתם במאבק של העם הפלסטיני
20.7	10.8	15.9	47.9	4.7	41 האזרחים הערבים מסכנים את המדינה בגלל שהם עלולים לפתוח במרד עממי

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים עם המשפטים הבאים הנוגעים למעמדם של האזרחים הערבים במדינה:

לא מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	מסכים	לא יודע/מסרב	
22.4	7.5	15.7	52.2	2.2	42 בין האזרחים הערבים והיהודים צריך להתקיים שוויון בזכויות הפרט, בתקציבי הממשלה ובהזדמנויות להשכלה ולתעסוקה

לא מסכים נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	מסכים לא יודע/מסרב	לא מסכים נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	מסכים לא יודע/מסרב
16.4	5.0	13.7	61.3	3.5	43
59.2	10.9	6.8	18.8	4.3	44
18.3	8.8	10.8	58.6	3.5	45

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים עם המשפטים הבאים הנוגעים לאופייה של המדינה וליהודים ולערבים החיים בה?

לא מסכים נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	מסכים לא יודע/מסרב	לא מסכים נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	מסכים לא יודע/מסרב
11.0	6.9	16.3	63.6	2.1	46
6.2	5.3	14.6	66.2	7.7	47
40.4	13.6	13.7	28.2	4.2	48
4.5	1.9	9.3	80.9	3.4	49

לא יודע/מסרב	מסכים	נוטה להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	
3.1	83.9	7.9	1.8	3.3	50 לישראל שבתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה המשרתת את צורכי היהודים בארץ ובעולם
2.8	86.0	6.2	1.7	3.3	51 לישראל שבתחום הקו הירוק יש זכות קיום כמדינה בשליטה של היהודים
6.2	58.9	10.3	6.5	18.1	52 בהחלטות על אופי המדינה וגבולותיה צריך להיות רוב מקרב היהודים ולא מספיק רוב מכלל האזרחים

באיזו מידה אתה נותן או לא נותן אמון בכל אחד מהמוסדות הבאים בישראל?

לא יודע/מסרב	במידה רבה	במידה מספקת	במידה קטנה	בכלל לא	
2.7	17.3	50.3	20.3	9.5	53 השלטון המקומי (מועצות מקומיות ועיריות)
4.6	12.4	41.9	24.8	16.3	54 המוסד לביטוח לאומי
8.2	40.2	39.6	7.9	4.2	55 המוסדות להשכלה גבוהה
2.2	19.4	42.4	24.6	11.4	56 המשטרה

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים עם כל אחד מההסדרים הבאים לבעיית היחסים בין האזרחים הערבים לאזרחים היהודים?

לא יודע/מסרב	מסכים	נוטה להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	
4.6	18.4	12.6	10.2	54.3	57 על האזרחים הערבים לעזוב את הארץ ולקבל פיצוי מתאים

לא מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	מסכים	לא יודע/מסרב	
69.1	11.1	5.4	12.0	2.4	58 היהודים ישלטו והערבים הישראלים לא יקבלו זכויות דמוקרטיות
17.1	6.9	16.5	54.4	5.2	59 לאזרחים הערבים יהיה מעמד של מיעוט בעל זכויות אזרח מלאות במדינה יהודית ודמוקרטית והם ישלימו אתו
24.6	6.6	7.3	57.2	4.4	60 במקרה של ניגוד בין האופי הדמוקרטי והאופי היהודי של המדינה, אבחר באופי היהודי

האם אתה מסכים או לא מסכים עם כל אחד מהמשפטים הבאים הנוגעים לסכסוך בין היהודים והפלסטינים?

לא מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	מסכים	לא יודע/מסרב	
22.5	7.1	10.6	53.6	6.3	61 הפלסטינים הם ערבים שהתיישבו בארץ ישראל השייכת לעם היהודי
22.7	9.9	9.4	51.1	7.0	62 לפלסטינים אין זכויות לאומיות על הארץ כי הם אינם התושבים המקוריים שלה
44.3	8.2	10.7	30.4	6.4	63 אני מאמין שב־1948 קרה אסון (נכבה) לערבים הפלסטינים בכך שהם הפסידו את המלחמה עם היהודים, הפכו לפליטים, יישוביהם נהרסו, והם לא הקימו מדינה משלהם
20.2	3.6	12.0	62.2	1.9	64 בבתי הספר הערביים והיהודיים צריך ללמד את ההיסטוריה של הסכסוך בין היהודים והפלסטינים מנקודת המבט של שני הצדדים

הדברים הבאים ייתכן שיהיו דרושים כדי שהאזרחים הערבים ירגישו שישראל היא מדינתם והם אזרחים שווים זכויות בה. לגבי כל אחד מהם ציין אם אתה מסכים או לא מסכים שהיהודים יעשו אותו כדי שהערבים ירגישו שישראל היא מדינתם והם אזרחים שווים זכויות בה:

לא מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא מסכים	מסכים	לא יודע/מסרב	
45.9	7.5	12.1	30.2	4.3	65 היהודים והפלסטינים יעשו ויתורים כואבים ותוקם מדינה פלסטינית בגבולות 1967 עם אפשרות לחילופי שטחים
23.7	5.0	15.8	52.2	3.3	66 ישראל ומדינות ערב יעשו ויתורים כואבים ויכוננו יחסי שלום נורמליים
39.3	11.2	14.3	29.7	5.6	67 במסגרת של שלום עם הפלסטינים המדינה תיתן פיצוי באדמות או בכסף לאזרחים הערבים על האדמות שהיא הפקיעה מהם
35.8	8.3	13.9	38.0	4.1	68 המדינה תכיר ביישובים הערביים הלא מוכרים שכיום אין להם מעמד רשמי ותקצה להם משאבים, כמו חיבור לרשת המים והחשמל, שמגיעים ליישובים מוכרים
59.6	10.9	8.9	15.6	5.0	69 המדינה תיתן לאזרחים הערבים ביטוי מתאים בסמליה, בדגלה ובהמנונה
32.7	8.7	16.1	39.7	2.7	70 המדינה תיתן לאזרחים הערבים לנהל בעצמם את ענייני החינוך, הדת והתרבות שלהם
59.2	10.2	8.4	18.5	3.8	71 לא יהיו הבדלים בבדיקות הביטחוניות במעברי הגבול בין ערבים ליהודים

לא יודע/מסרב	מסכים	נוטה להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	
2.1	68.2	13.8	4.3	11.5	72 המדינה תבטיח את הזכויות ואת הביטחון של האזרחים הערבים ותפעל ביד קשה נגד כל מי שמאיים עליהם
4.4	57.2	16.5	5.0	16.8	73 המנהיגים היהודים ימנעו מהתבטאויות חריפות נגד הציבור הערבי
3.2	34.0	8.8	8.9	45.1	74 המדינה תבטיח שאזרח ערבי יוכל לגור בכל יישוב שירצה
6.9	33.8	13.7	8.2	37.4	75 המדינה תכיר בגוף עליון שהערבים יבחרו בו לייצג אותם
5.1	46.3	19.5	5.1	24.1	76 המדינה תהיה חייבת להתייעץ עם המנהיגים של האזרחים הערבים לגבי החלטות חשובות הנוגעות לאוכלוסייה הערבית
4.2	39.3	15.6	11.3	29.6	77 המדינה תקבע בחוק שהאזרחים הערבים יקבלו ייצוג מתאים בכל מוסדות המדינה וגופים ציבוריים
2.9	34.0	15.9	9.0	38.3	78 המפלגות הערביות יוזמנו להשתתף בקואליציות ממשלתיות כמו המפלגות היהודיות
4.9	39.1	16.8	7.5	31.7	79 המדינה תקבע בחוק שהאזרחים הערבים יקבלו את חלקם היחסי בתקציב המדינה
1.7	35.0	13.5	9.1	40.7	80 השפה הערבית תהיה בשימוש במוסדות המדינה כמו השפה העברית ותהיה חובה ללמוד אותה בבתי ספר יהודיים

לא יודע/מסרב	מסכים	נוטה להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	
7.9	17.8	10.4	12.0	51.9	81 המדינה תכיר באזרחים הערבים כפלסטינים ותבטיח את זכותם לקיים קשרים עם העם הפלסטיני והאומה הערבית
5.4	7.7	5.0	10.3	71.7	82 המדינה תכיר באחריותה לנכבה, כלומר לאסון שקרה לפלסטינים במלחמה ב־1948
2.8	19.5	10.4	10.0	57.3	83 תינתן העדפה מתקנת לאזרחים הערבים בקבלה לעבודה במוסדות המדינה וללימודים באוניברסיטאות ובמכללות
5.3	35.3	15.7	9.2	34.3	84 המדינה תבצע תכנית חירום לסגירת הפערים בין האזרחים הערבים והיהודים
2.7	25.8	13.6	9.6	48.3	85 המדינה תכיר ותתמוך בהקמת אוניברסיטה ערבית במעמד שווה לאוניברסיטאות בארץ

האם אתה מסכים או לא מסכים עם כל אחד מהצעדים הבאים לשיפור היחסים בין האזרחים הערבים והיהודים במדינה?

לא יודע/מסרב	מסכים	נוטה להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	
2.7	26.9	16.5	7.4	46.5	86 הקמת שכונות מעורבות חדשות למגורים משותפים של ערבים ויהודים
4.7	20.3	12.8	10.9	51.3	87 העדפה לטובה של כל היישובים הערביים במדינה כדי לצמצם את הפערים הקיימים

לא יודע/מסרב	מסכים	נוטה להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	
4.9	29.1	11.4	8.6	46.0	88 הקצאת אדמות מדינה לפיתוח יישובים במגזר הערבי

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים עם כל אחד מהעקרונות הבאים ליישוב הסכסוך בין ישראל לפלסטינים?

לא יודע/מסרב	מסכים	נוטה להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	
2.4	54.4	12.3	4.4	26.4	89 שתי מדינות לשני עמים
6.1	31.9	11.3	5.2	45.5	90 גבולות 1967 יהיו הגבולות בין שתי המדינות עם אפשרות לחילופי שטחים
3.8	14.7	6.7	4.5	70.4	91 ירושלים תחולק לשתי ערים נפרדות, יהודית וערבית
5.7	34.8	12.3	5.4	41.8	92 הפליטים הפלסטינים יקבלו פיצוי מתאים ויורשו לחזור למדינת פלסטין בלבד
7.6	36.7	7.7	8.7	39.2	93 עם הביצוע המלא של העקרונות הללו ייגמרו כל התביעות של שני הצדדים והסכסוך ביניהם יסתיים

להלן עוד כמה שאלות הנוגעות לסיום הסכסוך בין ישראל לפלסטינים ולמעמדה של ישראל באזור. באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים עם כל אחד מהמשפטים הבאים:

לא יודע/מסרב	מסכים	נוטה להסכים	נוטה לא להסכים	לא מסכים	
8.5	19.5	7.4	7.9	56.7	94 קבלת פלסטין כמדינה משקיפה לא חברה באו"ם זה צעד נכון

לא מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	מסכים	לא יודע/מסרב	
19.8	8.1	12.2	56.4	3.6	95 הפלסטינים הם האשמים העיקריים בסכסוך הממושך בינם ליהודים
19.0	8.2	17.9	47.1	7.7	96 בתחום התרבות, על ישראל להשתלב באירופה-אמריקה יותר מאשר במזרח התיכון
22.6	10.4	15.9	47.5	3.7	97 ישראל צריכה להשתלב במערב ולקיים עם מדינות ערב קשרים הכרחיים בלבד
30.5	10.2	17.8	37.3	4.3	98 לישראל יש הרבה מה ללמוד מהמערב ורק מעט ממדינות ערב
18.6	9.8	14.3	46.3	10.9	99 אם מדינות אחרות לא ימנעו מאירן לפתח נשק גרעיני, ישראל צריכה לעשות זאת בכוח
63.9	8.5	8.4	11.1	8.1	100 שקט בדרום יושג רק על ידי הסרת המצור על עזה, הכרה בממשלת החמאס והגעה להסכם אֶתה
49.6	11.1	7.4	28.0	4.0	101 בעקבות מבצע עמוד ענן בעזה אני מרגיש רחוק יותר מהאזרחים הערבים

102. אחרי שאתה משווה את הטוב ואת הרע בעליית תנועות אסלאמיות לשלטון בכמה

ממדינות ערב, האם אתה תומך בכך או מתנגד לכך?

1.3 תומך בהחלט

6.7 תומך

36.6 מתנגד

41.2 מתנגד בהחלט

14.2 לא יודע/מסרב

103. האם אתה מוכן או לא מוכן שצעיר ערבי יתנדב לשנת שירות אזרחי ויקבל את ההטבות שניתנות למי שעשה שירות צבאי?

בטוח שמוכן	32.9
חושב שמוכן	23.7
חושב שלא מוכן	13.3
בטוח שלא מוכן	27.6
לא יודע/מסרב	2.5

104. האם אתה תומך או מתנגד לחקיקת חוק שיקבע כי כל אזרח, כולל ערבי, שפטור משירות צבאי ימלא חובת שירות אזרחי ויקבל את ההטבות שניתנות למי שעשה שירות צבאי?

תומך בהחלט	27.2
תומך	31.9
מתנגד	18.6
מתנגד בהחלט	18.7
לא יודע/מסרב	3.5

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים עם המשפטים הבאים על התארגנויות האזרחים הערבים?

לא מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה לא להסכים	מסכים	לא יודע/מסרב	
39.7	12.6	11.9	23.5	12.3	105 המפלגות הערביות מייצגות בנאמנות את האזרחים הערבים
31.4	9.1	13.5	22.5	23.5	106 ועד ראשי הרשויות המקומיות הערביות מייצג בנאמנות את האזרחים הערבים
28.9	8.6	16.4	41.9	4.2	107 המדינה צריכה לתת לאזרחים הערבים סמכויות לניהול עצמי של מוסדות הדת, החינוך והתרבות שלהם

להלן כמה שאלות על המנהיגים הערבים בישראל:

בכלל לא	במידה קטנה	במידה מספקת	במידה רבה	לא יודע/מסרב	
62.2	21.0	9.4	0.5	6.9	108 באיזו מידה יש לך אמון במנהיגים הערבים בישראל?
32.8	33.1	11.0	5.8	17.2	109 באיזו מידה המנהיגים הערבים בישראל משרתים את האוכלוסייה הערבית בקידום פתרונות מעשיים לבעיותיה?

110. האם, לדעתך, המנהיגים הערבים בישראל צריכים לעסוק יותר בפתרון בעיות היום־יום של הערבים מאשר בסכסוך עם הפלסטינים?

53.9	בטוח שכן
32.5	חושב שכן
5.7	חושב שלא
3.2	בטוח שלא
4.7	לא יודע/מסרב

111. האם, לדעתך, המנהיגים הערבים בישראל תורמים או מזיקים ליחסים שבין ערבים ויהודים בישראל?

2.4	תורמים הרבה
14.9	תורמים במידה מסוימת
32.7	מזיקים במידה מסוימת
40.7	מזיקים הרבה
9.3	לא יודע/מסרב

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים עם האפשרות שהאזרחים הערבים ישתמשו בכל אחת מהדרכים הבאות כדי לשפר את מצבם בישראל?

לא מסכים	נוטה לא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	לא יודע/מסרב	
55.1	11.9	11.0	18.3	3.7	112 שביטות כלליות
61.9	9.6	7.6	15.9	5.0	113 מחאה בחוץ לארץ

114. האם אתה חושב שיש זכות קיום בתוך ישראל למיעוט לאומי ערבי בעל זכויות אזרח מלאות?

כן	38.1
כן, בהסתייגות	38.2
לא	21.8
לא יודע/מסרב	1.9

115. האם אתה משלים כיום עם קיומו של מיעוט ערבי במדינת ישראל?

כן	55.3
כן, בהסתייגות	27.9
לא	15.2
לא יודע/מסרב	1.6

116. איך אתה מעריך את היחסים היום בין האזרחים הערבים והיהודים?

טובים מאוד	0.9
טובים במידה מספקת	26.8
לא טובים במידה מספקת	46.5
בכלל לא טובים	22.8
לא יודע/מסרב	3.0

117. האם אתה צופה שיפור או הרעה ביחסים בין האזרחים הערבים והיהודים במהלך חמש השנים הבאות?

שיפור רב	3.0
שיפור מסוים	25.3
הרעה מסוימת	30.5
הרעה רבה	19.1
לא יחול שינוי	9.7
לא יודע/מסרב	12.4

118. כיצד הממשלה נוהגת היום באזרחים הערבים?

כאל אזרחים שווים	25.9
כאל אזרחים שווים המופלים בתחומים מסוימים	38.0
כאל אזרחים מדרגה שנייה	24.2
כאל אזרחים עוינים שאינם ראויים לשוויון	6.8
לא יודע/מסרב	5.2

כמה שאלות עליך:

119. איזו מן הזהויות הבאות היא החשובה ביותר עבורך?

42.2	היותר אזרח ישראלי
15.0	היותר שייך לדת היהודית
40.6	היותר בן לעם היהודי
2.1	לא יודע/מסרב

120. לפי מה שאתה מבין ומגדיר את הציונות, האם אתה:

38.8	ציוני בהחלט
43.3	ציוני
12.2	לא ציוני
2.1	אנטי-ציוני
3.6	לא יודע/מסרב

121. האם אתה יודע מספיק ערבית כדי לנהל שיחה בערבית בנושאים שונים עם ערבי ישראלי?

18.6	כן
81.3	לא
0.1	לא יודע/מסרב

122. באיזו תכיפות אתה פוגש אזרחים ערבים בחיי היום-יום?

35.0	מדי יום
28.5	לעתים קרובות
22.9	לעתים רחוקות
12.7	כמעט אף פעם לא
0.8	לא יודע/מסרב

123. האם קיבלת עזרה מאזרחים ערבים?

4.3	מדי יום
15.8	לעתים קרובות
32.6	לעתים רחוקות
45.4	כמעט אף פעם לא
1.9	לא יודע/מסרב

124.	האם בילית זמן עם אזרחים ערבים?	
	מדי יום	10.8
	לעתים קרובות	18.9
	לעתים רחוקות	32.8
	כמעט אף פעם לא	35.5
	לא יודע/מסרב	2.0
125.	האם יש לך חברים ערבים והאם ביקרת בבתיהם במשך השנתיים האחרונות?	
	אין לי חברים ערבים	66.5
	יש לי חברים ערבים אך לא ביקרתי אצלם בשנתיים האחרונות	17.9
	יש לי חברים ערבים וביקרתי אצלם בשנתיים האחרונות	15.4
	לא יודע/מסרב	0.1
126.	האם נתקלת באופן אישי באיומים, בהשפלות או במכות מצד אזרחים ערבים?	
	אף פעם לא	80.9
	פעם או פעמיים	10.2
	שלוש עד חמש פעמים	2.8
	שש או יותר פעמים	5.8
	לא יודע/מסרב	0.3
127.	לאיזו מפלגה בארץ אתה מרגיש הכי קרוב?	
	העבודה	10.9
	מרצ בבחירות 2006: מרצ – ישראל חברתית ודמוקרטית	4.0
	קדימה	1.9
	הליכוד	16.9
	ישראל ביתנו בראשות אביגדור ליברמן	7.0
	הבית היהודי-המפד"ל / האיחוד הלאומי	8.9
	עוצמה לישראל, התקווה, ארץ ישראל שלנו בראשות אריה אלדד	1.6
	ש"ס	5.2
	יהדות התורה (אגודת ישראל ודגל התורה)	4.3
	יש עתיד	3.4
	מפלגת התנועה	2.4
	מפלגת הגימלאים – דור בוני הארץ	0.3
	עם שלם	0.8

0.0	שינוי המפלגה האזרחית של ישראל בראשות רון לבנטל
0.4	הירוקים
0.7	עלה ירוק
0.3	חד"ש (רק"ח) בראשות מוחמד ברכה
0.0	בל"ד (ברית לאומית דמוקרטית) בראשות ואצל טאהא
	רע"ם-תע"ל (הרשימה הערבית המאוחדת והתנועה הערבית
0.0	להתחדשות) בראשות אברהים צרצור
12.8	אף לא אחת
5.6	מסרב להשיב
11.3	לא החלטתי
0.1	פתק לבן
1.0	לא אצביע
0.2	מפלגה אחרת. פרט _____
0.1	רשימה אחרת. פרט _____

128. לאיזו מפלגה היית מצביע אילו הבחירות לכנסת היו נערכות היום?

10.0	העבודה
2.7	מרצ (בבחירות 2006: מרצ – ישראל חברתית דמוקרטית)
1.3	קדימה
19.8	הליכוד ביתנו
9.3	הבית היהודי-המפד"ל / האיחוד הלאומי
1.7	עוצמה לישראל התקווה וארץ ישראל שלנו
4.8	ש"ס
4.4	יהדות התורה (אגודת ישראל ודגל התורה)
5.1	יש עתיד
3.6	מפלגת התנועה
0.6	מפלגת הגמלאים – דור בוני הארץ
0.9	עם שלם
0.0	שינוי המפלגה האזרחית של ישראל בראשות רון לבנטל
0.5	הירוקים
0.3	עלה ירוק
0.4	חד"ש (רק"ח) בראשות מוחמד ברכה
0.0	בל"ד (ברית לאומית דמוקרטית) בראשות עזמי בשארה

	רע"ם-תע"ל (הרשימה הערבית המאוחדת והתנועה הערבית
0.0	להתחדשות) בראשות אברהים צרצור
3.0	אף לא אחת
6.3	מסרב להשיב
16.6	לא החלטתי
4.0	פתק לבן
3.5	לא אצביע
0.8	מפלגה אחרת. פרט _____
0.1	רשימה אחרת _____
0.2	ישראל ביתנו

129. לאיזו מפלגה הצבעת בבחירות לכנסת ב־2009?

15.5	קדימה
6.6	העבודה
14.9	הליכוד
5.8	ש"ס
2.0	מרצ
2.0	הבית היהודי-מפד"ל החדשה
2.4	האיחוד הלאומי (מולדת, התקווה, תקומה, ישראל שלנו)
3.0	יהדות התורה (אגודת ישראל ודגל התורה)
8.0	ישראל ביתנו בראשות ליברמן
0.5	הירוקים
0.3	עלה ירוק
0.2	תפנית
0.6	מימד
1.1	גימלאים
0.8	חד"ש
0.0	רע"מ
0.0	בל"ד
16.8	לא הצבעתי למרות שהיתה לי זכות הצבעה
8.0	לא הצבעתי כי לא הייתה לי זכות הצבעה
6.0	לא זוכר
5.3	מסרב להשיב
0.0	מפלגה אחרת. פרט _____

130.	האם תצביע בבחירות הקרובות לכנסת?	
64.2	בטוח שכן	
21.1	חושב שכן	
4.7	חושב שלא	
7.6	בטוח שלא	
2.4	לא יודע/מסרב	
131.	האם אתה מעדיף ממשלת ימין או ממשלת מרכז-שמאל?	
37.8	בטוח שממשלת ימין	
14.3	חושב שממשלת ימין	
9.9	חושב שממשלת מרכז-שמאל	
26.1	בטוח שממשלת מרכז-שמאל	
12.0	לא יודע/מסרב	
132.	לפי מה שאתה מבין ומגדיר מה הוא ימין, מרכז ושמאל, לאיזה זרם אתה שייך?	
25.5	ימין	
27.8	ימין מתון	
19.1	מרכז	
13.5	שמאל מתון	
7.0	שמאל	
7.2	לא יודע/מסרב	
133.	האם אתה: חרדי, דתי, מסורתי או חילוני?	
10.3	חרדי	
12.8	דתי	
18.7	מסורתי	
57.2	חילוני	
1.0	לא יודע/מסרב	
134.	באיזו ארץ נולדת?	
66.3	יליד הארץ	
2.7	מרוקו, טנג'יר	
0.0	אלג'יריה, תוניס, לוב	
1.2	עיראק	

0.2	תימן, עדן
0.3	סוריה, לבנון, מצרים
0.5	טורקיה, בולגריה, יוון
1.4	יתר הארצות באסיה ובאפריקה
17.7	ברית המועצות לשעבר (חבר המדינות העצמאיות, רוסיה)
0.4	פולין
2.1	רומניה
0.7	גרמניה
	ארצות דוברות אנגלית (אנגליה, ארצות הברית, דרום אפריקה,
2.1	אוסטרליה, ניו זילנד)
4.1	יתר הארצות באירופה ובאמריקה
0.4	לא יודע/מסרב
135. באיזו שנה עלית לארץ? שנת עלייה _____	
	יליד הארץ 66.3
	עד 1989 12.9
	מאז 1989 19.1
	לא יודע/מסרב 1.7
136. באיזו ארץ נולד אביך? _____	
24.0	יליד הארץ
10.4	מרוקו, טנג'יר
3.4	אלג'יריה, תוניס, לוב
4.2	עיראק
2.2	תימן, עדן
1.8	סוריה, לבנון, מצרים
3.0	טורקיה, בולגריה, יוון
3.1	יתר הארצות באסיה ובאפריקה
20.3	ברית המועצות לשעבר (חבר המדינות העצמאיות, רוסיה)
8.4	פולין
6.0	רומניה
2.9	גרמניה
	ארצות דוברות אנגלית (אנגליה, ארצות הברית, דרום אפריקה,
3.1	אוסטרליה, ניו זילנד)
7.1	יתר הארצות באירופה ובאמריקה
0.2	לא יודע/מסרב

137. אם היית צריך להגדיר את עצמך מבחינת מוצא עדתי, באיזו מן האפשרויות הבאות היית בוחר?

30.9	בן עדות המזרח, מזרחי, ספרדי
45.8	אשכנזי
18.3	מעורב
5.1	לא יודע/מסרב/אחר

138. מהו גילך? בשנים _____
קבוצות גיל

12.0	24-18
8.3	30-25
8.8	35-31
9.1	40-36
8.9	45-41
10.1	50-46
7.8	55-51
12.2	60-56
7.2	65-61
10.0	74-66
5.1	90-75
0.4	אין תשובה

139. מהו מצבך המשפחתי?

20.2	רווק
63.9	נשוי
9.1	גרוש/פרוד
6.4	אלמן
0.5	לא יודע/מסרב/אחר

140. מהי כיתת הלימוד האחרונה שסיימת?

0.1	לא הלכתי לבית הספר
0.2	למדתי בחדר או בבית ספר יסודי אך לא סיימתי
1.3	סיימתי בית ספר יסודי
5.3	למדתי בבית ספר תיכון (עיוני, מקצועי או ישיבה) אך לא סיימתי

31.6	סיימתי בית ספר תיכון (עיוני, מקצועי או ישיבה)
12.0	למדתי בבית ספר על תיכוני, מכללה, או באוניברסיטה אך לא סיימתי
26.0	סיימתי מכללה או אוניברסיטה וקיבלתי תואר ראשון (ב.א.)
20.1	סיימתי מכללה או אוניברסיטה וקיבלתי תואר שני (מ.א.)
1.9	סיימתי אוניברסיטה וקיבלתי תואר דוקטור
1.4	לא יודע/מסרב/אחר

141. האם אתה:

	עובד שכיר (כולל אזרח עובד צה"ל, חייל בשירות קבע, חבר מושב,
51.6	חבר קיבוץ, חבר קואופרטיב)
14.5	עצמאי
2.0	חייל בשירות חובה
3.0	לא עובד אך מחפש עבודה
2.8	לא עובד ולא מחפש עבודה
16.9	פנסיונר
5.8	סטודנט, תלמיד ישיבה, תלמיד בית ספר, צעיר לפני גיוס לצבא, מתנדב
2.4	עקרת בית
1.0	לא יודע/מסרב/אחר

142. האם אתה או אדם קרוב אליך נפגע באופן אישי במלחמה או בפעולת טרור בעשר השנים האחרונות?

69.5	לא
1.6	כן, אני
26.7	כן, אדם קרוב אליי
1.6	כן, אני ואדם קרוב אליי
0.6	לא יודע/מסרב/אחר

143. ההכנסה הממוצעת של משפחה בישראל היא 9,000 ש"ח לחודש. האם ההכנסה של משפחתך היא:

13.4	הרבה מעל הממוצע
19.8	קצת מעל הממוצע
24.3	כמו הממוצע
14.6	קצת מתחת לממוצע
13.7	הרבה מתחת לממוצע
14.2	לא יודע/מסרב/אחר

144. ההוצאה החודשית הממוצעת של משפחה בת ארבע נפשות הייתה בחודש אוקטובר 13,000 ש"ח. בהתחשב בהוצאות שלכם ובגודל המשפחה שלכם האם המשפחה שלכם מוציאה כמו הממוצע, מתחת לממוצע או מעל הממוצע?

17.3	הרבה מתחת לממוצע
18.2	קצת מתחת לממוצע
28.1	כמו הממוצע
13.9	קצת מעל הממוצע
8.8	הרבה מעל הממוצע
13.7	לא יודע/מסרב/אחר

דוח המראיין

145. מין המרואיין

45.4	גבר
54.6	אשה
0.0	לא ידוע

146. איך היית מעריך את המהימנות הכללית של המידע שמסר המרואיין?

1.4	לא מניחה את הדעת
11.0	מספקת
23.7	טובה
63.3	טובה מאוד
0.7	לא ידוע

147. שפת הראיין

88.3	עברית
11.7	רוסית
0.0	לא ידוע

148. ותיקים/עולים

79.8	ותיקים
16.0	עולים
4.2	לא ידוע

149. יישוב המגורים

150. תאריך עריכת הראיון

4.2	01/01/2013
11.7	04/12/2012
6.6	05/12/2012
5.8	06/12/2012
12.7	16/12/2012
11.6	18/12/2012
15.0	19/12/2012
15.0	20/12/2012
14.8	23/12/2012
2.6	24/12/2012

“لا نقطع شعرة معاوية“

مؤشر العلاقات بين العرب واليهود في إسرائيل 2012

النتائج والاستنتاجات

سامي سموحة

الشرح العميق بين المواطنين العرب واليهود وتفاقمه

إسرائيل هي مجتمع يعاني من شرخ يمتد في العمق بسبب خطي الشرخ العميقين اللذين يفصلان بين العرب واليهود، وبين المتدينين والعلمانيين داخل المجتمع اليهودي. الاختلافات الثقافية بين المواطنين العرب الفلسطينيين واليهود، والفصل في المؤسسات والمجتمعات ثابتة وواضحة. يسود بين هاتين الفئتين القوميتين خلاف عميق حول مواضيع جوهرية ذات صلة بطابع الدولة، والنزاع مع العالم العربي، والاندماج والانخراط في المنطقة. لكن العلاقات بين اليهود والعرب تدهورت بشكل أكبر منذ اغتيال اسحاق رابين في سنة 1995، وذلك بسبب فقدان الأمل الكبير الذي غرسته حكومته في العرب، فشل اتفاقية أوسلو، "هبة أكتوبر" تشرين الأول 2000، قمع الانتفاضة الثانية، العمليات العسكرية خلال سنوات الألفين، بعض الإجراءات التشريعية وفرض قيود لكبح النضال القومي للجمهور العربي وقياداته، وعدم المبادرة بخطة رسمية لتحقيق المساواة الاجتماعية الاقتصادية. وبالرغم من الشرخ العميق والتدهور في العلاقات بين العرب واليهود، حافظت إسرائيل على الهدوء والاستقرار، لكن المخاوف من انهيار التعايش واندلاع أحداث عنيفة تتصاعد.

مشروع المؤشر

يفحص مؤشر العلاقات بين العرب واليهود مواقف العرب واليهود، كلّ تجاه الآخر، وتجاه الدولة، ويشكّل أداة لرصد توجهات للتغيير في هذه المواقف على مدار فترة طويلة. ويعتمد المؤشر على استطلاع يشمل 700 مُجيب يشكّلون عيّنة قطرية تمثيلية للمواطنين العرب في سنّ 18 فما فوق (من ضمنهم الدروز والبدو، ولكنها لا تشمل عرب شرقي القدس ودروز هضبة الجولان، والذين لا يحمل معظمهم الجنسية الإسرائيلية) ويُجري المقابلات

* ترجمة: صالح علي سواعد

معهم مواطنون عرب وجهًا لوجه وباللغة العربية. ويشمل استطلاع الرأي اليهودي أيضًا عينة قظرية تمثل المجتمع اليهودي، وتضم 700 مجيب في سن 18 فما فوق (من ضمنهم القادمون الجدد، اليهود المتزمتون - «الحريديم»، المستوطنون، أعضاء الكيبوتسات والقرى التعاونية). وتجري المقابلات مع اليهود عبر الهاتف باللغتين العبرية والروسية. نسبة الخطأ الإحصائي (الانحراف المعياري) في كل من الاستطلاعين هي 3.7%. تُضمن السرية التامة لجميع الأشخاص الذين تُجرى معهم المقابلات. الاستثمارات التي تجري المقابلات على أساسها هي استثمارات معيارية، حيث تتألف الاستثمارة للعرب من 190 بنديًا في حين تضم الاستثمارة لليهود 150 بنديًا (في 2012). يتم حساب المعطيات حسب نتائج الانتخابات الأخيرة للكنيست، لضمان التلاوم التام بين الإفصاح عن التصويت في المقابلات والنتائج الفعلية. تجري استطلاعات الرأي الخاصة بالمؤشر منذ 2003 بنفس الطريقة، وبذلك يمكن المقارنة مع النتائج خلال كل الفترة من 2003 - 2012، كذلك تشمل الاستثمارات أسئلة تم طرحها في السنوات 1976 - 2012، وهي تستخدم لفحص توجهات التغيير على المدى البعيد في مواقف العرب واليهود.

يفحص المؤشر 16 قضية جوهرية من المحتمل أن يختلف العرب واليهود بشأنها: الفصل (الاجتماعي والثقافي)، صورة الآخر، الاغتراب، عدم الثقة بالمؤسسات، الإجحاف، الذاكرة الجماعية، التهديدات، تشريع التعايش، النزاعات الإقليمية (خاصة القضية الفلسطينية)، الاندماج الإقليمي، الهوية، قيادة الأقلية، الاستقلال الذاتي، سبل النضال، إمكانيات التغيير (تغيير السياسة ونظام الحكم)، وتقويم وضع العلاقات. بالإضافة إلى هذه القضايا الثابتة، يركز المؤشر في كل سنة على قضية بعينها من ضمن القضايا الـ 16 التي وردت بالتفصيل أعلاه، أو على موضوع آخر هام من شؤون الساعة، من شأنه أن يسلط الضوء على مثلث العلاقات بين المواطنين العرب واليهود والدولة. وفي مؤشر 2012 كان الموضوع الذي تم التركيز عليه موضوع الخدمة المدنية التطوعية للشباب والشابات العرب.

يتمتع مؤشر العلاقات العربية اليهودية في إسرائيل بكثير من المزايا، مقارنة باستطلاعات رأي تتم لمرة واحدة. إذ إنه أداة علمية شاملة لدراسة قضية معينة، تجري سنويًا، ويعتمد على استطلاعات رأي قظرية تمثيلية للسكان البالغين. وبناءً على ذلك، يتيح المقارنة طويلة الأمد، وفحص توجهات التغيير بما يتجاوز التذبذبات العرضية، ويوفر معطيات ومعلومات ذات قيمة للباحثين، لوضعي السياسة ولكل مهتم بالموضوع.

النتائج الرئيسية

مواقف العرب

1. بالرغم من تردي العلاقات بين العرب واليهود منذ اغتيال رابين، والذي انعكس في التشدد بمواقف العرب واتساع احتجاجهم، إلا أن الجمهور العربي يظهر توجهًا واقعيًا في

قضية مكانته كأقلية. فقد تبين في استطلاع رأي للمؤشر أجري في سنة 2012 أنّ 55.9% من العرب يقبلون بكون إسرائيل دولة ذات أكثرية يهودية، 60.6% بكونها دولة تعتبر اللغة السائدة فيها اللغة العبرية، 53.2% كدولة ثقافتها إسرائيلية عبرية، و- 60.2% كدولة يعتبر يوم السبت يوم العطلة أسبوعية فيها. بالإضافة إلى ذلك، يفضل 54.7% من العرب العيش في إسرائيل على العيش في أي دولة أخرى في العالم. هذا الاعتراف لا يعني التفضيل، إذ إنّ العرب يفضلون دولة ثنائية القومية على دولة يهودية ديمقراطية؛ كما أن تفسيره لا يعني تبرير الوضع القائم، لأن 69.9% من العرب يعتقدون بأن إسرائيل ليس لها حق في الوجود كدولة تحافظ على أغلبية يهودية. بالإضافة إلى ذلك، يبدي العرب التزامًا كبيرًا وواضحًا باستمرار التعايش المبني على الاعتراف بإسرائيل داخل الخط الأخضر، إدارة العلاقات عملاً بالنظم الديمقراطية، وإقامة العلاقات عن إرادة وبما يتعدى ما تمليه الضرورة. على سبيل المثال، وافق 80.5% من العرب على وجوب "أن تسود بين المواطنين العرب واليهود علاقات يختارها الناس بإرادتهم، مثل الصداقة الشخصية والعمل في منظمات مشتركة".

2. ما زالت إمكانية الدمج بين العرب واليهود بعيدة جدا عن الاستنفاد، إذ إنّ 37.1% من العرب يريدون أن يتعلم أبناؤهم في مدارس يهودية، 42.4% يريدون السكن في أحياء يهودية، 72.8% يريدون أن تنضم الأحزاب العربية إلى الائتلافات الحكومية. ويرى العرب في الدمج من هذا النوع عاملاً يعزز منابيتهم للموارد، ولنمط حياة أقل تقليدية، دون الحاجة إلى الانصهار باليهود.

3. يبرز التوجه الديمقراطي للمواطنين العرب في قضية وضع دستور لإسرائيل أيضًا. فمثلاً 48.2% منهم قالوا إنهم سيصوتون في الاستفتاء الشعبي لصالح دستور "يعرّف إسرائيل كدولة يهودية ديمقراطية تضمن حقوق مواطنة كاملة للمواطنين العرب"، لكن نسبة التأييد هذه بلغت في سنة 2006 70.9% ومنذ ذلك الحين انخفضت بدرجة كبيرة.

4. يعبر الجمهور العربي عن موقف متردد من القيادة العربية. فمن ناحية، يرى معظم الجمهور العربي أن مؤسسات القيادة العربية القطرية تمثل المواطنين العرب بأمانة: الأحزاب العربية (61.9%)، لجنة المتابعة العليا لشؤون المواطنين العرب (62.7%) ولجنة رؤساء السلطات المحلية العربية (55.0%)، ومن ناحية أخرى لا يثق حوالي 58.2% من العرب بالقيادة العرب في إسرائيل، حيث يعتقد 63.2% بأن هؤلاء القادة لا يخدمون السكان العرب في قضية إيجاد حلول عملية لمشاكلهم، فيما يعتقد 61.1% بأنهم لا يخدمون مصلحة المواطنين العرب باحتجاجهم ضد الدولة وسياساتها، ويرى 76.0% أن عليهم التعامل مع المشاكل اليومية للعرب أكثر من تعاملهم مع الصراع مع الفلسطينيين. علاوة على ذلك، يؤيد 62.4% مقابل 25.5% يعارضون إمكانية أن يناضل العرب من أجل المساواة المدنية والاجتماعية - الاقتصادية، أكثر من السلام وتغيير طابع الدولة.

5. لكن انتقادات الجمهور العربي للحكومة أكثر حدة من انتقاداته للقادة العرب، إذ إن 70.5% يقولون إن الحكومة تتعامل مع المواطنين العرب كمواطنين من الدرجة الثانية، أو كمواطنين معادين لا يستحقون المساواة. بالإضافة إلى ذلك، كما يبدي معظم الجمهور العربي رد فعل شديداً على القوانين التي تخول وزير الداخلية منع شخص من «أراضي العدو» (الضفة الغربية وقطاع غزة أو أي مكان آخر تم الإعلان عنه من قبل الحكومة كأراضي عدو) من العيش في إسرائيل مع زوجته/ زوجته، وتخول لجان القبول في البلديات الجماهيرية رفض المرشحين، وتخول وزير المالية فرض غرامات على كل من يحيي ذكرى النكبة، وتخول المحاكم فرض عقوبات على مؤيدي مقاطعة المستوطنات والشخصيات العامة اليهودية، التي تكثر من تقديم مشاريع قوانين تعتبر معادية للعرب في الكنيست. في سنة 2011 شعر 76.2% من العرب أن هذه القوانين أضعفت إيمانهم بالحياة المشتركة مع اليهود، فيما شعر 75.6% بأنها لمست بإيمانهم بحق دولة إسرائيل في الوجود.

6. يشعر العرب في إسرائيل بالاغتراب والتهديد، إذ إن 55.5% قالوا في 2012 إنهم، كمواطنين إسرائيليين، يشعرون بأنهم غرباء ومرفوضون (مقارنة بـ 54.3% في سنة 2003)، وشعر 62.4% بأنه لا يمكن الثقة بغالبية اليهود (مقارنة بـ 55.6% في سنة 2003)، ويخشى 77.8% أن يتم انتهاك حقوقهم الأساسية بشكل جارف (مقارنة بـ 71.1% في سنة 2003)، ويخشى 68.0% طردهم إلى دول أخرى (الترانسفير) (مقارنة بـ 55.43% في سنة 2003).

7. في السنوات 2009-2012 (السنوات التي طرحت فيها الأسئلة)، رفض المجيبون العرب كافة الخطوات الست عشرة التي قد يتخذها المواطنون العرب ليحظوا بالتعامل بالمساواة، والاحترام والثقة من قبل الدولة، وكذلك من قبل اليهود. في سنة 2012 على سبيل المثال، وافق فقط 34.4%، على أنه من أجل ذلك على المواطنين العرب تأدية خدمة ما للدولة (مقارنة بـ 40.3% في سنة 2009)، 35.3% وافقوا على اعتراف المواطنين العرب بإسرائيل كدولة يهودية ديمقراطية (مقارنة بـ 40.3% في سنة 2009)، ووافق 33.6% على امتناع القادة العرب عن التصريحات شديدة اللهجة ضد الدولة (مقارنة بـ 44.4% في سنة 2009).

8. هنالك فروق بين الشرائح السكانية العربية في هذه المواقف. المواقف الأكثر انتقاداً وراдикаلية، يعبر عنها العرب لا الدروز، بل العرب المتدينون، أصحاب الهوية الفلسطينية الصرفة دون أي مركب إسرائيلي، والذين لا تربطهم أي علاقات باليهود، وكل من تضرروا هم أو عائلاتهم من اليهود أو من مؤسسات الدولة (واجهوا تهديدات، إهانة، ضرباً، تمييزاً، تحرّساً من قبل السلطات، مصادرة الأراضي والتهجير من بلدانهم). ولم يكن هنالك أي تأثير للسنّ، الجندر، أو مستوى التعليم.

9. يتبين من نتائج الاستطلاع أن سلسلة من التطورات الداخلية والخارجية بين السنوات 2003 – 2012، أدت إلى تعميق الاغتراب وإلى التطرف في مواقف الجمهور العربي. فقد بلغت نسبة العرب الذين ينكرون حق إسرائيل في الوجود كدولة %20.5 في سنة 1976، و %6.8 في سنة 1995 (في فترة حكومة رابين الثانية التي تعتبر العصر الذهبي في العلاقات العربية – اليهودية)، و %11.2 في سنة 2003، وبلغت %24.5 في سنة 2012. كذلك في سنة 2012 كان هنالك %82.8 من العرب يتهمون اليهود بالنكبة (ارتفاع من نسبة %65.3 في سنة 2003)، و %47.9 شاركوا في احتفالات لإحياء ذكرى النكبة (ارتفاع في النسبة التي بلغت %12.9 في سنة 2003). ومنذ سنة 1996 وخاصة منذ سنة 2006، يبرز التشدد الكبير في مواقف العرب من جميع القضايا الجوهرية. أما حصة أصحاب المواقف المعتدلة الداعية إلى التأقلم، فإنها تصغر مع مرور الوقت ليصبحوا أقلية.

10. تفاقم ضائقة المواطنين العرب، إحباطهم من استمرار سياسات الحكومة تجاههم، سخطهم على استمرار الاحتلال، والتشدد في مواقفهم من اليهود والدولة تنعكس، بشكل لا يقبل التأويل، في موافقة %58.6 منهم على أن "للفلسطينيين في الضفة الغربية وقطاع غزة الحق في الخروج بانتفاضة ثالثة إذا استمرّ الجمود السياسي"؛ وفي موافقة %58.2 على أن "للمواطنين العرب في إسرائيل الحق في الخروج بانتفاضة خاصة بهم، إذا لم يتغيّر وضعهم بشكل ملحوظ".

مواقف اليهود

1. خلافاً للتشدد البارز في مواقف العرب، لم نجد على مدار السنين تشدداً مشابهاً في مواقف اليهود، بل استقراراً، أو اعتدالاً ما. لقد بقي اليهود صهيونيين ومصممين على الدفاع عن طابع الدولة اليهودي – الصهيوني. فقد وافق أغلبيتهم، وتحديداً %92.6 منهم في سنة 2011 على أنه من حق إسرائيل المحافظة على الأثرية اليهودية (مقارنة بـ %95.3 في سنة 2006)، ورأى %87.8 أنه يجب أن يكون لليهود حق السيطرة على الدولة (مقارنة بـ %92.8 في سنة 2006). لم يطرأ على هذا الموقف أي تغيير مع مرور السنوات. في سنة 2012 أيدّ %91.8 من اليهود الغاية الصهيونية التي تنص على أن لإسرائيل الحق في الوجود كدولة تلبي احتياجات اليهود في البلاد والعالم.

2. يعترف معظم اليهود بحق العرب في العيش في البلاد كأقلية، بالرغم من مخاوفهم من الأخطار المترتبة على ذلك. وقد وافق %75.0 من اليهود في سنة 2012 على أن للعرب الحق في العيش في الدولة كأقلية تتمتع بكامل حقوق المواطنة (مقارنة بـ %72.6 في سنة 2003). كما أن معظمهم يعترفون بالحق الجماعي للعرب في الدين، الثقافة، والتعليم المنفصل. بالإضافة إلى ذلك، توافق أغلبية تبلغ %58.3 على أنه يجب على الدولة أن

تمنح المواطنين العرب صلاحيات الإدارة الذاتية لمؤسساتهم الدينية، التعليمية والثقافية (مقارنة بـ 61.7% في سنة 2003). وأبدى قسم كبير من اليهود عن استعداده أيضاً لقبول العرب كحبران (45.7% في سنة 2012 مقارنة بـ 34.5% في سنة 2003)، وكتلاميذ في المدارس (54.8% في سنة 2012 مقارنة بـ 51.5% في سنة 2003) وبالأحزاب العربية في الائتلافات الحكومية (52.8% في سنة 2012 مقارنة بـ 47.4% في سنة 2003). ويفضل معظمهم اندماج إسرائيل في الغرب ولا في الشرق الأوسط (65.0% في سنة 2012 مقارنة بـ 66.4% في سنة 2003).

3. تساور اليهود مخاوف من المواطنين العرب، إذ يشعرون بعدم الثقة بهم، لكن هذه المشاعر ضعفت مع مرور الوقت. امتنع 57.6% من اليهود في سنة 2012 عن دخول البلدات العربية في البلاد بسبب الخوف أو الرفض (مقارنة بـ 73.1% في سنة 2003)، ويخشى 51.5% من نسبة الولادة العالية عند العرب في البلاد (مقارنة بـ 70.1% في سنة 2003)، ويعبر 64.9% عن خوفهم من أن المواطنين العرب يشكلون تهديداً للدولة بسبب نضالهم لتغيير طابع الدولة (مقارنة بـ 71.8% في سنة 2003)، ويؤيد 27.9% إلغاء حق العرب في التصويت للكنيست (مقارنة بـ 35.9% في سنة 2003)، ويؤيد 78.2% مقولة أن القرارات بالنسبة لطابع الدولة وحدودها يجب أن تتخذ بأغلبية يهودية (مقارنة بـ 81.9% في سنة 2003)، ويعتقد 69.4% بأن المواطن العربي الذي يعرف نفسه «كعربي فلسطيني في إسرائيل» لا يمكن أن يكون له ولاء للدولة وقوانينها (مقارنة بـ 69.7% في سنة 2003)، ويؤيد 39.4% (في سنة 2011) ضم بعض بلدات منطقة المثلث إلى الدولة الفلسطينية (مقارنة بـ 45.3% في سنة 2003). أصبحت هذه المواقف أكثر اعتدالاً، كما ذكرنا سابقاً، منذ بدء تحديد المؤشر قبل عقد من الزمان.

4. يقبل اليهود بالخطوات التي تتيح للعرب الشعور بأن إسرائيل هي دولتهم، وأنهم مواطنون متساوون الحقوق، شريطة أن لا تمس هذه الخطوات بأمن الدولة، لا تطمس الطابع اليهودي للدولة ولا تستوجب التمييز الإيجابي للعرب. وقد وافق 59.1% من اليهود في سنة 2012 على اعتراف الدولة بالبلدات العربية غير المعترف بها (مقارنة بـ 65.1% في سنة 2009)، فيما وافق 54.9% على أن تحدد الدولة بواسطة قانون، أن للمواطنين العرب الحق في التمثيل في جميع مؤسسات السلطة والهيئات العامة الأخرى (مقابل 66.1% في سنة 2009)، كما أنّ 55.9% منهم وافقوا على أن تحدد الدولة في القانون، حصول العرب على حصتهم النسبية من ميزانية الدولة (مقارنة بـ 69.0% في سنة 2009). في المقابل، وافق 26.9% فقط على أن تكون الفحوصات الأمنية على المعابر الحدودية هي نفسها للعرب واليهود (مقارنة بـ 33.2% في سنة 2009)، و فقط 24.5% منهم وافقوا على منح العرب تعبيراً وتمثيلاً في رموز الدولة، لبيتمكنوا من التماثل معها. (مقارنة بـ 36.3%

سنة 2009) و فقط 29.9% وافقوا على التمييز الإيجابي للعرب في القبول في الوظائف في مؤسسات الدولة وللتعليم في الجامعات والكليات (مقارنة بـ 34.9% في سنة 2009). هذه النسب من الموافقة لا يستهان بها إطلاقاً، وقد انخفضت بين السنوات 2009 – 2010، حيث أصبح هنالك استقرار في السنوات 2010 – 2012 بالنسبة لاستعداد اليهود لاتخاذ خطوات ملموسة لزيادة الدمج والمساواة، ولمنح الشعور بالانتماء والقبول للمواطنين العرب.

5. برزت فروق كبيرة بين المجموعات السكانية اليهودية في مواقفهم من الأقلية العربية، إذ نجد بين أصحاب المواقف الناقدة والسلبية اليهود المتزمتين (الحرديم) والمدننين، أبناء 18 – 24، غير الحاصلين على ثقافة أكاديمية كاملة، ممن يعتبر انتماءهم للديانة اليهودية أو للشعب اليهودي الأهم (لا المواطنة الإسرائيلية)، المنتمين إلى اليمين وإلى اليمين المعتدل، ومن لا توجد لديه علاقات صداقة أو لا يقضون أوقاتاً برفقة العرب، كل من تعرّض للتهديد، أو الإهانة أو تعرض للضرب من قبل مواطنين عرب.

6. خلال سنوات البحث التي شملها المؤشر وكذلك على مدار السنوات منذ 1980، لم يتم التوصل إلى ما يدل على تشدد في مواقف اليهود تجاه المواطنين العرب، حيث تبين في الغالبية العظمى من الحالات أنّ هنالك استقراراً أو اعتدالاً، لا تشدداً في المواقف. وتناقض هذه النتائج الرأي السائد القائل بأن في المجتمع اليهودي تياراً قوياً يسير باتجاه الدين أو اليمين، لذا يزداد اللاتسامح من جانبه تجاه الأقلية العربية. وتؤيد نتائج هذا البحث التفسير البديل الذي يرى أنه إلى جانب الزيادة في القوة، البروز وفي التطرف والعنف الكلامي لليمين الراديكالي، فإنّ التوجه الرئيسي في أوساط الجمهور اليهودي وفي السياسة اليهودية هو نشوء تيار وسط سياسي كبير ومستدام، والتحاق الكثير من الجمهور من كافة ألوان الطيف السياسي به. يؤدي هذا التوجه في المجمل إلى الاستقرار وإلى الاعتدال في المواقف خاصة الاعتدال في مواقف مؤيدي اليمين الذين ينتقلون إلى تيار الوسط السياسي).

الاستنتاجات

إن تحليل المعطيات منذ 1996، ونتائج المؤشر بين السنوات 2003 – 2012 ونتائج استطلاع مواقف اليهود والعرب بين السنوات 1976 - 2012، يقود إلى بعض الاستنتاجات النسبة للعلاقات العربية اليهودية في إسرائيل.

التردي مقابل الاستقرار

في العقد الذي جرت فيه دراسة المؤشر (2003 – 2012) برز بين صفوف العرب توجه يزيد من شدة انتقاد الطابع القومي للدولة وانتقاد الأغلبية اليهودية، في حين بقيت المواقف لدى الجمهور اليهودي ثابتة، بل مالت إلى الاعتدال بقدر ما ينبع التشدد في المواقف

العربية في الأساس من الفجوة الواسعة بين التوقعات الكبيرة التي بعثتها حكومة رابين الثانية (1992-1995) وبين الواقع المأساوي الذي تلاها.

وقد تم رصد توجه مماثل في الخمس والثلاثين سنة التي تلت يوم الأرض الأول (1976 – 2012)، الذي يشير إلى بداية مرحلة الاحتجاج في تاريخ العلاقات العربية اليهودية. كانت مواقف العرب بعد سنة 1996 أكثر تشددًا منها قبل ذلك، وازداد التشدد في هذه المواقف منذ 2006. في المقابل منذ 1980 لم يرصد توجه من التشدد في مواقف اليهود تجاه الأقلية العربية في إسرائيل.

كان العقد الأول من سنوات الألفين عقدًا ضائعًا من حيث التعايش بين العرب واليهود، إذ إن مكانة الأقلية العربية والبنية التحتية للتعايش لم تتحسنا، بل تراجعتا، فتحت وطأة الأحداث الصعبة ساءت العلاقات بين العرب واليهود عمليًا واستمر التردّي في مواقف العرب. وتهدد عمليات التآكل هذه الهدوء النسبي السائد بين العرب واليهود.

عدم الاستعداد لتقديم التنازلات من أجل تحسين العلاقات

يشير فحص مفصّل للمواقف بشأن الخطوات الواجب اتخاذها لتحسين العلاقات العربية اليهودية إلى أنه وإن كان اليهود بالفعل منفتحين على تغيّر معين، إلا أن العرب يعتبرون أنفسهم ضحية مطلقة، ويتوقعون من الدولة ومن اليهود تقديم التنازلات، ويرفضون اتخاذ أي خطوة لاكتساب ثقة ورضا الدولة واليهود، أو لدفعهما إلى التغيير.

وتستند وثائق التصور المستقبلي للعرب الفلسطينيين في إسرائيل إلى فرضية التعايش داخل إسرائيل في حدود الخط الأخضر، وإلى نضال عربي في إطار القانون والقواعد الديمقراطية، لكن يرى اليهود والدولة، أنّ هذه الوثائق تضع هدفًا متطرفًا وتلقي بكامل المسؤولية عن التغيير عليهم فقط. وبناءً على هذه الوثائق، فإنّ التغييرات المطلوبة من العرب أنفسهم هي تغييرات اجتماعية داخلية يفرض فيها أن تحسّن نمط حياتهم وتشجّعهم على زيادة النضال شدة لتحويل إسرائيل إلى دولة ثنائية القومية.

النضال القومي

منذ 1967 مرّ المواطنون العرب بعملية تسييس وتمكين، كانت أتت نتيجة التغييرات التي طرأت في بيئتهم. مرت إسرائيل بعملية تحوّل ديمقراطي شاملة (تعرضت لبعض التراجع في فترة أكثر حكومة في إسرائيل يمينية في السنوات 2009 – 2012) وانتشار حركات احتجاج يهودية. هذه العوامل مجتمعة أتاحت فرصًا للعرب للانتظام لمحاربة التمييز والإقصاء اللذين يعانون منهما. لقد اكتسب العرب قوة وطالبوا بثمن بسبب التمييز في التعامل معهم. وقد ركز العرب نضالهم منذ بداية السبعينات، وبقيادة الحزب الشيوعي، على المساواة المدنية وعلى تحقيق السلام بصيغة الدولتين لشعبين.

لقد منحتهم اتفاقيات أو سلو الإحساس بأن هذين الهدفين على وشك التحقيق، إلا أن مقتل رابين وضع حدًا لآلامهم، إذ توقف التحسن في تعامل الدولة معهم ومع أبناء شعبهم، وعاد عليهم العنف الذي استشرى بنتائج سلبية؛ كما أنهم أدركوا أن الخلاص لن يأتي على يد القيادة الفلسطينية ومن الدولة الفلسطينية المستقبلية. وعليه، استبدلوا الاحتجاج بالنضال القومي، بحيث لم تعد القيادة العربية للجبهة الديمقراطية للسلام والمساواة، التجمع الوطني الديمقراطي، والحركة العربية للتغيير والقائمة العربية الموحدة، تكتفي بالاحتجاجات للقضاء على التمييز، وتحقيق المساواة المدنية وإقامة الدولة القومية الفلسطينية إلى جانب دولة إسرائيل، بل إنها تسعى إلى تغيير مكانة العرب كقومية، إلغاء الهوية اليهودية للدولة وإقامة دولة ثنائية القومية بدلاً من الدولة القومية اليهودية. وقد انعكس هذا النضال بشكل رسمي في وثائق التصور المستقبلي، التي تشكل تحديًا لكل من الدولة اليهودية والحركة الوطنية الفلسطينية أيضًا.

القيادات العربية

يفسر كل من الدولة والأكثرية اليهودية التي يقودها اليمين، النضال القومي العربي على أنه تهديد وجودي، إذ تصدر عنهما أصوات تعلن صراحة أن التهديد الداخلي من جانب العرب في إسرائيل، أخطر من التهديد الفلسطيني الخارجي، أو التهديد من جانب أعداء آخرين في المنطقة، وخاضت الديمقراطية اليهودية المدافعة عن النفس معركة لصد هذا التهديد. وتمثل التشريعات المناهضة للعرب في الكنيست إشارة بوجهها قادة الدولة للقيادات العربية، مفادها أن عليها التوقف، لأن نضالها على وشك تخطي الخطوط الحمراء.

ينظر الجمهور اليهودي وقياداته إلى القيادات العربية على أنها ليست محل ثقة، ولا تمثل المواطنين العرب، كما أنها ليست فعالة، في حين أن الجمهور العربي ينظر إليها على أنها تمثله، لكنها ليست محل ثقة وليست فعالة. يجعل هذا الوضع النهوض بالعلاقات العربية اليهودية أمرًا صعبًا، لأن قيادات الجمهور العربي محل الثقة والفعالة والممثلة للجمهور في نظر مجموعة الأقلية نفسها، وفي نظر الأكثرية والدولة، تعتبر عاملاً مركزيًا في النهوض بالعلاقات بين الأكثرية والأقلية. ولكن في غياب شراكة في الحكم، تنشغل القيادات العربية الأيديولوجية في الاحتجاج والنضال القومي. لكن الجمهور العربي البراغماتي يتوقع منها المشاركة في الحكم، تغيير السياسات، التعامل مع المشاكل اليومية والتوصل إلى حلول عملية. أما القيادات اليهودية فلا تشعر بالحاجة إلى إحداث تغيير جوهري في الوضع أو بالمسؤولية العامة عنه، فيما القيادات العربية ليست على استعداد لتغيير إستراتيجيتها، لإحداث تحول في سياسات ومواقف القيادات اليهودية والجمهور اليهودي.

صانعو السلام أم مخرّبوه؟

طرح الكثيرون على مدى السنين وجهة النظر، أو عرضوا الأمل في أن يشكّل العرب في إسرائيل “جسراً للسلام” مع الفلسطينيين والعالم العربي. لكن هذا أمل غير واقعي. لا يستطيع العرب تأدية دور صانعي السلام، لأنهم يؤيدون الجانب العربي بشكل قاطع، وعليه لا يمكنهم أن يلعبوا دور الوسيط النزيه. بالإضافة إلى ذلك، فهم لا يمتلكون القوة أو وفرة من الموارد الضرورية لأي طرف يدبر النزاعات (كالتّي تمتلكها الولايات المتحدة على سبيل المثال).

في المقابل، تستطيع الأقلية العربية أن تلعب دور “مخرّب السلام”. يستطيع المواطنون العرب وضع العقبات في طريق تحقيق معاهدة سلام مع الفلسطينيين وجعلها مستقرة، إذا بدؤوا بنضال لضم مطالبهم إلى هذه المعاهدة، أو إذا أطلقوا انتفاضة خاصة بهم، أو انضموا إلى انتفاضة فلسطينية، أو إذا صوتوا ضدّ تسوية دائمة مع الفلسطينيين لا تنطرق إلى مطالبهم من الدولة. وعليه، فإنّ تحسين وضع العرب في إسرائيل من شأنه أن يساهم في كبح هذا التطور السليبي.

البنية التحتية للتعايش

بالرغم من الشرخ الكبير بين العرب واليهود وتوجّه التشدد في مواقف العرب، إلا إن نتائج المؤشر تشير إلى استمرار وجود البنية التحتية للتعايش العربي – اليهودي في إسرائيل. يؤمن غالبية العرب وكذلك غالبية اليهود بمجتمع مشترك، ويعترفون بالدولة في حدود الخط الأخضر كإطار تجري فيه العلاقات بينهم، ويشعرون بأن إسرائيل مكان العيش فيه جيد، ويلتزمون بالديمقراطية كآلية لتنظيم العلاقات بينهم ويوافقون على أنّ المساواة المدنية هي الأساس للتعايش، كما أنها هدف رسمي هامّ.

أغلبية من العرب، أي حوالي 55% منهم، يعترفون أيضاً بإسرائيل كدولة يهودية ديمقراطية، ويقبلون بها كدولة ذات أغلبية يهودية، تمثّل العبرية اللغة السائدة فيها، وتهيمن عليها حضارة إسرائيلية – عبرية وتقويم سنوي عبري. إن قبول العرب بدولة يهودية منوط بالمساواة المدنية التامة وتحقيق تطلعاتهم القومية من خلال إقامة دولة فلسطينية في الضفة الغربية وقطاع غزة. من الواضح أن وراء هذا القبول حالة من عدم التناقص الحاد للقوة بين الدولة والأغلبية اليهودية والأقلية العربية، ولكنه ليس العامل الأساسي في الهدوء والاستقرار، بل دليل أن هناك عدم تناقص حادا أيضا بين إسرائيل والفلسطينيين تحت الاحتلال، لكنه لم يمنع الإرهاب، والانتفاضات الشعبية الشعبية، والنضال بوسائل مختلفة والقمع.

مراكز التلاحم والخطوط الحمراء

هنالك بعض الأطراف التي تؤيد استمرار الهدوء والاستقرار في العلاقات العربية – اليهودية: عملية الأسرلة التي يمر بها العرب والتي تخلق توازناً مع عملية “الفاستنة” و “الأسلمة”

وتخفف من حدتها، إضافة إلى كون إسرائيل دولة قوية مُحكَّمة السيطرة على الأوضاع. وبفضل التحول الديمقراطي الذي تمر به، فإنها تتيح للعرب إدارة نضال قانوني منظم، وتوفر لهم الخدمات والامتيازات وتطبق سياسة تفصل بين الفلسطينيين المواطنين والفلسطينيين ممن ليسوا مواطنين، وبفضل الأثريَّة اليهودية التي تميل إلى الوسط في أعقاب الدولة بالنسبة للتمييز بين الفلسطينيين في طرفي الخط الأخضر، والحركة الوطنية الفلسطينية التي تخصص للفلسطينيين في إسرائيل دور اللوبي السياسي من أجل الشعب الفلسطيني، ولا تنتظر منهم الانضمام إلى حركة المقاومة الفلسطينية وتهديد وجود الدولة؛ وكذلك المجتمع الدولي الذي لا يتدخل في الشؤون الإسرائيلية الداخلية وفي سياستها تجاه الأقلية العربية.

يأتي التشدد في مواقف العرب نتيجة لضعف ما في هذه العناصر. لكن مراكز التلاحم هذه بين المجموعات مازالت ثابتة لدرجة تكفي لضمان وسيلة للتعايش بين الطرفين. فلا العرب ولا اليهود ولا سيما الدولة عندها رغبة في قطع شعرة معاوية. والخطوط الحمراء التي يضعها كل من الدولة والجمهور اليهودي للمواطنين العرب هي: عدم ارتكاب مخالفات أمنية، عدم الإخلال بالقانون والنظام خارج البلدات العربية، عدم اتخاذ خطوات تقود إلى تدخل دولي في الشؤون الإسرائيلية الداخلية، وعدم المس بطابع الدولة اليهودي والصهيوني. والاختبار ليس مواقف العرب بقدر ما هو تصرفهم، لذا فإن التدهور في مواقف العرب لا يشعل الضوء الأحمر عند السلطات. أما الخطوط الحمراء التي يحددها العرب وقياداتهم للدولة واليهود فتشمل فيما تشمله: عدم إلغاء الحقوق الأساسية للعرب، الامتناع عن المصادرة الجماعية لأراضيهم، عدم فرض حكم عسكري عليهم، عدم إلزامهم بتأدية الخدمة المدنية أو العسكرية، حظر التمييز العلني ضدهم في مجال تقديم الخدمات والموارد، وعدم استعمال الإرهاب ضدهم. ويعتبر الاحترام المتبادل لهذه الخطوط الحمراء مصلحة مشتركة.

صيغة جديدة للدولة اليهودية الديمقراطية

للتعامل بطريقة أفضل مع الشرخ والخلافات والتناقضات القائمة بين المواطنين العرب واليهود، من الضروري التوصل إلى سلام مع الفلسطينيين والعالم العربي إذ سيضع اتفاق كهذا حدًا لوضع الأقلية العربية الفلسطينية كجزء من عدو نشط.

هناك حاجة أيضًا إلى بلورة صيغة دولة يهودية وديمقراطية أكثر توازنًا، تكون أكثر إنصافًا للعرب ويمكن لليهود تحملها. ففي إسرائيل الجديدة والسليمة التي ستقوم إلى جانبها الدولة القومية الفلسطينية الصديقة، سيتم إلغاء التمييز وحالات الإقصاء، وسيمنح العرب مساواة مدنية كاملة، واعتراضًا بهم كأقلية قومية فلسطينية، واستقلالًا ذاتيًا ثقافيًا، وتمثيلًا في الحكم، وحصّة مناسبة من ميزانية الدولة، وواجب استشارة الدولة لقادة الأحزاب العربية الممثلة في الكنيست في المواضيع الحيوية بالنسبة لها، ويؤدي العرب، مثلهم مثل اليهود واجب خدمة الدولة. بهذه الطريقة ستكون تحققت معظم المطالب التي تعرضها وثائق التصور المستقبلي، وبكف العرب عن النضال من أجل تحويل إسرائيل إلى دولة ثنائية القومية، ويعترفون بها كدولة يهودية وديمقراطية.

Still Playing by the Rules

Index of Arab-Jewish Relations in Israel 2012

Sammy Smooha

Text Editor (Hebrew): Tamar Shaked

Field Work: Survey of Arab respondents – Dr. Nohad Ali, Western Galilee College;

Survey of Jewish respondents – Dr. Mina Zemach, Dahaf Research Institute

Cover Design: Yossi Arza

Cover Illustration: *Tree and Bird Illustration*, Mike301, dreamstime.com

Book Design and Typesetting: Irit Nachum

Printed by Graphos Pring, Jerusalem

ISBN 978-965-519-128-8

No portion of this book may be reproduced, copied, photographed, recorded, translated, stored in a database, broadcast, or transmitted in any form or by any means, electronic, optic, mechanical, or otherwise. Commercial use in any form of the material contained in this book without the express permission in writing of the publisher is strictly forbidden.

To order books and policy papers published by The Israel Democracy Institute:

Tel: 1-800-20-2222, (972)-2-5300-800; Fax: (972)-2-5300-867

E-mail: orders@idi.org.il

Website: <http://en.idi.org.il>

The Israel Democracy Institute, P.O.B. 4702, Jerusalem 9104602

Copyright © 2013 by The Israel Democracy Institute (R. A.) and University of Haifa

Printed in Israel

The Israel Democracy Institute is the recipient of the 2009 Israel Prize for Lifetime Achievement – Special Contribution to Society and State.

All IDI publications may be downloaded for free in full or in part at our website.

The views expressed in this publication do not necessarily reflect those of the Israel Democracy Institute or the University of Haifa.

Findings and Conclusions

The Deepening Rift between Arabs and Jews

Israel is a deeply divided society owing to the deep divisions between Arabs and Jews and between the religious and secular. The cultural differences between the Arab and Jewish citizens and the separation of institutions and communities are permanent and appreciable. The two groups are fundamentally divided on principal issues concerning the character of the state, the conflict with the Arab world, and integration into the region.

Yet, since Rabin's assassination in 1995, Arab-Jewish relations have deteriorated as a result of the shattering of the high hopes that the Rabin government instilled in the Arabs, the failure of the Oslo Accords, the October 2000 unrest, the repression of the second Intifada, the military acts of the 2000s, the legislative steps taken and restrictions imposed in order to contain the national struggle of the Arab public and leadership, and the lack of initiation of a state program for achieving socio-economic equality. Despite the rift in and worsening of Arab-Jewish relations, Israel has maintained quiet and stability, but the fears of the breakdown of coexistence and violent outbursts are on the rise.

The Index Project

The Index of Arab-Jewish Relations in Israel, based on an Arab public opinion survey and a Jewish public opinion survey carried out every year in the fall, measures attitudes of Arab and Jewish citizens toward each other and toward the state and serves as a tool to monitor trends of change in these attitudes over the years.

The Arab survey draws on 700 face-to-face interviews with a national representative sample of Arab citizens aged 18 and over (including Druze and Bedouin, but excluding Palestinians in East Jerusalem and Druze in the Golan Heights who are by and large not Israeli citizens). The Jewish survey draws on 700 telephone interviews with a national representative sample of Jews aged 18 and over (including immigrants, the ultra-Orthodox, settlers, and Moshav and Kibbutz members). The sampling error in each survey is plus or minus 3.7%. The Arabs are interviewed by Arab interviewers in Arabic and Jews are interviewed by Jews in Hebrew and Russian, and all are promised full confidentiality. The interviews are conducted on the basis of fixed-choice questionnaires that comprised 190 items for Arabs and 150 items for Jews in 2012.

The Index data are weighted according to the returns of Knesset elections, ensuring full correspondence between reporting on voting in the interviews and the actual election returns. The Index surveys have been conducted since 2003 according to the same design, allowing comparisons of the results from 2003 to 2012. The Index questionnaires include some questions which were posed in the surveys of Arabs and Jews first started in 1976. These questions have continued to be posed up to 2012 and are used as benchmarks to measure long-term trends of change in Arab and Jewish attitudes.

The Index examines sixteen key issues on which Arabs and Jews are likely to differ. These are (social and cultural) separation, image of the other, alienation, distrust of institutions, deprivation, collective memory, threats, legitimacy of coexistence, regional disputes (mainly the Palestinian question), regional integration, identity, minority leadership, autonomy, means of struggle, options for change (of policy and regime), and overall evaluation of the state of Arab-Jewish relations. In addition to these constants, the Index focuses every year on a specific issue, whether it is one of the constant issues or another important topical issue that may shed light on the relations in the

triangle of Arab citizens, Jews, and the state. In the 2012 Index the specific issue was civic service of Arab youth.

In addition to analysis of the findings concerning each issue, the cumulative Index data allows us to examine short-term trends of change for the Index years from 2003, long-term trends of change since surveys of Arabs and Jews started in 1976, and drivers of coexistence (namely, background and other characteristics associated with attitudes toward Arab-Jewish coexistence).

Like other Israeli indexes, mainly the Israeli Democracy Index of the Israel Democracy Institute, the Peace Index of Tel Aviv University and the Israel Democracy Institute, and the National Resilience Index of the National Security Studies Center of the University of Haifa, the Index of Arab-Jewish Relations in Israel has several advantages over incidental public opinion polls. It is a scientific tool for investigating a certain issue, comprehensively and annually, based on national representative surveys of the adult population, enables cross-temporal comparisons in order to examine trends of change beyond random fluctuations, and constitutes a database that provides valuable information to researchers, policy makers, and anyone interested in the topic.

Main Findings of 2012

The Arab Perspective

1. Despite the worsening of Arab-Jewish relations since Rabin's assassination, reflected both in the hardening of Arabs' attitudes and in the escalation of their protest, the Arab public holds a realistic position regarding its status as a minority in Israel. The 2012 Index found that 55.9% of Arabs reconciled themselves to Israel as a state with a Jewish majority, 60.6% as a state whose language is Hebrew, 53.2% as a state with an Israeli-Hebrew culture, and 60.2% as a state where Saturday is the day of rest. Moreover, 54.7% of the Arabs

would prefer to live in Israel than in any other country in the world. Reconciliation with Israel's Jewish character does not mean preference, as the Arabs prefer a binational state to a Jewish and democratic state, nor does it imply justification of the status quo, since 69.6% of the Arab respondents think that it is not justified that Israel maintains a Jewish majority. In addition, the Arabs show a strong commitment to coexistence grounded in acceptance of Israel within the pre-1967 borders, management of relations according to democratic procedures, and relationships based on choice. For example, 80.5% of the Arabs agreed that among the kinds of relationships "between Arabs and Jews [there] should also be relationships that people voluntarily choose such as personal friendship and activity in joint organizations."

2. The potential for integration between Arabs and Jews, two of the world's most separated groups, is far from being realized. 37.1% of the Arab respondents want their children to attend Jewish schools, 42.4% want to live in Jewish neighborhoods, and 72.8% want Arab political parties to join coalition governments. In Arab eyes integration would increase their access to resources and to a less traditional way of life without them having to assimilate into the Jewish population.

3. The pragmatic approach of Arab citizens is also evident with regard to the adoption of a constitution for Israel. 48.2% of the Arabs responded that in a public referendum they would vote for a constitution that "defines Israel as a Jewish and democratic state and guarantees full citizenship rights to Arabs." However, in 2006 Arab support for such a referendum reached 70.9%, and has dropped sharply since then.

4. The Arab public shows an ambivalent attitude toward the Arab leadership. On the one hand, a majority of Arabs think that the Arab national leadership institutions truly represent Arab citizens: the Arab political parties (61.9%), the Arab High Follow-Up Committee (62.7%), and the Committee of Arab Local Councils (55.0%). On the

other hand, 58.2% of the Arabs do not trust Arab leaders in Israel, 63.2% think they do not serve the Arab population in advancing solutions to its problems, 61.1% hold that they do not serve the Arab population in protesting against the state and its policies, and 76.0% maintain that they should deal more with settling the daily problems and less with Israel's dispute with the Palestinians. Moreover, 62.4% support, while only 25.5% oppose, the possibility that Arabs will fight for civil and socio-economic equality and less for peace and change of the state's character.

5. But the Arab public's criticism of the government is more severe than is its criticism of Arab leaders. 70.5% of the Arabs say that the government today treats Arabs as second class citizens or as hostile citizens who do not deserve equality. Most Arabs respond harshly with regard to the laws fining commemoration of the Nakba (lit. the Day of the Catastrophe, marking the date of the establishment of the State of Israel in 1948 and the displacement of the Palestinians in the aftermath), granting authority to admission committees of communal villages to reject candidates, and imposing punishment of supporters of the boycott of Jewish settlements in the West Bank, and other motions of this sort. 76.2% of Arab respondents in 2011 felt these laws weakened their confidence in coexistence with Jews, and 75.6% reported that these laws diminished their belief in Israel's right to exist.

6. The Arabs feel alienated and threatened in Israel. In 2012, 55.5% said that as Israeli citizens they feel estranged and rejected (54.3% in 2003), 62.4% felt that it is impossible to trust most Jews (55.6% in 2003), 77.8% feared grave violation of their basic rights (71.1% in 2003), and 68.0% were afraid of population transfer (55.4% in 2003).

7. Arab respondents rejected all sixteen steps suggested by the survey that Arab citizens take so that the state and Jews treat them with equality, dignity, and trust. For instance, in 2012 only 34.4% agreed

that for this stated purpose Arab citizens should fulfill a duty of any kind to the state (compared with 43.0% in 2009), 35.3% agreed that Arab citizens will accept Israel as a Jewish and democratic state (compared with 40.3% in 2009), and 33.6% agreed that Arab leaders will avoid harsh pronouncements against the state (compared with 44.4% in 2009).

8. Differences in these attitudes are noted among Arab population groups. More critical and radical attitudes are displayed by non-Druze, the religious, Arabs with a distinct Palestinian Arab identity without an Israeli component, Arabs lacking ties with Jews, and those who themselves or whose family have been injured by Jews or state institutions (have encountered threats, humiliation, blows, discrimination, harassment by the authorities, land confiscation, displacement from their village or town). Age, gender, and level of education were not found to have an impact on Arab attitudes.

9. A series of domestic and external developments has led to the Arab public's deepening sense of alienation and toughening of attitudes, to the point that the years from 2003 to 2012 were a lost decade in Arab-Jewish relations. The proportion of Arabs denying Israel's right to exist as a state was 20.5% in 1976, 6.8% in 1995 (during the second Rabin government that is considered the Golden Age of Arab-Jewish relations), 11.2% in 2003, and 24.5% in 2012. 82.2% of the Arabs in 2012 accused Jews of the Nakba (a rise from 65.3% in 2003), and 47.9% have participated in Nakba commemoration events (up from 12.9% in 2003). Since 1996, and especially since 2006, appreciable hardening of Arab attitudes on all key issues is apparent. The percentage of Arabs holding accommodating and compromising stances has been steadily decreasing and has shrunk to a minority.

10. The deepening of the Arabs' distress, disaffection with the continued government policy toward them, indignation about the protracted occupation, and the toughening of their attitudes toward

Jews and the state are unequivocally expressed in the agreement of 58.6% of respondents with the statement that “it is justified that the Palestinians in the West Bank and Gaza Strip start a third Intifada if the political stalemate continues,” and the agreement of 58.2% of respondents with the claim that “it is justified that Arab citizens in Israel begin an Intifada of their own if their situation does not improve significantly.” Moreover, agreement with the statement that: Israeli citizenship is the most important identity, is small and on the decline from 29.6% in 2003 to 12.2% in 2012.

The Jewish Perspective

1. In contrast to the marked toughening of Arab attitudes, there was no similar change in Jewish attitudes over the years, but rather stability and even some moderation prevailed. The Jews have remained Zionist and resolute in preserving Israel’s Jewish-Zionist character. A majority of 92.6% agreed in 2011 that it is justified that Israel maintains a Jewish majority (95.3% in 2006), and 87.8% thought that the Jews should have a right of control over the state (92.8% in 2006), and this Jewish position has remained intact over the years. 91.8% of the Jews in 2012 supported the Zionist claim that Israel has the right to exist as a state catering to the needs of Jews in the country and all over the world.

2. A majority of Jews accept the right of Arabs to live in Israel as a minority despite their fears of the dangers involved. 75.0% of Jewish respondents in 2012 agreed that the Arabs have the right to live in the state as a minority with full citizenship rights (72.6% in 2003). A majority recognized the collective rights of the Arabs to separate religion, culture, and education. Likewise, a majority of 58.3% agreed that the state has to accord Arabs the powers of self-administration of their religious, cultural, and educational institutions (61.7% in 2003). A significant percentage of Jewish respondents were also ready to

accept Arab citizens as neighbors (45.7% in 2012, compared to 34.5% in 2003), as students in Jewish schools (54.8% in 2012, up from 51.5% in 2003), and Arab political parties in government coalitions (52.8% in 2012, up from 47.4% in 2003). Most Jews prefer that Israel be integrated into the West rather than the Middle East (65.0% in 2012; 66.4% in 2003).

3. Jews are fearful of Arab citizens and do not trust them, though attitudes have softened over the course of the decade since the Index first began gathering its data. In 2012, 57.6% of the Jews reported avoiding Arab areas in Israel out of fear or rejection (compared to 73.1% in 2003), 51.5% reported fear of the high Arab birthrate (compared to 70.1% in 2003), 64.9% fear Arabs endangering the state because of their struggle to change its Jewish character (71.8% in 2003), 27.9% favor denying Arabs the right to vote in Knesset elections (35.9% in 2003), 69.4% believe that an Arab citizen who defines himself or herself as “a Palestinian Arab in Israel” cannot be loyal to the state and its laws (75.6% in 2003), 64.5% would choose the Jewish character of the state in case of a contradiction with its democratic character (69.7% in 2003), and in 2011, 39.4% reported support for transfer of some Arab localities in the Triangle to a future Palestinian state (compared to 45.3% in 2003).

4. Jewish respondents approved of the survey recommended steps that would enable Arabs to feel that Israel is their country and that they are equal citizens in it. Their favorable response was on the condition that these steps do not harm national security, blur the state’s Jewish identity, or require affirmative action for Arabs. 51.9% of the Jews in 2012 agreed that the state grant recognition to the unrecognized Arab villages (65.1% in 2009), 54.9% agreed that the state mandate by law that Arab citizens receive suitable representation in state institutions and other public bodies (66.3% in 2009), and 55.9% agreed that the state mandate by law that Arab citizens receive their proportional

share of the state budget (69.0% in 2009). On the other hand, only 26.9% agreed that security checks at border crossings should be the same for Arabs and Jews (33.2% in 2009), only 24.5% agreed that proper expression should be given to Arabs in the state's symbols, flag, and national anthem, in order that Arabs may be able to identify with it (compared with 36.3% in 2009), and only 29.9% agreed that affirmative treatment should be given to Arab citizens in job placement in state institutions and in admission to universities and colleges (34.9% in 2009). These rates of agreement are by no means insignificant, with a decrease noted from 2009 to 2010, however, the readiness of Jews to take significant steps to enhance equality and integration and instill in Arabs a sense of belonging and acceptance has stabilized from 2010 to 2012.

5. Jews largely differ in their attitudes toward the Arab minority. Those holding critical and negative attitudes include the ultra-Orthodox and national-religious, 18–24 year-olds, Jews who have not completed a higher education, Jews whose most important membership is Judaism or the Jewish people (not Israeli citizenship), Jews who define themselves as belonging to the moderate political right or the right, Jews without Arab friends or who do not spend time with Arabs, and Jews who have been subject to threats, humiliation, or blows by Arab citizens.

6. There is no evidence in the Index data and in the surveys conducted since 1980 of a toughening of Jewish attitudes toward Israel's Arab citizens. In most cases stability or moderation, not toughening of attitudes, was found. This generalization stands in contradiction to the dominant view according to which the Jews have undergone an unrelenting drift toward religion and the political right, and as a result their intolerance of the Arab minority has been on the rise. The research findings affirm the alternative interpretation that along with the increase in power, prominence, and audacity of the radical right,

the main trend in Jewish politics is the formation of a large and viable political center and the convergence of the Jewish public from all sides into the center. This shift overall produces stability and moderation of Jewish attitudes (mainly the moderation of right-wingers who have moved to the political center).

Conclusions

Analysis of developments since 1996, the 2003 to 2012 Index findings, and the 1976 to 2012 attitude surveys leads to several conclusions regarding Arab-Jewish relations in Israel.

Toughening Attitudes versus Stability

For the ten years spanning 2003 and 2012, the Index is marked by the trend of a toughening of Arab attitudes toward the Jewish character of the state and its Jewish majority but by stability or even a certain moderation in Jewish attitudes toward Israel's Arab citizens. The hardening of Arab attitudes stems primarily from the wide gap between the high expectations raised by the second Rabin government (1992–1995) and the stark reality of its aftermath, the continued discrimination and exclusion of Arabs, and the ongoing occupation, Jewish settlement building, violence, feelings of hopelessness, and rising tensions involving the Israeli-Palestinian conflict, and above all—the growing disaffection with the current formula of the Jewish and democratic state.

A similar trend is observed also over the three and half decades since the first Land Day strike in 1976 that marked the beginning of Arab mass protest. In addition, the Arab attitudes after 1996 are more critical than before 1996 and their graveness has further intensified since 2006. On the other hand, since 1980 there is no hardening of Jewish attitudes regarding the Arab minority.

The first decade of the 2000s was a lost decade for Arab-Jewish coexistence. During this time there was not only no improvement in

the status of the Arab minority and in the infrastructure of coexistence but there was also a regression. Relations between Arabs and Jews worsened and Arab attitudes continued to harden. These regressive processes threaten the relative tranquility in Arab-Jewish relations. The deterioration will continue unless the state spearheads a new policy for increasing equality and integration.

Aversion to Concessions that would Improve the Relationship between Arabs and Jews

A comprehensive look at the attitudes surrounding the steps needed to improve Arab-Jewish relations shows that while Jews are open to some change, the Arabs perceive themselves as the absolute victim, expect the Jews to make the concessions, and refuse to take any steps in order to win the trust and goodwill of the state and of the Jews or to motivate the latter to affect change.

Although the Future Vision documents assume coexistence in Israel within the Green Line and democratic Arab struggle, they set forth an extreme goal and place the responsibility for change on the Jews and the state alone. According to these documents, all the changes required from the Arabs themselves are internal social changes that are supposed to better their lifestyles and propel them to intensify their endeavor of turning Israel into a binational state.

National Struggle

Since 1967, Arab citizens have experienced politicization and empowerment as a result of the developments in their milieu. Israel has undergone a comprehensive process of democratization (with a certain regression during the term of the rightest government Israel has ever had, in 2009–2012) and the spread of Jewish protest movements, changes that created opportunities for Arabs to organize and fight against discrimination and exclusion. The Arabs cumulated power and

exacted a price for their maltreatment by the state and the Jews. From the beginning of the 1970s, under Rakah leadership, they concentrated their fight for civil equality and achievement of peace according to the plan of two states for two peoples.

The Oslo Accords fostered in them a feeling that these two goals are about to be fulfilled, but Rabin's assassination shattered their dreams. The improvement in the state's treatment of them and their people ceased, and the eruption of violence disillusioned them. They also realized that no salvation is forthcoming for them from the Palestinian leadership and a future Palestinian state. For this reason they shifted their collective goal from protest to national struggle. The Arab leadership of Hadash, Balad, and Ra'am-Ta'al is no longer satisfied with protest to uproot discrimination, obtain civil equality, and establish a Palestinian state alongside Israel, but rather strives to change Arabs' national status, obliterate Israel's Jewish identity, and form a binational state instead of the Jewish nation state. This endeavor received formal expression in the Future Vision documents that challenge both the Jewish state and the Palestinian national movement. The idea of making Israel a binational state requires that the Jews renounce the Zionist project and the Jewish state and signals to the Palestinian leaders that the Palestinian state will not offer a sufficient remedy to the Israeli segment of the Palestinian people. The objective of the national struggle that the Arabs are conducting vis-à-vis the State of Israel and the Palestinian national movement is to escape from their double marginality—within Israeli society and even more within the Palestinian people—and to gain attention, respect, and help from both sides.

Arab Leadership

The state and the Jewish majority, led by the political right, interpret the Arab national struggle as an existential threat. Voices are heard from among them explicitly proclaiming that the menace from within

by the Arabs in Israel is graver than the external Palestinian peril and the other enemies in the region. Jewish defensive democracy embarked on a struggle for containment. The anti-Arab legislation in the Knesset is a signal sent from the heads of the state to the Arab leadership to cease and desist because its fight is on the verge of crossing the red line.

The Jewish public and leadership perceive the Arab leadership as untrustworthy, unrepresentative, and ineffective, while the Arab public views it as representative but untrustworthy and ineffective. This is a situation that makes it hard to advance Arab-Jewish relations because trustworthy, representative, and effective minority leadership in the eyes of the minority, the majority, and the state is a central factor for promoting minority-majority relations. In the absence of power-sharing, the ideological Arab leadership is engaged in protest and national struggle, but the pragmatic Arab minority is expecting it to share power, change policy, deal with daily problems, and come up with practical solutions. The Jewish leadership does not feel the need or public responsibility to affect a basic change, while the Arab leadership is not ready to modify its strategy in order to generate change in policy and in the attitudes of the Jewish leadership and public. The outcome is a lingering standstill. Both the Jewish and Arab sides shake off public responsibility and avoid taking real steps for change.

Peace Makers or Spoilers?

For years, many have expressed the view or indulged in the hope that Arabs in Israel would be “a bridge for peace” with the Palestinians and the Arab world for being part of both sides and their strong stake in peace. However, this expectation is not realistic. The Arabs cannot fulfill the role of peace makers because they are absolutely on the Arab side and hence cannot serve as a fair mediator. Moreover, they lack the power and resources that are vital for a conflict manager (like

the United States for instance). On the contrary, the Arab minority is liable to perform the role of “peace spoiler.” The Arab citizens might impede the attainment and stabilization of a peace treaty with the Palestinians if they conduct a struggle to include their own demands in it, if they open an Intifada of their own, if they join a Palestinian Intifada, or if in the national referendum they vote against a permanent settlement that ignores their demands from the state. Improvement of the Arab condition in Israel can curb this dire development.

The Infrastructure of Coexistence

Despite the deep rift between Arabs and Jews and the trend of toughening Arab attitudes, the Index findings point to the sustained infrastructure of Arab-Jewish coexistence in Israel. A majority of Arabs and a majority of Jews believe in a shared society, accept the state in its pre-1967 borders as the arena for their relations, feel Israel is a good place to live, are committed to democracy as a mechanism for managing their mutual relations, and agree that civil equality is the basis for coexistence and an important state goal.

A majority of Arabs, around 55%, also reconciles itself with Israel as a Jewish and democratic state, and resigns itself to it being a state with a Jewish majority, a Hebrew language, an Israeli-Hebrew culture, and a Jewish calendar. Arab reconciliation with a Jewish state is conditioned on full civil equality and fulfillment of Arab national aspirations by establishing a Palestinian state in the West Bank and Gaza Strip. It is clear that sharp power asymmetry between the Jewish state and the Jewish majority on the one hand and the Arab minority on the other underpins this reconciliation. Yet this is not the main factor for the continuous quiet and stability—a sharp power asymmetry also prevails between Israel and the Palestinians under occupation but it has not prevented terrorism, mass revolts, struggle by diverse means, and repression.

Conditions of Sustained Calm and Stability

The conditions conducive to sustained tranquility and stability of Arab-Jewish relations are as follows:

1. The Israelization of the Arabs, which offsets and reduces the effect of their Palestinization and Islamization. An Arab in Gaza or Nablus experiences Palestinization without Israelization whereas an Arab in Nazareth or Jaffa experiences Palestinization with Israelization. The process of Israelization that an Arab in Israel goes through moderates his Palestinization, ties him to Israel and draws him nearer to Jews in language, culture, lifestyle, and means of struggle. His status as an Israeli citizen carves a destiny for him that is divergent from that of a non-citizen Palestinian. In the same vein, a member of the Islamic Movement in Israel is not only linked in life to Israel but is also aware of being a member of a Muslim minority that does not stand a chance of becoming a majority and taking over the country. He will become more moderate than a member of the Islamic Movement in Egypt, Afghanistan, the West Bank, or Gaza Strip, in which Islamization not only fails to set limits but also heightens expectations of an Islamic revolution.

2. The resilience of Israel as a state. The continued democratization accounts for the Arabs' ability to conduct a legal and orderly struggle, provides services and benefits, and promotes a policy that differentiates Palestinian citizens from non-citizen Palestinians. The rule of law and procedural democracy that Israel upholds guarantee Arabs participation in parliamentary and extra-parliamentary politics, making it unnecessary to turn to illegal measures. If Arabs resort to subversion and violence, they will be subdued and fail. Additionally, Israel is a welfare state that especially benefits the Arabs because they are over represented among the needy, have large families, lower incomes, and underdeveloped communities. Moreover, Israel definitely does not treat its Arab citizens as it treats the Palestinians

across the Green Line. The Arabs in Israel enjoy freedom of movement, access to employment all over the country, the right to vote for the Knesset, welfare services, living conditions of a citizen, and a future in a democratic state, as opposed to the insecure life and future of a subject living under military occupation or siege, or in the diaspora.

3. The shift of the Jewish majority to the center and the state's distinction between Palestinians on the two sides of the Green Line. Israeli politics is undergoing a process of centrism. There is a move from the left and right to the center which has become large and attractive despite its instability. Right-wingers who move to the center moderate their political attitudes and become more tolerant toward Arab citizens. This fact accounts for the lack of a trend of hardening attitudes among the Jewish public. Yet, a vocal Jewish radical right has emerged. It leverages its power by pushing some legislation and legal motions that assault the Arab minority and create a nationalist and non-democratic atmosphere. This radical right failed in taking over the state and radicalizing the Jewish public, but it succeeded in reinforcing the alienation of the Arab minority and in engendering growing fear of collapse of democracy among the elites of the center and the left.

4. The Palestinian national movement assigns to the Palestinians in Israel the role of a political lobby for the Palestinian people and does not expect them to join the Palestinian resistance movement and to undermine the existence of the state. Like Israeli governments, the PLO and the Palestinian Authority distinguish between Palestinians outside Israel (including Arabs in East Jerusalem) and inside Israel ("Arabs of the interior"). They do not see themselves as representative of the Arab citizens, do not reject Israel's policy that Israeli Arab problems are Israel's internal affairs, do not recruit them for terrorism and war against Israel, and do not call on them to boycott Knesset elections and disrupt law and order. They consider them as an

integral part of Israel and urge them to support the peace movement in Israel and to act politically for the Palestinian cause. This stance gives legitimacy to the existence of the State of Israel and to the continued stay of a Palestinian Arab minority in it. Only in special circumstances does the Palestinian Authority take into account the needs of Arabs in Israel. Its rejection of the demand of the Netanyahu government to recognize Israel as the state of the Jewish people is influenced by pressure from the Israeli Arab leaders who view this demand as over-determination of the Jewish-Zionist character of the state, but the main consideration is that such recognition might put an end to the right of return to Israel of Arab refugees. Moreover, even in these exceptional cases the Palestinian Authority does not intervene directly in relations between the State of Israel and its Arab citizens. As a matter of fact, Arab citizens have a feeling which is grounded in reality that just as they are marginal to Israeli society, they are marginal to the Palestinian people. The prime mover of the Future Vision documents was the feeling that the Palestinian national movement does not represent them, their interests differ from the interests of the other segments of the Palestinian people, and they should fight directly vis-à-vis the State of Israel for improving their status.

5. Non-intervention of the international community in Israel's internal affairs and in its policies toward the Arab minority. The United Nations, the European Union, and international non-governmental organizations support Arab civil society organizations, mostly with financial aid, but they do not press Israel to change its character or its policy toward the Arab minority. The UN partition resolution of 1947 recognizes Israel as a Jewish state, a recognition that is accepted by most countries in the world except the Arab world. The international criticism of and pressures on Israel focus on termination of occupation and the need to establish a Palestinian state alongside Israel.

Mutual Red Lines

The toughening of Arab attitudes is the outcome of a certain weakening of these conditions. But these cohesive intergroup forces are still strong enough to ensure a *modus vivendi* between the two sides. Both Arabs and Jews, and certainly the state, do not want to break the rules of the game. Each side is cautious not to cross the red lines that the other side has drawn.

The red lines that the state and the Jewish majority drew for the Arabs are avoidance of security violations, non-infracture of law and order outside the Arab communities, non-adoption of steps that would cause international interference in Israel's internal affairs, and not harming the Jewish-Zionist character of the state. The test lies in Arab behavior, not so much in Arab attitudes. This is why the toughening of Arab attitudes does not alarm the authorities.

The red lines that the Arabs and their leaders have drawn for the state and the Jewish majority include, among others, non-denial of Arab basic rights, non-confiscation of large tracts of Arab lands, non-imposition of military rule, non-repeal of the Arab exemption from military and civil service, avoidance of a blatant and manifest anti-Arab policy in the allocation of services and resources, and the prohibition of terror-tactics against Arab citizens.

The mutual respect of red lines is a common interest. Neither side has an interest in crossing them because the price that each side might pay is high. This is the lesson learned from the October 2000 Arab uprising that sharpened the red lines.

A New Formula for a Jewish and Democratic State

In order to better cope with the division, discord, and conflict between Arabs and Jews, it is essential to reach peace with the Palestinians and the Arab world. A peace agreement will terminate the status of the Palestinian Arab minority as part of an active enemy.

There is also a need to fashion a more balanced formula of a Jewish and democratic state that will be fairer to the Arabs and tolerable by Jews. In the new and reformed Israel, that has a friendly Palestinian state next door, discrimination and exclusion of Arabs will be abolished and the Arabs will be granted full civil equality, state recognition as a Palestinian national minority, cultural autonomy, representation in the state power structure, proportional share of the state budget, and a state duty to consult with Arab political parties represented in the Knesset on matters vital to the Arab minority. The Arabs, like the Jews, will fulfill a duty of service to the state. In this way most of the demands set forth by the Future Vision documents will be met and the Arabs will cease their struggle to transform Israel into a binational state and accept Israel as a Jewish and democratic state.